

THE INTERNATIONAL
SCIENCE, HEALTH, AND ART CONGRESS

SOSYAL BİLİMLER VE SANATTA GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

EDİTÖRLER:
DOÇ. DR. AYŞE YILDIRIM
DOÇ. DR. DİDEM AKYILDIZ AY
DOÇ. DR. HATİCE DARGA
DR. ÖĞR. ÜYESİ MARIYAM YEZİYEVA

SOSYAL BİLİMLER VE SANATTA GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:

Doç. Dr. Ayşe YILDIRIM

Doç. Dr. Didem AKYILDIZ AY

Doç. Dr. Hatice DARGA

Dr. Öğr. Üyesi Mariyam YEZİYEVA

PALET YAYINLARI ®
YAYIN NUMARASI: 1037

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI SERTİFİKA NO: 44040
ISBN: 978-625-8552-99-7

SOSYAL BİLİMLER VE SANATTA
GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:
Doç. Dr. Ayşe YILDIRIM
Doç. Dr. Didem AKYILDIZ AY
Doç. Dr. Hatice DARGA
Dr. Öğr. Üyesi Mariyam YEZİYEVA

Ağustos 2026

www.paletyayinlari.com
bilgi@paletyayinlari.com
Mimar Muzaffer Mah. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel: (0332) 353 62 27

Tasarım: Palet Grafik

Baskı: Sebat Ofset
Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 57 Karatay / Konya
Sertifika Numarası: 74481

SOSYAL BİLİMLER VE SANATTA GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:

Doç. Dr. Ayşe YILDIRIM

Doç. Dr. Didem AKYILDIZ AY

Doç. Dr. Hatice DARGA

Dr. Öğr. Üyesi Mariyam YEZİYEVA

İÇİNDEKİLER

GEÇ MODERN TOPLUMDA GENÇLİĞİN YALNIZLIK DENEYİMİ VE ANLAM ARAYIŞI: KOSMOS FİLMİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME.....	7
Ülkü Hayriye İNCİ	
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYN VE ÖĞRETMENLERİNİN AİLE KATILIMINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ.....	21
Hatice DARGA	
WALI HAWES'İN SERAMİK FIRIN HEYKELLERİNDE GELENEKSEL PİŞİRİMİN ÇAĞDAŞ YORUMU	39
Okan KILIÇOĞLU	
TRT ÇOCUK DİZİLERİNİN ÇOCUKLARDA BENLİK KAVRAMI VE BEDENSEL ALGIYA İLİŞKİN İÇERİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	47
Güldane GEZGİNCİ - Rabia KIVANÇ	
AKADEMİNİN DUYUMSANAN DİLİ: OTOETNOGRAFIK BİR BİLDİRİ DENEYİMİNİN DÜŞÜNÜMSEL ANALİZİ	59
Serap DUMAN İNCE	
DİJİTAL ÇAĞDA ÖĞRENCİ GİRİŞ ÖZELLİKLERİ: LİSE ÖĞRENCİLERİNDE FOMO VE SOSYAL MEDYA ETİKETLEME DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ	73
Güngör KİL - Kayra AVCI	
EĞİTİM KİMİN İÇİN? <i>FRONT OF THE CLASS</i> FİLMİNDE ENGELLİLİK, DAMGALAMA VE KAPSAYICI EĞİTİM	83
Ülkü Hayriye İNCİ	
KADIN SUÇLULARA YÖNELİK ADLİ SOSYAL HİZMETLER	97
Nilgün DALİ	
DİJİTAL OYUN DÜNYASINA KARŞI AİLE KALKANI: OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	107
Hatice Uysal BAYRAK - Merve DEMİR	
TÜRK MİTOLOJİSİNDE YER ALAN İMGELER VE ÇAĞDAŞ İLLÜSTRASYONA YANSIMALARI: GÖRSEL TASARIM EĞİTİMİNDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	121
Hatice ÖZER	
OKULÖNCESİ ÇOCUKLARIN EKRANDA İZLEDİKLERİ DİJİTAL KARAKTERLERİN ROLLERİNE BÜRÜNMELERİ.....	131
Hatice DARGA	
BUCAK İLÇESİNDE DOKUNAN DÖŞEMEALTI HALILARININ TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	147
Ayşe YILDIRIM	
TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA SÖZCÜK BİLGİSİ: 2024 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE İÇERİK ANALİZİ.....	161
Dr. Mustafa AYDIN	

MÜZİK, TEKSTİL VE DİJİTAL TASARIM BÜTÜNLEŞMESİ (ENTEGRASYONU): ÇİFT DİPLOMA PROGRAMLARI İÇİN DİSİPLİNLER ÖTESİ (TRANSDİSİPLİNLER) BİR KAVRAMSAL MODEL	173
Mariyam YEZİYEVA - Kakimova LAURA -Smanova AKMARAL	
BUCAK VE ÇEVRESİ HAVSIZ KİRKİTLİ DOKUMALARININ TEKNİK, RENK, MOTİF VE İŞLEVSEL AÇIDAN ANALİZİ.....	193
Ayşe YILDIRIM	
ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARI VE YAŞLI AYRIMCILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: PSİKOSOSYAL SÜREÇLER VE SAĞLIK PROFESYONELLERİ AÇISINDAN BİR LİTERATÜR DERLEMESİ.....	209
Melike YALÇIN GÜRSOY - Selma İNFAL KESİM - Sabriye UÇAN YAMAÇ - Aysun GÜZEL - Çiğdem SAMANCI TEKİN	
MODA ÜRÜNLERİNDE KULLANIM AŞAMASI ODAKLI EKOLOJİK AYAK İZİ: YAŞAM DÖNGÜSÜ ANALİZİNDE(LCA) PARADİGMA DEĞİŞİMİ.....	221
Mariyam YEZİYEVA - Aruzhan KADYRALY - Kulmairam DYUSSENBİYEVA	
SAFRANBOLU ARAP HACI KONAĞI KALEM İŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: İZZET MEHMET PAŞA CAMİİ İLE ÜSLUP VE USTA İLİŞKİSİ	241
Sebahat KILIÇ BÜLBÜL	
ABANDONED INDUSTRIAL PLANTS IN THE CITY CENTER - BIODIVERSITY PRESERVATION OR THREAT	251
Alka TURALİJA - Vesna GANTNER - Maja GREGIĆ - Tina BOBIĆ - Zvonimir STEİNER - Mirna GAVRAN	
TEKSTİL SEKTÖRÜNDEKİ SON GELİŞMELER.	263
Sevil Yılmaz AYKUL	
HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE YARDIMCI AKSESUAR OLARAK DÜĞMELERİN İNCELENMESİ....	271
Sevil Yılmaz AYKUL	

GEÇ MODERN TOPLUMDA GENÇLİĞİN YALNIZLIK DENEYİMİ VE ANLAM ARAYIŞI: KOSMOS FİLMİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Ülkü Hayriye İNCİ

Karabük Üniversitesi,

0000-0002-2294-5852, ulkuinci@karabuk.edu.tr

GİRİŞ

Geç modern toplum, bireyin kimlik, aidiyet ve anlam dünyasını dönüştüren yapısal değişimlerle karakterize edilmektedir. Geleneksel toplumsal bağların zayıflaması, yaşam pratiklerinin giderek daha belirsiz hâle gelmesi ve toplumsal ilişkilerin esnekleşmesi, özellikle genç bireylerin deneyim dünyasında önemli kırılmalar yaratmaktadır. Bu bağlamda yalnızlık, yalnızca bireysel bir duygu durumu değil; aidiyet biçimlerinin zayıflaması, toplumsal ilişkilerin kırılma ve sınırlanması ve süreklilik duygusunun aşılmasıyla bağlantılı toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Gençlik ise bu dönüşümlerin en yoğun biçimde deneyimlendiği toplumsal kategorilerden biri olarak, geç modernitenin ürettiği belirsizlik, yönsüzlük ve anlam arayışının merkezinde yer almaktadır.

Anthony Giddens'in geç modernlik yaklaşımı, bireyin benliğini sürekli olarak düşününsel biçimde yeniden inşa etmek zorunda kaldığını ve bu sürecin ontolojik güven duygusunu zayıflattığını ileri sürmektedir. Buna paralel olarak Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kavramsallaştırması, toplumsal bağların geçici ve kırılabilir hâle geldiğini vurgulayarak aidiyet duygusunun askıya alınmasını açıklamaktadır. Bu çalışma açısından Giddens'in ontolojik güven ve düşününsellik kavramları, bireyin istikrarlı bir benlik anlatısı kuramamasını açıklamada; Bauman'ın akışkan modernite yaklaşımı ise toplumsal ilişkilerdeki geçicilik ve mekânsal hareketlilik deneyimlerini anlamlandırmada temel analitik çerçeveyi oluşturmaktadır.

Bu toplumsal dönüşüm, sinema gibi kültürel anlatı biçimlerinde de görünürlük kazanmaktadır. Sinema, bireyin içsel deneyimlerini ve toplumsal bağlarla kurduğu ilişkileri estetik bir düzlemde temsil etme kapasitesiyle önemli bir sosyolojik inceleme alanı sunmaktadır.

Reha Erdem'in Kosmos (2009) filmi de toplumla, mekânla ve kendi benliğiyle sorunlu ilişkiler kuran bir karakter üzerinden yalnızlık, aidiyetsizlik ve anlam arayışını görünür kılan özgün bir anlatı ortaya koymaktadır. Filmdeki başkarakter, biyolojik yaş açısından doğrudan gençlik kategorisine yer-

leştirilemese de aidiyet arayışı, kimlik kurma çabası, yönsüzlük ve süreksizlik deneyimleri bakımından geç modern gençliğin karşı karşıya kaldığı yapısal sorunları temsil eden sembolik bir figür olarak ele alınmaktadır. Karakterin kalıcı ilişkiler geliştirememesi, sürekli hareket hâlinde olması ve istikrarlı bir benlik anlatısı kuramaması, geç modern bireyin deneyimlediği ontolojik güvensizlik ve süreksizlik hâllerini yansıtmaktadır.

Bu çalışma, *Kosmos* filmini merkeze alarak geç modern toplumda gençliğin yalnızlık deneyimini ve anlam arayışını sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada karakterin toplumsal bağlardan kopukluğu, mekânsal yerleşememe hâli ve benliğini sürekli yeniden kurma çabası, Anthony Giddens'in geç modernlik yaklaşımı ve Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kuramı doğrultusunda analiz edilmektedir. Çalışmanın temel sorunsalı, geç modernitenin akışkan toplumsal koşullarının aidiyet ve anlam üretim süreçlerini nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün gençlik deneyimlerinde nasıl görünür hâle geldiğidir.

Bu amaç doğrultusunda çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. *Kosmos* filmindeki başkarakterin eylemleri ve ilişkileri, Giddens'in ontolojik güven ve düşünümsellik kavramları bağlamında nasıl değerlendirilebilir?
2. Filmde mekânın kullanımı ve karakterin sürekli hareket hâli, Bauman'ın akışkan modernite ve mekânsal geçicilik kavramsallaştırmalarıyla nasıl ilişkilendirilebilir?
3. Karakterin toplumla kurduğu kırılgan ilişkiler, geç modern toplumdaki aidiyet kaybı ve ilişkisel süreksizlik temalarını nasıl görünür kılmaktadır?
4. Filmdeki anlam arayışı ve yönsüzlük hâli, gençliğin geç modernitenin yapısal belirsizliklerine verdiği bir tepki olarak okunabilir mi?

Araştırma, nitel tematik içerik analizi yöntemine dayanmaktadır. Filmde yer alan diyaloglar, karakter etkileşimleri, mekân kullanımı ve hareketlilik unsurları bütüncül bir biçimde çözümlenmiş; analiz süreci, kuramsal çerçeveden türetilen önceden belirlenmiş tematik kategoriler doğrultusunda yürütülmüştür.

Bu temalar; ontolojik güvensizlik ve benliğin düşünümsel inşası, aidiyet kaybı ve ilişkisel kırılganlık, mekânsal hareketlilik ve yerleşememe hâli, an-

lam arayışı ve varoluşsal belirsizlik olarak yapılandırılmıştır. Bu yönüyle çalışma, gençlik sosyolojisi ile sinema sosyolojisi arasında kuramsal ve analitik bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Geç Modernliğin ve Akışkan Modernitenin Sinemada Temsili

Modern toplumun son dönemine ilişkin tartışmalar, toplumsal yapının giderek daha belirsiz, esnek ve kırılğan bir hâl aldığını ortaya koymaktadır. Modernlik, dünyaya yönelik yerleşik tutumları, insan müdahalesiyle şekillenebilir bir dünya anlayışını; endüstriyel üretim ve piyasa ekonomisini içeren ekonomik kurumlar ile ulus-devlet ve kitle demokrasisi gibi siyasal kurumları kapsayan dinamik bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Giddens & Pierson, 2001: 83).

Giddens'a göre modernlik, geleneksel toplum yapısından niteliksel bir kopuşu ifade etmektedir. Bu dönüşüm hem küresel ölçekte etkiler yaratmakta hem de bireyin gündelik yaşamını yeniden şekillendirmektedir. Modernlik; kapitalizm, endüstriyel üretim, gözetim kapasitesi ve askeri güç olmak üzere dört temel kurumsal yapı üzerine kuruludur. Zaman ve mekânın ayrışması, yerinden etme mekanizmaları ve bilginin düşünümseelliği ise modernliğin temel dinamikleri arasında yer almaktadır (Loyal, 2003: 116). Giddens'a göre zaman ve mekânın ayrılması, modern toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturmaktadır. Mekanik saatin yaygınlaşmasıyla birlikte zaman standartlaşmış, toplumsal yaşam mekândan bağımsız olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu süreç geleneksel ilişkilerin çözülmesine, uzmanlaşmanın artmasına ve yeni toplumsal yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Giddens, 2010: 31-33).

Giddens, modern toplumu geleneksel toplumdan ayıran temel süreksizlikleri değişim hızı, değişim alanı ve modern kurumların doğası üzerinden açıklamaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin hızlandırdığı dönüşüm süreci küresel ölçekte yayılmış; üretim, emek ve siyasal örgütlenme biçimlerinde daha önce görülmemiş yapılar ortaya çıkmıştır (Giddens, 1994: 12-14). Giddens'ın yaklaşımında merkezi kavramlardan biri olan ontolojik güven, bireyin kendisi ve toplumsal dünya hakkında süreklilik hissi geliştirmesini ifade etmektedir. Ancak geç modern toplumda geleneksel bağların çözülmesi, risklerin artması ve toplumsal ilişkilerin hızla değişmesi, bu güven duygusunu zayıflatmaktadır. Sonuç olarak bireyin yaşam anlatısında süreklilik kurması güçleşmekte; kimlik istikrarsızlığı, yön kaybı ve yalnızlık deneyimi daha görünür hâle gelmektedir. Bu bağlamda yalnızlık, yalnızca bireysel

bir duygu durumu değil, toplumsal bağların zayıflamasıyla ilişkili yapısal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bauman’a göre modernlik, düzen kurma ve belirsizliği ortadan kaldırma amacı taşıyan bir projedir (Bauman, 2005: 21). Ancak modernlik sürekli dönüşen bir süreçtir ve günümüzde bu süreç “akışkan modernite” olarak adlandırılan yeni bir evreye ulaşmıştır (Man, 2013: 230). Bauman, bu dönüşümün tarihin önceki dönemlerinde görülmeeyen bir hız ve süreklilik taşıdığını belirtmektedir (Şahin, 2019: 33). Akışkan modernite, toplumsal ilişkilerin, kimliklerin ve aidiyet biçimlerinin kalıcılığını yitirmesiyle karakterize edilmektedir. Bauman’a göre birey artık sabit kimlikler ve uzun süreli ilişkiler geliştirmekte zorlanmakta; toplumsal bağlar giderek daha geçici ve kırılgan hâle gelmektedir. Bu durum, bireyin sürekli hareket hâlinde yaşadığı bir toplumsal yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Hareketlilik yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kimliksel ve duygusal bir niteliğe de sahiptir.

Akışkan modernitenin temel sonuçlarından biri aidiyetin askıya alınmasıdır. Birey belirli bir topluluğa, mekâna ya da kimliğe kalıcı biçimde bağlanamamakta; köksüzlük, yönsüzlük ve süreksizlik deneyimleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreçte mekân da bireyin kök saldığı sabit bir alan olmaktan çıkarak geçici bir uğrak hâline gelmektedir. Böylece mekânsal süreksizlik, yalnızlık ve yabancılaşma deneyimini daha görünür kılmaktadır. Bauman, modernliği eleştirirken modern devlet, bürokrasi, teknoloji ve akıl gibi unsurların toplumsal düzenin kurulmasındaki rolünü de kabul etmektedir (Bauman, 2003: 5). Bununla birlikte günümüz dünyasını “akışkan” olarak tanımlamakta ve bireylerin ilgi alanları, beklentileri, korkuları ve yaşam pratiklerinin sürekli değişim içinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle toplumsal koşullar durağan değil, sürekli hareket hâlinde olan bir yapıya sahiptir (Bauman, 2011: 7).

Bu kuramsal çerçeve birlikte değerlendirildiğinde, geç modern toplumda bireyin deneyimlediğı ontolojik güvensizlik, aidiyet kırılması ve kimlik istikrarsızlığı süreçlerinin özellikle gençlik deneyiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Eğitim, çalışma yaşamı ve toplumsal ilişkilerde yaşanan değişimler, genç bireylerin kimlik oluşum süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Özgürlük alanlarının genişlemesine karşın belirsizliklerin artması, gençlerin yalnızlık, aidiyet kaybı ve yönsüzlük deneyimlerini yoğunlaştırmaktadır. Buna bağlı olarak anlam arayışı, geç modern gençliğin temel deneyimlerinden biri hâline gelmektedir.

Sinema, toplumsal gerçekliğin yalnızca yansıtıldığı değil, aynı zamanda yeniden üretildiği kültürel bir temsil alanıdır. Toplumsal değişimler, kimlik krizleri ve bireysel deneyimler sinemasal anlatılar aracılığıyla görünürlük kazanmakta; filmler bu yönüyle sosyolojik çözümleme için önemli metinler oluşturmaktadır. Sinema sosyolojisi literatüründe de filmlerin, üretildikleri toplumsal yapının değerlerini ve dönüşüm süreçlerini yansıttığı; modernlik deneyiminin yarattığı kırılmaları estetik düzlemde görünür kıldığı vurgulanmaktadır (Suner, 2006; Diken & Laustsen, 2007).

Bu bağlamda Reha Erdem'in *Kosmos* filmi, geç modern toplumun ürettiği ontolojik güvensizlik, aidiyetsizlik ve yalnızlık deneyimini sinemasal düzlemde temsil eden önemli bir anlatı sunmaktadır. Başkarakterin topluma kurduğu kırılmalı ilişkiler, sürekli hareket hâlinde oluşu ve istikrarlı bir kimlik geliştirememesi; Giddens'in geç modernlik yaklaşımı ile Bauman'ın akışkan modernite kavramsallaştırması çerçevesinde okunabilecek bir gençlik temsili ortaya koymaktadır. Bu temsilde karakter, biyografik yaşından bağımsız biçimde, geç modern gençliğin deneyimlediği yönsüzlük, geçicilik ve aidiyet kırılması hâllerini sembolik düzeyde görünür kılan bir figür olarak değerlendirilmektedir. Karakterin "yersiz-yurtsuz" varoluşu, geç modern bireyin anlam arayışı, kimlik istikrarsızlığı ve ontolojik güvensizlik deneyiminin sinemasal bir metaforu olarak değerlendirilebilir.

YÖNTEM

Bu araştırma, Reha Erdem'in *Kosmos* (2009) filmi üzerinden geç modern toplumda gençliğin yalnızlık deneyimi ve anlam arayışını sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel araştırma deseni kapsamında tasarlanmış olup yorumlayıcı sosyoloji yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal gerçekliğin nesnel ve sabit bir yapıdan ziyade bireylerin anlam üretim süreçleri aracılığıyla inşa edildiği varsayımını temel almaktadır. Bu doğrultuda araştırma, film metnini toplumsal anlamların üretildiği bir kültürel temsil alanı olarak ele almakta ve çözümlemeyi bu yorumlayıcı çerçeve üzerinden yürütmektedir. Araştırmada nitel içerik analizi ile tematik analiz yaklaşımı birlikte, birbirini tamamlayıcı bir analiz stratejisi olarak kullanılmıştır.

İçerik analizi, "iletilerin açık olan içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır" (Fiske, 1996). Nitel içerik çözümlemelerinde ise metin içerisinde önemli görülen temalar doğrultusunda kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin

çoklu anlamları ortaya konulmaktadır. Sistematik biçimde oluşturulan kodlama ve kategorileştirme süreçleri, yeni kuramsal açıklamaların geliştirilmesine olanak sağladığı gibi mevcut kuramların sınanmasına ve belirli toplumsal olgular hakkında çıkarımlarda bulunulmasına da katkı sunmaktadır (Gül & Nizam, 2021). Nitel içerik analizinde yalnızca metnin görünen boyutları değil, aynı zamanda örtük anlamları, sembolik yapıları ve gizil mesajları da çözümlenmektedir. Bu nedenle analiz sürecinde “nasıl” ve “neden” sorularına odaklanılarak içerikteki derin anlam katmanlarına ulaşılmaya çalışılmaktadır (Yüksel, 2019).

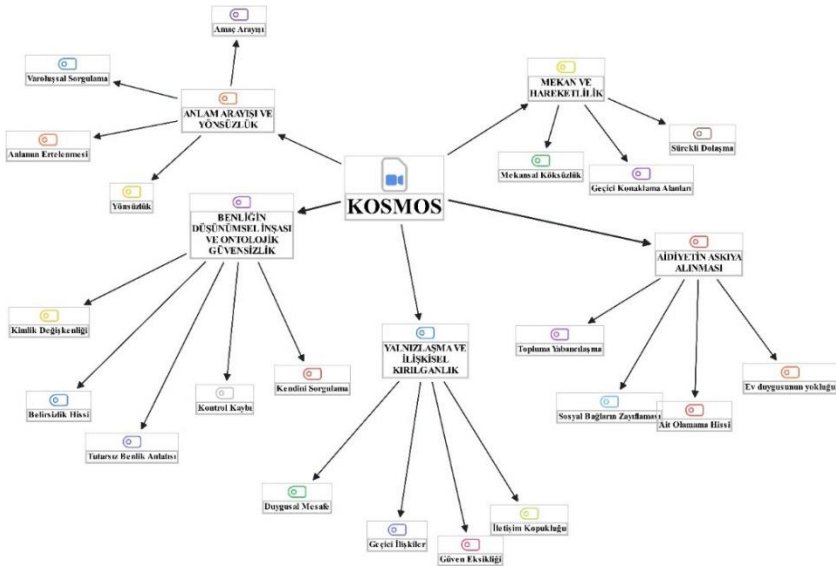
Araştırmanın veri setini *Kosmos* filmi oluşturmaktadır. Film, geç modern toplumda bireyin deneyimlediği ontolojik güvensizlik, aidiyet kaybı, mekânsal hareketlilik ve kimlik istikrarsızlığı gibi temaları yoğun biçimde içermesi nedeniyle amaçlı örnekleme kapsamında seçilmiştir. Film, sosyolojik bir metin olarak değerlendirilmiş; diyaloglar, karakter davranışları, mekânsal göstergeler ve anlatı yapısı sistematik biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda film, görsel-işitsel bir anlatı olmanın ötesinde, toplumsal gerçekliğe dair anlam üretim süreçlerini içeren sosyolojik bir veri metni olarak ele alınmıştır. Veri analiz süreci MAXQDA nitel veri analiz programı aracılığıyla yürütülmüş ve açık kodlama yaklaşımı benimsenmiştir.

Analiz sürecinde film çoklu izlemeler yoluyla ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş, anlamlı birimler belirlenerek kodlanmıştır. Kodlama süreci hem veriye dayalı (indüktif) hem de kuramsal çerçeveye dayalı (dedüktif) bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada filmde elde edilen gözlemler doğrultusunda açık kodlar oluşturulmuş, ikinci aşamada ise bu kodlar Anthony Giddens’in geç modernlik ve ontolojik güven yaklaşımı ile Zygmunt Bauman’ın akışkan modernite kuramı doğrultusunda tematik kategorilere dönüştürülmüştür. Bu nedenle analiz süreci hem veri güdümlü hem de kuram güdümlü (hibrit) bir kodlama stratejisine dayanmaktadır. Kodlama sürecinde filmde tekrar eden davranış örüntüleri, diyaloglar ve mekânsal kullanım biçimleri temel alınarak beş ana tema geliştirilmiştir. Bu temalar; benliğin düşünümsel inşası ve ontolojik güvensizlik, yalnızlaşma ve ilişkisel kırılabilirlik, aidiyetin askıya alınması, mekân ve hareketlilik ile anlam arayışı ve yönsüzlük olarak yapılandırılmıştır. Böylece film anlatısında geç modern gençlik deneyiminin hangi toplumsal ve kültürel göstergeler aracılığıyla temsil edildiği ortaya konulmuştur.

Araştırmanın kapsamı *Kosmos* filmi ile sınırlandırılmıştır. Çalışma yalnızca bu film üzerinden geç modernlik bağlamında gençlik, yalnızlık ve anlam arayışı temalarını incelemektedir. Bu nedenle farklı filmler, farklı yönetmenler veya farklı kültürel bağlamlar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Tek bir sinemasal metin üzerinden yürütülmesi nedeniyle çalışma, genellenebilirlik iddiası taşımamakta; bunun yerine derinlemesine yorumlayıcı analiz üretmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın geçerliği, oluşturulan kod ve temaların hem kuramsal literatürle hem de film içerisindeki tekrar eden anlatsal örüntülerle uyumlu biçimde yapılandırılmasıyla sağlanmıştır. Temalar yalnızca araştırmacı yorumuna değil; filmde yer alan sahneler, diyaloglar ve karakter davranışlarına dayandırılmıştır. Analiz sürecinde sürekli karşılaştırma yöntemi kullanılarak kodlar kuramsal çerçeve ile yeniden değerlendirilmiş ve gerekli görülen durumlarda revize edilmiştir. Güvenirlik açısından ise kodlama sürecinin MAXQDA programı üzerinden sistematik biçimde yürütülmesi, kod tanımlarının açık şekilde belirlenmesi ve verilerin tekrar incelenerek kod tutarlılığının kontrol edilmesi araştırmanın metodolojik sağlamlığını güçlendirmiştir. Buna ek olarak, kodlama sürecinin aşamalı olarak yeniden gözden geçirilmesi araştırmanın iç tutarlılığını artıran bir başka unsur olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın aktarılabilirliği ise elde edilen temaların yalnızca *Kosmos* filmine özgü olmayıp, geç modern toplumda gençliğin deneyimlediği yalnızlık, aidiyet kaybı ve kimlik kırılganlığı gibi olguların farklı sinemasal metinlerde de incelenebilecek nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak bu yönemselsel çerçeve, *Kosmos* filmini yalnızca estetik bir anlatı olarak değil, geç modern toplumun gençlik deneyimini görünür kılan sosyolojik bir veri alanı olarak ele almakta; Giddens'in geç modernlik yaklaşımı ile Bauman'ın akışkan modernite kuramını birlikte kullanarak filmdeki tematik yapıyı sistematik ve yorumlayıcı bir analizle çözümlemektedir. Ayrıca nitel içerik analizinin sunduğu olanaklar sayesinde filmin yalnızca görünen anlatı düzeyi değil, aynı zamanda yalnızlık, aidiyetsizlik ve anlam arayışına ilişkin örtük toplumsal anlamları da ortaya çıkarılmaktadır.

BULGULAR

Şekil 1. Kosmos Kod Hiyerarşisi (MAXODA programı ile oluşturulmuştur)

MAXQDA programı aracılığıyla gerçekleştirilen tematik içerik analizi sonucunda *Kosmos* filmi, geç modern toplumda gençliğin yalnızlık deneyimi ve anlam arayışını yansıtan beş temel tema altında çözümlenmiştir. Şekil 1’de görüldüğü üzere bu temalar; benliğin düşünsel inşası ve ontolojik güvensizlik, yalnızlaşma ve ilişkisel kırılma, aidiyetin askıya alınması, mekân ve hareketlilik ile anlam arayışı ve yönsüzlük olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, filmin yalnızlığı bireysel bir psikolojik durum olarak değil, geç modern toplumun ürettiği yapısal belirsizliklerin bir sonucu olarak temsil ettiğini göstermektedir. Bu bulgular, analiz sürecinde hem veriye dayalı kodlamalar hem de Giddens ve Bauman kuramsal çerçevesi doğrultusunda oluşturulan tematik yapı üzerinden elde edilmiştir.

Şekil 1’de yer alan ilk tema olan “Benliğin Düşünsel İnşası ve Ontolojik Güvensizlik”, filmde en yoğun biçimde gözlemlenen temalardan biridir. Bu tema altında yer alan kimlik değişkenliği, belirsizlik hissi, tutarsız benlik anlatısı, kontrol kaybı ve kendini sorgulama alt kodları, başkarakter Kosmos’un sürekli değişen konumu üzerinden görünür hâle gelmektedir. Film boyunca karakterin geçmişine, toplumsal kökenine ve geleceğine ilişkin net bilgiler verilmemekte; karakter hiçbir toplumsal kategori içerisine tam olarak yerleştirilememektedir. Kasaba halkı tarafından kimi zaman bir kurtarıcı ve şifacı olarak görülürken, kimi zaman düzeni tehdit eden bir yabancı ya da

suçlu olarak algılanmaktadır. Bu durum karakterin istikrarlı bir kimlik anlatısı kuramadığını göstermektedir. Giddens’in belirttiği gibi geç modern toplumda birey, yaşam öyküsünü sürekli yeniden kurmak zorunda kalmakta ve benlik durağan bir yapı olmaktan çıkmaktadır. Filmde Kosmos’un toplumsal konumunun sürekli değişmesi, düşünümsel benlik inşasının sinemasal bir görünümü olarak değerlendirilebilir. Özellikle filmin son bölümlerinde karakterin “Ta kurup yıldızına gidip geldim! Yedi kat çıktım indim” ifadelerini kullanması, onun sıradan toplumsal gerçekliğin ötesinde bir anlamlandırma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak bu çaba karaktere ontolojik bir güven sağlamamakta; aksine onun toplumsal dünya ile arasındaki mesafeyi daha da görünür hâle getirmektedir. Bu yönüyle film, benliğin sürekli yeniden kurulduğu ancak hiçbir zaman tamamlanamadığı geç modern özne deneyimini temsil etmektedir.

İkinci tema olan “Yalnızlaşma ve İlişkisel Kırılma”, karakterin toplumsal çevresiyle kurduğu ilişkiler üzerinden ortaya çıkmaktadır. Tema kapsamında belirlenen duygusal mesafe, geçici ilişkiler, güven eksikliği ve iletişim kopukluğu alt kodları, film boyunca tekrar eden anlatısal örüntüler olarak dikkat çekmektedir. Kosmos, kasaba halkıyla sürekli etkileşim içinde olmasına rağmen hiçbir zaman topluluğun tam anlamıyla bir üyesi hâline gelmemektedir. Karakter ile diğer kişiler arasındaki ilişkiler güven ve şüphe arasında gidip gelmekte, ilişkiler uzun süreli bir bağlılık üretememektedir. Özellikle filmin ilerleyen bölümlerinde kasaba halkının ve otorite figürlerinin karaktere yönelik tutumlarının değişmesi, ilişkilerin kırılma yapısını ortaya koymaktadır. Komutanın “Şimdi yedim seni! Dur kaçma!” sözleri, Kosmos’un artık toplumsal düzen içerisinde kabul edilen bir figür olmaktan çıktığını göstermektedir. Bu durum Bauman’ın akışkan modern toplumda insan ilişkilerinin kalıcılığını yitirdiği ve güven temelli bağların giderek zayıfladığı yönündeki görüşleriyle örtüşmektedir. Filmde yalnızlık, bireyin fiziksel olarak tek başına kalmasından çok, toplumsal ilişkilerin süreklilik üretememesinden kaynaklanan yapısal bir deneyim olarak temsil edilmektedir.

Şekil 1’deki üçüncü tema olan “Aidiyetin Askıya Alınması”, filmin genel anlatısına hâkim olan en belirgin unsurlardan biridir. Bu tema altında topluma yabancılaşma, sosyal bağların zayıflaması, ait olamama hissi ve ev duygusunun yokluğu alt kodları yer almaktadır. Film boyunca Kosmos belirli bir toplumsal gruba, aile yapısına ya da mekâna tam anlamıyla bağlanamamaktadır. Karakter sürekli olarak kabul edilme ve dışlanma arasında salınmakta; hiçbir zaman kesin bir aidiyet ilişkisi geliştirememektedir. Kasaba halkının karaktere yönelik tutumu da bu aidiyetsizlik durumunu güçlendirmektedir.

Bir yandan karakterin gerçekleştirdiği olağanüstü eylemler ona geçici bir kabul sağlarken, diğer yandan bu farklılıklar onun dışlanmasına neden olmaktadır. Böylece karakter ne tam anlamıyla içeride ne de tamamen dışarıda konumlanmaktadır. Bu durum Bauman'ın "aidiyetin askıya alınması" kavram-sallaştırmasıyla açıklanabilecek bir görünüm sergilemektedir. Akışkan modern toplumda bireyler kalıcı topluluklara bağlanmak yerine geçici ilişkiler içerisinde yaşamaktadır. Filmde Kosmos'un sonunda yeniden hareket etmek zorunda kalması ve bulunduğu yere kök salamaması, aidiyet duygusunun süreklilik kazanamadığını göstermektedir.

Dördüncü tema olan "Mekân ve Hareketlilik", filmdeki mekânsal örgütlenmenin geç modern toplumun dinamikleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Tema altında yer alan mekânsal köksüzlük, geçici konaklama alanları ve sürekli dolaşma alt kodları, karakterin yaşam pratiğinde açık biçimde gözlemlenmektedir. Filmde sınır kasabası, bireyin yerleştiği ve kök saldığı bir yaşam alanından çok, geçici bir durak olarak temsil edilmektedir. Kosmos'un sürekli hareket hâlinde olması ve sonunda yeniden yola çıkması, mekânla kalıcı bir ilişki kuramadığını göstermektedir. Bauman'a göre akışkan modern toplumda mekân artık güven ve aidiyet sağlayan sabit bir alan olmaktan çıkmış, bireyin geçici olarak bulunduğu uğrak noktalarına dönüşmüştür. Filmde karakterin sürekli dolaşması yalnızca fiziksel bir hareketlilik anlamına gelmemekte; aynı zamanda kimliksel ve toplumsal bir hareketliliği de ifade etmektedir. Bu nedenle hareketlilik, filmde özgürlükten ziyade yerleşememe ve süreksizlik deneyiminin göstergesi olarak okunmaktadır.

Şekil 1'de belirlenen son tema olan "Anlam Arayışı ve Yönsüzlük", filmin varoluşsal boyutunu görünür kılmaktadır. Tema kapsamında amaç arayışı, varoluşsal sorgulama, anlamın ertelenmesi ve yönsüzlük alt kodları belirlenmiştir. Film boyunca Kosmos'un eylemleri belirli ve net bir amaç doğrultusunda ilerlememekte; aksine sürekli yeni sorgulamalar üretmektedir. Karakterin yaşamı boyunca kesin bir yön belirleyememesi, geç modern bireyin anlam üretme süreçlerindeki kırılganlığı yansıtmaktadır. Özellikle son sahnelerde yer alan "Yüzünü Allah'a kaldır! Hastalığını gördüm" ifadeleri, karakterin yalnızca maddi dünyada değil, metafizik düzlemde de anlam arayışını sürdürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte film boyunca bu arayış kesin bir sonuca ulaşmamakta; anlam sürekli ertelenmektedir. Bu durum hem Giddens'in ontolojik güven kavramı hem de Bauman'ın akışkan modern toplumda bireyin sabit referans noktalarını kaybetmesine ilişkin görüş-

leriyle uyumludur. Karakterin yönsüzlüğü bireysel bir başarısızlık olarak değil, geç modern toplumun ürettiği yapısal belirsizliklerin sonucu olarak görünürlük kazanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Şekil 1’de ortaya çıkan temalar *Kosmos* filminin geç modern toplumun genç birey üzerindeki etkilerini güçlü biçimde temsil ettiğini göstermektedir. Filmde yalnızlık, aidiyetsizlik ve anlam arayışı bireysel psikolojik sorunlar olarak değil; Giddens’in ontolojik güvensizlik ve düşünümSELLİK kavramları ile Bauman’ın akışkan modernite yaklaşımında vurgulanan toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak sunulmaktadır. Karakterin sürekli hareket hâlinde olması, kalıcı ilişkiler kuramaması, belirli bir mekâna ait hissedememesi ve anlam arayışının hiçbir zaman tamamlanmaması; geç modern gençliğin yaşadığı süreksizlik, belirsizlik ve yönsüzlük deneyimlerinin sinemasal bir temsili olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle *Kosmos*, yalnızca bireysel bir hikâye anlatmamakta; aynı zamanda geç modern toplumun ürettiği ontolojik güvensizlik, ilişkisel kırılma ve aidiyet kaybını görünür kılan sosyolojik bir anlatı işlevi görmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Reha Erdem’in *Kosmos* (2009) filmini Anthony Giddens’in geç modernite yaklaşımı ve Zygmunt Bauman’ın akışkan modernite kuramı çerçevesinde inceleyerek, geç modern toplumda gençliğin yalnızlık deneyimi ve anlam arayışını sosyolojik açıdan analiz etmeyi amaçlamıştır. Nitel tematik içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, filmin yalnızlık, aidiyet kaybı ve anlam arayışı gibi temaları bireysel psikolojik durumlar olarak değil, geç modern toplumun yapısal dönüşümlerinin bir sonucu olarak temsil ettiğini ortaya koymuştur.

Araştırmada belirlenen benliğin düşünümSEL inşası ve ontolojik güvensizlik teması, Giddens’in geç modern toplumda bireyin benliğini sürekli yeniden kurmak zorunda kaldığı yönündeki görüşlerini desteklemektedir. Filmde başkarakter *Kosmos*’un sabit bir kimlik geliştirememesi, sürekli değişen toplumsal konumlar arasında hareket etmesi ve yaşamına ilişkin tutarlı bir anlatı oluşturamaması, geç modern bireyin yaşadığı ontolojik güvensizliğin sinemasal bir görünümü olarak değerlendirilebilir. Geleneksel toplumlarda bireye yön veren sabit normlar ve aidiyet kaynakları zayıflarken, bireyin kendi yaşam öyküsünü sürekli yeniden inşa etmek zorunda kalması, kimlik istikrarsızlığını beraberinde getirmektedir. Filmde *Kosmos* karakterinin sürekli hareket hâlinde olması ve hiçbir toplumsal kategori içerisinde

tam anlamıyla tanımlanamaması bu durumu görünür kılmaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu olan yalnızlaşma ve ilişkisel kırılma teması, Bauman'ın akışkan modernite kuramıyla doğrudan ilişkilendirilebilmektedir. Filmde karakterin toplumla kurduğu ilişkiler kalıcı ve güvene dayalı bağlar üretmekten uzak görünmektedir. İlişkiler sürekli olarak kabul edilme ve dışlanma arasında gidip gelmekte, karakter toplumsal yapı içerisinde istikrarlı bir konum elde edememektedir. Bu durum, Bauman'ın çağdaş toplumlarda insan ilişkilerinin giderek daha geçici ve kırılma hâle geldiği yönündeki değerlendirmelerini desteklemektedir. Filmde yalnızlık, bireyin fiziksel olarak tek başına kalmasından ziyade, kalıcı ve sürdürülebilir toplumsal bağlar kuramamasından kaynaklanan yapısal bir deneyim olarak temsil edilmektedir.

Aidiyetin askıya alınması ve mekânsal hareketlilik temaları da akışkan modernitenin temel özellikleriyle örtüşmektedir. Bulgular, Kosmos'un belirli bir mekâna, topluluğa ya da sosyal kimliğe kalıcı biçimde bağlanamadığını göstermektedir. Karakterin sürekli hareket etmesi ve bulunduğu mekânlarda geçici bir varlık göstermesi, Bauman'ın akışkan modern toplumda aidiyet ilişkilerinin zayıfladığı ve bireyin sürekli hareket hâlinde yaşamaya yöneldiği görüşleriyle paralellik göstermektedir. Filmde sınır kasabasının da kalıcı bir yaşam alanı olmaktan çok geçici bir durak olarak temsil edilmesi, mekânsal köksüzlüğün yalnızca fiziksel değil aynı zamanda toplumsal ve duygusal bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır.

Anlam arayışı ve yönsüzlük teması ise çalışmanın temel sorunsallarından birini oluşturmaktadır. Bulgular, Kosmos karakterinin yaşamını belirleyen temel unsurun belirli bir hedefe ulaşmak değil, sürekli devam eden bir arayış içerisinde olmak olduğunu göstermektedir. Filmde anlam arayışı hiçbir zaman kesin bir sonuca ulaşmamakta, aksine sürekli ertelenmektedir. Bu durum, geç modern toplumda bireyin yaşamına yön veren geleneksel referans noktalarının zayıflamasıyla ilişkilendirilebilir. Giddens'in ontolojik güven kavramı ile Bauman'ın belirsizlik ve süreksizlik vurgusu birlikte değerlendirildiğinde, filmdeki yönsüzlük hâlinin bireysel bir eksiklikten çok yapısal bir toplumsal deneyimi temsil ettiği görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde *Kosmos*, geç modern toplumun genç birey üzerinde yarattığı kimlik istikrarsızlığı, aidiyet kaybı, ilişkisel kırılma ve anlam arayışı gibi süreçleri görünür kılan güçlü bir sinemasal anlatı sunmaktadır. Filmdeki karakter, yalnızca bireysel bir hikâyenin öznesi değil;

aynı zamanda geç modern toplumun ürettiği belirsizliklerin, kırılğan ilişkilerin ve ontolojik güvensizliklerin somutlaşmış bir temsilidir. Bu yönüyle film, gençlik sosyolojisi ve sinema sosyolojisi açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma yalnızca *Kosmos* filmiyle sınırlandırılmış ve tek bir sinemasal metin üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca analiz, Giddens ve Bauman'ın kuramsal yaklaşımları temel alınarak yürütülmüş; farklı kuramsal perspektiflere yer verilmemiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların farklı filmler veya farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi mümkündür. Gelecek çalışmalarda, geç modern toplumda gençliğin yalnızlık ve aidiyet deneyimlerini konu alan farklı Türk filmleri karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Özellikle Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz ve Reha Erdem sinemasında gençlik, yalnızlık ve yabancılaşma temalarının karşılaştırmalı analizleri literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca gençlik deneyiminin yalnızca sinemasal temsiller üzerinden değil, genç bireylerle gerçekleştirilecek derinlemesine görüşmeler veya dijital etnografi çalışmaları aracılığıyla da incelenmesi, geç modern toplumun gençlik üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum* (Y. Alogan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). *Akışkan modern dünyadan 44 mektup* (P. Sıral, Çev.). Habitus Yayıncılık.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2007). *Filmlerle sosyoloji: Sosyolojiyle film okumak*. Metis Yayınları.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Giddens, A., & Pierson, C. (2001). *Modernliği anlamlandırmak* (S. Uyurkulak & M. Sağlam, Çev.). Alfa Kitabevi.
- Gül, S. S., & Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 181–198.
- Loyal, S. (2003). *The sociology of Anthony Giddens*. Pluto Press.
- Man, F. (2013). Akışkan zamanlarda eğitileşme: Ulusal istihdam stratejisi üzerine bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 36(1), 229–252.
- Suner, A. (2006). *Hayalet ev: Yeni Türk sineması'nda aidiyet, kimlik ve bellek*. Metis Yayınları.
- Şahin, M. (2019). Akışkan toplumda eğitim ve iletişimin önemi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 49, 31–47.
- Yüksel, E. (2019). Türkiye'de iletişim araştırmalarında içerik analizi uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerileri. İçinde *International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends* (ss. 134–152). Hazar Üniversitesi.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYN VE ÖĞRETMENLERİNİN AİLE KATILIMINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Hatice DARGA

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
<https://orcid.org/0000-0001-6759-6660>,
hdarga@mehmetakif.edu.tr

GİRİŞ

Aile katılımı, çocuğun eğitimi ve gelişimine katkıda bulunmak için ailenin öğretmen ve okul yönetimi ile iş birliği yaparak eğitim programlarına dâhil olması süreci olarak tanımlanmaktadır. Özel gereksinimli çocukların öğretim süreçlerinde aile katılımı, çocuğun gelişimini destekleyen en önemli unsurlardan biridir.

Ebeveyn katılımı, özel ihtiyaçları olan çocuklarda akademik başarıyı, sosyal-duygusal gelişimi ve genel refahı desteklemek açısından hayati önemdedir. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarına (IEP) aktif katılım, ödevlerde yardım ve öğretmenlerle düzenli iletişim özellikle etkili olmaktadır (Afolabi 2014; Eda Taytak Küçük, 2022; Kılıçoğlu, 2024; Kurete et al., 2024). Ayrıca ebeveynlerin katılımı çocukların iletişim becerilerini ve günlük yaşam becerilerinin gelişmesini desteklemektedir (Toros, 2011).

Aile katılımında, çocukların özel gereksinim düzeyi ve türü, ailelere yönelik destekleyici eğitim programlarında dikkate alınmalıdır (Sucuoğlu, 1996). Aileler ve okullar arasındaki işbirliği, hem çocuklara hem de eğitimcilere fayda sağlayan destekleyici bir ortam yaratır (Yıldırım, 2025; Prater, 2009). Öğretmenler bazen velilerle etkili bir şekilde çalışmak için yeterince hazırlıklı olmadıklarını hissedebilirler, bu alanda mesleki gelişime ihtiyaç duyabilirler (Forlin & Hopewell, 2006; Dan vd., 2025)

Özel ihtiyaçları olan çocukların başarısı için ebeveyn katılımı vazgeçilmezdir; ancak engellerin aşılması için eğitimcilerin aktif desteği ve sistematik değişiklikler gereklidir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, etkili aile-okul ortaklıklarının geliştirilmesinde iş birliği, dayanıklılık ve kapsayıcı uygulamaların önemini vurgulamaktadır.

Ebeveynlerin katılımının artması, çocuklarda daha iyi akademik sonuçlara, gelişmiş sosyal becerilere ve duygusal dayanıklılığın güçlenmesini destekleyecektir (Afolabi 2014; Kılıçoğlu, 2024; Floyd & Vernon-Dotson,

2009). Ebeveyn katılımı, özel ihtiyaçları olan çocukların akademik başarı-sını, sosyal entegrasyonunu ve duygusal refahını önemli ölçüde artırır (Kılı-çoğlu, 2024; Kurete et al., 2024; Floyd & Vernon-Dotson, 2009)

Araştırmalar (Lohmann vd., 2018; Kovács vd., 2022) kapsayıcı eğitim, dayanıklılık ve ebeveyn katılımında sosyo-kültürel faktörlerin rolüne giderek daha fazla odaklanmaktadır.

Çalışmalar, aile-okul iş birliğinin önündeki engelleri aşmak için disiplin-lerarası yaklaşımlara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır (Lohmann vd., 2018; Dan vd., 2025). Son zamanlarda yapılan çalışmalar (Lohmann vd., 2018; Gaspar, Sahay, 2025), daha kapsayıcı politikaların benimsenmesini ve özel eğitim alan ailelerin ihtiyaçlarıyla ebeveyn katılımı çerçevelerinin daha iyi uyumlu hale getirilmesini savunmaktadır.

Türkiye’de okul öncesi, ilkokul düzeyindeki sınıflarda bütünleştirme eği-timinde sınırlı düzeyde aile katılımı çalışmaları (Toros, 2011; Akmeşe & Kayhan, 2014; Tüm kaya & Yeşiloğlu, 2021), ebeveyn ve öğretmenler ile yü-rütülmüştür.

Bu araştırma, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin ve özel eğitim sınıfı öğretmenlerinin aile katılımı etkinliklerine yönelik görüşlerini, aile ka-tılımı etkinliklerinin neler olduğu, etkinliklere katılım düzeyleri ve belirleyici nedenler, iş birliğindeki zorluklar, beklentiler, tercih edilen etkinlikler, ihti-yaç ve önerilerin neler olduğuna odaklanmaktadır.

Araştırma soruları:

- Ebeveynlerin aile katılımı tanımlamaları nelerdir?
- Ebeveynlerin ailelere yönelik etkinliklere katılım düzeyleri nasıldır?
- Öğretmenlerin aile katılımı etkinlikleri nelerdir?
- Aile katılımını etkileyen etmenler nelerdir?
- Ebeveyn-Öğretmen iş birliğini etkileyen etmenler nelerdir?
- Ebeveyn-öğretmen beklentileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, okul öncesi çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunların neler olduğu, bu içeriklerdeki en sevilen dijital karakterlerin özel-liklerinin çocukların oyun, konuşma ve davranışlarına yansımalarını belirle-mek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır.

Durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2007). Başka bir tanımla durum çalışması, daha fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılmasıdır (Gerring (2007).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu 9 ebeveyn ve 5 öğretmen olmak üzere toplam 14 katılımcıdır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme araştırmada belirlenen özellikleri taşıyan bireylerin ya da durumların seçilmesine dayanır. Araştırmacı önceden belirlediği ve literatürden edindiği belirli ölçütleri karşılayan katılımcıları örnekleme dâhil ederek derinlemesine bilgi edinir (Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek (2018)).

Örnekleme dâhil etme kriterleri ebeveynler için, özel gereksinimi olan çocuğu olmak ve çocuğu özel eğitim okuluna devam ediyor olmasıdır. Öğretmenler için, bir özel eğitim sınıfında çalışıyor olmasıdır. Ebeveynlerin 2'si erkek, 7'si kadın olup, yaşları 28 ilâ 62 arasında değişmektedir. Öğrenim düzeyleri ilkököl ile lisans düzeyi arasında farklılık göstermektedir.

Katılımcı ebeveynlerin 6'sı ev hanımı, ikisi esnaf ve birisi ticaret ile uğralmaktadır. Ailelerdeki çocuk sayısı 1-4 arasında, özel gereksinimli çocuk sayısı ise 1-2 arasındadır. Özel gereksinimli çocukların eğitim süresi 3,5 ile 12 yıl arasında değişmektedir Araştırmaya dahil edilen çocukların 7'si kız, 2'si erkek olup, yaşları 7 ilâ 17 arasında değişmektedir. Tablo 1. çalışma grubunun ebeveyn ve çocuk demografisini sunmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubunun ebeveyn ve çocuk demografisi

Ebeveyn						Özel Gereksinimli Çocuk			
Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim	İş	Çocuk Sayısı	Sayı	Yaşı	Cinsiyet	Eğitim süresi (yıl)
E1	Erkek	62	Lise	Ticaret	3	1	16	Erkek	13
E2	Erkek	40	Lisans	Esnaf	1	1	11	Kız	9
E3	Kadın	28	Yok	Ev hanımı	2	2	9-11	Kız	4
E4	Kadın	45	Lise	Ev hanımı	2	1	15	Kız	7
E5	Kadın	40	İlkokul	Ev hanımı	2	1	16	Kız	12

E6	Kadın	43	İlkokul	Esnaf	4	1	15	Kız	7
E7	Kadın	44	İlkokul	Ev hanımı	2	1	9	Erkek	3,5
E8	Kadın	51	İlkokul	Ev hanımı	4	1	7	Kız	7
E9	Kadın	43	İlkokul	Ev hanımı	3	1	17	Kız	7

Katılımcı öğretmen grubunda 1 erkek ve 4 kadın öğretmen yer almaktadır. Öğretmenlerin yaşları 33-46 arasında, mesleki deneyimleri ise 11-23 yıl arasındadır. Öğretmenler lisans mezunu olup, branşları zihinsel, işitme ve özel eğitim öğretmenliğidir. Öğretmenlerin tamamı aile katılımı eğitimi almıştır. Öğretim yaptıkları sınıfların düzeyleri, hafif zihinsel ve otizm olup, sınıf mevcutları 2 ilâ 7 arasındadır. Üç öğretmen sınıfların fiziki koşullarını yeterli, ikisi yetersiz bulmuştur. Tablo 1a, çalışma grubunun öğretmen ve öğrenci demografisini sunmaktadır. Öğrencilerin öğrenim düzeyleri, 6 öğrenci lise, 2 ilkokul ve 1 ortaokul şeklindedir.

Tablo 1a. Çalışma grubunun öğretmen ve öğrenci demografisi

Öğretmen						Özel Gereksinimli Çocuk			
Kod	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim	Öğretmenlik branşı	Deneyim	Aile katılımı eğitimi	mevcut	Sınıf düzeyi	Sınıf ortamı
Ö1	Erkek	33	Lisans	Zihin	11	Evet	7	Hafif zihinsel	Yeterli
Ö2	Kadın	39	Lisans	İşitme	16	Evet	4	Otizm	Yetersiz
Ö3	Kadın	44	Lisans	Çocuk Gelişimi	23	Evet	2	Otizm	Yeterli
Ö4	Kadın	46	Lisans	Özel Eğitim	11	Evet	4	Otizm	Yetersiz
Ö5	Kadın	38	Lisans	Özel Eğitim	15	Evet	7	Hafif zihinsel	Yeterli

Prosedür

Araştırmanın veri toplama aracı, literatür incelemesinden sonra oluşturulan görüşme formudur. Görüşme formu, eğitim bilimleri ve özel eğitim alanında iki uzman görüşüne başvurularak, gerekli düzenlemeler yapıldı. Ardından bir ebeveyn ve bir öğretmen ile pilot uygulama gerçekleştirildi. Pilot uygulamada soruların anlaşılabilirliği değerlendirilmiştir. Son düzenlemenin ardından araştırmanın görüşmelerine başlanmıştır. Form ebeveyn ve öğretmen için ayrı oluşturulmuş, her biri kişisel bilgiler ve araştırma konusu ile ilgili soruları içermiştir. Katılımcıların her biri ile yarı yapılandırılmış görüş-

meler (Creswell, 2020) gerçekleştirildi. Görüşme, araştırmaya katılan bireylerin, belli bir konuda duygu ve düşüncelerini anlatma etkinliğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Görüşmeler öğrencilerin okullarında katılımcıların uygun olduğu zaman diliminde her biri ile yüz yüze ve bireysel görüşmeler halinde yapıldı. Bir görüşme ortalama 20 dakika sürdü. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı açıklandı ve katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ettiler. Tüm katılımcılar görüşmeyi tamamladı ve tüm soruları cevapladılar. Tablo 1’de ebeveyne, tablo 2a’da öğretmene görüşme sırasında sorulan belirli sorulara yer verilmektedir.

Tablo 2. Ebeveyn görüşme soruları

-
1. Çocuğunuzun eğitimi ile ilgili aile katılımını nasıl tanımlarsınız?
 2. Aile katılım düzeyiniz nedir? Sıklık? Katılamıyorsanız nedeni?
 3. Sizce aile katılımınızı zorlaştıran faktörler nelerdir? (Öğretmen, yönetim vb. çocuğunuzun özel durum özellikleri).
 4. Çocuğunuzun eğitim sürecine nasıl katılım sağlıyorsunuz? Örnek ile açıkla mısınız?
 5. Öğretmenlerle iş birliği yaparken sizi en çok zorlayan durumlar nelerdir? Açıklar mısınız?
 6. Okuldan beklentileriniz nelerdir? (Katılımınızı desteklemeye yönelik)
 7. Aile katılımını arttırmak için okulun yaptığı çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz? Neden?
 8. Okul dışında kurs ya da destek eğitim alıyor mu? Alıyorsa ne kadar süredir devam ediyor? Buradaki aile katılımınız nelerdir (Ne tür destek veriyorsunuz?)
 9. Başka neler söylemek istersiniz? Olumlu ve olumsuz duygularınız nelerdir?
-

Tablo 2a. Öğretmen görüşme soruları

-
1. Sınıfınız adına veya okul adına düzenlediğiniz aile katılımı etkinlikleriniz nelerdir?
 2. Ailelerin düzenlediğiniz etkinliklere katılım düzeyleri nasıldır?
 3. Katılımı sağlamak ve arttırmak için neler yapıyorsunuz? (strateji veya uygulama)
 4. Aile katılımını sağlarken sizi en çok zorlayan durum veya konular nelerdir?
 5. Ailelerin en seve rek katıldığı etkinlik veya uygulamalar hangileridir?
 6. Özel eğitimde motivasyon kaynağınız nedir?
 7. Aileden ne tür destekler beklersiniz?
 8. Aile katılımının önemine yönelik neler söylemek istersiniz? (Sınıfın düzeni. Eğt. Akışı. Akademik başarı)
 9. Ailelerin katılım düzeyi sizi nasıl etkiliyor?
 10. Öğrencinin özel gereksinim düzeyi aile katılımını nasıl etkiler?
 11. Başka neler söylemek istersiniz? Olumlu ve olumsuz duygularınız nelerdir?
-

Araştırmada 9 ebeveynin ve 5 öğretmenin her birinin görüşmelerdeki cevapları yazılı olarak kaydedilmiştir. Her bir görüşme formu E1, E2 ve Ö1,

Ö2 şeklinde kodlanarak katılımcının mahremiyeti sağlanmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemine tabi tutulmuştur. Verilerin anlamlandırma alıştırmasına başlanarak kodlar, kategoriler ve temalar (Creswell, 2020; Tarhan, 2020) oluşturulmuştur. Araştırmanın verilerinin analizinde güvenilirliği sağlamak için kodlamalar iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar arasında anlaşmazlık durumlarında uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın sorularından yararlanarak belirlenen üst kategoriler çerçevesinde veriler kodlanarak kategoriler oluşturulmuştur. Bulgular tema, kategoriler ve kodlar çerçevesinde yorumlanarak tablo haline getirilmiştir. Son aşamada, tema ve kategorileri desteklemek için ebeveynlerin ifadelerinden örnekler verilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin ve özel eğitim sınıfı öğretmenlerinin aile katılımına yönelik görüşleri incelenmiştir. Ebeveyn görüşlerinden elde edilen verilerin analizinde toplam 17 tema 21 kategoriye ulaşılmıştır. Öğretmen görüşlerinden elde edilen verilerin analizinde, toplam 8 tema 28 kategoriye ulaşılmıştır. Görüşme verilerinin analizinde ortaya çıkan tema, kategori ve alt kategoriler *Tablo 3'te* sunulmaktadır.

Tablo 3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin aile katılımı tanımlamaları

Tema: Aile katılımı tanımları			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Okul- Aile iş birliği (7 kod)	Okul etkinliklerine katılmak	3	E3, E5, E8
	Toplantıya katılmak	2	E6, E7
	Öğretmen ve ailenin ortak çalışması	1	E2
	Öğretmenle çocuk hakkında konuşmak	1	E6
Ev Temelli Katılım (4 kod)	Ödev yaptırmak	2	E9, E8
	Çocuğun dersleriyle ilgilenmek	1	E7
	Anne-babanın, bazen de kardeşlerin yardımcı olması	1	E1

Tablo 3'te ebeveynlerin aile katılımı tanımlamaları iki kategori ve 11 kod altında toplandığı görülmektedir. Tablo 4, ebeveynlerin kendi katılım düzeylerini sunmaktadır.

Örnek cümle Ödevlerine yardımcı olmak.' (E4: Kadın, 45 yaşında). 'Eğitim öğretimde öğretmen ve ailenin ortak çalışması.' (E2: Erkek, 40 yaşında).

Tablo 4. Ebeveynlerin aile katılımı etkinliklerine katılım düzeylerine ilişkin görüşleri

Tema: Ebeveynlerin Aile katılım düzeyi			
Kategoriler	Kod	f	Katılımcılar
Yüksek Katılım (6 Kod)	Her zaman katılımım	2	E3, E4
	Katılıyorum	2	E9, E7
	Katılımım yüksektir	2	E2, E1
Orta Katılım (1 Kod)	Sıklıkla katılıyorum	1	E5
Düşük Katılım (2 Kod)	Çok katılmıyorum	1	E8
	Sık değildir	1	E6

Tablo 4'te ebeveynlerin aile katılımı etkinliklerine katılımlarının üç kategori ve 9 kod altında toplandığı görülmektedir. Tablo 5, ebeveynlerin katılımlarını güçleştiren unsurları sunmaktadır.

Örnek cümle: Her zaman derslerinde yardımcı olmaya bire bir çalıştırmaya yardımcı olduk.' (E1: Erkek, 62 yaş).

Tablo 5. Ebeveynlerin aile katılımlarını sınırlandıran durumlara yönelik görüşleri

Tema: Aile katılımını zorlaştıran faktörler			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
İş ve zaman (4 Kod)	Çalışma saatleri	2	E6, E1
	Hem iş hem eğitim bizi zorladı	1	E1
	Ev işleri	1	E7
Çocukla ilgili (3 kod)	Çocuğun özel durumları	3	E5, E3
	Çocuğumun takıntılı davranış ve konuşmaları	1	E4
Bilgi Eksikliği (1Kod)	Yeterince bilgi sahibi olmamak	1	E7
Okul (1Kod)	Öğretmenlerin ilgisizliği	1	E2
Tercih (1Kod)	Zorlaştıran faktör yoktur	1	E9

Tablo 5'te, ebeveynlerin katılımlarını güçleştiren unsurların 5 kategori-deki 11 kod altında toplandığı görülmektedir. Tablo 6, ebeveynlerin öğre-time katılım biçimlerini sumaktadır.

Örnek cümle: Çocuğumun takıntılı davranış ve konuşmaları.' (E4: Ka-dın, 45 yaşında).

Tablo 6. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının öğretimlerine aktif katılım biçimleri

Tema: Öğretim sürecine katılım türleri			
Kategoriler	Kod	f	Katılımcılar
Ev Temelli (11 Kod)	Ödevlerini yaptırmak	3	E6, E1, E4, E9, E8
	Evde yazı, resim ve boyama yaptırarak	2	E4, E1
	Okulda yapılan çalışmalar evde devam et-tirmek	2	E3, E2
	Onunla beraber ders yaparak	1	E7
	Kitap alarak ve çalışarak	1	E8
	Kitap okuyarak	1	E6
Okul Temelli (4 Kod)	Etkinliklere katılarak	2	E5, E4
	Okula götürmek	2	E9, E4
İletişim Temelli (1 Kod)	Okul yöneticileriyle iletişim kurarak	1	E2

Tablo 6’da ebeveynlerin öğretim programına katılımları üç kategori ve 16 kod altında toplandığı görülmektedir. Tablo 7 ebeveyn-öğretmen işbirliğine yönelik görüşleri sunmaktadır.

Örnek cümle: Öğretmenlerinin verdiği ödevleri elimizden geldiğince yaptırmaya gayret ettik. Resim, boyama ve yazı gibi.’ (E1: Erkek, 62 yaşında). Okul Temelli: ‘Okula götürüyorum.’ (E9: Kadın, 43 yaşında).

Tablo 7. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin öğretmen ile iş birliğinde karşılaştıkları güçlüklerle yönelik görüşleri

Tema: İş birliği yapmadaki zorluklar			
Kategoriler	Kod	f	Katılımcılar
Zorluk Yok (4 Kod)	Zorlayan bir durum yok	4	E5, E9, E4, E3
İletişim (2 Kod)	Her zaman öğretmene ulaşamamak	1	E7
	Öğretmenin söylediklerini bazen tam anlamamamak	1	E8
Öğretmen (2 Kod)	İlgisizlik durumu	1	E2
	Öğrencinin suçlanması	1	E2
Çocuk (2 Kod)	Derslerini aile ile yapmakta zorlanması	1	E1
	Çocuğum etkinliklere katılmak istemezse	1	E3

Tablo 7’de ebeveyn-öğretmen iş birliğindeki zorluklara ilişkin görüşlerin 4 kategorideki toplam 10 kod altında toplandığı görülmektedir. Tablo 8, ebeveynlerin çocuklarının eğitime ve geleceğe yönelik beklentileri sunmaktadır.

Örnek cümle: ‘Zorlayan durum yok’ (E6: Kadın, 43yaşında). Her zaman öğretmene ulaşamamak.’ (E7: Kadın, 44 yaşında). İlgisizlik durumu. Direk öğrencinin suçlanması.’ (E2: Erkek, 40 yaşında).

Tablo 8. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarının eğitime ve geleceğe yönelik beklentileri

Tema: Okuldan ve devletten beklentiler			
Kategoriler	Kod	f	Katılımcılar
Akademik Beklentiler (9 Kod)	Okuma yazma öğrenmesi	4	E1, E8, E6, E7
	Çocuğumun eğitim alması	4	E9, E3, E7, E8
	Mezun olması	1	E6
Gelecek Beklentisi (1 Kod)	İş sahibi olması	1	E5
Eğitim Yöntemi (1 Kod)	Uygulamalı eğitimin artırılması	1	E2

Tablo 8’de, özel gereksinimli çocukların eğitimi ve geleceğine yönelik beklentilerin 3 kategorideki 11 kod altında toplandığı görülmektedir.

Örnek cümleler: Gelecek Beklentisi: ‘Mezun olduktan sonra iş sahibi olması.’ (E5: Kadın, 40 yaşında).

Tablo 9. Ebeveynlerin okulun aile katılımı uygulamalarına yönelik değerlendirmeleri

Tema: Okul etkinliklerini değerlendirme			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Olumlu (7 Kod)	Anlamlı ve güzel	5	E9, E7, E3, E5, E4
	Okulda yapılan etkinlikler verimli	1	E1
	Yeterli buluyorum	1	E6
Olumsuz (1 Kod)	Okul tarafından yapılan bir çalışma yoktur	1	E2

Tablo 9’da ebeveynlerin okul etkinliklerini iki kategorideki 8 kod ile değerlendirdikleri görülmektedir.

Örnek cümleler: Olumlu: ‘Okulda yapılan etkinlikler çocuklar verimli, çünkü daha kalabalık ortam içerisindedir. Bu yüzden okulda yapılan etkinlikler arttırılmalı.’ (E1: Erkek, 62 yaşında).

Tablo 10. Özel eğitim öğretmenlerinin gerçekleştirdiği aile katılımı etkinlikleri

Tema: Okul-Öğretmen etkinlikleri			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Özel Gün Etkinlikleri (8 kod)	23 Nisan, 2 Nisan gibi özel günlere katılım	5	Ö5, Ö1, Ö4, Ö3, Ö2
	Doğum günleri etkinlikleri	2	Ö1, Ö2
	Tutum, yatırım ve yerli malı haftası kutlamaları	1	Ö3
Okul Dışı Sosyal Etkinlikler (6 kod)	Piknik etkinlikleri	5	Ö1, Ö5, Ö2, Ö3, Ö4,
	Ailelerle çocuk oyun salonuna gitmek	1	Ö2
Eğitim -Öğretim İş Birliği (5 kod)	Veli toplantısına katılım	2	Ö4, Ö5
	Ayda 1 kez okulda veli görüşmesi	1	Ö3
	Yılda 1 kez veli ev ziyareti	1	Ö3
	Gerektiğinde telefon ile görüşme	1	Ö3

Tablo 10 özel eğitim öğretmenlerinin düzenlediği aile katılımı etkinliklerinin 3 kategori ve 19 kod altında toplandığını göstermektedir.

Örnek cümleler: Doğum günleri veya özel gün kutlamaları -katılıyorlar.” (Ö1: Erkek, 33 yaşında, 11 yıl deneyim). Eğitim-Öğretim İş birliği: “Yılda 1 kez veli ev ziyareti (Ö3: Kadın, 44 yaşında, 23yıl deneyim).

Tablo 11. Özel eğitim öğretmenlerine göre ebeveynlerin aile katılım düzeyleri

Tema: Ebeveynlerin okul etkinliklerine katılım düzeyi			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Tam Katılım (3 Kod)	Tüm veliler katılım sağlıyor	3	Ö1, Ö4, Ö2
Yüksek Katılım (2 Kod)	Aile katılım düzeyleri iyidir.	1	Ö3
	Oldukça duyarlıdır	1	Ö3
Etkinlik seçmek (1 Kod)	Etkinliklere katılım sağlıyorlar	1	Ö5
Diğer (1 Kod)	Toplantılara hepsi katılım göstermiyor	1	Ö5

Tablo 11’te öğretmenlerin düzenlediği etkinliklere ebeveynlerin katılım düzeyleri 3 kategori ve 6 kod altında toplanmaktadır.

Örnek cümleler: Tüm veliler katılım sağlıyor.’ (Ö1: Erkek, 33 yaşında, 11 yıl deneyim).

Tablo 12. Özel eğitim öğretmenlerinin aile katılımını arttırmak için uyguladığı stratejiler

Tema: Etkinliklere katılım için teşvik			
Kategoriler	Kodlar	F	Katılımcılar
Okul Temelli Uygulama (5 Kod)	Özel günlerde düzenlenen etkinlikler	3	Ö1, Ö3, Ö5
	Okul içi etkinlikler düzenlemek	2	Ö1, Ö5
Öğrenci ödüllendirme (2 Kod)	Çocuğun aktif olduğu etkinlikler	2	Ö2, Ö5
Veli iletişimi (2 Kod)	Eğitim personellerinden yardım almak	2	Ö4, Ö1
Diğer (1 Kod)	Aileleri bilgilendirmek	1	Ö3
	Ekstra bir şey yapmıyoruz		
Ev Temelli Öğrenme Etkinlikleri (1 Kod)	Evde yapılabilecek etkinlikler önererek	1	Ö4

Tablo 12’te öğretmenlerin düzenledikleri etkinliklere ebeveyn katılımını arttırmak için uyguladıkları stratejiler 5 kategori ve 11 kod altında toplanmaktadır.

Örnek cümleler: Çocuğun etkin ve başarısını gösteren etkinliklere katılımı artırıyor.’ (Ö5: Kadın, 38 yaşında, 15 yıl deneyim). ‘Aileleri bilgilendiriyoruz, sürece dahil etmeye çalışıyoruz. (Ö4: Kadın, 46 yaşında, 11 yıl deneyim).

Tablo 13. Özel eğitim öğretmenlerini ebeveynlerin etkinliklere katılımını sağlamada zorlayan durumlar

Tema: Ebeveyn katılımını zorlaştıran sebepler			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Zaman ve İş (7 Kod)	Ailenin çalışıyor olması	5	Ö1, Ö4, Ö3, Ö2, Ö5
	Mesai saatleri	1	Ö4
	Zaman ayıramamak	1	Ö4
Ekonomik durum (2 Kod)	Maddi destek istenmesi	2	Ö4, Ö2
Koordinasyon Sorunları (1 Kod)	Aile ve öğretmenin zamanı uyumuyor	1	Ö1

Tablo 13’te öğretmenlerin düzenledikleri etkinliklere ebeveyn katılımını sağlamada zorlayan durumlar 3 kategori ve 10 kod altında toplanmaktadır.

Örnek cümleler: Etkinlik saatiyle ailenin çalışma saatinin çakışması. Çalışan ebeveynin katılamaması.’ (Ö5: Kadın, 38 yaşında, 15 yıl deneyim).

Tablo 14. Özel eğitim öğretmenlerine göre ailelerin seveerek katıldığı etkinlikler

Tema: Ebeveynlerin Tercih Ettiği Etkinlikler			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Açık Alan Etkinlikleri (4 Kod)	Piknikler	3	Ö5, Ö1, Ö4
Eğlenceli Etkinlikler (2 Kod)	Eğlenceli yemeli, içmeli etkinlikler	1	Ö3
	Oyunlar, uygulamalı ve eğlenceli etkinlikler	1	Ö5
Başarı Odaklı Etkinlikler (2 Kod)	Çocuğun başarısını gösteren etkinlikler	2	Ö2, Ö5

Tablo 14’da Ebeveynlerin katılmayı tercih ettiği etkinlikler 3 kategori ve 8 kod altındadır.

Örnek cümleler: Millet bahçesi ve mesire alanlarındaki etkinlikler, piknikler. (Ö1: Erkek, 33 yaşında, 11 yıl deneyim). Daha çok eğlenceli yemeli, içmeli. (Ö3: Kadın, 44 yaşında, 23 yıl deneyim).

Tablo 15. Özel eğitim öğretmenlerinin motivasyon kaynakları

Tema: Motivasyon Kaynakları			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Veli Geri Bildirimleri (3 Kod)	Velilerden gelen güzel dönütler	2	Ö5, Ö1, Ö4
	Velilerdeki memnuniyet	1	Ö1
Öğrenci Başarısı (2 Kod)	Çocuğun mutlu olması, başarısı	1	Ö1
	Çocuğun gelişimi motive ediyor	1	Ö5
Mesleki Motivasyon (1 Kod)	Mesleği sevmek ve merhamet	1	Ö2
Mesleki Tutum ve Beceri (2 Kod)	Öğretmen zihniyeti	1	Ö3
	Temel öğretmen becerileri	1	Ö3
Diğer (1 Kod)	Özel günlerde hazırladığımız süslemeler ve etkinlikler	1	Ö4

Tablo 15’de öğretmenlerin motivasyon kaynakları 5 kategori ve 9 kod altında toplanmaktadır.

Örnek cümleler: Günün sonunda çocuğun mutlu olması, başarısı. (Ö1: Erkek, 11 yıl deneyim). Öğrencilerin gelişimi, velilerden alınan olumlu geri bildirimler. (Ö5: Kadın, 15 yıl deneyim).

Tablo 16. Özel eğitim öğretmenlerinin ailelerden beklentileri

Tema: Öğretmenlerin Aileden Beklentileri			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Evde Devamlılık (5 Kod)	Okuldaki etkinliklerin evde devamı	5	Ö3, Ö2, Ö1, Ö4, Ö5
Ebeveyn Farkındalığı (2 Kod)	Ebeveynin bilinçli olması	1	Ö3
	Çocuğun kabullenilmesi	1	Ö2
Ailenin Sorumlulukları (2 Kod)	Çocuğuyla ilgilenmesi	1	Ö5
	Çocuğun bakımının sağlanması	1	Ö5
Çocuğa Uygun Yaklaşım (1 Kod)	Çocuktan beklentilerin uygunluğu	1	Ö2
Katılım sağlama (1 Kod)	Etkinliklere katılım sağlanması	1	Ö5
Aile-Öğretmen Uyumu (1 Kod)	Öğretmen ve aile iş birliği içinde olmalı	1	Ö5

Tablo 16’de öğretmenlerin ebeveynlerden beklentileri 6 kategori ve 11 kod altında toplandı.

Örnek cümleler: Okuldaki etkinliklerin evde de devam etmesini. (Ö1: Erkek, 33 yaşında). Çocuğuna bakım sağlama ve ilgilenmesi. (Ö5: Kadın, 38 yaşında).

Tablo 17. Özel eğitim öğretmenlerine göre öğrencinin özel gereksinim düzeyinin aile katılımına yansması

Tema: Öğrencinin zihinsel düzeyi ve Aile Katılımı			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Zihinsel Düzey ve Katılım (4 Kod)	Ağır düzeyse aile katılımı azalıyor	2	Ö5, Ö1
	Hafif düzeyse katılım artıyor	2	Ö1, Ö5
Aile Farkındalığının Etkisi (3 Kod)	Aile bilinçliyse öğrenci düzeyi etkilemiyor	2	Ö2, Ö4
	Aile bilinçli değilse katılım sağlamıyor	1	Ö4
Katılımın Gerekliği (2 Kod)	Aile katılımı olmazsa olmazdır	1	Ö3
	Özel çocuklara aile desteği şarttır	1	Ö3
Destekleyici Faktör (1 Kod)	İlaç akademik desteği artırıyor	1	Ö1

Tablo 17’da öğrencinin özel gereksinim düzeyinin aile katılımına yansımaları 4 kategori ve 10 kod altında toplandığı görülmektedir.

Kategorilere göre örnek cümleler: Özel Gereksinim Düzeyine Göre Katılım: Ağır düzeydeki çocuklarda aile katılımı düşük. Hafif düzey çocuklarda aile katılımı yüksek. (Ö1: Erkek, 33 yaşında, 11 yıl deneyim).

Tablo 20. Özel eğitim öğretmenlerinin aileler ve aile katılımına ilişkin genel değerlendirmeleri

Tema: Öğretmen Önerileri			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Bilgilendirme ve Eğitim İhtiyacı (7 Kod)	Aileler çocuğun eğitimi hakkında bilgilendirilmeli	3	Ö4, Ö5, Ö1
	Ailelere eğitim verilmeli	2	Ö1, Ö4
	Veliler nasıl davranacağını bilmiyor	1	Ö1
	Aileler uzmanla bilgilendirilmeli	1	Ö1
Aileye rehberlik ve bilgi (2 Kod)	Ailelere öğrenci hakkında bilgi veriyoruz	1	Ö2
	Ailelere rehberlik yapıyoruz	1	Ö2
İş Birliği ve Uyum (1 Kod)	Aileler öğretmenle uyum içinde	1	Ö3
Rehberlik İhtiyacı (1 Kod)	Rehberlik çalışmaları artırılmalı	1	Ö5

Tablo 19’da öğretmenlerin aileler ve aile katılımına ilişkin genel değerlendirmelerinin 4 kategori ve 11 kod altında toplandığı görülmektedir.

Kategorilere göre örnek cümleler: Rehberlik İhtiyacı: Ailelerin bilgilendirilmesi ve rehberlik çalışmalarının artırılması gerektiğini düşünüyorum. (Ö5: Kadın, 38 yaşında, 15 yıl deneyim).

TARTIŞMA

Bu araştırma özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin ve özel eğitim sınıfı öğretmenlerinin aile katılımına yönelik görüşlerini değerlendirmek amacıyla yürütüldü. Elde edilen bulgular mevcut literatür ışığında tartışıldı.

Araştırmanın ilk bulgusu, ebeveynlerin bazılarının aile katılımını, okul etkinliklerine katılmak, daha azından ikisi, toplantıya katılmak ve ödev yaptırmak, en azından birisi öğretmen ile ailenin ortak çalışması olarak tanımladıklarını göstermektedir. Bulgular, öğretime aktif katılımı ebeveynlerin ba-

zılarının, çocuklarının ödevlerini yaptırmak, daha azından ikisinin etkinliklere katılmak ve okula götürmek, en azından birisinin kitap okumak olarak sağladıklarını belirledi. Destekleyici olarak Sucuoğlu (1996) aile katılımını, ebeveynlerin okul programını ve kendi çocuğunu desteklemesi şeklinde gerçeleştirileceğini vurgulamaktadır.

Araştırmanın ikinci bulgusunda, ebeveynlerin çoğunluğu, etkinliklere yüksek düzeyde katıldıklarını, en azından biri çok katılmadıklarını söyledi. Öğretmenlerin çoğunluğu da ebeveynlerin katılımlarının yüksek düzeyde olduğu şeklindedir. Farklı olarak, Tümkiye ve Yeşiloğlu Uçar (2021), öğretmenlerin çoğunluğunun aile katılım düzeylerini yetersiz bulduğunu belirledi.

Araştırmanın bulguları, ebeveynlerin bazılarının çocuğunun özel durumları nedeniyle, daha azının iş ve zaman sorunu, en azından birinin de öğretmenlerin ilgisizliği nedeniyle aile katılımını sağlayamadıklarını belirledi. Öğretmenlerin çoğunluğu ise ebeveynlerin çalışıyor olması, az sayıdakilerin maddi destek gerektiğinde, en azından birisi mesai saatleri nedeniyle aile katılımında zorlanmaktadır. Lohmann vd., (2018); Obeng, (2012) öğretmenlerin, velileri sürece dahil etmekte zorluk yaşadıkları konuların lojistik sorunlar, kaynak yetersizliği ve ailelerle okullar arasındaki beklenti farklılıkları olduğunu vurguladığını belirlemiştir.

Bu araştırmanın bulguları, ebeveynlerin bazılarının öğretmen ile iş birliğinde zorlanmadıklarını, en azından ikisi, çocuk etkinliği istemediğinde ve ilgisizlik durumunda zorlandıklarını belirledi. Öğretmenlerin bazıları, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi hakkında bilgilendirilmesini, daha azı aile eğitimini, en azı rehberlik ihtiyacını vurguladığını belirledi. Benzer şekilde araştırmalar (Afolabi 2014; Lohmann vd., 2018; Yıldırım, 2025) zorluklar arasında zaman kısıtlamaları, özel eğitim süreçleri hakkında bilgi eksikliği ve sınırlı okul kaynaklarının yer aldığını belirlemiştir.

Bu araştırma, geleceğe yönelik beklentilerinde ebeveynlerin çoğunlukla, çocuklarının okuma yazma öğrenmesini ve eğitim almasını, en azından birisinin çocuğunun iş sahibi olması olduğunu belirledi. Öğretmenlerin de karşılık olarak çoğunlukla okuldaki çalışmaların evde devamını bekledikleri, en azından ikisinin ailenin çocuktan beklentisinin uygun olması ve çocuğun bakımının sağlanmasını istediklerini belirledi. Benzer şekilde (Afolabi, 2014; Lohmann vd., 2018; Elumar & Sani-Bozkurt, 2022) çalışmaları destekleyicidir.

Araştırmanın bulguları, okulun aile katılımı etkinliklerini ebeveynlerin çoğunluğunun anlamlı ve güzel, en azından birisinin okulun herhangi bir çalışma yapmadığı şeklinde değerlendirdiğini belirledi. Prater (2009) ve Yıldırım (2025), aileler ve okullar arasındaki iş birliğinin hem çocuklara hem de eğitimcilere fayda sağlayan destekleyici bir ortam yarattığını vurgulamaktadır.

Araştırma bulgularında, öğretmenlerin aile katılımı etkinlikleri çoğunlukla, 23 Nisan ve 2 Nisan gibi özel gün etkinlikleri ve piknik etkinlikleri, az sayıdakilerden ikisi doğum günü ve veli toplantısı, en az ikisi oyun salonuna gitmek ve yılda bir ev ziyareti etkinlikleridir. Öğretmenler ebeveynlerin çoğunlukla piknik, daha azı çocuğun başarılı olduğu etkinlikler, en azı eğlenceli etkinliklere katıldıklarını söyledi. Benzer çalışmada, Tümkiye ve Yeşiloğlu Uçar (2021), sınıf öğretmeni (n=12) ve velilerin (n=12) daha çok aile iletişim etkinlikleri, sınıf içi etkinliklere ebeveyn katılımı ve ev ziyaretleri gibi aile katılımı etkinlikleri gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Araştırmalar (Afolabi, 2014; Solvason & Proctor, 2021; Simó-Pinatella, 2022) öğretmenlerin, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla genellikle esnek iletişim kanalları sağlamak için, eğitim materyalleri sunduğunu ve velilerle iş birliği yaptıklarını belirlemiştir.

Araştırmanın bulguları, aile katılımını arttırmak için öğretmenlerin çoğunluğunun, özel gün etkinliği düzenlediği, az sayıdakilerin çocuğun başarılı olduğu etkinlikler, en azından birisinin ev etkinlikleri önerdiğini belirledi. Destekleyici çalışmalar (Floyd & Vernon-Dotson, 2009; Kılıçoğlu, 2024; Kurete et al., 2024), ebeveyn katılımını, özel ihtiyaçları olan çocukların akademik başarısını, sosyal entegrasyonunu ve duygusal refahını önemli ölçüde artırdığını belirlemiştir.

Bu araştırmanın bulguları, öğretmenlerin bazılarının olumlu veli dönütlerini, en azından ikisinin öğretmenlik zihniyeti ve çocuğun mutlu olması ve başarısını motivasyon kaynağı olarak belirledi. Afolabi, (2014) ve Solvason & Proctor (2021), öğretmenlerin özellikle zorlu geçiş dönemlerinde velilerle güven ilişkisi kurmak için empati, anlayış ve iş birliğine önem verdiğini vurgulamaktadır.

Bulgular, öğretmenlerin cevaplarının az sayıdakilerden ikisinin, ağır düzeyde çocuğu olanların katılımının azaldığı, bilinçli olanların etkilenmediği, en azından ikisinin özel çocuk için aile desteğinin şart olduğu ve ilacın akademik desteği arttırdığı şeklindedir. Benzer şekilde (Sucuoğlu, 1996; Forlin & Hopewell, 2006; Dan vd., 2025)'nin çalışmaları destekleyicidir. Forlin &

Hopewell, (2006); Dan vd., (2025), özel ihtiyaçları olan çocukların başarısı için ebeveyn katılımı vazgeçilmez olduğunu, etkili aile-okul ortaklıklarının geliştirilmesinde iş birliği, dayanıklılık ve kapsayıcı uygulamaların önemini vurgulamaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin ve özel eğitim sınıf öğretmenlerinin görüşlerine dayanarak aile katılımı etkinliklerinin neler olduğu, etkinliklere katılım düzeyleri ve belirleyici nedenler, iş birliğindeki zorluklar, beklentiler, tercih edilen etkinlikler, ihtiyaç ve önerilerin neler olduğunu belirlemektir.

Bu çalışmanın sonuçları aile katılımı etkinliklerinin okul ve öğretmenin sınıfı için düzenlediği etkinlikler olduğu, ebeveynlerin katılım düzeylerinde çocuğun özel gereksinim ihtiyacının ve başarı düzeyinin belirleyici olduğu, katılımı zorlaştıran nedenlerin iş ve zaman sorunu olduğu, aile -okul işbirliğinde karşılıklı beklentiler olduğu, ebeveynlerin özel gün ve rahatlatıcı etkinliklere katılmayı tercih ettiği, ailenin özel eğitim ve çocuğunun ihtiyaçları hakkında eğitimsel desteğe ihtiyaç duyduğu, öğretmenin de aileler ile iletişimde ve motivasyon için uzman desteğine ihtiyaç duyduğunu öne süren literatür ile uyumludur.

Öneriler

Yeni araştırmalarda, özel gereksinimli çocukların da görüşlerinin alınması, öğrencilerin ihtiyaçlarını kendi bakışlarından değerlendirmeyi ve çözüm üretmeyi kolaylaştırabilir.

Eğitimciler, ailelere yönelik destekleyici eğitim programlarını rahatlatıcı etkinlikler ile birleştirerek katılımı arttırabilirler.

Ebeveynler, kendileri için rahatlatıcı etkinliklere katılarak çocuklarına ve öğretime daha olumlu yaklaşabilirler.

Ebeveyn- öğretmen iletişimini güçlendirmek için ortak eğitimsel etkinlik düzenlenebilir.

Not: Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde gerçekleştirilen II. Uluslararası Bilim, Sanat ve Sağlık Kongresinde sözlü bildiri olarak sunuldu.

REFERENCES

- Akmeşe, P. & Kayhan, N. (2014). Okul Öncesi ve İlkokula Devam Eden Özel Gereksinimli Öğrencilerin Aile Katılım Düzeylerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 39-56. <https://doi.org/10.14812/cufej.2014.012>
- Afolabi, O.E. (2014). Parents' involve and psycho-educational development of learners with special educational needs (SENs): An empirical review. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 6 (2), 177-223. <https://doi.org/10.20489/intjecse.30749>
- Dan, B.A., Szűcs, T., Sávai-Átyin, R. & Pusztai, G. (2025). Narrowing the inclusion gap—teachers and parents around SEN students. *International Journal of Inclusive Education*, 29(14), 2485- 2511. <https://doi.org/10.1080/13603116.2024.2361102>
- Floyd, L.O., Vernon-Dotson, L.J. (2009). Using home learning tool kits to facilitate family involvement. *Intervention in School and Clinic*, 44(3), 160- 166. <https://doi.org/10.1177/1053451208326049>
- Forlin, C., Hopewell, T. 2006. Inclusion - The heart of the matter: Trainee teachers' perceptions of a parent's journey. *British Journal of Special Education*, 33(2), 55- 61. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8578.2006.00415.x>
- Gaspar, C.R., Sahay, D. (2025). Expanding the concept of parent involvement to special education: Considerations for inclusivity. *Journal of Family Theory and Review*, 17(3), 423 – 445. <https://doi.org/10.1111/jftr.12634>
- Kiliçoğlu, E.A. & Aral, N. (2024). Family participation in early response. In *Best Practices for Behavior Intervention in Special Education*, (65- 89). <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-0583-6.ch004>.
- Kovács, K.E., Dan, B., Hrabéczy, A., Pusztai, G. (2022). Is Resilience a Trait or a Result of Parental Involvement? The Results of a Systematic Literature Review. *Education Sciences*, 12(6), Article number: 372. <https://doi.org/10.3390/educsci12060372>
- Kurete, F., Svodziwa, M., Maposa, A. (2024). Parental Involvement in the Education of Children with Special Needs in Kwekwe, Zimbabwe. *Australasian Review of African Studies*, 45 (2), 48- 66. Doi: 10.22160/22035184/ARAS-2024-45-2/48-66
- Lohmann, M.J., Hathcote, A.R., Boothe, K.A. (2018). Addressing the barriers to family-school collaboration: A brief review of the literature and recommendations for practice. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 10(1), 25-31. <https://doi.org/10.20489/intjecse.454424>
- Obeng, C.S. (2012). Children with disabilities in early care in Ghana. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 4(2), 50- 63. <https://www.scopus.com/pages/publications/84877128498?origin=scopusAI>
- Prater, L.P. (2009). Parent and Family Involvement in the Education of Children with Special Needs. In *International Encyclopedia of Education*, (Third Edition), 788- 793 <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.01147-7>
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Simó-Pinatella, D., Goei, S.L., Carvalho, M., Nelen, M. (2022). Special education teachers' experiences of addressing challenging behaviour during the pandemic. *European Journal of Special Needs Education*, 37(6), 907-920. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1963152>
- Solvason, C., Proctor, S. (2021). 'You have to find the right words to be honest': nurturing relationships between teachers and parents of children with Special Educational Needs. *Support for Learning*, 36(3), 470- 485. <https://doi.org/10.1111/1467-9604.12373>

- Tümkiye, S. & Yeşiloğlu, F. (2021). İlkokul eğitiminde aile katılımına ve engellerine ilişkin öğretmen ve veli görüşleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30(3), 155-169. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.942173>
- Toros, F. (2011). *Aile katılımının genel eğitim sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin okuma becerileri ile annelerin ilköğretim okulundan memnuniyetleri üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Tez no: 2000399994). Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y. (2025). Engaging Families in the Education of Children with Special Needs: Challenges and Strategic Recommendations. *Early Childhood Education Journal*, 53(8), 2895-2907. <https://doi.org/10.1007/s10643-024-01835-1>

WALI HAWES'İN SERAMİK FIRIN HEYKELLERİNDE GELENEKSEL PİŞİRİMİN ÇAĞDAŞ YORUMU

Okan KILIÇOĞLU

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID: 0009-0004-4498-7190

okilicoglu@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Seramik sanatı tarih boyunca işlevsel nesnelerin üretildiği bir alan olmamış, insanın doğa, ateş ve dönüşüm ile kurduğu ilişkinin önemli bir göstergesi olmuştur. Seramiğin temel aşamalarından biri olan pişirim süreci, teknik bir zorunluluğun ötesinde dönüşüm, deneyim ve ritüel kavramlarıyla da ilişkilendirilmektedir. İlk dönemlerden itibaren açık pişirim, çukur pişirimi ve ilkel fırınlar gibi yöntemlerle başlayan seramik pişirimi, zaman içerisinde teknolojik gelişmeler doğrultusunda endüstriyel sistemlere dönüşmüş; ancak çağdaş seramik sanatında yeniden deneysel ve alternatif yöntemlere yönelim ortaya çıkmıştır. Bu yönelim içerisinde performatif pişirim uygulamaları ve fırın heykeller önemli bir alan oluşturmaktadır.

Alternatif pişirim teknikleri günümüzde yüzey etkileri elde etmek, izleyici katılımını içeren deneyimsel ve mekânsal sanat pratikleri olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle odun pişirimleri, açık alan fırınları ve geçici pişirim yapıları, çağdaş seramik sanatında performans sanatıyla kesişen disiplinlerarası uygulamalara dönüşmüştür. Bu bağlamda fırın, teknik bir araç; üretimin, dönüşümün ve kolektif deneyimin merkezinde yer alan sanatsal bir yapı hâline gelmiştir.

Çağdaş seramik sanatında bu yaklaşımın dikkat çekici örneklerinden biri Hindistan doğumlu sanatçı Wali Hawes'tir. Hawes, geleneksel pişirim kültürünü çağdaş sanat anlayışıyla birleştirerek büyük ölçekli fırın heykeller üretmiş; seramik pişirimini kamusal, deneysel ve performatif bir sürece dönüştürmüştür. Sanatçının uygulamalarında pişirim süreci izleyici önünde gerçekleşmekte, yapıların inşa edilmesi ve pişirilmesi kolektif bir deneyim alanı oluşturmaktadır. Bu yönüyle Hawes'in çalışmaları, seramik sanatında süreç odaklı üretim anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, Wali Hawes'in fırın heykellerini performatif pişirim ve çağdaş seramik sanatı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada sanatçının alternatif pişirim uygulamaları, büyük ölçekli fırın yapıları ve performatif üretim süreçleri değerlendirilmiş; ayrıca seramikte dönüşüm, ritüel,

kollektif üretim ve mekân ilişkisi tartışılmıştır. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmış; sanatçının uygulamalarına ilişkin görsel ve yazılı kaynaklar incelenmiştir.

Geleneksel Pişirimden Çağdaş Alternatif Fırınlara

Seramiğin tarihsel gelişiminde pişirim süreci önemli bir yere sahiptir. İlk topluluklar toprağın ateş ile temas ettiğinde sertleştiğini gözlemlemiş ve bu fiziksel dönüşüm zamanla farklı pişirim tekniklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Coğrafi koşullar, kullanılan yakıt türleri ve kültürel farklılıklar doğrultusunda açık ateş, çukur pişirimi, tümsek fırınlar ve kubbeli fırınlar gibi çeşitli pişirim sistemleri gelişmiştir (Kılıçoğlu, 2019, s. 1-2).

Sanayi Devrimi ile birlikte seramik üretiminde teknolojik dönüşümler yaşanmış; elektrikli ve endüstriyel fırın sistemleri yaygınlaşmıştır. Ancak çağdaş seramik sanatında özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel ve alternatif pişirim tekniklerine yeniden yönelim görülmektedir. Raku, sagar, obvara, kağıt fırın, sepet fırın ve fırın heykel uygulamaları bu arayışların önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Kılıçoğlu, 2019, s. 33-42).

Alternatif pişirim teknikleri, çağdaş seramik sanatında yüzey etkileri üretmek ve sürecin görünür hâle geldiği deneysel sanat pratikleri olarak kullanılmaktadır. Pişirim, kül etkileri ve tesadüfi sonuçlar, üretim sürecinin önemli parçaları hâline gelirken, sanatçı ile izleyici arasındaki ilişki de dönüşmektedir. Bu durum, pişirim teknik bir işlem olmak ile birlikte performatif ve deneyimsel bir süreç olarak ele alınmasına neden olmuştur.

Resim 1-2 : Wali Hawes'e ait fırın çalışmaları.

Kaynak: <http://claygun.blogspot.com/2013/06/history-of-paper-kiln.html>

Fırın Heykel ve Performatif Pişirim Kavramı

Fırın heykel kavramı, seramik pişirim yapısının işlevsel bir araç olmaktan çıkarılarak heykelsi bir forma dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımda fırın, üretim sürecinin merkezinde yer alan geçici ya da kalıcı bir sanat nesnesi hâline gelir. Fırın yapısının inşa edilmesi, pişirim süreci ve sonrasında yapının dönüşümü sanatın bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Çağdaş sanat pratiğinde performans ve süreç odaklı üretim anlayışı, seramik pişirime yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. May Ngozi Okafor, seramik üretim sürecinin dönüşüm ve geçiş ritüelleriyle ilişkili olduğunu belirtmekte; özellikle pişirim aşamasının fiziksel ve sembolik bir dönüşüm içerdiğini ifade etmektedir (Okafor, 2020, s. 12-17). Okafor’a göre çamurun pişirim ile geçirdiği dönüşüm, ritüellerdeki “eşik” ya da “geçiş” kavramıyla benzerlik göstermektedir. Bu yaklaşım, seramik pişirimini teknik bir işlem olmaktan çıkararak performatif bir deneyime dönüştürmektedir.

Victor Turner’ın liminalite kavramı da bu bağlamda önemlidir. Turner, geçiş ritüellerinde bireyin “iki durum arasında” bulunduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde seramik çamuru da pişirim sırasında geri dönüşü olmayan bir dönüşüm geçirerek yeni bir kimlik kazanmaktadır (Okafor, 2020, s. 13-14). Bu nedenle çağdaş seramik sanatında pişirim süreci; dönüşüm, ritüel ve performans kavramlarıyla birlikte değerlendirilmektedir.

Alternatif pişirim uygulamalarında sanatçının fiziksel emeği, ateşin kontrolü, izleyicinin sürece katılımı ve doğa koşullarının etkisi üretimin ayrılmaz parçalarıdır. Böylece seramik sanatında süreç, nihai üründen daha görünür ve önemli bir hâle gelmektedir.

Resim 3 : Wali Hawes’e ait fırın çalışması.

Kaynak: <http://claygun.blogspot.com/2013/06/history-of-paper-kiln.html>

Wali Hawes'in Fırın Heykelleri

Wali Hawes, seramik üretimini bireysel bir atölye pratiğinin ötesine taşıyarak kamusal ve kolektif bir deneyime dönüştüren çağdaş seramik sanatçıları arasında yer almaktadır. Sanatçının uygulamalarında odun pişirimleri, kağıt fırınlar, geçici pişirim yapıları ve büyük ölçekli fırın heykeller dikkat çekmektedir. Hawes'in çalışmaları, geleneksel pişirim yöntemlerini çağdaş performans sanatıyla birleştiren disiplinlerarası örnekler arasında değerlendirilmektedir.

Sanatçının fırın heykelleri genellikle açık alanlarda inşa edilmekte ve pişirim süreci izleyiciler önünde gerçekleştirilmektedir. Böylece üretim süreci görünür hâle gelmekte; pişirim sırasında oluşan dönüşüm sürecin estetik bir parçasına dönüşmektedir. Hawes'in çalışmalarında fırın, pişirim amacı taşıyan teknik bir araç; mekânsal ve heykelsi bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Sanatçının özellikle "Flying Kiln" adlı çalışması (Bkz. Görsel 4), fırın heykel yaklaşımının önemli örneklerinden biridir. Organik ve fantastik formlara sahip bu yapı, pişirim sırasında aktif bir fırın olarak kullanılmasının yanı sıra, görsel olarak da izleyici üzerinde güçlü bir etki oluşturmaktadır. Çalışma, seramik sanatında işlev ve estetik arasındaki sınırların ortadan kalktığını göstermektedir.

Hawes'in uygulamalarında kolektif üretim önemli bir yer tutmaktadır. Sanatçı, farklı ülkelerde gerçekleştirdiği etkinliklerde öğrenciler, sanatçılar ve izleyicilerle birlikte çalışmakta; böylece pişirim süreci ortak bir deneyim alanına dönüşmektedir. Bu yaklaşım, çağdaş seramik sanatında katılımcı üretim anlayışını güçlendirmektedir.

Wali Hawes'in dikkat çeken uygulamalarından biri de "Car Kiln" (Bkz. Görsel 5) adlı hareketli ve performatif fırın yapısıdır. "Car Kiln", çağdaş seramik sanatında süreç odaklı yaklaşımın önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapının otomobil formunda tasarlanması, hareket, göçebe yaşam, yolculuk ve dönüşüm kavramlarını çağrıştıırken; pişirim süreci bu kavramlara performatif bir boyut kazandırmaktadır. Hawes'in çalışmalarında görülen geçici ve deneysel yapı anlayışı, burada da belirgin biçimde hissedilmektedir. Fırının kurulumu, ateşlenmesi ve pişirim sonrasında geçirdiği fiziksel değişim, eserin tamamlayıcı parçaları hâline gelmektedir. Böylece sanatçı, seramikte üretim sürecini nihai nesneden bağımsız düşünmeyen çağdaş bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Resim 4 : Wali Hawes'e ait "Flying Kiln" çalışması.

Kaynak: <http://claygun.blogspot.com/2013/06/history-of-paper-kiln.html>

Resim 5: Wali Hawes'e ait "Car Kiln" çalışması.

Kaynak: <http://claygun.blogspot.com/2013/06/history-of-paper-kiln.html>

Çağdaş Seramik Sanatında Ritüel, Mekân Ve Dönüşüm

Çağdaş seramik sanatında alternatif pişirim uygulamaları ritüel, mekân ve performans ilişkisi içerisinde değerlendirilmektedir. Özellikle açık alanlarda gerçekleştirilen pişirimler, izleyici katılımını içeren geçici deneyim alanları oluşturmaktadır. Ateşin kontrol edilemez yapısı ve pişirim sürecindeki tesadüfi etkiler, üretim sürecini performatif bir deneyime dönüştürmektedir.

Okafor, seramik üretim sürecinin insanın fiziksel ve ruhsal dönüşümüyle ilişkili olduğunu belirtmekte; çamurun şekillenmesi ve pişirim ile dönüşüm geçirmesini ritüel süreçlerle ilişkilendirmektedir (Okafor, 2020, s. 12-17). Bu bağlamda fırın, dönüşümün gerçekleştiği sembolik bir mekân hâline gelmektedir.

Wali Hawes'in uygulamalarında da benzer şekilde pişirim süreci, izleyiciyle birlikte deneyimlenen performatif bir öğedir. Pişirim süreci boyunca oluşan sıcaklık, ışık, duman ve ses unsurları mekânsal deneyimi güçlendirmektedir. Böylece seramik üretimi, disiplinlerarası bir sanat pratiğine dönüşmektedir.

Fırın heykellerin geçici yapıları da çağdaş sanatın süreç odaklı yaklaşımıyla ilişkilidir. Birçok uygulamada fırın, pişirim sonrasında parçalanmakta ya da dönüşmektedir. Bu durum, sanat nesnesinin kalıcılığı yerine deneyimin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çağdaş seramik sanatında süreç, nesnenin kendisi kadar önemli hâle gelmektedir.

Resim 6 : Wali Hawes'e ait bir fırın çalışması.

Kaynak: <http://claygun.blogspot.com/2013/06/history-of-paper-kiln.html>

SONUÇ

Seramik sanatında alternatif pişirim teknikleri ve fırın heykeller, geleneksel üretim yöntemlerinin çağdaş sanat anlayışıyla yeniden yorumlandığı önemli uygulamalar arasında yer almaktadır. Özellikle performatif pişirim uygulamaları, seramik üretim sürecini deneyimsel ve mekânsal bir sanat pratiğine dönüştürmektedir.

Wali Hawes'in çalışmaları, bu yaklaşımın dikkat çekici örnekleri arasında değerlendirilmektedir. Sanatçının büyük ölçekli fırın heykelleri, kolektif üretim anlayışı, açık alan pişirimleri ve performatif uygulamaları; seramik sanatında süreç odaklı yaklaşımın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Hawes'in uygulamalarında fırın, işlevsel bir araç olmanın ötesine geçerek heykelsi bir forma ve geçici performans mekânına dönüşmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen kaynaklar doğrultusunda, çağdaş seramik sanatında pişirim sürecinin dönüşüm, ritüel ve performans kavramlarıyla birlikte ele alındığı görülmektedir. Okafor'un liminalite ve geçiş ritüelleri üzerine geliştirdiği yaklaşım da seramik pişiriminin fiziksel olduğu kadar sembolik bir dönüşüm içerdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Wali Hawes'in fırın heykelleri, geleneksel pişirim kültürünü çağdaş sanatın disiplinlerarası yapısıyla birleştiren önemli örnekler arasında yer almaktadır. Sanatçının çalışmaları, çağdaş seramik sanatında mekân, pişirim, performans ve izleyici ilişkisini yeniden tanımlamakta; seramik üretim sürecini izlenebilir ve deneyimlenebilir bir sanatsal olaya dönüştürmektedir.

KAYNAKÇA

- Kılıçoğlu, O. (2019). Seramikte Alternatif Fırınlr Ve Bir Fırın Uygulaması (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okafor, M. N. (2020). Performing Liminality: Ceramic Processes As Rites Of Passage (Doctoral dissertation). University of KwaZulu-Natal, South Africa.
- <https://e-yakimono.blogspot.com/>
- <https://www.grahamhay.com.au/paperclayartists.html>
- https://www.researchgate.net/publication/360757537_Performing_Liminality_Ceramic_Processes_as_Rites_of_Passage
- <https://www.walihawes.org/>

TRT ÇOCUK DİZİLERİNİN ÇOCUKLARDA BENLİK KAVRAMI VE BEDENSEL ALGIYA İLİŞKİN İÇERİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Güldane GEZGİNCİ

Öğrenci, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu,
Çocuk Gelişimi Bölümü, gezginciguldane9@gmail.com

Rabia KIVANÇ

Araştırma Görevlisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu,
Çocuk Gelişimi Bölümü, rabiayildiz@mehmetakif.edu.tr

GİRİŞ

Çocukluk dönemi, bireyin kendisini tanıdığı, çevresini anlamlandırdığı ve yaşam boyu sürecek gelişimsel özelliklerinin temellerinin atıldığı kritik bir evredir. Bu dönemde çocuklar yalnızca bilişsel, dilsel ve fiziksel alanlarda değil; benlik kavramı, öz güven, sosyal uyum, bedensel farkındalık ve kendilik algısı açısından da önemli gelişimsel kazanımlar edinmektedir. Çocuğun kendisini nasıl algıladığı, sahip olduğu fiziksel özellikleri nasıl değerlendirdiği ve sosyal çevresi içerisinde kendine nasıl bir yer biçtiği, ilerleyen yaşlardaki psikolojik iyi oluşu, sosyal ilişkileri ve uyum becerileri açısından belirleyici bir rol oynayabilmektedir (Harter, 2012).

Benlik kavramı, bireyin kendisine ilişkin düşünce, duygu, inanç ve değerlendirmelerini kapsayan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Çocukların kendilerini yeterli, değerli, kabul gören ve sosyal çevreleri içerisinde anlamlı bir yere sahip bireyler olarak algılamaları, sağlıklı benlik gelişiminin temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Bedensel algı ise bireyin kendi bedenine ilişkin farkındalığını, bedenini değerlendirme biçimini ve fiziksel özelliklerine yönelik tutumlarını ifade etmektedir. Benlik kavramı ile bedensel algı birbirleriyle yakından ilişkili gelişim alanlarıdır. Çocuğun bedenini tanıması, kabul etmesi ve fiziksel özelliklerine yönelik olumlu bir bakış açısı geliştirmesi benlik gelişimini desteklerken; bedene ilişkin olumsuz değerlendirmeler çocuğun kendilik algısını ve sosyal-duygusal uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Dohnt & Tiggemann, 2006; Grogan, 2017; Harter, 2012).

Çocukların benlik kavramı ve bedensel algılarının oluşumunda aile, okul ve akran çevresi kadar medya içerikleri de önemli rol oynamaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte çocukların televizyon, tablet, akıllı telefon ve çevrim içi platformlar aracılığıyla medya içeriklerine erişimi önemli ölçüde artmıştır. Medya, çocuklar için yalnızca eğlenme ya da zaman geçirme

aracı değil; aynı zamanda davranışların, değer yargılarının, sosyal rollerin ve kendilik algısının biçimlenebildiği güçlü bir sosyal öğrenme ortamıdır (American Academy of Pediatrics, Council on Communications and Media, 2016; Rideout et al., 2022; UNICEF, 2017). Bu nedenle çocukların maruz kaldıkları medya içeriklerinin niteliği, çocuk gelişimi açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Medya içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkisi, Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı ile açıklanabilir. Sosyal Öğrenme Kuramı'na göre bireyler davranışları yalnızca doğrudan deneyim yoluyla değil, çevrelerinde gözlemledikleri modeller aracılığıyla da öğrenmektedirler (Bandura, 1977). Çocuklar, özellikle ilgi çekici, güçlü, başarılı ya da kendilerine yakın buldukları karakterlerin davranışlarını, problem çözme biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve kendilerini ifade etme yollarını model alabilmektedir. Bandura ve arkadaşlarının Bobo Doll deneyi de çocukların gözlemledikleri davranışları taklit edebildiklerini ve model alma yoluyla öğrenebildiklerini göstermesi bakımından bu kuramsal yaklaşımın temel çalışmalarından biridir (Bandura et al., 1961). Bu bağlamda çizgi film karakterleri, çocuklar için önemli sembolik modeller olarak değerlendirilebilir.

Benlik gelişiminin sosyal yönünü açıklamada Cooley'nin Ayna Benlik Kuramı da önem taşımaktadır. Cooley'e (1902) göre bireyler benlik algılarını, başkalarının kendileri hakkındaki düşünce ve tepkilerini yorumlayarak oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre çocuklar, sosyal çevrelerinden aldıkları doğrudan ya da dolaylı mesajlar aracılığıyla kendilerine ilişkin değerlendirmeler geliştirirler. Günümüzde çocukların sosyal çevresi yalnızca aile, okul ve akran ilişkileriyle sınırlı değildir; televizyon, çizgi filmler ve dijital medya içerikleri de çocukların kendilerini değerlendirme süreçlerinde etkili olabilmektedir. Çocuklar sık izledikleri karakterlerle özdeşim kurabilmekte, kendilerini bu karakterlerle karşılaştırabilmekte ve bazı özellikleri kendi benlik algılarının bir parçası hâline getirebilmektedir.

Çizgi filmler ve çocuklara yönelik televizyon programları, çocukların yoğun biçimde karşılaştıkları medya içerikleri arasında yer almaktadır. Bu içeriklerde yer alan karakterlerin fiziksel özellikleri, sosyal ilişkileri, başarı ve yeterlik temsilleri, duygularını ifade etme biçimleri ve bedenlerine ilişkin sunulan mesajlar çocukların benlik ve beden algısı açısından önem taşımaktadır. Özellikle medya içeriklerinde belirli fiziksel görünümünün sürekli olarak güzellik, başarı, popülerlik ya da sosyal kabul ile ilişkilendirilmesi, çocuklarda sınırlayıcı beden algılarının gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Buna karşılık, farklı beden özelliklerine, kişilik yapılarına, becerilere ve sosyal rollere sahip karakterlerin olumlu biçimde temsil edilmesi, çocukların farklılıkları doğal ve kabul edilebilir görmelerini destekleyebilir (Dohnt & Tiggemann, 2006; Harriger et al., 2010; Valkenburg & Peter, 2013).

Çocukluk döneminde beden algısına ilişkin tutumların erken yaşlardan itibaren gelişmeye başladığı bilinmektedir. Araştırmalar, okul öncesi dönemden itibaren çocukların beden büyüklüğü, fiziksel görünüm ve estetik normlara ilişkin bazı kalıp yargılar geliştirebildiklerini göstermektedir (Harriger et al., 2010). Bu nedenle çocuklara yönelik medya içeriklerinde karakter çeşitliliği, beden temsilleri, fiziksel özelliklere ilişkin değerlendirmeler ve sosyal kabul mesajları dikkatle ele alınmalıdır. Çocukların kendilerini temsil edebilecekleri farklı beden, görünüm, yetenek ve karakter özelliklerine sahip figürlerle karşılaşmaları; kapsayıcı, destekleyici ve olumlu benlik gelişimini teşvik eden medya içeriklerinin hazırlanması açısından önemlidir.

Türkiye’de çocuklar tarafından yaygın biçimde izlenen yayın kuruluşlarından biri olan TRT Çocuk, yerli çizgi dizileri, çocuk programları ve eğitsel içerikleriyle öne çıkmaktadır. TRT Çocuk’ta yayınlanan çizgi diziler; kültürel değerlerin aktarılması, sosyal becerilerin desteklenmesi, çocukların gelişim alanlarına katkı sağlanması ve güvenli medya içeriği sunulması bakımından önemli bir alan oluşturmaktadır. Ancak çocuklara yönelik medya içeriklerinin yalnızca eğitsel ya da eğlendirici yönleriyle değil; benlik kavramı, beden algısı, karakter temsilleri ve sosyal mesajlar açısından da sistematik biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada, TRT Çocuk kanalında yayınlanan ve çocuklar tarafından yoğun olarak izlenen 15 çizgi dizi, benlik kavramı ve bedensel algı açısından incelenmiştir. Araştırma kapsamında, çocukların benlik kavramı ve bedensel algı gelişimini etkileyebilecek unsurları değerlendirmek amacıyla ilgili literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından kontrol listeleri oluşturulmuştur. Bu listelerde karakter özellikleri, özdeşim potansiyeli, verilen mesajlar, olumlu etki potansiyeli, beden çeşitliliği, sosyal karşılaştırma, estetik normlar ve fiziksel temsillere ilişkin göstergelere yer verilmiştir.

Çizgi diziler belirlenen yayın saatlerinde izlenmiş, her yapım kontrol listeleri doğrultusunda sistematik olarak değerlendirilmiş ve elde edilen veriler tablolaştırılarak analiz edilmiştir. Böylece TRT Çocuk içeriklerinin çocukların benlik kavramı ve bedensel algı gelişimine yönelik sunduğu mesajların bütüncül biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın, çocuklara

yönelik medya içeriklerinin gelişimsel etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlaması; ebeveynlere, eğitimcilere ve içerik üreticilerine yol gösterici bilgiler sunması; ayrıca çocuk-medya ilişkisi alanındaki sınırlı çalışmalara katkı oluşturması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, TRT Çocuk kanalında yayınlanan çizgi dizilerin çocukların benlik kavramı ve bedensel algı gelişimine yönelik içeriklerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı, görsel ya da işitsel materyallerde yer alan açık ve örtük mesajların sistematik biçimde incelenmesine olanak sağlayan bir yöntemdir (Krippendorff, 2019; Schreier, 2012). Bu araştırmada çocukların görüşleri ya da davranışları doğrudan ölçülmemiş; çizgi dizilerde benlik kavramı ve bedensel algıya ilişkin unsurların nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Bu nedenle çalışma, medya içeriklerinin gelişimsel açıdan değerlendirilmesine dayalı nitel bir içerik analizi olarak desenlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu TRT Çocuk kanalında yayınlanan 15 çizgi dizi oluşturmaktadır. İncelenecek yapımlar amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmanın amacına uygun, bilgi açısından zengin durumların seçilmesine olanak sağlayan bir örnekleme yaklaşımıdır (Patton, 2015). Bu doğrultuda TRT Çocuk yayın akışında yer alan ve çocukların erişimine açık olan Elif ve Arkadaşları, Anadolu Rock, Laklakan, Maysa ve Bulut, Heidi, İbi, Belle ve Sebastian, Dijital Tayfa, Rafadan Tayfa, Babamın Gölgesi 1915, Nils ve Uçan Kaz, Eymen ile Çimen, El Feneri, Aybek ve Kare adlı çizgi diziler araştırma kapsamına alınmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırma verileri 15.04.2026-18.04.2026 tarihleri arasında toplanmıştır. İncelemeler iki araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiş; araştırmacılar aynı bölümleri izleyerek gözlem sonuçlarını kayıt altına almıştır. İncelenen bölümler, ilgili tarihlerde TRT Çocuk yayın akışında yer alan ve çocukların günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri içeriklerden oluşmaktadır.

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen benlik kavramı ve beden algısı kontrol listeleri kullanılmıştır. Kontrol listelerinin

hazırlanmasında çocuk gelişimi, medya içerikleri, çizgi filmlerde rol model alma, özdeşim kurma, karakter temsili, toplumsal cinsiyet ve beden algısı konularındaki ilgili literatürden yararlanılmıştır. Benlik kavramına ilişkin göstergeler oluşturulurken çizgi filmlerin çocukların kişilik gelişimi, rol model alma ve karakterlerle özdeşim kurma süreçleri üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar dikkate alınmıştır (Coşkun & Önem, 2024; Cür Türkan & Çoruk, 2024; Oruç et al., 2011). Beden algısına ilişkin göstergeler oluşturulurken ise çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet, fiziksel temsil, karakter tasarımı, engellilik ve beden çeşitliliği konularını ele alan çalışmalardan yararlanılmıştır (San, 2021; Semiz Türkoğlu & Türkoğlu, 2022; Şahin, 2025; Şenol et al., 2016).

Literatür incelemesi sonucunda benlik kavramına yönelik 28 maddeden, beden algısına yönelik ise 22 maddeden oluşan iki ayrı kontrol listesi hazırlanmıştır. Benlik kavramı ve beden algısına ilişkin ayrıntılı kontrol listeleri önce alt maddeler düzeyinde değerlendirilmiş, ardından temel kategoriler altında özet puanlara dönüştürülerek sunulmuştur. Kontrol listeleri aracılığıyla karakterlerin olumlu benlik gelişimini destekleyici özellikleri, özdeşim kurulabilirlikleri, problem çözme becerileri, sosyal ilişkileri, beden çeşitliliği, fiziksel temsil biçimleri, estetik normlar, sağlık/engellilik temsili ve toplumsal cinsiyet kalıpları sistematik olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çizgi diziler izlenirken kontrol listelerinde yer alan maddeler işaretlenmiş ve elde edilen veriler tablolastırılmıştır. Daha sonra benlik kavramı ve beden algısına ilişkin göstergeler frekans ve dağılım açısından incelenmiştir. Bulgular, tematik olarak benlik kavramı, özdeşim, sosyal kabul, beden çeşitliliği, fiziksel temsil ve toplumsal cinsiyet kalıpları başlıkları altında yorumlanmıştır. İki araştırmacının değerlendirmeleri karşılaştırılmış, değerlendirme süreci ortak görüş doğrultusunda tamamlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma yalnızca TRT Çocuk kanalında yayınlanan seçili çizgi dizilerle sınırlıdır. Ayrıca incelemeler belirli bir tarih aralığında yayınlanan bölümler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular tüm çocuk medya içeriklerine, farklı yayın platformlarına ya da aynı çizgi dizilerin tüm bölümlerine genellenemez. Gelecek araştırmalarda farklı çocuk kanalları, dijital platformlar, animasyon filmleri ve daha geniş bölüm örneklemeleri incelenerek konu daha kapsamlı biçimde ele alınabilir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında incelenen 15 çizgi dizi, benlik kavramı ve beden algısına ilişkin göstergeler açısından değerlendirilmiştir. Bulgular genel olarak TRT Çocuk içeriklerinde çocukların olumlu benlik gelişimini destekleyebilecek mesajlara sıklıkla yer verildiğini göstermektedir. İncelenen yapımların tamamında karakterlerin olumlu kişilik özellikleri sergilediği, sosyal ilişkilerde iş birliği ve yardımseverlik gibi davranışların öne çıkarıldığı ve çocukların özdeşim kurabileceği modeller sunulduğu görülmüştür.

Benlik kavramı açısından değerlendirildiğinde, çizgi dizilerde karakterlerin problem çözme, sorumluluk alma, hata yaptığından yeniden deneme, yardım isteme ve sosyal uyum gösterme gibi davranışları dikkat çekmektedir. Bu durum, çocuklara başarıyı yalnızca sonuç odaklı değil, çaba ve süreç odaklı biçimde sunması açısından önemlidir. Özellikle Aybek, İbi ve Anadolu Rock adlı yapımlar, karakter derinliği ve olumlu benlik iletileri açısından öne çıkmıştır. Rafadan Tayfa ve Eymen ile Çimen gibi yapımlarda ise karakterlerin çocuklar için güçlü özdeşim figürleri hâline gelebilecek özellikler taşıdığı görülmüştür. Bu bulgu, çocukların çizgi film karakterleriyle özdeşim kurabildiğini gösteren araştırmalarla uyumludur (Coşkun & Önem, 2024).

Tablo 1. Çizgi Dizilerin Benlik Kavramı Göstergelerine Göre Genel Puan Dağılımı

Çizgi Film	Benlik Kavramı				
	1.Madde	2. Madde	3. Madde	4. Madde	5. Madde
Elif ve Arkadaşları	1	1	1	1	1
Anadolu Rock	1	1	1	1	1
Lak Lakan	1	1	1	1	1
Maysa ve Bulut	1	1	1	1	1
Heidi	1	1	1	1	1
İbi	1	1	1	1	1
Belle ve Sebastian	1	1	1	1	1
Dijital Tayfa	1	1	1	1	1
Rafadan Tayfa	1	1	0	1	1
Babamın Gölgesi 1915	1	1	1	1	1
Nils ve Uçan Kaz	1	1	1	1	1
Eymen ile Çimen	1	1	1	1	1
El feneri	1	1	1	1	1
Aybek	1	1	1	1	1
Kare	1	1	1	1	1
Toplam	15	15	14	15	15

Not. 1 = Gösterge mevcut, 0 = Gösterge mevcut değil. Madde 1: Karakter özellikleri; Madde 2: Özdeşim potansiyeli; Madde 3: Verilen mesajlar; Madde 4: Olumlu etki potansiyeli; Madde 5: Benlik kavramına etki.

Tablo 2. Benlik Kavramı Kontrol Listesine Göre Çizgi Dizilerin Madde Bazlı Değerlendirilmesi

BENLİK KAVRAMI															
	*1.	*2.	*3.	*4.	*5.	*6.	*7.	*8.	*9.	*10.	*11.	*12.	*13.	*14.	*15.
1.Karakter Özellikleri															
1.1	1		1	1							1	1	1	1	1
1.2		1				1	1								
1.3					1				1						
1.4								1		1					
2. Özgeşim Potansiyeli															
2.1			1	1	1							1	1		
2.2	1	1				1		1	1		1			1	1
2.3															
2.4							1			1					
3.Verilen Mesajlar															
3.1			1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	
3.2		1													
3.3								1				1			
3.4	1														1
4.Olumlu Etki Potansiyeli															
4.1			1					1						1	
4.2	1			1			1		1	1		1	1		
4.3					1	1					1				
4.4		1													1
5.Benlik Kavramına Etki															
5.1												1			
5.2															
5.3								1							
5.4	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1

*1.Elif ve Arkadaşları; *2.Anadolu Rock; *3.Laklakan; *4.Maysa ve Bulut; *5. Heidi; *6 İbi; *7.Belle ve Sebastian; *8. Dijital Tayfa; *9.Rafadan Tayfa; *10.Babamın Gölgesi; *11Nils ve Uçan Kaz; *12. Eymen ile Çimen; *13.El Feneri; *14.Aybek; *15.Kare; 1 = Gösterge mevcut, boş hücre = Gösterge mevcut değil.

Bedensel algı açısından yapılan değerlendirmelerde, incelenen çizgi dizilerde farklı fiziksel özelliklere sahip karakterlere belirli ölçülerde yer verildiği görülmüştür. Beden çeşitliliği ve fiziksel temsil bakımından İbi, Aybek ve Kare daha kapsayıcı örnekler olarak öne çıkmıştır. Elif ve Arkadaşları dizisinde ana karakterin yüzündeki çiziler gibi doğal fiziksel özelliklerin görünür olması, bedensel farklılıkların olağan biçimde sunulması açısından olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir. Kare dizisinde karakterlerin hayvan figürlerinden oluşması, bedensel temsilin insan formunun ötesine taşınmasını sağlamaktadır. Aybek dizisinde ise dış görünüme yönelik abartılı estetik unsurların geri planda kalması, dikkatin fiziksel görünümünden çok karakter özelliklerine yönelmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 3. Çizgi Dizilerin Bedensel Algı Göstergelerine Göre Genel Puan Dağılımı

Çizgi Film	Beden Algısı				
	1. Madde	2. Madde	3. Madde	4. Madde	5. Madde
Elif ve Arkadaşları	0	1	0	1	2
Anadolu Rock	2	2	0	1	2
Lak Lakan	0	1	0	1	0
Maysa ve Bulut	1	1	1	1	1
Heidi	0	1	1	2	2
İbi	0	3	1	1	1
Belle ve Sebastian	0	1	1	2	1
Dijital Tayfa	0	1	2	2	3
Rafadan Tayfa	0	1	2	2	3
Babamın Gölgesi 1915	0	1	0	0	0
Nils ve Uçan Kaz	0	2	0	1	0
Eymen ile Çimen	0	1	0	2	1
El feneri	0	2	0	1	1
Aybek	0	3	0	1	1
Kare	2	2	0	1	1
Toplam	5	23	8	19	19

Not. Madde 1: Cinsiyet temelli fiziksel kalıplar; Madde 2: Beden çeşitliliği ve standartlaştırma; Madde 3: Sosyal karşılaştırma ve karakter kodlamaları; Madde 4: Estetik normlar ve bakım alışkanlıkları; Madde 5: Sağlık, engellilik ve fonksiyonel temsil.

Tablo 4. Beden Algısı Kontrol Listesine Göre Çizgi Dizilerin Madde Bazlı Değerlendirilmesi

BEDEN ALGISI															
Çizgi Filmler	*1.	*2.	*3.	*4.	*5.	*6.	*7.	*8	*9	*10	*11	*12	*13	*14	*15
1.Cinsiyet temelli Fiziksel Kalıplar															
1.1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.Beden Çeşitliliği ve Standartlaştırma															
2.1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	0	1
2.2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
2.3	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.4	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
3.Sosyal Karşılaştırma ve Karakter Kodlamaları															
3.1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
3.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.3	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Estetik Normlar ve Bakım Alışkanlıkları															
4.1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
4.3	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0
5. Sağlık, Engellilik ve Fonksiyonel Temsil															
5.1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
5.2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
5.3	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1

*1.Elif ve Arkadaşları; *2.Anadolu Rock; *3.Laklakan; *4.Maysa ve Bulut; *5. Heidi; *6 İbi; *7.Belle ve Sebastian; *8. Dijital Tayfa; *9.Rafadan Tayfa; *10.Babamın Gölgesi; *11Nils ve Uçan Kaz; *12. Eymen ile Çimen; *13.El Feneri; *14.Aybek; *15.Kare; 1 = Gösterge mevcut, 0 = Gösterge mevcut değil.

Bulgular, incelenen yapımlarda katı cinsiyet temelli fiziksel kalıpların baskın olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte bazı yapımlarda fiziksel görünüm, başarı, liderlik ya da sosyal kabul arasında dolaylı bağlantılar kurulabildiği görülmüştür. Örneğin Anadolu Rock dizisinde liderlik ve güçlü fiziksel görünümün birlikte temsil edilmesi, idealize edilmiş beden algısı açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak yorumlanabilir. Benzer biçimde bazı popüler yapımlarda karakterlerin fiziksel özellikleri ile sosyal rolleri arasında örtük ilişkiler kurulması, çocuklarda sosyal karşılaştırma süreçlerini etkileyebilecek bir temsil biçimi olarak değerlendirilebilir.

Sosyal kabul ve ilişkisel benlik açısından incelendiğinde, çizgi dizilerde arkadaşlık, yardımlaşma, farklılıklara saygı ve grup içinde kabul görme mesajlarının öne çıktığı görülmüştür. Gözlük kullanımı, boy farkı, sakarlık ya da farklı kişilik özellikleri çoğu yapımda dışlanma nedeni olarak değil, karakter çeşitliliğinin bir parçası olarak sunulmuştur. Ancak Belle ve Sebastian dizisinde fiziksel görünüm ve iri cüsse üzerinden kullanılan bazı ifadeler, fiziksel farklılıkların sosyal etiketlemeye konu olabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak bulgular, TRT Çocuk kanalında yayınlanan incelenen çizgi dizilerin çocukların benlik kavramı ve beden algısı gelişimini destekleyebilecek çok sayıda olumlu içerik sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte engelli birey temsili, farklı beden özelliklerinin görünürlüğü ve daha çeşitli fiziksel temsiller açısından geliştirilmeye açık yönlerin bulunduğu söylenebilir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada TRT Çocuk kanalında yayınlanan 15 çizgi dizi, çocukların benlik kavramı ve bedensel algı gelişimine yönelik içerikler açısından incelenmiştir. Bulgular, incelenen yapımların genel olarak olumlu sosyal davranışları, problem çözme becerilerini, yardımseverliği, iş birliğini ve sorumluluk almayı destekleyen mesajlar içerdiğini göstermektedir. Bu yönüyle çizgi dizilerin çocuklar için yalnızca eğlendirici medya içerikleri değil, aynı zamanda sosyal öğrenme süreçlerini destekleyebilecek sembolik ortamlar olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları Bandura'nın (1977) Sosyal Öğrenme Kuramı ile uyumlu biçimde değerlendirilebilir. Çocuklar, gözlemledikleri karakterlerin

davranışlarını model alabilmekte ve bu karakterlerin sosyal ilişkilerdeki tutumlarından etkilenebilmektedir. Özellikle okul öncesi ve erken çocukluk döneminde çocukların çizgi film karakterlerini rol model olarak görebildikleri ve onlarla özdeşim kurabildikleri bilinmektedir (Coşkun & Önem, 2024; Oruç et al., 2011). Bu araştırmada da karakterlerin olumlu davranış örüntüleri sergilemeleri, benlik gelişimini destekleyebilecek önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Beden algısına ilişkin bulgular, çizgi dizilerde fiziksel temsilin çocuk gelişimi açısından dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Araştırmada beden çeşitliliğine ilişkin olumlu örnekler bulunmakla birlikte, engelli birey temsili ve farklı fiziksel özelliklere sahip karakterlerin görünürlüğünün sınırlı olduğu görülmüştür. Şahin'in (2025) Kardeşim Ozi örneği üzerinden yürüttüğü araştırmada da medyada engelli çocuk temsillerinin toplumsal kabul ve farkındalık açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çocuklara yönelik içeriklerde engellilik, farklı beden özellikleri ve farklı yaşam deneyimlerinin daha görünür hâle getirilmesi kapsayıcı bir medya anlayışı açısından önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve fiziksel temsil açısından elde edilen bulgular, TRT Çocuk yapımlarında katı fiziksel cinsiyet kalıplarının belirgin biçimde baskın olmadığını göstermektedir. Bu durum, çocukların bireysel farklılıkları daha doğal kabul etmeleri açısından olumlu bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ancak bazı yapımlarda fiziksel görünüm, liderlik, güç ya da sosyal kabul arasında örtük bağlantılar kurulması, idealize edilmiş beden temsilleri açısından dikkatle ele alınmalıdır. Nitekim çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri ve karakterlerin kurgu dağılımına ilişkin çalışmalar, çocuk içeriklerinde karakterlerin fiziksel ve sosyal temsillerinin gelişimsel açıdan önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Semiz Türkoğlu & Türkoğlu, 2022; Şenol et al., 2016).

Araştırmada dikkat çeken bir diğer nokta, karakterlerin hata yapmasına, yardım istemesine ve sınırlarını fark etmesine olanak tanıyan sahnelerin bulunmasıdır. Bu tür temsiller, çocuklara kusursuzluk yerine gelişim, çaba ve destek alma mesajı sunması bakımından değerlidir. Özellikle bedensel sınırların fark edilmesi, yardım istemenin olağanlaştırılması ve farklılıkların kabul edilebilir biçimde sunulması, çocukların hem benlik algısı hem de beden farkındalığı açısından destekleyici olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada TRT Çocuk kanalında yayınlanan 15 çizgi dizi, çocukların benlik kavramı ve bedensel algı gelişimi açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen yapımların genel olarak çocukların olumlu benlik gelişimini destekleyebilecek içerikler sunduğu belirlenmiştir. Karakterlerin problem çözme becerileri sergilemeleri, sosyal ilişkilerde olumlu roller üstlenmeleri, yardımseverlik, sorumluluk ve iş birliği gibi davranışlara yer verilmesi, çocukların özdeşim kurabileceği olumlu modeller sunulması açısından önemli görülmektedir.

Beden algısına ilişkin bulgular, yapımlarda beden çeşitliliğine ve farklı fiziksel özelliklere belirli ölçülerde yer verildiğini göstermektedir. Bununla birlikte engelli birey temsili, farklı beden özellikleri ve çeşitlendirilmiş fiziksel görünümler açısından daha fazla geliştirilmeye ihtiyaç vardır. Çocukların erken yaşlardan itibaren farklılıkları doğal bir durum olarak kabul etmeleri ve kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmeleri için medya içeriklerinde daha çeşitli karakterlere yer verilmesi önemlidir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda çocuklara yönelik çizgi dizilerde olumlu benlik gelişimini destekleyen davranış örüntülerine yer vermeye devam edilmesi; engelli bireylerin, farklı fiziksel özelliklere sahip karakterlerin ve çeşitli yaşam deneyimlerinin daha görünür hâle getirilmesi önerilmektedir. İçerik üreticilerinin karakter tasarımlarında yalnızca estetik görünümü değil, çocukların benlik algısı, beden farkındalığı, sosyal kabul ve farklılıklara saygı gibi gelişimsel alanları da dikkate almaları önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı çocuk kanalları, dijital platformlar ve animasyon filmleri incelenebilir; ayrıca çocukların bu içerikleri nasıl algıladıklarını ortaya koymak amacıyla çocuk, ebeveyn ve öğretmen görüşlerine dayalı çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- American Academy of Pediatrics, Council on Communications and Media. (2016). Media and young minds. *Pediatrics*, 138(5), Article e20162591. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-2591>
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(3), 575–582. <https://doi.org/10.1037/h0045925>
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Charles Scribner's Sons.
- Coşkun, Y., & Önem, A. (2024). Okul öncesi dönem çocuklarının çizgi film karakterleriyle özdeşim kurma eğilimleri. *Temel Eğitim*, 21, 42-56.

- Cür Türkan, S., & Çoruk, A. (2024). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde çizgi filmlerin etkisi üzerine öğretmen görüşleri. *Okul Öncesi ve Temel Eğitim Dergisi*, 5(2), 109-131. <https://doi.org/10.29329/jpee.2024.1168.3>
- Dohnt, H., & Tiggemann, M. (2006). The contribution of peer and media influences to the development of body satisfaction and self-esteem in young girls: A prospective study. *Developmental Psychology*, 42(5), 929-936. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.929>
- Grogan, S. (2017). *Body image: Understanding body dissatisfaction in men, women and children* (3rd ed.). Routledge.
- Harriger, J. A., Calogero, R. M., Witherington, D. C., & Smith, J. E. (2010). Body size stereotyping and internalization of the thin ideal in preschool girls. *Sex Roles*, 63, 609-620. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9868-1>
- Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (2nd ed.). Guilford Press.
- Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE.
- Oruç, C., Tecim, E., & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *EKEV Akademi Dergisi*, 15(48), 281-297.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE.
- San, R. (2021). TRT Çocuk kanalında yayınlanan çizgi dizilerdeki kötü karakter arketiplerinin duygusal ve fiziksel biçim ilişkilerinin incelenmesi ve alternatif tasarım önerileri. *Akademik Sanat*, 14, 198-223.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. SAGE.
- Semiz Türkoğlu, H., & Türkoğlu, S. (2022). Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar ve karakterlerin kurgu dağılımı üzerine bir analiz: TRT Çocuk kanalı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 48-65. <https://doi.org/10.52642/susbed.1111484>
- Şahin, İ. (2025). Engelsiz çizgi filmlerde engelli çocuk temsili: Kardeşim Ozi örneğinde aile ve çocuk yaklaşımının sunumu. *TRT Akademi*, 10(24), 766-799. <https://doi.org/10.37679/trta.1663842>
- Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z., & Erdem, E. (2016). Toplumsal cinsiyetin bir aktarım aracı olarak çizgi filmler: Sindirella ve Pamuk Prenses örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2). <https://doi.org/10.21798/kadem.2017225030>
- Rideout, V., Peebles, A., Mann, S., & Robb, M. B. (2022). *The Common Sense census: Media use by tweens and teens, 2021*. Common Sense Media.
- UNICEF. (2017). *The state of the world's children 2017: Children in a digital world*. United Nations Children's Fund.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2013). The differential susceptibility to media effects model. *Journal of Communication*, 63(2), 221-243. <https://doi.org/10.1111/jcom.12024>

AKADEMİNİN DUYUMSANAN DİLİ: OTOETNOGRAFIK BİR BİLDİRİ DENEYİ- MİNİN DÜŞÜNÜMSEL ANALİZİ

Serap DUMAN İNCE

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü,
Antalya, Türkiye

serapdumanince@akdeniz.edu.tr orcid.org/0009-0001-8423-2225

1. Giriş: Gönder Tuşunun Ucundaki Zırh ve Dokunulan Ruhlar

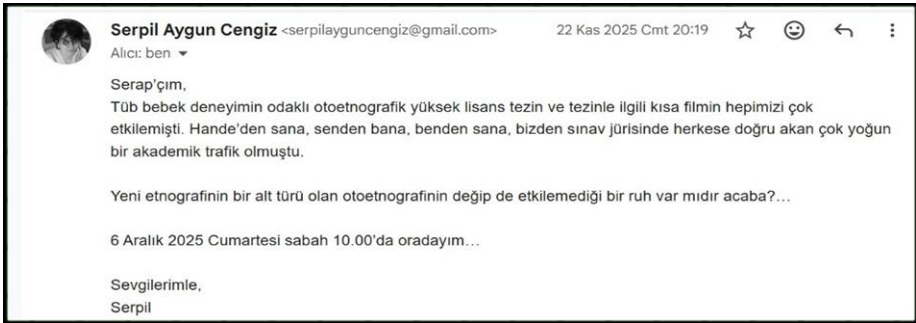
*“Yeni etnografinin bir alt türü olan otoetnografinin
değip de etkilemediği bir ruh var mıdır acaba?”*

Serpil Aygün Cengiz

(e-posta yazışmasından, 22.11.2026)¹

Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz’in sempozyum öncesinde e-posta kutuma bıraktığı bu kısa ama etkili soru, yalnızca bildirimin yöntemsel çerçevesine işaret etmiyordu. Kurumsal çekinceler ve yöntemsel kaygılarla meşgul olduğum o dönemde bu soru, akademik üretimdeki görünmez tereddütleri, araştırmacının kendi deneyimiyle kurduğu mesafeyi ve bilgi üretiminin duygusal koşullarını yeniden düşünmemi sağladı. Çünkü o günlerde düşünsel çerçe-
vemde kişisel deneyimin akademik bilgide nasıl yer bulacağı, araştırmacının görünürlük sınırları ve akademik dilin dışarıda bıraktığı duygular gibi soru-
lar oluştuyordu.

Bir metnin, bir filmin veya bir araştırmanın bir ruha değmesi tam olarak ne anlama gelirdi?

Kaynak: E-Mail Yazışması / Kişisel Arşiv. 2025.

¹ Metindeki e-posta yazışmalarının her biri, mevcut metin üzerinden ilgili kişiler Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz ve Dr. Hande Çayır ile karşılıklı görüşülüp revize edilerek ve gerekli onayları alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda metinde yer alan her unsur iznil ve uygun şekilde çalışmada yer almıştır. Dolayısıyla metindeki alıntılara ve e-posta-
lara akademik ve etik bir titizlikle yer verilmiştir.

Akademik bir ortamda sunmak üzere yola çıktığım ve 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu Bildiri Özet Kitabı'nda yer alan *Hissedilen Görüntü: Otoetnografik Deneyisel Belgesel FKA: Stop'un Haptik Estetiğinde İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı* (Duman İnce, 2025: 42) başlıklı bildirim, yönetmenliğini üstlendiğim *FKA: Stop* adlı otoetnografik deneyisel belgeselin izleyiciyle kurduğu haptik (dokunsal) ve somatik ilişkiyi analiz etme amacındaydı. Bu sanatsal araştırma pratiği, Ankara Üniversitesi Halkbilimi Anabilim Dalı'nda tamamladığım *Otoetnografik Deneyisel Belgesel: Arzunun Kayıp Nesnesi Annelik* (Duman İnce, 2024) başlıklı yüksek lisans tezimin kuramsal ve deneyisel bir uzantısıydı. Filmde, kendi tüp bebek (IVF) sürecimi, bedensel müdahaleleri, toplumsal baskıları ve kayıpları doğrusal bir anlatıyla sunmadım. Anlatı, parçalı imgeler, dokunma hissi uyandıran grenli yüzeyler ve kesintili bir ses kuşağı üzerine kuruluydu. Buradaki amaç, tıbbi bir rapor sunmak ya da izleyiciyi mesafeli bir konumda bırakmak değil; onu bu sürecin içine çekerek perdedeki imgeye bedensel tepki veren birer tanığa dönüştürmekti. Oysa geleneksel akademik üretim, duygulardan arındırılmış, bitmiş metinlerin mesafeli ve biçimsel yapısına dayanır. Norman K. Denzin, etnografik pratikleri tartıştığı metninde bu mesafeli tavrın dönüşümünü şöyle ifade eder: “Yazar, artık ötekinin deneyimine dair nesnel ve tartışmasız bir anlatı sunabileceğini varsayamaz” (1997: xiii). Benim durumumda ise nesnel bir mesafeden anlatılacak bir öteki yoktu; öteki bendim. Kendi deneyiminize bakarken tarafsız ve duygusuz kalamazsınız. Geleneksel akademik üretim araştırmanın sonucunu görünür kılarken, o metinlerin arkasındaki tereddütleri, kırılğanlıkları ve süreci görünmez bırakır. James Clifford'ın ifadesiyle, “Etnografik hakikatler, doğaları gereği parçalıdır -konumlanmış ve tamamlanmamıştır” (Akt. Cengiz, 2025: 1). Bu çalışma, sahanın akademinin kurumsal mekânları olduğu o parçalı hakikatin; yani 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu'nun kamera arkasına odaklanan düşünsel bir incelemesidir.

Laurel Richardson ve Elizabeth Adams St. Pierre'in vurguladığı gibi, yazmak, mekanik bir veri aktarımı olmanın ötesinde, dinamik bir keşif ve bilme yöntemidir: “Niteliksel araştırmacılar... yazmayı, kendileri ve araştırma konuları hakkında bilgi edinmenin geçerli bir yolu, bir sorgulama yöntemi olarak bulmuşlardır” (2005: 38). 24 Kasım sabahı, sempozyum kuruluna film gösterimi ve anket izni için yazmaya çalıştığım e-posta taslağı karşısında hissettiğim tıkanma tam olarak buydu. Bir yanda toplumsal olarak gizlenmesi salık verilen bir deneyimi perdeye taşıyan filmim, diğer yanda ise “*Sayın İlgili, nazik değerlendirmeleriniz, rica ederim*” gibi resmi ifadeler duruyordu. Kurumsal

dilin korunaklı zırhına saklanmaya çalışıyordum. Ruth Behar'ın belirttiği gibi, "Antropoloji, gözlemciyi kendi savunmasızlığının farkına varmaya zorlayan bir disiplindir" (1996: 13). Ben ise bu savunmasızlıkla oturuma katılmaya hazırlanırken, kurulla kurduğum ilk iletişimi resmiyetle örtüyordum. Tüp bebek sürecinin bu saklanan bedensel deneyimini akademik kamusalığa taşımak, Lisa Tillmann'ın kendi beden travmalarıyla yüzleşirken yaptığı metodolojik keşifle örtüşmektedir. Tillmann, bastırılan bedensel sırları ifşa etmenin iletişimsel bir eylem olduğunu belirtir: "Bulimiyi; korku, kaygı ve acıyı ifade eden iletişimsel bir eylem olarak anlamaya başladım" (2009: 98).

Taslağı paylaştığım Serpil Hoca'nın tepkisi, akademik konfor alanımı sarsacak nitelikteydi: "Serap, 'Rica ederim' aslında 'emrederim' demek." Farkında olmadan akademinin hiyerarşik dilini yeniden üretiyordum. Ardından Dr. Hande Çayır da benzer bir uyarıda bulundu: "Ben böyle resmi mailleri hiç bilmiyorum. Bana mail çok ciddi geldi, sanki günlük hayatta öyle konuşmuyoruz, bir de çok uzun olunca okunmuyor bence ve çok resmi yazınca bilmiyorum ...)".

Hande Çayır <handecayir@gmail.com>

24 Kasım 2025 11:37

Alıcı: Serpil Aygun Cengiz <serpilayguncengiz@gmail.com>

Cc: Serap Duman <serapdumanince@gmail.com>

Estağfurullah :) ben böyle resmi mailleri hiç bilmiyorum. Bana mail çok ciddi geldi, sanki günlük hayatta öyle konuşmuyoruz, bir de çok uzun olunca okunmuyorlar bence ve çok resmi yazınca bilmiyorum anlıyor mu herkes, aşağıdaki gibi bir şey yazardım ben herhalde, izin istemek yerine soru soran şekilde ve kısa ve birbirimizle konuşuyor gibi ama saygılı ve anlaşılır, sanki aşağıdaki bilgi yeterli gibi, bilmiyorum Türkiye'de işler farklı yuruyor mu ama herkes insan sonuca :) yani aşağıdaki kısıllıkta ve netlikte, kendi cümleleriyle belki resmi şekilde o kısmı bilemiyorum :) Belki çok az daha açıklama ekleyip. Yani aşağıdaki gibi bir yapı üzerinde düşünüp yazardım.

Değerli xyz (özel hitap burada) Sempozyum Düzenleme Kurulu,

Bu seneki sempozyumda ben de sunum yapacağım. (bu cümle tam da olmadı ama bu yalınlıkta bir şey) Sunum esnasında kendi yaptığım ve bildirinin özünü oluşturan belgesel filmi göstermek istiyorum (yaklaşık 14 dakika) bu gösteriminin yapılabilmesi için salonda gerekli teknik yapının (görüntü ve ses sistemi) sağlanması mümkün mü acaba?

Ek olarak sunum öncesinde veya sonrasında katılımcılara **Hissedilen Görüntü: Tanıklık Alanını Keşfetmek** başlıklı, üç soruluk kısa anket kartları/kağıtları dağıtmayı planlıyorum.

Bu çalışmam için su su neden önemli. Örnek anket çalışmamı ve filmin bağlantı linkini ekte paylaşıyorum. Bu plan programınız dahilinde uygun olur mu dersiniz?

Saygılarımla,

Dr Serap Duman

Akdeniz Uni xyz

Kaynak: E-Mail Yazışması / Kişisel Arşiv. (24.11.2025).

Hande Hoca'nın önerdiği yeni taslak doğrudan ve yalındı: "Değerli Kurul, filmi göstermek istiyorum; mümkün mü acaba?" Bu editoryal dokunuş, Ronald J. Pelias'ın (2004) *A Methodology of the Heart* adlı yapıtında kavram-sallaştırdığı bedensizleşmeye karşı duruşu somutlaştırıyor. Carolyn Ellis ve Arthur Bochner'ın (2000) şu tanımını doğruluyordu: "Otoetnografi, kişisel kültürel olana bağlayarak bilincin farklı boyutlarını sergileyen otobiyografik bir yazım ve araştırma türüdür" (2000: 739).

Dolayısıyla kişisel olanı kurumsal alana bağlarken insani olanı neden kaybediyorduk? Değerlendirmeyi yapacak kurulun da birer insan olduğunu unutuyorduk. Bu metin, salonda sunulan bildirinin bir özeti olmanın ötesine geçerek kurumsal metnin dışında kalan o yaşantılara; gönderilemeyen e-posta taslaklarına, kaygılı insan sesine, sıkışan bedene ve CerModern’de kurulan o yatay dayanışma ve paylaşım çemberine odaklanmaktadır.

2. Yazıdan Sese: Bürokrasinin İnsani Yüzüyle Karşılaşma

“Herkes insan sonuçta.”

Hande Çayır

(e-posta yazışmasından, 24.11.2026)

Hande Hoca’nın “Herkes insan sonuçta” notuyla cesaret bulup, içimdeki o akademik mükemmeliyetçi, çekingen sesi susturarak o yalın maili sempozyum kuruluna gönderdim.

Serap Duman <serapdumanince@gmail.com> 26 Kasım 2025 01:17
Alıcı: SineFilozofi Sinema ve Felsefe Sempozyumu <sinefilozofisempozyum@gmail.com>

Değerli Sempozyum Düzenleme Kurulu,

Bu yılki sempozyumda kabul edilen *Hissedilen Görüntü: Otoetnografik Deneysel Belgesel FKA: Stop'un Haptik Estetiğinde İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı* başlıklı bildirimi sunacağım. Sunum sırasında, bildirinin temelini oluşturan ve kendi çektiğim *FKA: Stop* adlı belgesel filmi (yaklaşık 14 dakika) göstermeyi planlıyorum. Bu gösterimin yapılabilmesi için salonda gerekli görüntü ve ses sisteminin sağlanması mümkün müdür?

Ek olarak, sunumun öncesinde veya sonrasında katılımcılara *Hissedilen Görüntü: Tanıklık Alanını Keşfetmek* başlıklı, beş sorudan oluşan kısa bir anket kartı dağıtmak istiyorum. Bu anket, çalışmanın ilişkisel yönünü desteklemek ve makale aşamasında izleyici katkısını değerlendirmek, amacıyla hazırladım. Örnek anket çalışmamı ve filmin bağlantı linkini ekte paylaşıyorum. Çalışmamın bu yönü, programınız dahilinde uygun olur mu dersiniz?

Kaynak: E-Mail Yazışması / Kişisel Arşiv. (26.11.2025).

Sonrasında yaşanan süreç, bu insani temasın akademideki o aşılmaz sandığımız duvarları nasıl bir anda yıkabildiğini gösterdi. E-postama beklediğim o soğuk, bürokratik metinlerden biriyle yanıt gelmedi; aksine, sempozyum düzenleme kurulundan bir hoca beni doğrudan telefonla aradı ve otuz dakikaya yakın süre boyunca konuştuk. Bu noktada, e-posta yazışmalarının ardından kurulan telefon görüşmesi, akademik iletişimin resmî yazışmalarla sınırlı olmadığını gösterdi.

Ronald J. Pelias’ın (2004) işaret ettiği gibi, akademisyenlerin o duygusal işçiliğini ve bürokrasinin mesafesini kıran şey tam da bu ses tonuydu. Telefondaki hoca, programın yoğunluğundan bahsederken bir yandan da çalışmamın haptik doğasını ve izleyiciyle kurmak istediğim somatik etkileşimi anladığını öyle güzel hissettirdi ki, zihnimdeki akademi eşittir soğuk duvar düşüncesini de kırmıştı.

Benzer şekilde devam eden kaygım, “kendimi kurumsal olarak çok mu açık edeceğim?” korkusunu aşmak için daha önce bu sempozyuma katılmış bir meslektaşımı aramıştım. Arkadaşım bana sempozyumun samimi atmosferini ve yeni yönetsel yaklaşımlara açıklığını uzun uzun anlattı. Bu süreç, e-posta yazışmalarındaki resmî dilin ardında ilişkisel bir akademik iletişim biçiminin işlediğini gösterdi.

Benim için bu telefon görüşmeleri ve sonrasındaki iletişim, Victor Turner’ın (1969) kavramsallaştırdığı eşiklik (*liminality*) hâlinin somut bir karşılığıydı. Hande Çayır’ın da kendi otoetnografik deneyiminde bu antropolojik zemini işaret ederek vurguladığı gibi: “Aradaki eşik konumu, asıl düşüncenin olduğu yerdir... Burası statülerin, kimliklerin birbirine karıştığı, toplumsal dönüşümün mümkün olduğu aşamadır” (Çayır, 2021: 386).

Kurul adına beni arayan hocayla yaptığım görüşme, başvuru sürecini kişisel olarak yeniden değerlendirmemi sağladı ve kültür-sanat odaklı akademik etkinliklere ilişkin yerleşik önyargılarımı sorgulamama imkân verdi.

3. Sahne Anı: 15 Dakikada Haptik Karşılaşma ve Zaman Baskısı

6 Aralık Cumartesi, saat 10.00. Ankara Kent Konseyi Kabul Binası. Salonun fiziksel düzeni, loş ışıkları ve büyük perdesi ilk bakışta alışıldık bir akademik kongre ortamını çağırıyordu. Benim için ise burası, araştırmanın kamusal olarak paylaşılabileceği performatif bir eşik alanıydı. Sunumun *Neden Otoetnografi?* başlıklı bölümünde metodolojik tercihimin kişisel ve bedensel arka planını anlatıyordum. Slayttaki iki portre, araştırma sürecine eşlik eden ve düşünsel yolculuğumu biçimlendiren isimleri görünür kılıyordu.

Kaynak: Sempozyum Bildiri Powerpoint Sunusu Sayfa 3.

Norman K. Denzin'in kurumsal ve performatif karşılaşmalarda bilginin nasıl sahnelendiğine ilişkin değerlendirmesi, oturumda yaşadığım deneyimi anlamlandırmaya yardımcı oldu. Denzin'in ifadesiyle orada gerçekleşen şey, akademik bilgi aktarımından ibaret değildi; performatif bir eylemdi (*performative act*) (1997: 25).

Araştırmacının kendi deneyimini kamusal alanda paylaşması, Tami Spry'nin (2001) tanımladığı biçimiyle, sunumu bedensel olarak deneyimlenen metodolojik bir praksise (*embodied methodological praxis*) dönüştürüyordu. Spry bu yaklaşımı şu sözlerle açıklar: "Otoetnografik performans, kendi gerçeklik kurgularımıza nasıl 'ben-tanıklığı' (I-witness) ettiğimiz konusunda bizi acı verici bir şekilde bilinçlendirir. (...) Bedeni kuramsal farkındalığın ve bedensel okuryazarlığın bir sitesi olarak göreve çağırır" (2001: 706).

Laura U. Marks'ın (2000) haptik görme (*haptic visibility*) kavramını anlıyordum. Marks, klasik sinemanın gözü yalnızca bir mercek gibi kullandığını, haptik sinemanın ise gözü bir dokunma organına çevirdiğini söyler. Görüntüler o kadar yakındır, o kadar dokusaldır ki izleyici onları beyniyle değil teniyle algılar. Ben bunları anlatırken, bir yandan da salondaki izleyicilerin yüzlerine bakmaya, onların o anki bedensel tepkilerini gözlemlemeye çalışıyordum. Kendi tez savunmamda (2024) Serpil Hoca'nın omzuma dokunduğu, gözlerinin dolduğu o anıyı paylaştığımda, salonun tepkisinin ve geri dönüşlerin ne olacağını merak ediyordum. Sara Ahmed, bedensel ve kolektif temasların rastlantısal olmadığını belirtir. Duyguların kişilerde başlayıp kişilerde sona ermediğini; bedenler ve mekânlar arasında dolaşıma girdiğini vurgular: "Duygular bedenin içinde ya da dışında değildir; duygular bedenlerin ve dünyaların 'etkisini' ya da 'temasını' yaratır" (Ahmed, 2015: 27). Sunum sırasında oluşan sessizlik ve izleyicilerin perdeye yoğunlaşması, bu dolaşımın görünür bir karşılığıydı. Film aracılığıyla kişisel deneyimimin başka bedenlerle temas kurmasına yardımcı olmayı hedefliyordum. Böylece bireysel bir anlatı, ortak bir tanıklık alanına açılıyordu.

Ne var ki, on beş dakika hızla bitti ve planladığım son bölüme (İzleyici Deneyimi ve İlişkisel Tanıklık) geçemedim. Ancak oturumun son sunumu olması ve öğle arasına denk gelmesi sayesinde filmi birlikte izleyebildik; izleyiciyle temas kesilmedi. Buna rağmen, sunum ve gösterim sonrasında moderatöre ve beni dinleyenlere teşekkür etmeyi unuttuğumu daha sonra fark

ettim. İlk anda bunu bir eksiklik olarak değerlendirdim. Süreyi daha iyi yönetebileceğimi ve kuramsal çerçeveyi daha eksiksiz sunabileceğimi düşündüm.

Antalya'ya döndükten sonra sunum sürecine dair değerlendirmem yeniden şekillenmeye başladı. Bildiriyi tam metin olarak yayımlamaya yöneldiğim süreçte, kuramsal anlatımın belirlenmiş sınırlarının deneyimi açıklamada tek başına belirleyici olmadığını daha açık biçimde görmeye başladım. Andrew C. Sparkes'in belirttiği gibi, otoetnografik anlatılar sabit formüllerle değil, metnin okuyucu üzerinde bıraktığı evokatif etkiyle ölçülür (2020: 289).

Tam da bu noktada Ellis ve Bochner'ın evokatif otoetnografi yaklaşımı yaşadığım deneyimi yeniden anlamlandırdı: "Onların o duyguları hissetmelerini, orada olmalarını istiyorum... Okuyucuların/dinleyicilerin önemsemesini, empati kurmasını ve bir şey yapmasını istiyorum." (2000: 744)

Sunum sürecinde öne çıkan, kuramsal çerçevenin tamamlanmamış yönlerinden çok, ilişkisel deneyimin kendisi oldu. Zaman sınırı, metnin bazı bölümlerinin aktarılamaması ve sunum anındaki yoğunluk, dışsal birer aksaklık olarak değil, sunumun akışını belirleyen unsurlar olarak deneyimlendi. Bu bağlamda sunum, kuramsal içeriğin eksiksiz bir aktarımı olmaktan ziyade, otoetnografinin işaret ettiği tanıklık biçiminin pratikte karşılık bulduğu bir karşılaşma olarak gerçekleşti.

4. Sahne Arkası: CerModern'de Devam Eden İlişkisellik

Oturumdaki on beş dakikalık performansla her şey bitmemişti. Akademik hayatın ironik bir gerçeği olarak, asıl tartışmalar kürsülerden ziyade kahve aralarında ve koridorlarda derinleşir. Nitekim sunumun ardından, salonun dışındaki CerModern fuayesi sahici bir paylaşım alanına dönüştü.

Bu metinsel kurguyu oluştururken, geleneksel çizgisel akademik yazım biçimlerinin dışına çıkmak amacıyla Carol Rambo Ronai'nin Katmanlı Anlatı (*Layered Account*) yaklaşımından yararlandım. Ronai bu yöntemin imkânını şöyle açıklar: "Katmanlı anlatıyı, sürenin (duree) özgürlüğüne öykünmek için yapılandırdım. Etnografların soyut teorik düşünceyi, içgözlemi, duygusal deneyimi bütünleştirerek geleneksel yazım formatlarının dışına çıkmalarını sağlar" (Ronai, 1995: 395).

Sempozyumda sunumumun ardından yanıma gelen lisans öğrencilerim Kaan ve Elif², yeğenim Nilay ve Serpil Hocamla fuayede dairesel bir çember oluşturduk. Normal şartlarda bir akademisyen, öğrencilerinin karşısında rasyonel ve sarsılmaz bir otorite figürü olarak konumlanır. Oysa ben az önce kişisel kırılگانلغımı, tıbbi travmalarımı ve annelik özlemimi anlatmıştım. Aramızdaki kurumsal otorite, yerini radikal bir kırılگانلğa bırakmıştı.

Çantamdan, yüksek lisans dönemime ait eski Araştırma Yöntemleri defterimi çıkardım. Bu defter, benim için aynı zamanda tüp bebek sürecimin saha günlüğüydü. İçi kuramsal notlar olduğu kadar, ders esnasında çizdiğim portreler, kenar süsleri ve o günlerin ruh hâlini yansıtan karalamalarla da doluydu. Sayfaları fuayede çevirdikçe, o derslerin sadece teorik bir eğitimden ibaret olmadığını, pandemi ortamında ve tedavi sürecinin sarsıntılarında birer tutunma pratiğine dönüştüğünü Serpil Hocamla yeniden fark ettik. Bu an, antropolog Renato Rosaldo’nun yas ve saha deneyimine dair itirafını akla getiriyordu: “Aslında sorumu değiştirmeliydim... onlarla uzun süre vakit geçirdikten sonra, onlar şiire dönüştü, aslında onlar kendilerini anlatmış oldular” (Akt., Şerefoğlu vd., 2021: 398). Defterimdeki yarım kalmış çizimler, akademik metinlerim ve filmim; klinik birer vaka analizinden ya da nesneleştirilmiş veriden çıkıp, Rosaldo’nun işaret ettiği gibi bu kişisel deneyimin kendi şiirsel anlatısına dönüşmüştü.

Bu tanıklık alanının diğer yarısı ise dinleyicilerin ve katılımcıların bakışlarında gizliydi. Öğrencilerimin masada varlık göstermesi, otoetnografik araştırmanın ilişkisel etki alanının dairesel olarak nasıl genişlediğini temsil ediyordu. Sunumu dinleyen felsefe doktora öğrencisi Elif gibi katılımcıların da çembere dahil olması; akademik bilginin ancak hiyerarşilerin eridiği fuaye sohbetlerinde sahici bir dönüştürücü güce kavuştuğunu gösteriyordu. Yeğenim Nilay’ın bu entelektüel dünyaya dışarıdan bakarken yaşadığı şaşkınlık ve masada oluşan o yatay bağ, bilginin yukarıdan aşağıya dikte edilen dikey bir güç olmadığını, yatay ve paylaşılan bir yapı taşıdığını ortaya koyuyordu.

² Elif Arısoy, 5 Aralık 2025 tarihinde 15:45-17:00 oturumundaki Uylasımsal Anlam ve Montaj Estetiğı: Aristoteles ve Kuleşov Üzerine Disiplinler Arası Bir İnceleme başlıklı bildirisiyle katılımcı olarak yer aldı.

Görsel 1. Sunum Sonrası 2025 Görsel 2. CernModern Buluşması 2025 Görsel 3. Araş.Yön. Defterim 2025

5. Epilog: Birlikte Büyüttüğümüz Bir Alan

Victor Turner, oyun, ritüel, performans ve deneyim antropolojisi üzerine yazdığı eserlerinde şu tespiti yapar: “Sonuçta hayat, sanatın taklididir ve bunun tersi de geçerlidir” (1982: 72). 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu süreci, Turner’ın bahsettiği bu iç içe geçmiş döngüyü deneyimlememi sağladı. Bu metin, yalnızca *FKA: Stop* filminin estetiği ya da bildirinin kuramsal çerçevesiyle sınırlı değildir; bir e-posta taslağının dönüşümü, bir telefon görüşmesinin insani boyutu, salondaki zaman baskısı ve fuayedeki dairesel dayanışma gibi kurumsal metinlerde genellikle görünmez kalan unsurlara odaklanmaktadır. Elizabeth Adams Pierre’in ifadesiyle, bu çaba geleneksel hümanist metodolojinin sınırlarında gezinerek “o metodolojinin yıkıntıları arasında çalışmak” (2014: 1) ve bilgiyi alternatif bir biçimde üretme çabasıdır.

Sempozyum sonrası Antalya’ya döndüğümde elimde fiziksel katılım malzemeleri ve özgeçmişime eklenecek bir satırdan fazlası vardı. Sürecin asıl kalıcı çıktısı, 7 Aralık’ta Serpil Aygün Cengiz’den gelen e-postada saklıydı. Ruth Behar’a atıfla şu notu düşmüştü: “Anthropology that doesn’t break your heart is not worth doing...” (Behar, 1996). *Kalbinizi kırmayan antropoloji [ve sinema], yapılmaya değer değildir* Bu ifade, süreç boyunca edindiğim deneyimleri özetler nitelikteydi. Sempozyum kurulunda yer alan hocayla telefon-daki konuşmamız, bu sempozyumu deneyimlemiş meslektaşımın desteği, öğrencilerimin tanıklığı ve Hande Hoca’nın yönlendirmesi, akademik iletişimin insani temellerini somutlaştırmıştı.

Aygün Cengiz'in vurguladığı gibi, acının paylaşılabılır olması onun bireysel yükünü azaltabilir. Bu doğrultuda, kürsüde ve bu metinde yaptığım, kişisel deneyimi akademik söylemin içine dahil ederek onu ortak bir inceleme nesnesi haline getirmekti. Sempozyum süreci, akademik üretimin yalnızca bilişsel ve rasyonel boyutlarıyla sınırlı olmadığını, bedensel, duyuşsal ve kişisel katmanları da içerdiğini göstermiştir. Sunum yapılan salon, araştırmacının tek tarafı olarak değerlendirildiği bir mekân olmanın ötesinde, paylaşılan deneyimlerin tartışıldığı ve ortaklaşa anlamlandırıldığı bir bağlama dönüşmüştür. Travma katılımcıların tanıklığında görünürlük kazanmış, bu görünürlük ise deneyimin kolektif olarak ele alınmasına olanak sağlamıştır.

Günümüz akademik ortamında, araştırmacıları ölçülebilir çıktılara ve belirli başarı kriterlerine göre konumlandıran eğilimler giderek belirginleşmektedir. Bu koşullarda, resmî dilin güvenli sınırları içinde kalmak yerine, kişisel ve kırılgan olanı akademik söyleme dahil etme çabası, alternatif bir üretim biçimi olarak değerlendirilebilir. Sara Ahmed'in ifade ettiği gibi, oyunu bozmak bir dünya yaratma projesidir. Serpil Hoca'nın e-postasındaki kapanış cümlesi bu yaklaşımı özetlemektedir: "Bu alanı birlikte büyüttüğümüzü düşünüyorum." Birlikte büyütülen bu alan, akademik hayatın daha katılımcı, insani ve dönüştürücü bir biçimde yeniden kurulmasının zeminini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S. (2015). *Duyguların Kültürel Politikası* (S. Komut, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Aygün Cengiz, S. Etnografide Yeni Karşılaşmalar: Yazının Sınırlarında Bir Gezinti. *Uluslararası Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* (UFUSOBED), 1-2, 1-12.
- Behar, R. (1996). *The Vulnerable Observer: Anthropology That Breaks Your Heart*. Beacon Press.
- Çayır, H. (2021). Yaratıcılık ve Antropoloji Ekseninde Eşiklik Kavramına Bakış. G. Şerefoğlu vd. (Haz.), *Onun Kitabını Anlatıyorum: Renato Rosaldo - Shelly'nin Öldüğü Gün: Yasın Şiiri ve Etnografisi* içinde (s. 383-398). Ürün Yayınları.
- Denzin, N. K. (1997). *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. SAGE Publications.
- Duman İnce, S. (2024). *Otoetnografik Deneyisel Belgesel: Arzunun Kayıp Nesnesi Annelik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Duman İnce, S. (2025). *Hissedilen Görüntü: Otoetnografik Deneyisel Belgesel FKA: Stop'un Haptik Estetiğinde İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı*. 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu Bildiri Özet Kitabı, s. 42.
- Ellis, C., & Bochner, A. P. (2000). *Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject*. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Haz.), *Handbook of Qualitative Research* içinde (2. Baskı, s. 733-768). SAGE Publications.

- Marks, L. U. (2000). *The Skin of the Film: Intercultural Cinema, Embodiment, and the Senses*. Duke University Press.
- Pelias, R. J. (2004). *A Methodology of the Heart: Evoking Academic and Daily Life*. AltaMira Press.
- Richardson, L., & St. Pierre, E. A. (2005). Writing: A Method of Inquiry. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* içinde (s. 38-45). SAGE Publications.
- Ronai, C. R. (1995). Multiple reflections on child sexual abuse: An argument for a layered account. *Journal of Contemporary Ethnography*, 23 (4), 395-426.
- Sparkes, A. C. (2020). Autoethnography: Accept, revise, reject? Reflections of an evaluative self. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 12 (2), 289-302.
- Spry, T. (2001). Performing Autoethnography: An Embodied Methodological Praxis. *Qualitative Inquiry*, 7 (6), 706-732.
- St. Pierre, E. A. (2014). A Brief and Personal History of Post Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 20(1), 2-19.
- Şerefoğlu, G., Elverir, Ç., Cengiz, S. A., vd. (2021). Onun Kitabını Anlatıyorum: Renato Rosaldo - Shelly'nin Öldüğü Gün: Yasın Şiiri ve Etnografisi. Ürün Yayınları.
- Tillmann, L. M. (2009). Body and bulimia revisited: Reflections on "A Secret Life". *Journal of Applied Communication Research*, 37(1), 98-112.
- Turner, V. (1982). *From Ritual to Theater: The Human Seriousness of Play*. Performing Arts Journal Publications.

Ekler / Otoetnografik Veri Deposu E-Postalar

EK 1. Sempozyum Kuruluna mail göndermeden önce Serpil Hoca, Hande Hoca ve Ben

Sempozyum heyecanım :)

10 ileti

Serap Duman <serapdumanince@gmail.com>

24 Kasım 2025 08:36

Alıcı: Serpil Aygun Cengiz <serpilayguncengiz@gmail.com>, Hande Çayır <handecayir@gmail.com>

Sevgili canım hocalarım, 🍀 🍀

sempozyum için ben bir mail taslağı oluşturdum ama özellikle sizin görüşlerinizi de alıp öyle göndermek isterim.

Sayın Sempozyum Düzenleme Kurulu Yetkilileri,

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema ve Televizyon Bölümü Öğretim Görevlisi Dr. Serap Duman İnce olarak, Sempozyumunuzda kabul edilen *Hissedilen Görüntü: Otoetnografik DeneySEL Belgesel FKA: Stop'un Haptik Estetiğinde İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı* başlıklı bildirimi sunmaktan büyük bir onur duyacağım. Çalışmamın temel metodolojisi ve iddiaları, bildiride incelenen *FKA: Stop* adlı otoetnografik deneySEL belgesel filmimle (yaklaşık 14 dakika) doğrudan ilişkilidir. Bildirinin özünü oluşturan haptik estetik, otoetnografi ve tanıklık alanı kavramlarının konuya ilişkin anlaşılması ve izleyiciyle ilişkisel bir yapı kurulabilmesi adına, filmin gösterimi sunumum için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, sunumumun etkinliğini artırmak ve akademik çıktısını literatüre kazandırmak amacıyla, aşağıdaki hususlarda Sempozyum Komitesinin desteğini ve onayını rica ederim:

Film Gösterimi ve Teknik Destek Talebi: Sunum esnasında filmin (yaklaşık 14 dakika) gösteriminin gerçekleştirilmesi ve bu gösterimin yapılabilmesi için salonda gerekli teknik yapının (görüntü ve ses sistemi) sağlanmasını rica ederim.

İlişkisel Veri Toplama İzni (İzleyici Katkısı): Bildiri bağlamında hazırlayacağım makaleyi, sempozyum katılımcılarından toplanacak ilişkisel verilerle zenginleştirmeyi planlamaktayım. Bu amaçla, sunum öncesinde veya sonrasında katılımcılara **Hissedilen Görüntü: Tanıklık Alanını Keşfetmek** başlıklı, üç soruluk kısa anket kartları/kağıtları dağıtılmasına izin verilmesini talep ederim. Bu yöntem, çalışmanın **İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı** yaklaşımına önemli ve özgün bir referans sağlayacak ve özellikle otoetnografik ve ilişkisel çalışmaların literatüründeki izleyici araştırmaları için bilimsel ve sanatsal açıdan değerli bir katkı sunacaktır. Dolayısıyla amacım etkileşimli bu sunum yöntemiyle, çalışmamın hem akademik hem de sanatsal boyutunu katılımcılara daha etkili olarak aktarmayı ve literatüre olan bilimsel katkıları yükseltmek.

Söz konusu talebimin olumsuz olması halinde, sunumumu sempozyumun genel çerçevesine uygun olarak, kuramsal bilgilerin aktarımını içeren bir Power Point sunumu şeklinde de gerçekleştirebileceğimi belirtmek isterim.

Nazik değerlendirmeniz ve sağlanacak destekler için şimdiden teşekkür ederim.

Ek olarak, örnek anket çalışmamı ve filmin bağlantısını (linkini) talep etmeniz halinde memnuniyetle paylaşacağımı belirtmek isterim.

EK 2. Sempozyum Sonrası Serpil Hoca “Anthropology that doesn’t break your heart is not worth doing” Maili

Serap-Ruth... Vulnerable Observer -Anthropology That Breaks Your Heart

10 ileti

Serpil Aygun Cengiz <serpilayguncengiz@gmail.com>

7 Aralık 2025 00:35

Alıcı: arastirma-yontemleri-guz-2025-2026@googlegroups.com

5-6 Aralık 2025 tarihlerinde düzenlenen 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu'nda bildiri sunan sevgili Serap'ı (Duman İnce) dinledim bugün.

Onu tanımayanlar için not düşeyim: Serap, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışıyor. Uzmanlık alanları film yapım-yönetimi, film eleştirisi ve sinema kuramları... 2012'de iletişim bilimleri alanında yüksek lisans tezini tamamladıktan sonra 2019'da *Kültürel Antropoloji Bağlamında Etnografik Alan Araştırması ve Etnografik Bir Film Uygulaması: Yaşam Ağacı Film Çalışması* başlıklı araştırmasıyla sanatta yeterlik almış... Derken işte pandemiden önceydi, bir gün DTCF'de ofiste otururken telefonum çaldı. Serap'mış arayan; bana kendini tanıttı ve bizim bölümde ikinci yüksek lisansını yapmak istediğini ve etnografik belgeselle ilgilendiğini söyledi. Film çalışmaları alanından birinin bizim öğrencimiz olması fikrinden o kadar heyecan duydum ki bizim bölümün kendisi için ne kadar şahane olacağına inandığımı uzun uzun anlattım. Heyecan içinde telefonunun öbür ucundaki Serap'ı ikna etmeye çalışırken biraz pembeleştiğimi de hatırlıyorum...

Sonuçta Serap bizim öğrencimiz oldu. Pandemi koşullarında birkaç dönem üst üste sanal yaptığım "Araştırma Yöntemleri" dersimin kaç yıl boyunca önce öğrencisi, sonra daimi konuklarından biriydi. Dersi alan ve dersi takip eden geniş grubumuzla birlikte Renato Rosaldo'yla tanışmamızın ardından Serap beni/bizi sevgili Hande Çayır'la, dolayısıyla otoetnografiyle tanıştırdı... Ben de böylece kendimi Renato Rosaldo ve Hande Çayır'la birlikte yeni etnografinin göbeğinde buldum; hepimiz için bizi bugüne taşıyan olağanüstü bir deneyim oldu bu süreç... Neticede 2021'de yayımlanan *Onun Kitabını Anlatıyorum, Renato Rosaldo, The Day of Shelly's Death: The Poetry and Ethnography of Grief (Shelly'nin Öldüğü Gün: Yasın Şiiri ve Etnografisi)* adlı kitap çalışmamızda da birlikteydik. Bu ortak çalışmamızı 23 kişilik bir grup olarak ortaya çıkarttık; geriye dönüp baktığımda 23 kişiden 17'sinin kadın olmasının da ayrıca ne kadar değerli olduğunu düşünüyorum -Türkçe yazılmış bir antropoloji kitabı için.

Serap, AÜ SBE Halkbilimi Anabilim Dalı yüksek lisans programımızdaki eğitimini 2024'te *Otoetnografik Deneyisel Film Çalışması: Arzunun Kayıp Nesnesi Annelik* başlıklı tez çalışmasıyla tamamladı. Tezinin bitmesinin ardından da bağımız hiç kopmadı... Serap'la bir şeyleri konuşmak her zaman onun yüksek enerjisiyle yaşamak demek oldu benim için. Serap'a 2 Haziran 2025'te İstanbul'da Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğrencisi olarak otoetnografik doktora tezini tamamlayacak Ercan Kesal'ın tez savunma sınavına Ankara'dan sanal olarak katılacağımı söylediğimde Antalya'dan uçağa atlayıp sınavı izlemek için İstanbul'a gitmişti. Ercan Kesal'ın sınavı öncesinde, sonrasında sürekli iletişim kurarak tüm heyecanını benimle paylaşmıştı. İşte tam böyle birdir o...

Bugün de aynı şey oldu: 8. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu'nda "Hissedilen Görüntü: Otoetnografik Deneyisel Belgesel FKA Stop'un Haptik Estetiğinde İzleyiciyle Kurulan Tanıklık Alanı" başlıklı çalışmasını yine çok özenli çalışmış bir metin olarak yüksek enerjile sundu. Bildirisi beş kısımdan oluşuyordu: 1. Neden otoetnografi?, 2. Deneyisel belgesel estetiği, 3. Haptik estetik görüntüye dokunmak, 4. FKA: Stop'un gösterimi ve yapısı, 5. İzleyici deneyimi ve ilişkisel tanıklık. Serap'ın bu başlıklarından ve içeriğinden haberdardım ben; fakat sürenin yetmemesi ve moderatörün müdahalesiyle izleyiciler sunumun 5. kısmını göremediler. Bu kısımda Serap, başta kendi tezinin savunma sınavındaki katılımcılar olmak üzere (halkbilimi yüksek lisans tezinin bir parçası olan) FKA: Stop adlı filmini izleyen kişilerin duyduğu rahatsızlığı, ortamda yaşanan sessizliği, bedenlerin birbiriyle keder dolu temas biçimlerini, izlerken nefeslerin kesilmesini, izleyicinin görüntüye dokunma ve/veya geri çekilme isteğini, filmdeki seslerin rahatsız edici olmasını vs. haptik estetik bağlamında anlatacağı, önceden paylaştığı için biliyordum ben, ama bu kısım eksik kaldı. Fakat umuyorum metin yayımlanacak ve biz de keyifle okuyacağız.

Aynı paneldeki diğer üç araştırmacı sinemada fizyonomi, yüzün temsili ve donuk kare hakkında konuşma yaptılar. Sunumların hepsini arka arkaya dinleyince etnografiyle ne kadar bağlantılı sorunları tartıştıklarını düşündüm. Klasik etnografik çalışmada araştırmacı "kaynak kişi"nin sözlerini (çalışma konusuyla ilgili olanları seçerek) yazıya dökerken yeni etnografik bir çalışmada araştırmacının, (katılımcı kimliğinin de artık ötesinde) "muhatap" olarak adlandırdığı kişinin fizyonomisini, özellikle yüzünü çok-anlamli ve açık uçlu bir metin olarak okuması ve tanıklıklarında ve/veya yaptığı görüşmelerde sadece sözcüklere ve gördüklerine değil bütün duyularına dayanmasının ne kadar heyecan verici bir yaklaşım olduğunu bir kez daha aklımdan geçirdim... Serap bunu bize hem film hem etnografi boyutuyla ve bir estetik şölenle (filmini göstererek) anlattı.

Serap'ın sunumundaki olağan dışı olan şeylerden biri de slaytlarında hem Hande'ye hem bana ayrıca yer vermesiydi. Serap'ın her adımını söyleyişinde üçümüzün arasındaki yıllara yayılan ortak düşünme hâlimiz böyle neon ışıklarıyla ıslık ıslık... Erdim...

Serap'ın sunumundan sonra (onu dinlemeye gelen yeğeni uçak mühendisliği bölümü lisans öğrencisi) Nilay, Serap'ın lisans öğrencisi (ekonomi bölümünü bırakıp sinema alanına geçen) Kaan ve (felsefe bölümü mezunu ve bir yandan da doktora yapan) lisans öğrencisi Elif'le birlikte CerModern'de oturup sohbet ettik... Sohbet sırasında Serap Araştırma Yöntemleri dersini kaç sene takip ederken not tuttuğu defterini çantasından çıkardı: Sayfalarca notlar ve dersleri takip ederken çizdiği portrelerimizle dolu bir defter...

Antropolog Ruth Behar, *Vulnerable Observer -Anthropology That Breaks Your Heart* adlı kitabında "İster duygusal deyin, Viktoryen ve ondokuzuncu yüzyıl deyin, ama kalbinize derinden dokunmayan, kalbinizi sızlatmayan antropolojinin artık yapmaya değmediğini söylüyorum" diyor (Behar, 1996: 177). Kalbinizi sızlatan bir antropoloji veya sosyal bilim yapıyorsanız, ister istemez başkalarının kalbine de dokunuyorsunuz. Serap'ın bugün sunumunda yaptığı şey tam da buydu. Bu alanı birlikte büyüttüğümüzü düşünüyorum. Sizlerle her derste konuştuğumuz "duyumsayan ve duygulanan etnografi"yi, okuduğumuz metinlerin dışında, birbirimizin çalışmalarında da görmenin kıymeti büyük. Sempozyumdan çıktığım bu akşam, hepinizin kendi araştırmalarında kalplerinize değen o "şey"i bulduğunuzda nasıl birine dönüştüğünüzü merak ederek yazıyorum bu satırları.

Behar, Ruth (1996) *Vulnerable Observer -Anthropology That Breaks Your Heart*. Boston: Beacon Press.

4 ek • Gmail tarafından tarandı

↓ Tümü Drive'a ekle

Hande Çayır <handecayir@gmail.com>

Alıcı: Serpil, arastirma-yontemleri-guz-2025-2026

Ne güzel fotoğraflar... Tebrik ederim. Umarım yontem daha da çok kişinin kalbine dokunur, faydalar, paylaşımlar cogalir, alan acilir : diliyorum hepinize.

Hande

DİJİTAL ÇAĞDA ÖĞRENCİ GİRİŞ ÖZELLİKLERİ: LİSE ÖĞRENCİLERİNDE FOMO VE SOSYAL MEDYA ETİKETLEME DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Güngör KİL – Kayra AVCI

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 0000-0002-1868-5111, gungor.kill@gmail.com

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 0009-0008-6818-6944

GİRİŞ

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte insanların iletişim kurma şekilleri değişmeye başlamıştır (Tayız vd., 2022). Günümüzde sosyal medya platformları, zamandan ve mekândan bağımsız bir erişilebilirlik sunarak bireylerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Tarhan vd., 2021). Bu dijital dönüşüm, bilgiye hızlı erişim sağlarken bireylerin bilgi edinme ve sosyal etkileşim süreçlerini de etkilemektedir (Canatar & Uyar, 2025). Sosyal etkileşim denilince de akla ilk gelen kavramlardan birinin ise sosyal medya olduğu söylenebilir.

Sürekli çevrim içi olma durumu ise bireylerde gelişmeleri kaçırma kaygısını artırmakta ve sosyal medya platformlarını sürekli kontrol etme ihtiyacını güçlendirmektedir (Lang, 2024). Literatürde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fear of Missing Out - FoMO) olarak tanımlanan bu kavram, bireyin diğerlerinin yaşadığı ödüllendirici deneyimlerden mahrum kaldığına dair hissettiği yaygın bir kaygı durumudur (Uzun vd., 2019). Daha da ötesi gelişmeleri takip etmenin yanı sıra paylaşımlara bir şekilde dâhil olma arzusu da bireylerin sosyal medyada etiketleme davranışının önemini gündeme getirmektedir.

Sosyal medyada bireyler, yalnızca içerik tüketicisi değil aynı zamanda aktif birer etkileşim kurucudur. Sosyal medyada etiketleme davranışı; görünürlük kazanma, sosyal ilişkileri sürdürme ve aidiyet hissiyle ilişkilidir (Kara, 2020). Gençler arasında etiketleme, gruptan dışlanmama ve dijital aidiyet hissini pekiştirme aracı olarak kullanılabilmektedir. Özellikle gençlerde yüksek FoMO düzeyinin, sosyal medyada daha aktif olmaya yönelttiği düşünülmektedir. Gençlerin dijital ortamlarda sergiledikleri bu yoğun etkileşim çabaları ve hissettikleri kaygılar, onların yalnızca günlük yaşamlarını değil, aynı zamanda okul iklimine taşıdıkları duyuşsal özelliklerini de etkileyebilir.

Eğitim programlarının etkililiği, öğrencilerin öğrenme sürecine dâhil oldukları andaki bilişsel ve duyuşsal hazırbulunuşluklarıyla, yani “giriş özellikleri” ile doğrudan ilişkilidir. Günümüz dijital çağında öğrencilerin duyuşsal giriş özellikleri (motivasyonları, tutumları ve kaygıları) artık yalnızca okul ortamındaki yaşantılarıyla değil, dijital dünyadaki etkileşimleriyle de şekillenebilmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin sosyal medyada yaşadıkları gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ve görünür olma çabası (etiketleme), modern çağın yeni duyuşsal giriş özellikleri olarak değerlendirilebilir. Nitekim We Are Social (2024) verilerine göre sosyal medyayı en aktif kullanan dinamik grubun gençler olduğu görülmektedir. Gençlerin dijital ekosistemdeki bu baskın varlığı ve beraberinde getirdikleri yeni duyuşsal alışkanlıklar, konunun bilimsel bir zeminde ele alınmasının önemli hale getirmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, sosyal medya kullanımının bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini ve FoMO düzeylerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Przybylski vd., 2013; Tayiz vd., 2022). Ancak, lise öğrencilerinin dijital ortamlardaki spesifik etkileşim biçimlerinden biri olan etiketleme davranışı ile FoMO arasındaki ilişkiyi “öğrenci giriş özellikleri” perspektifiyle ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu araştırma, alanyazındaki bu boşluğu doldurarak sosyal medya kullanımının altında yatan psikolojik etkenleri anlamayı hedeflemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Elde edilen bulguların, modern eğitim programlarının “Dijital Yetkinlik” ve “Medya Okuryazarlığı” kazanımlarına yönelik bir ihtiyaç analizi niteliği taşıması öngörülmektedir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın problem ve alt problemleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Problem Cümlesi: Lise öğrencilerinin Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) düzeyleri ile sosyal medya üzerindeki etiketleme davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1. Lise öğrencilerinin FoMO düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Lise öğrencilerinin etiketleme davranışları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Lise öğrencilerinin FoMO düzeyleri sınıf seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Lise öğrencilerinin etiketleme davranışları sınıf seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Lise öğrencilerinin FoMO düzeyleri ile etiketleme davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, lise öğrencilerinin Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) ile sosyal medyadaki etiketleme davranışları arasındaki ilişkinin varlığını, yönünü ve gücünü belirlemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Araştırmada, mevcut durumu olduğu gibi betimlemeyi ve değişkenler arasındaki birlikte değişimleri incelemeyi sağlayan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Büyükoztürk, 2020).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Burdur ili Bucak ilçesinde bir devlet lisesinde öğrenim gören toplam 100 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, araştırmacıya hız ve kolaylık sağlayan uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Büyükoztürk, 2020). Çalışma grubu, her sınıf düzeyinden (9, 10, 11 ve 12. sınıf) eşit sayıda (n=25) öğrencinin katılımıyla dengeli bir yapıya kavuşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında iki farklı ölçme aracı kullanılmıştır: Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) Ölçeği

Öğrencilerin sosyal medya üzerinden gündemi kaçırma kaygılarını ölçmek amacıyla Çelik ve Özkara (2022) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Toplam 9 maddeden oluşan bu ölçme aracı, “kişisel FoMO” ve “sosyal FoMO” olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Ölçek, “1= kesinlikle katılmıyorum” ile “7= kesinlikle katılıyorum” aralığında derecelendirilen 7’li Likert tipindedir. Söz konusu ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları orijinal formunda kanıtlanmış olup, ilgili çalışmada ölçeğin genel Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak rapor edilmiştir. Mevcut araştırma için ölçek sahiplerinden gerekli kullanım izni alınmıştır

Sosyal Medyada Etiketleme Davranışı Formu

Lise öğrencilerinin sosyal medyadaki etiketleme alışkanlıklarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Form hazırlama sürecinde ilgili literatür taranarak madde havuzu oluşturulmuş ve hazırlanan maddeler kapsam geçerliği açısından eğitim programları ve öğretim alanından bir, Türkçe eğitimi alanından bir olmak üzere toplam iki uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşü sonrası gerekli düzenlemeler yapılarak araştırmaya dâhil olmayan öğrencilerle pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan

pilot uygulama sonucunda anlaşılmayan maddeler düzeltilmiş ve on madde-den oluşan, öğrencilerin etiketleme sıklığını ve motivasyonunu ölçen nihai form oluşturulmuştur. Formda yer alan maddeler, “1 = Kesinlikle katılmıyorum” ile “5 = Kesinlikle katılıyorum” aralığında 5’li dereceleme esasına göre yanıtlanmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, ilgili kurum ve okul idaresinden gerekli uygulama izinleri alındıktan sonra toplanmıştır. Veri toplama araçları, çalışma grubunda yer alan öğrencilere okul ortamında ve okul idaresiyle koordineli bir şekilde uygulanmıştır. Uygulama esnasında öğrencilere araştırmanın amacı açıklanmış; katılımın tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu ve kişisel verilerin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Veriler, öğrencilerin dikkatlerinin dağılmayacağı uygun sınıf ortamlarında, ders saatleri içerisinde toplanmıştır. Her iki ölçme aracı da verilerin tutarlılığını sağlamak amacıyla öğrencilere aynı oturumda uygulanmış, maddelerin samimiyetle ve dikkatle yanıtlanması konusunda gerekli yönlendirmeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler dijital ortama aktarılmış ve istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, katılımcıların demografik özelliklerini ve ölçme araçlarından elde edilen puan ortalamalarını betimlemek amacıyla frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı belirlenmiş ve bu doğrultuda istatistiksel işlemlerde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre FoMO düzeyleri ve etiketleme davranışları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Dört farklı sınıf düzeyi (9, 10, 11 ve 12) arasında puanların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek için ise, karşılaştırılan grup sayısının ikiden fazla olması nedeniyle tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Son olarak, araştırmanın temel problemi olan FoMO düzeyi ile etiketleme davranışı arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü saptamak amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi kullanılmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ ve $p < .01$ kriterleri esas alınarak yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın alt problemleri doğrultusunda elde edilen istatistiksel veriler; demografik değişkenlere (cinsiyet ve sınıf düzeyi) göre

karşılaştırmalı analizler ve değişkenler arası korelasyon analizi başlıkları altında sunulmuştur.

Demografik Değişkenlere Yönelik Bulgular

Cinsiyete Göre FoMO Düzeylerinin Karşılaştırılması

Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre FoMO Düzeylerine İlişkin t-Testi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P
FoMO Düzeyi	Kız	51	25,53	11,19	98	2,2	,028
	Erkek	49	20,47	11,55			
Toplam		100					

$p < .05$

Tablo 1 incelendiğinde, lise öğrencilerinin FoMO düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p < .05$). Puan ortalamalarına bakıldığında, kız öğrencilerin FoMO düzeylerinin ($\bar{X} = 25,53$), erkek öğrencilerin FoMO düzeylerinden ($\bar{X} = 20,47$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kız öğrencilerin sosyal medyada gelişmeleri kaçırma konusunda erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde kaygı hissettiklerini ortaya koymaktadır

Cinsiyete Göre Etiketleme Davranışlarının Karşılaştırılması

Lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre etiketleme davranışlarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Etiketleme Davranışı Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P
Etiketleme Davranışı	Kız	51	23,43	7,57	98	2,2	,859
	Erkek	49	24,10	10			
Toplam		100					

$p > .05$

Tablo 2 incelendiğinde, lise öğrencilerinin etiketleme davranışı puanlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > .05$). Kız öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X} = 23,43$) ile erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X} = 24,10$) birbirine oldukça yakındır. Bu bulgu, etiketleme davranışının cinsiyetten bağımsız olarak benzer düzeyde sergilendiğini ve cinsiyetin bu davranış üzerinde belirleyici bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır.

Sınıf Düzeyine Göre FoMO Düzeylerinin Karşılaştırılması

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre FoMO Puanlarının ANOVA Sonuçları

Sınıf düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	P
9	25	25,60	12,90	
FoMO 10	25	18,60	8,19	0,155
Düzeyleri 11	25	23,92	10,61	
12	25	24,08	13,38	
TOPLAM	100			

$p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde, lise öğrencilerinin FoMO düzeylerinin sınıf seviyesi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$). Puan ortalamalarına bakıldığında; en yüksek FoMO düzeyinin 9. sınıflarda ($\bar{X} = 25,60$), en düşük düzeyin ise 10. sınıflarda ($\bar{X} = 18,60$) olduğu görülse de bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir boyutta olmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, lise kademesindeki öğrencilerin sınıf düzeyi fark etmeksizin benzer düzeyde gelişmeleri kaçırma korkusu yaşadıklarını göstermektedir.

Sınıf Düzeyine Göre Etiketleme Davranışlarının Karşılaştırılması

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre etiketleme davranışı puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Etiketleme Davranışı Puanlarının ANOVA Sonuçları

Sınıf düzeyi	N	$\bar{X}$	Std.	p
9	25	25,28	8,63	
Etiketleme 10 davranışı 11	25	22,44	11,23	0,707
	25	23,56	7,27	
12	25	24,48	8,21	
TOPLAM	100			

$p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde, lise öğrencilerinin etiketleme davranışı puanlarının sınıf seviyesi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > .05$). Sınıf düzeylerine göre puan ortalamaları incelendiğinde; değerlerin 22,44 ile 25,28 arasında birbirine yakın seyrettiği görülmektedir. Bu bulgu, sosyal medyadaki etiketleme alışkanlıklarının lise dönemi boyunca (9. sınıftan 12. sınıfa kadar) benzer bir seyir izlediğini ve sınıf düzeyinin bu davranış üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır.

Korelasyon Bulguları

Araştırmanın temel problemi olan lise öğrencilerinin Gelişmeleri Kırma Korkusu (FoMO) düzeyleri ile sosyal medya üzerindeki etiketleme davranışları arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla yapılan Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. FoMO Düzeyi ile Etiketleme Davranışı Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	n	r	p
FoMO – Etiketleme Davranışı	100	0,48	<.01

$p < .01$

Tablo 5 incelendiğinde, lise öğrencilerinin FoMO düzeyleri ile etiketleme davranışları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r = .48$; $p < .01$). Bu bulguya göre; öğrencilerin gelişmelerden haberdar olma konusundaki korkuları (FoMO) arttıkça, sosyal medya üzerinde başkalarını etiketleme davranışlarının da artış gösterme eğiliminde olduğu söylenebilir. Elde edilen korelasyon katsayısı

($r = .48$), FoMO'nun etiketleme davranışı üzerinde orta şiddette bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, lise öğrencilerinin sosyal medyadaki etiketleme davranışları ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) düzeyleri arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin demografik özelliklere göre dağılımını incelemeyi amaçlamıştır.

Demografik analizlerde kız öğrencilerin FoMO düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, kız öğrencilerin sosyal ilişkileri sürdürme ve dijital onay alma konusunda daha fazla kaygı yaşayabildiğini göstermektedir. Etiketleme davranışı ve FoMO düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı biçimde değişmediği görülmüştür. Bu durum, 9. sınıftan 12. sınıfa kadar tüm lise öğrencilerinin dijitalleşmenin etkilerini benzer şekilde deneyimlediğini göstermektedir.

Araştırmanın temel bulgusu olarak, lise öğrencilerinin FoMO düzeyleri ile etiketleme davranışları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu durum, gelişmeleri kaçırma korkusu arttıkça öğrencilerin sosyal medyada daha görünür olmaya ve etkileşim kurmaya yöneldiğini göstermektedir. Bu sonuç, dijital ortamdaki onaylanma ve görünür olma ihtiyacının arkasında yatan temel faktörlerden birinin FoMO olduğunu ortaya koyarak, FoMO'nun sosyal medya kullanımı üzerindeki etkisini vurgulayan Przybylski ve arkadaşlarının (2013) çalışmalarıyla da paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları, akıllı telefonlar aracılığıyla sosyal medyaya kesintisiz erişimin FoMO duygusunu beslediğini göstermektedir. Bu bulgu, akıllı telefon kullanımının psikososyal süreçler üzerindeki etkisine değinen Tarhan vd. (2021) ile mobil kullanımın sosyal medya kullanım sıklığını artırdığını belirten Lang (2024) tarafından sunulan sonuçlarla örtüşmektedir. Ayrıca, Canatar ve Uyar'ın (2025) bulgularıyla paralel olarak, gençlerin güncel gelişmeleri takip etme motivasyonunun bilgi akışı sağlarken aynı zamanda FoMO gibi kaygı durumlarını tetiklediği görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışma; etiketleme eyleminin yalnızca sıradan bir dijital davranış olmadığını, arkasında FoMO gibi güçlü bir psikolojik dinamiğin bulunduğunu göstererek siber psikoloji ve modern eğitim programları literatürüne katkı sağlamaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

Eğitim Programlarına Yönelik Öneriler: Araştırmada FoMO ile etiketleme arasında saptanan pozitif ilişki, dijital dünyadaki etkileşimlerin duyuşsal boyutlarını göz önüne sermektedir. Modern öğretim programlarının duyuşsal bileşenleri güncellenirken, “Dijital Yetkinlik” ve “Medya Okuryazarlığı” kazanımları içerisine bu tür güncel dijital riskler (FoMO, sosyal onay ihtiyacı) mutlaka entegre edilmelidir.

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Çalışmaları: Özellikle kız öğrencilerde daha yüksek saptanan FoMO düzeyleri ve öğrencilerin genel dijital görünürlük kaygıları dikkate alınarak, okul rehberlik servisleri tarafından “dijital kaygı yönetimi” ve “bilinçli sosyal medya kullanımı” üzerine farkındalık eğitimleri düzenlenmelidir.

Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler: Mevcut çalışma 100 lise öğrencisi ile sınırlı tutulmuştur. Gelecek çalışmalarda farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki okullardan daha geniş örneklem gruplarına ulaşılması bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Ayrıca, sosyal medya bağımlılığı, dijital stres, öz-saygı ve yalnızlık gibi farklı psikososyal değişkenlerin de modele dâhil edilmesi konunun daha derinlemesine incelenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Büyükköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (25. bs.). Pegem Akademi.
- Canatar, M. & Uyar, F. (2025). Üniversitelerin bilgilendirme sürecinde sosyal medyanın rolü: Bir literatürün incelenmesi. *SBE Dergi*, 9(16), 47–70. <https://www.sbedergi.com>
- Çelik, F., & Özkara, B. Y. (2022). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeği: Sosyal medya bağlamına uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları–Studies in Psychology*, 42(1), 71–103. <https://doi.org/10.26650/SP2021-838539>
- Kara, T. (2020). Üniversite öğrencilerinde bilgilendirme sürecinde sosyal medyanın rolü: Bir literatür incelemesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1–18.
- Lang, L. (2024). Research on fear of missing out of mobile social media users. In M. F. B. Sedon et al. (Eds.), *Proceedings of the 2024 3rd International Conference on Social Sciences and Humanities and Arts (SSHA 2024)* (Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Vol. 851, pp. 44–51). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/978-2-38476-259-0_7
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Tarhan, N., Tutgun-Önal, A. & Ekinci, Y. (2021). Yeni kuşak hastalığı siberkondri: Yeni medya çağında kuşakların siberkondri düzeyleri ile sağlık okuryazarlığı ilişkisi. *OPUS*

- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4253-4297.
<https://doi.org/10.25282/opus.938743>
- Tayiz, V., Tanhan, F., & Özok, H. İ. (2022). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO): Güncel bir derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 74-85.
<https://doi.org/10.18863/pgy.942431>
- Uzun, A. E., Elçi, M. & Metin, H. (2019). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Akdeniz İletişim Dergisi*, (31), 475-495. <https://doi.org/10.31123/akil.514050>
- We Are Social. (2024). *Digital 2024 global overview report*. <https://www.datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>

EĞİTİM KİMİN İÇİN? *FRONT OF THE CLASS* FİLMİNDE ENGELLİLİK, DAMGALAMA VE KAPSAYICI EĞİTİM

Öğr. Gör. Dr. Ülkü Hayriye İNCİ

Karabük Üniversitesi,

0000-0002-2294-5852, ulkuinci@karabuk.edu.tr

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilgi ve beceri edinmelerini sağlayan bir kurum olmanın ötesinde, toplumsal normların, değerlerin ve kimliklerin üretildiği ve yeniden üretildiği temel sosyal alanlardan biridir. Bu yönüyle eğitim kurumları yalnızca öğrenme süreçlerinin gerçekleştiği mekânlar değil, aynı zamanda toplumsal kabulün, dışlanmanın ve farklılıkların anlamlandırıldığı önemli etkileşim alanlarıdır. Eğitim sistemleri bir yandan fırsat eşitliği ve toplumsal bütünleşme hedeflerini taşıırken, diğer yandan belirli normallik ölçütlerini temel alarak farklılıkları görünmez kılan ya da dışlayan mekanizmalar üretebilmektedir. Özellikle engelli bireylerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları deneyimler, bu gerilimin en görünür olduğu alanlardan birini oluşturmaktadır.

Engellilik olgusu uzun yıllar boyunca bireysel eksiklik, yetersizlik veya patolojik bir durum olarak değerlendirilmiş ve büyük ölçüde tıbbi model çerçevesinde açıklanmıştır. Bu yaklaşım, engelliliği bireyin bedensel ya da zihinsel özelliklerinden kaynaklanan bir sorun olarak ele alırken, toplumsal ve kurumsal faktörleri ikincil düzeyde değerlendirmektedir. Buna karşılık sosyal model yaklaşımı, engelliliğin yalnızca bireysel bir durum olmadığını; toplumsal yapıların, kültürel önyargıların ve kurumsal uygulamaların ürettiği engeller sonucunda ortaya çıkan bir deneyim olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısı, engelli bireylerin yaşadıkları sorunların önemli bir bölümünün fiziksel farklılıklardan değil, toplumun farklılıklara yüklediği anlamlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Modele göre engellilik toplumsal bir yapıdır. Önyargılar, damgalama, ayrımcılık, kalıplaştırma ve dışlama bu yapının ürünü olup engellilerin toplumsal bir azınlık olarak görülmesine neden olmaktadır. Sosyal yapısalcı bir temele dayanan bu yaklaşım, engelli ayrımcılığını bireysel yetersizliklerden çok toplumsal ayrımcılık durumlarıyla açıklamaktadır (Bagenstos, 2009). Engelliliğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini anlamada önemli kuramsal yaklaşımlardan biri, Erving Goffman'ın damgalama kuramıdır. Goffman, damgayı bireyin toplumsal kabulünü azaltan ve onu “normal” kabul edilen kişilerden ayıran bir özellik olarak tanımlamaktadır. Damgalama, yalnızca bireyin sahip olduğu bir özellikten değil,

bu özelliğin toplumsal etkileşim içerisinde nasıl algılandığından ve yorumlandığından kaynaklanmaktadır. Goffman’a göre toplum, bireylerden belirli normlara ve beklentilere uygun davranmalarını beklemekte; bu normlardan sapma gösteren kişiler ise etiketleme, dışlama ve ayrımcılık süreçlerine maruz kalmaktadır. Bu süreç, bireyin sahip olduğu gerçek kimlik ile toplumun ona atfettiği sanal kimlik arasında bir gerilim yaratmaktadır. Damgalanan bireyler çoğu zaman toplumsal kabul görebilmek için farklılıklarını gizleme, kontrol etme veya normal görünmeye çalışma stratejileri geliştirmektedir. Goffman’ın “passing” kavramıyla açıkladığı bu durum, özellikle engelli bireylerin eğitim ve çalışma yaşamında karşılaştıkları kimlik yönetimi süreçlerini anlamada önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Engelliliğin toplumsal anlamlarının üretildiği başlıca alanlardan biri de medyadır. Özellikle sinema, toplumsal gerçekliği yalnızca yansıtan değil, aynı zamanda yeniden üreten ve dönüştüren ideolojik bir temsil alanı olarak işlev görmektedir. Sinematografik anlatılar aracılığıyla engellilik, normallik, başarı, yetersizlik ve toplumsal kabul gibi kavramlar belirli söylemler içerisinde yeniden inşa edilmektedir. Bu nedenle filmler, engellilik deneyimlerinin, damgalama süreçlerinin ve eğitim sistemindeki dışlayıcı ya da kapsayıcı mekanizmaların analiz edilmesi açısından önemli araştırma nesneleri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sinema, engelliliğe ilişkin toplumsal algıların, normallik anlayışlarının ve farklılığa yönelik tutumların üretildiği önemli kültürel alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla filmlerdeki engellilik temsillerinin incelenmesi, toplumsal dışlanma ve kapsayıcılık süreçlerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2008 yapımı *Front of the Class* filmi, Tourette sendromu ile yaşayan Brad Cohen’in öğretmen olma mücadelesini konu edinmektedir. Film, bireysel bir başarı öyküsünün ötesinde, engelli bireylerin eğitim kurumlarında ve mesleki yaşamlarında karşılaştıkları önyargıları, etiketleme süreçlerini ve kurumsal engelleri görünür kılmaktadır. Karakterin çocukluk yıllarından başlayarak öğretmenlik kariyerine uzanan yaşam öyküsü, damgalamanın bireysel, toplumsal ve kurumsal boyutlarını ortaya koyarken; kapsayıcı eğitim anlayışının dönüştürücü potansiyeline de dikkat çekmektedir. Her ne kadar engellilik temsilleri ve eğitim temalı filmler üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış olsa da, *Front of the Class* filmini engellilik, damgalama ve kapsayıcı eğitim eksenlerini birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çalışma, eğitim sosyolojisi ile engellilik çalışmaları arasındaki ilişkiyi sinematografik bir anlatı üzerinden inceleyerek ilgili literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, *Front of the Class* filmini engellilik,

damgalama ve kapsayıcı eğitim bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada film anlatısında öne çıkan temalar dört ana kategori altında ele alınmıştır. İlk olarak pedagojik iletişim teması kapsamında pedagojik destek süreçleri, sınıf içi kabul ve tutum dönüşümü, empatik ve kapsayıcı eğitim uygulamaları ile iletişim engelleri ve çatışma süreçleri incelenmiştir. İkinci olarak kurumsal söylem teması çerçevesinde uyum ve kontrol baskısı, mekânsal kıyaslamalar, standartlaşma ve yeterlilik söylemi, kurumsal dışlama mekanizmaları ve normatif eğitim anlayışının filmdeki yansımaları analiz edilmiştir. Üçüncü tema olan damgalama pratikleri kapsamında karakterin deneyimlediği etiketleme ve ötekileştirme süreçleri, kurumsal damgalama, duygusal emek ile gizleme ve kimlik yönetimi stratejileri değerlendirilmiştir. Son olarak temsil biçimleri teması altında başarı anlatısı, görünürlük ve farklılık söylemi, normalleştirme pratikleri ile sosyal model ve tıbbi model eksenindeki engellilik temsilleri çözümlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

1. Front of the Class filminde engellilik hangi temsil biçimleri aracılığıyla inşa edilmektedir?
2. Filmde damgalama pratikleri hangi toplumsal ve iletişimsel mekanizmalar üzerinden üretilmektedir?
3. Eğitim kurumları ve mesleki yaşam içerisinde engelli bireylere yönelik kurumsal söylemler nasıl temsil edilmektedir?
4. Pedagojik iletişim süreçleri, önyargıların dönüşümü ve kapsayıcı eğitim anlayışının gelişiminde nasıl bir rol oynamaktadır?
5. Filmde yer alan eğitim deneyimleri, normatif eğitim anlayışı ile kapsayıcı eğitim yaklaşımı arasındaki gerilimi nasıl ortaya koymaktadır?
6. Karakterin kimlik yönetimi ve toplumsal kabul mücadelesi, Goffman'ın damgalama kuramı bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Bu araştırmada film, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tematik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sürecinde filmde yer alan karakter etkileşimleri, kurumsal söylemler, damgalama pratikleri ve engellilik temsilleri belirlenen temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu sorular çerçevesinde gerçekleştirilen çalışma, sinematografik anlatıların eğitim sosyolojisi ve engellilik çalışmaları açısından önemli bir analiz alanı sunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma, eğitim sistemlerinde hâkim olan normallik temelli yaklaşımların eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesine katkı sağlamayı ve kapsayıcı eğitim politikalarına ilişkin tartışmalara kuramsal bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

DAMGALAMA KURAMI VE SİNEMADA ENGELLİ TEMSİLİ

Toplumsal yaşam, bireylerin birbirlerini belirli kategoriler ve beklentiler doğrultusunda değerlendirdikleri bir etkileşim sürecidir. Bu süreçte toplumun “normal” olarak tanımladığı özelliklerden farklılaşan bireyler çeşitli dışlanma ve ayrımcılık biçimleriyle karşılaşabilmektedir. Bu durumun açıklanmasında en etkili yaklaşımlardan biri Erving Goffman’ın damgalama kuramıdır.

Goffman, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine* adlı eserinde damgayı, bireyin toplumsal değerini azaltan ve onu daha az istenebilir bir konuma yerleştiren bir özellik olarak tanımlamaktadır (Goffman, 2014). Ancak damga yalnızca bireyin sahip olduğu bir özellikten değil, bu özelliğin toplumsal etkileşimler içerisinde nasıl algılandığı ve yorumlandığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle damgalama bireysel değil, toplumsal olarak üretilen bir süreçtir. Goffman’a göre damga, bireyin niteliğinden çok bu niteliğin kişilerarası ilişkiler içerisinde kazandığı anlamla ilişkilidir (Goffman, 2014). Bu yaklaşım, engelliliğin yalnızca bireysel bir eksiklik değil, toplumsal olarak anlamlandırılan bir farklılık kategorisi olduğunu göstermektedir.

Goffman, birey hakkında iki farklı kimlik algısından söz etmektedir: bireyin sahip olduğu özellikleri ifade eden “gerçek (actual) kimlik” ve toplumun bireye yönelik beklentilerinden oluşan “sanal (virtual) kimlik”. Damgalama, bu iki kimlik arasında uyumsuzluk ortaya çıktığında gerçekleşmektedir. Toplumun normlarına uymayan bireyler etiketlenmekte ve çeşitli ayrımcılık biçimlerine maruz kalmaktadır (Goffman, 2014). Bu bağlamda engellilik, yalnızca fiziksel ya da nörolojik bir farklılık değil, aynı zamanda toplumsal olarak anlamlandırılan bir kimlik kategorisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Goffman’a göre üç temel damga tipi bulunmaktadır: bedensel damgalar, karaktere ilişkin damgalar ve etnik köken, din ya da soy gibi aidiyetlerden kaynaklanan damgalar (Goffman, 2014). Tourette sendromu gibi nörolojik farklılıklar ise görünür ve görünmez özellikleri bir arada taşıması nedeniyle karmaşık damgalama süreçlerine örnek oluşturmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde bireyler engellilik, etnik köken, dini aidiyet veya azınlık statüsü gibi nedenlerle damgalanabilmektedir (Sevim, 2017). Bu süreç yalnızca toplumsal dışlanmaya değil, bireyin benlik algısının ve yaşam deneyiminin etkilenmesine de yol açmaktadır (Türedi, 2018). Damgalama kuramının önemli kavramlarından biri de damgalanmış kimliğin yönetimidir. Goff-

man'a göre bireyler toplumsal kabul elde edebilmek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bunlardan biri, bireyin farklılığını gizleyerek normal kabul edilen bireyler arasında yer almaya çalıştığı "passing" stratejisidir. Buna karşılık bazı bireyler farklılıklarını açık biçimde kabul ederek önyargılarla mücadele etmeyi tercih etmektedir. Özellikle eğitim ve çalışma yaşamında damgalanmış bireyler kimlik yönetimi, duygusal emek ve sürekli kendini kanıtlama baskısıyla karşılaşabilmektedir (Goffman, 2014). Bu nedenle damgalama yalnızca toplumsal dışlanma değil, aynı zamanda bireyin sürekli öz denetim altında kalmasına neden olan bir süreçtir.

Damgalamanın sonuçları bireyin benlik algısı ve özsaygısı üzerinde de etkili olmaktadır. Dudley'e (2000) göre damga, birey hakkında olumsuz toplumsal anlamlar ve kalıp yargılar üreten bir süreçtir. Goffman'ın ifadesiyle damgalanan birey, "normal ve tam bir insandan daha eksik" olarak algılanmakta ve örselenmiş bir kimlik deneyimi yaşamaktadır. Bu yönüyle damgalama kuramı, engelliliğin yalnızca tıbbi bir durum olarak değil, toplumsal önyargılar, kurumsal düzenlemeler ve iletişimsel dışlama mekanizmaları tarafından şekillenen bir deneyim olarak anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Böylece kuram, engelliliğin toplumsal boyutlarını görünür kılan sosyal model yaklaşımıyla önemli ölçüde kesişmektedir. Damgalama süreçlerinin toplumsal düzeyde yeniden üretildiği önemli alanlardan biri medyadır. Özellikle sinema, engelliliğe ilişkin toplumsal anlamların üretildiği ve dolaşıma sokulduğu güçlü bir temsil alanı olarak öne çıkmaktadır. Stuart Hall'un temsil yaklaşımına göre medya metinleri gerçekliği olduğu gibi yansıtmak yerine belirli anlam sistemleri aracılığıyla yeniden üretmektedir. Bu nedenle filmlerde engelli bireylerin nasıl temsil edildiği, yalnızca engelliliğe ilişkin algıları değil; normallik, yeterlilik ve farklılık gibi kavramların toplumsal olarak nasıl anlamlandırıldığını da göstermektedir.

Sinemada engellilik temsilleri uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak tıbbi model çerçevesinde ele alınmıştır. Bu temsillerde engelli karakterler çoğunlukla eksik, yardıma muhtaç, trajik ya da ilham verici bireyler olarak sunulmuş ve engellilik bireysel bir sorun olarak kodlanmıştır. Buna karşılık sosyal model yaklaşımı, engelli bireylerin yaşadıkları güçlüklerin toplumsal ve kurumsal engellerden kaynaklandığını vurgulayarak engelliliği toplumsal eşitsizlikler bağlamında değerlendirmektedir.

Bu yaklaşımın eğitim alanındaki yansıması olan kapsayıcı eğitim, tüm bireylerin farklılıkları ne olursa olsun eğitim süreçlerine eşit ve etkin biçimde katılabilmelerini savunmaktadır. Kapsayıcı eğitim anlayışı, öğrencilerin

mevcut sisteme uyum sağlamasını beklemek yerine eğitim ortamlarının öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini öngörmektedir. UNESCO'ya (1994) göre kapsayıcı eğitim anlayışı, farklılıkları bir sorun değil, eğitsel bir zenginlik olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim, yalnızca fiziksel erişimi değil; aidiyet duygusunu, eşit katılımı ve ayrımcılıktan uzak öğrenme deneyimlerini de içermektedir. Bu bağlamda *Front of the Class* filmi, damgalama kuramı, sosyal model yaklaşımı ve kapsayıcı eğitim perspektiflerinin kesişiminde yer alan önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Filmde Tourette sendromuna sahip Brad Cohen'in eğitim yaşamında ve öğretmenlik kariyerinde karşılaştığı önyargılar, etiketleme süreçleri ve kurumsal dışlanma deneyimleri Goffman'ın damgalama kuramı çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Aynı zamanda karakterin farklılığını yönetme, kabul ettirme ve toplumsal meşruiyet kazanma çabaları kimlik yönetimi ve "passing" stratejilerinin somut örneklerini oluşturmaktadır. Film, bir yandan normatif eğitim anlayışının dışlayıcı yönlerini görünür kılarken, diğer yandan pedagojik iletişim ve kapsayıcı eğitim uygulamalarının dönüştürücü potansiyeline işaret etmektedir. Bu yönüyle *Front of the Class*, araştırmada ele alınan kuramsal kavramların somut olarak gözlemlenebildiği önemli bir sosyolojik ve iletişimsel metin niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, *Front of the Class* (2008) filmi üzerinden engellilik, damgalama ve kapsayıcı eğitim olgularını sosyolojik ve iletişimsel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel araştırma deseni kapsamında tasarlanmış olup yorumlayıcı yaklaşımı temel almaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal gerçekliğin bireylerin etkileşimleri ve anlamlandırma süreçleri aracılığıyla inşa edildiği varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda film metni, toplumsal anlamların üretildiği bir kültürel temsil alanı olarak ele alınmış ve çözümleme süreci bu çerçevede yürütülmüştür. Araştırmada temel yöntem olarak nitel içerik analizi kullanılmış, tematik analiz ise kodlama ve tema geliştirme aşamalarında yararlanılan tamamlayıcı bir analiz yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir.

İçerik analizi, yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesine dayanan bir araştırma tekniğidir (Aziz, 2015). Gazete haberleri ve yazılı metinlerin yanı sıra filmler, televizyon programları ve diğer görsel içerikler de bu yöntemin inceleme alanına girmektedir (Geray, 2004). Bu yönüyle içerik analizi, film anlatılarında yer alan toplumsal anlamların, söylemlerin ve temsil biçimlerinin çözümlenmesinde önemli bir yöntemsel araç

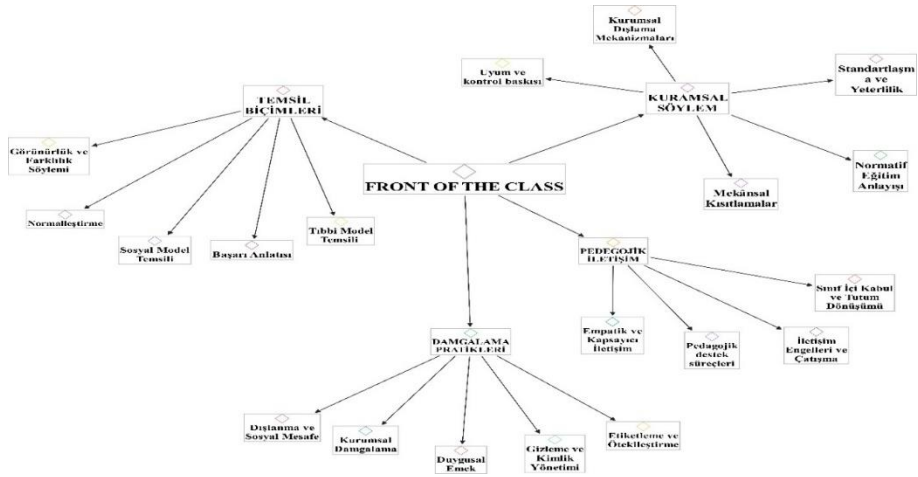
sunmaktadır. Fiske'ye (1996) göre içerik analizi, "iletilerin açık olan içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır." Nitel içerik analizinde ise yalnızca açık içerikler değil, metnin örtük anlamları, sembolik yapıları ve gizil mesajları da incelenmektedir (Yüksel, 2019). Bu süreç, toplumsal olguların yorumlanmasına ve kuramsal çıkarımlar geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Gül ve Nizam, 2021). Araştırmanın veri setini *Front of the Class* filmi oluşturmaktadır. Film, Tourette sendromuna sahip bir bireyin eğitim yaşamında ve öğretmenlik mesleğine giriş sürecinde karşılaştığı damgalama deneyimlerini, kurumsal önyargıları ve dışlanma mekanizmalarını görünür kılması nedeniyle amaçlı örnekleme kapsamında seçilmiştir. Film, sosyolojik bir metin olarak değerlendirilmiş; diyaloglar, karakter etkileşimleri, eğitim ortamları ve kurumsal karşılaşmalar sistematik biçimde incelenmiştir.

Veri analizi MAXQDA nitel veri analiz programı aracılığıyla yürütülmüş ve açık kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. Film çoklu izlemeler yoluyla değerlendirilmiş, araştırma sorularıyla ilişkili sahneler, diyaloglar ve karakter etkileşimleri kodlama birimi olarak ele alınmıştır. Kodlama süreci hem veriye dayalı (indüktif) hem de kuramsal çerçeveye dayalı (dedüktif) bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada açık kodlar oluşturulmuş, daha sonra bu kodlar Goffman'ın damgalama kuramı ve kapsayıcı eğitim yaklaşımı doğrultusunda tematik kategorilere dönüştürülmüştür. Böylece analiz süreci veri güdümlü ve kuram güdümlü unsurları bir araya getiren hibrit bir kodlama stratejisine dayanmıştır.

Kodlama sonucunda dört ana tema geliştirilmiştir: Pedagojik İletişim, Kurumsal Söylem, Damgalama Pratikleri ve Temsil Biçimleri. Pedagojik İletişim teması; pedagojik destek süreçleri, sınıf içi kabul ve tutum dönüşümü, empatik ve kapsayıcı eğitim ile iletişim engelleri ve çatışmaları kapsamaktadır. Kurumsal Söylem teması; uyum ve kontrol baskısı, standartlaşma ve yeterlilik söylemi, kurumsal dışlama mekanizmaları ve normatif eğitim anlayışı kodlarından oluşmaktadır. Damgalama Pratikleri teması altında etiketleme, ötekileştirme, kurumsal damgalama, duygusal emek ve kimlik yönetimi süreçleri incelenmiştir. Temsil Biçimleri teması ise başarı anlatısı, görünürlük ve farklılık söylemi, normalleştirme, sosyal model ve tıbbi model temsillerini içermektedir. Araştırma yalnızca *Front of the Class* filmi ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle farklı filmler, engellilik türleri veya kültürel bağlamlar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma genellenebilirlik iddiası taşımamakta, bunun yerine belirli bir film anlatısı üzerinden derinlemesine yorumlayıcı analiz üretmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın geçerliği, oluşturulan kod ve temaların hem kuramsal literatür hem de filmdeki anlatısal örüntülerle uyumlu biçimde yapılandırılmasıyla sağlanmıştır. Analiz sürecinde sürekli karşılaştırma yöntemi kullanılmış ve temalar filmde yer alan sahneler, diyaloglar ve karakter davranışları temelinde oluşturulmuştur. Güvenirlik açısından ise kodlama sürecinin MAXQDA programı aracılığıyla sistematik biçimde yürütülmesi, kod tanımlarının açık olarak belirlenmesi ve verilerin tekrar incelenerek kod tutarlılığının denetlenmesi esas alınmıştır. Araştırma tek araştırmacı tarafından yürütüldüğünden kodlayıcılar arası uyum analizi yapılmamış; bunun yerine kodlama süreci aşamalı olarak gözden geçirilerek iç tutarlılık güçlendirilmiştir. Sonuç olarak bu yöntemsel çerçeve, *Front of the Class* filmini yalnızca bireysel bir başarı öyküsü olarak değil, engellilik, damgalama ve eğitim ilişkisini görünür kılan sosyolojik bir veri alanı olarak ele almaktadır. Nitel içerik analizi sayesinde filmin açık anlatı düzeyinin yanı sıra damgalama, dışlanma, toplumsal kabul ve kapsayıcı eğitim süreçlerine ilişkin örtük anlamlar da sistematik biçimde çözümlenmiştir.

BULGULAR

Şekil 1. Front Of the Class Kod Hiyerarşisi (MAXQDA programı ile oluşturulmuştur)

MAXQDA programı aracılığıyla gerçekleştirilen nitel içerik analizi sonucunda elde edilen kod hiyerarşisi, *Front of the Class* filminin engellilik, damgalama ve kapsayıcı eğitim bağlamında çok katmanlı bir anlatı yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil 1 incelendiğinde, filmin dört temel tema etrafında yapılandığı görülmektedir: Temsil Biçimleri, Kurumsal Söylem, Pedagojik İletişim ve Damgalama Pratikleri. Bu temalar, araştırma sürecinde oluşturulan kodların üst kategorilerini oluşturmakta ve filmin anlatısal yapısında öne çıkan temel anlam alanlarını yansıtmaktadır.

Kod hiyerarşisinde ilk tema olan Temsil Biçimleri, filmin engelliliği hangi söylemsel çerçeveler içerisinde kurguladığını ortaya koymaktadır. Bu tema altında yer alan görünürlük ve farklılık söylemi, normalleştirme, sosyal model temsili, tıbbi model temsili ve başarı anlatısı kodları, Tourette sendromunun film boyunca farklı perspektiflerden temsil edildiğini göstermektedir. Filmde tıbbi model ve sosyal model temsillerinin birlikte bulunması, engelliliğin yalnızca bireysel bir durum olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve çevresel koşullar çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Bu durum, filmdeki çeşitli diyaloglarla da desteklenmektedir. Çocukluk döneminde öğretmenin Bradley'e yönelik olarak sarf ettiği "Palyaçoluk yapmaya çalışıyorsun ama senin yüzünden başım ağrıyor" ve "Bir daha aptalca sesler çıkarmayacağıma söz veriyorum" ifadeleri, Tourette sendromunun istemsiz nörolojik belirtilerinin davranışsal bir sorun ve disiplin eksikliği olarak yorumlandığını göstermektedir. Bu söylemler, farklılığın normdan sapma olarak değerlendirildiği bir bakış açısını yansıtmaktadır. Buna karşın Bradley'in, "Bu sesleri çıkarmaktan, sizin duymaktan nefret etmenizden daha çok nefret ediyorum" ve "Sadece herkese nasıl davranılıyorsa bana da öyle davranılsın" ifadeleri, karakterin eşit kabul edilme talebini ortaya koymaktadır. Öte yandan başarı anlatısı kodu, karakterin yaşadığı güçlüklerin mücadele ve öz yeterlik ekseninde yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Bradley'in "Tourette'in beni hiç yenemeyeceği kanıtlanmalıydı" ve filmin sonunda dile getirdiği "Hiçbir şeyin sizi hayallerinizin peşinde koşmaktan alıkoyamayacağını öğrendim" sözleri, engelliliğin edilgen bir mağduriyet durumu yerine bireysel direnç ve toplumsal katılım bağlamında temsil edildiğini göstermektedir.

İkinci tema olan Kurumsal Söylem, eğitim kurumlarının ve mesleki yapıların engelliliğe ilişkin bakış açısını görünür kılmaktadır. Bu tema kapsamında belirlenen uyum ve kontrol baskısı, standartlaşma ve yeterlilik, normatif eğitim anlayışı, mekânsal kısıtlamalar ve kurumsal dışlama mekanizmaları kodları, eğitim sisteminin belirli normlara dayalı işleyişini yansıtmaktadır. Bulgular, filmde eğitim kurumlarının engelli bireyleri çoğu zaman mevcut kurumsal normlara uyum sağlaması beklenen bireyler olarak konumlandığını göstermektedir. Bu bağlamda iş görüşmeleri sırasında dile getirilen "Özürlü olduğunuzu söylememiştiniz. Böyle bir halde bir grup vahşi öğrenciyle nasıl başa çıkacaksınız?", "Sizi bir sınıfta öğretmenlik yaparken hayal edemiyorum" ve "Eğer burada öğretmenlik yapacaksan sınıfta şu sesleri çıkarmaktan kaçınman gerekecek" ifadeleri, öğretmenlik yeterlili-

ğinin mesleki becerilerden çok normatif beklentiler üzerinden değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu ifadeler, kurumsal kabulün farklılığını görünmez kılınması ve kurumsal normlara uyum sağlanması koşuluna bağlandığını göstermektedir. Buna karşılık Bradley'in "Özgeçmişime bakın. Çok başarılı bir öğrenciydim. Tourette hiçbir zaman sorun olmadı. Öğretmenlik yapabilirim" sözleri, mesleki yeterliliğin bireyin performansı ve yetkinlikleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan karşıt bir söylem olarak öne çıkmaktadır.

Pedagojik İletişim teması, eğitim süreçlerinde gelişen iletişim biçimlerine odaklanmaktadır. Bu tema altında empatik ve kapsayıcı iletişim, pedagojik destek süreçleri, sınıf içi kabul ve tutum dönüşümü ile iletişim engelleri ve çatışma kodları yer almaktadır. Kodlar arasındaki ilişkiler incelendiğinde, öğretmen-öğrenci etkileşiminin yalnızca akademik öğrenmeye değil, aynı zamanda önyargıların sorgulanmasına ve dönüştürülmesine de aracılık ettiği görülmektedir. Nitekim Bradley'in öğrencilerine "Bu konuda bilmek istediğiniz her şeyi sorabilirsiniz" diyerek Tourette sendromunu açık biçimde tartışmaya açması, kapsayıcı iletişimin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Öğrencilerin "Bulaşıcı mı?", "Acıtıyor mu?" ve "Tedavisini bulamamışlar mı?" gibi sorularına sabırla yanıt vermesi, bilgi paylaşımının farklılığa ilişkin korku ve belirsizliklerin azaltılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğrencilerden birinin "Sınıfınızda olmayı sevdim Bay Cohen" ifadesi ile ödül töreni sırasında öğrencilerin "Sizi durdurmasına izin vermemeyi öğrendiniz" ve "Kazanmasına izin vermemeyi öğrendiniz" biçimindeki değerlendirmeleri, sınıf içi kabul ve tutum dönüşümünün gerçekleştiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde Bradley'in Thomas ile gerçekleştirdiği "Ben Tourette sendromu olacağım, sen de Bay Cohen olup kitap okumaya çalışacaksın" etkinliği, empati temelli öğretim uygulamalarının somut bir örneğini oluşturmaktadır. Bradley'in "Ama pes etmeyeceğim ahbap, tamam mı? Senin vazgeçmene de izin vermeyeceğim" sözleri ise kapsayıcı eğitim anlayışının destekleyici ve güçlendirici yönünü yansıtmaktadır.

Damgalama Pratikleri teması, araştırmanın kuramsal temelini oluşturan Goffman'ın damgalama kuramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu tema altında etiketleme ve ötekileştirme, kurumsal damgalama, dışlanma ve sosyal mesafe, duygusal emek ile gizleme ve kimlik yönetimi kodları yer almaktadır. Bulgular, Bradley Cohen'in yalnızca kişilerarası ilişkilerde değil, kurumsal düzeyde de damgalama süreçlerine maruz kaldığını göstermektedir. Çocukluk döneminde akranlarının Bradley'e "spastik" ve "hilkat garibes" gibi ifadelerle hi-

tap etmeleri ile “Yuvarlayalım şunu!” biçimindeki zorbalık davranışları, etiketleme ve ötekileştirmenin erken yaşlardan itibaren deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Yetişkinlik döneminde ise golf kulübünde sarf edilen “Pisti terk etmeniz gerekiyor. Diğer üyeleri de düşünmek zorundayım” ifadesi ile Amanda’nın babasının kızının “normal bir öğretmenin sınıfında olmasını istediğini” belirtmesi, damgalamanın eğitim ve gündelik yaşam alanlarında süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle gizleme ve kimlik yönetimi kodu bağlamında Bradley’in “Tiklerimi düzenledim” ve “Üçüncü görüşmemde Tourette’den hiç bahsetmemeye karar verdim” ifadeleri, damgalanmış kimliğin yönetilmesine yönelik stratejileri görünür kılmaktadır. Ancak bu stratejilerin istenilen sonucu vermemesi, damgalamanın yalnızca görünür farklılıklardan değil, aynı zamanda toplumsal önyargılardan beslendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Bradley’in “Hayatımdaki en kötü iş görüşmesiydi. Bana baktığında gördüğü sadece Tourette’ti. Hepsinin gördüğü bu” sözleri, bireyin diğer özelliklerinin görünmez hâle gelerek tek bir kimlik özelliğine indirgenebildiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Şekil 1’de sunulan kod hiyerarşisi, *Front of the Class* filminin yalnızca bireysel bir başarı öyküsü olmadığını; engellilik, damgalama, kurumsal dışlanma ve kapsayıcı eğitim süreçlerini çok boyutlu biçimde ele alan bir anlatı sunduğunu ortaya koymaktadır. Kodlar arasındaki ilişkiler, engellilik deneyiminin toplumsal, kurumsal ve pedagojik boyutlarının birbirini etkileyen dinamik süreçler olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Bradley’in filmin sonunda dile getirdiği “Bugün sizin karşınızdayım çünkü birçok insanın sevgisini ve desteğini aldım” ifadesi, bireysel başarının yalnızca kişisel çabanın ürünü olmadığını; aile, okul ve sosyal çevre tarafından sağlanan destek mekanizmalarıyla mümkün hâle geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla film, engelliliği yalnızca trajedi ya da bireysel kahramanlık ekseninde temsil etmekten ziyade, bireysel deneyim ile toplumsal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi görünür kılan çok katmanlı bir anlatı sunmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada *Front of the Class* filmi, engellilik, damgalama ve kapsayıcı eğitim bağlamında nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, filmin engelliliği bireysel bir eksiklikten ziyade toplumsal ilişkiler, kurumsal uygulamalar ve pedagojik süreçler içerisinde şekillenen çok boyutlu bir deneyim olarak ele aldığını göstermektedir. Temsil biçimleri, kurumsal söylem, pedagojik iletişim ve damgalama pratikleri temaları altında

ortaya çıkan bulgular, engelliliğin sosyal modeli, Goffman'ın damgalama kuramı ve kapsayıcı eğitim yaklaşımıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Araştırmanın temel sonuçlarından biri, filmde Tourette sendromunun yalnızca biyomedikal bir durum olarak sunulmamasıdır. Anlatı boyunca karakterin karşılaştığı güçlüklerin temelinde nörolojik farklılıktan çok toplumsal önyargılar, normatif beklentiler ve çevresel engellerin bulunduğu görülmektedir. Bu yönüyle film, engelliliği toplumsal olarak inşa edilen bir deneyim olarak değerlendiren sosyal model yaklaşımını desteklemektedir.

Bulgular, damgalamanın yalnızca kişilerarası ilişkilerde değil, kurumsal düzeyde de yeniden üretildiğini ortaya koymuştur. Brad Cohen'in eğitim yaşamında, iş görüşmelerinde ve sosyal çevresinde karşılaştığı dışlayıcı tutumlar, Goffman'ın belirttiği biçimde belirli bir özelliğin bireyin tüm kimliğini tanımlayan baskın bir kategoriye dönüşebildiğini göstermektedir. Bu durum, engelli bireylerin sahip oldukları bilgi ve yeterliliklerin geri planda kalmasına neden olmakta ve damgalamanın toplumsal yapılar tarafından sürdürülen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, kapsayıcı pedagojik uygulamaların önyargıların dönüşümündeki rolüne ilişkindir. Filmde öğretmen-öğrenci etkileşiminin açık iletişim, empati ve karşılıklı anlayış temelinde kurulması, farklılığın tehdit unsuru olarak değil, öğrenme sürecinin doğal bir parçası olarak kabul edilmesini desteklemektedir. Bu bulgu, kapsayıcı eğitimin yalnızca fiziksel erişimi değil; kabul, aidiyet ve etkin katılımı da içeren dönüştürücü bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

Öte yandan film, başarı ve direnç odaklı temsil biçimlerinin sınırlarını da tartışmaya açmaktadır. Brad Cohen'in mesleki hedeflerine ulaşması ilham verici bir anlatı sunarken, engelli bireylerin toplumsal kabul elde edebilmek için olağanüstü çaba göstermeleri gerektiği yönündeki örtük beklentiyi yeniden üretme potansiyeli de taşımaktadır. Bu nedenle film, kapsayıcı eğitim ve damgalama karşıtı söylemler kadar başarı anlatılarının eleştirel değerlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç olarak *Front of the Class*, engelliliği bireysel trajedi söylemine indirgemeyen; damgalama süreçlerini, kurumsal dışlanma mekanizmalarını ve kapsayıcı eğitimin dönüştürücü potansiyelini görünür kılan çok katmanlı bir anlatı sunmaktadır. Bu yönüyle film, öğretmen eğitiminde engelliliğe yönelik farkındalığın geliştirilmesi, damgalayıcı tutumların sorgulanması ve kapsayıcı eğitim uygulamalarının tartışılması açısından önemli bir pedagojik araç olarak değerlendirilebilir. Eğitim ortamlarında farklılıkların normdan

sapma olarak değil, insan çeşitliliğinin doğal bir parçası olarak ele alınması, daha adil ve kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma, tek bir film örneklemiyle sınırlı olması nedeniyle belirli sınırlılıklar taşımaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı engel gruplarını konu alan film ve dizilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, engellilik temsillerinin kültürel ve söylemsel boyutlarının daha kapsamlı değerlendirilmesine olanak sağlayabilir. Ayrıca öğretmenler, öğretmen adayları ve öğrencilerle gerçekleştirilecek alımlama çalışmaları, sinematografik anlatıların damgalama algısı ve kapsayıcı eğitim anlayışı üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına önemli katkılar sunabilir.

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Yöntem Teknikleri. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Bagenstos, S. R. (2009). *Law and the contradictions of the disability rights movement*. Yale University Press.
- Dudley, J. R. (2000). Confronting stigma within the services system. *Social Work*, 45(5), 449-455.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Geray, H. (2004). Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş. Siyasal Kitabevi.
- Goffman, E. (2014). Damga: örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırsanlı Çev.). Heretik Yayınları.
- Gül, S. S., & Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 181-198.
- Sevim, K. (2017). Sosyal çalışma perspektifinden çalışma ve kadın, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 469-479.
- Türedi, H. (2018). Erken cumhuriyet dönemi siyasal kültürü: damga teorisi ve eğitim eksenli bir inceleme. (Yayın No. 534608) [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. UNESCO.
- Yüksel, E. (2019). Türkiye'de iletişim araştırmalarında içerik analizi uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerileri. İçinde *International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends* (ss. 134-152). Hazar Üniversitesi.

KADIN SUÇLULARA YÖNELİK ADLİ SOSYAL HİZMETLER

Nilgün DALİ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
0000-0001-7636-0668, nilgun.dali@bilecik.edu.tr

Suç ve suçluluk kavramları erkek suçluluğunu çağrıştırmaktadır. Toplumlarda genel olarak kadın suçlu sayısının erkek suçlu sayısından az olduğu görülmektedir. Bu durum kadın suçluların ihmal edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla suçla ilgili yaklaşımlar da erkek suçluluğunu ele almış ve erkek suçluları araştırmıştır. Günümüzde kadınların toplumsal hayatta aldığı rollerin değişmesi ve gelişmesiyle birlikte kadın suçluluğunda bir artış yaşanmakta ancak erkek suçlu oranı daha fazladır. Tablo 1 de 2012-2024 yılları arası ceza infaz kurumlarında bulunan Türk ve yabancı kadın ve erkek hükümlü ve tutuklu sayısının toplamı verilmiştir.

Toplam		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
	Toplam	136 638	144 098	158 690	177 262	200 727	232 340	264 842	291 546	266 831	297 860	341 294	291 911	383 663
Hükümlü	Erkek	131 732	138 906	152 902	170 754	192 354	222 444	254 426	290 114	256 231	286 183	327 224	279 760	366 760
	Kadın	4 906	5 192	5 788	6 508	8 373	9 896	10 416	11 432	10 600	11 677	14 070	12 151	16 903

Tablo I: Cinsiyete Göre Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Hükümlü ve Sayısı

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2012-2024

Tablo I genel olarak değerlendirildiğinde kadın suçlu sayısında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu artış kadın suçluluğu konusunun göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca kadınların işledikleri suçlarda tarihsel süreçte değişiklik bulunmaktadır.

Tablo II de 1 Ocak- 31 Aralık 2025 tarihleri arasında ceza infaz kurumlarına giren 308 665 Türk ve yabancı hükümlüye ilişkin 657 296 suç kaydının suç türüne göre dağılımı verilmiştir.

Tablo II: Cinsiyete Göre Suç Türü

Suç Türü	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	657 296	622 424	34 872
Hırsızlık	92 712	84 651	8 061
Kasten Yaralama	78 112	75 614	2 498
Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da kullanmak	62 126	58 954	3 172
Dolandırıcılık	51 050	46 818	4 232
Trafik güvenliğini tehlikeye sokma	38 436	37 770	666
Tehdit	33 715	32 359	1 356
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletler hakkında kanun	28 636	28 254	382
Kent dokunulmazlığının ihlali	23 422	21 485	1 937
Uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti	22 302	20 823	1 479
Hükümlü veya tutuklunun kaçması	18 932	17 988	944
Mala zarar verme	16 538	15 730	808
Hakaret	15 129	14 296	833
Yağma	13 285	12 806	479
Çek kanunu	11 214	10 465	749
Vergi usul kanunu	9 834	9 350	484
Kaçakçılıkla mücadele kanunu	9 635	9 501	134
Ailenin korunması ve kadına şiddetin önlenmesine dair kanun	9 334	8 852	482
Görevi yaptırmamak için direnme	9 333	8 915	418
Askeri ceza kanunu	8 794	8 793	1
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	8 112	7 758	354
Resmi belgede sahtecilik	7 633	7 441	192
Katen öldürme	5 836	5 702	134
Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması	5 307	4 952	355
Göçmen kaçakçılığı	4 835	4 780	55
Çocukların cinsel istismarı	4 695	4 663	32
Diğer suçlar	68 339	63 704	4 635

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2025

Tablo II' ye göre erkek hükümlülerin işledikleri suç türüne göre en çok hırsızlık, kasten yaralama, diğer suçlar ve uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alma, bulundurma veya kullanma suçu; kadın hükümlülerin ise hırsızlık, diğer suçlar, dolandırıcılık ve uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alma, bu-

lundurma veya kullanma suçu işledikleri görülmektedir. Erkek hükümlülerin en az işledikleri suç türleri arasında çocukların cinsel istismarı, göçmen kaçakçılığı, banka ve kredi kartlarının kötüye kullanılması suçu yer alırken kadın hükümlülerin en az işledikleri suç türleri arasında askeri ceza kanunu, çocukların cinsel istismarı ve göçmen kaçakçılığı suçu yer almaktadır.

Alan yazın da kadınların erkeklerin işledikleri birçok suçu işleyebildikleri yazılsa da (Yöndem, 2017: 179) kadınların işledikleri suçların erkeklerinkinden farklı olduğu belirtilmiştir (İçli ve Ögün, 1988). Kadınların işledikleri ilk suçlar çocuk düşürme, zehirleyerek öldürme vb. iken daha sonra madde kullanma ve satma, cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık ve hakaret gibi suçlar eklenmiştir (Demirbaş, 2019: 8; Eskiçorapçı, 2022: 3; İçli ve Ögün, 1988). Kadınların hırsızlık ve dolandırıcılık gibi suçlara yöneldikleri dikkat çekerken kaçakçılık ve cinsel suçların faili genel olarak erkekler olmaya devam etmektedir (Yöndem, 2017: 161). Fuhuş ve ticaret ile intihar bombacılığı kadınların işlediği diğer suç türleri arasında sayılmaktadır (Demirbaş, 2020: 105).

Günümüzde kadın ve erkek hükümlülerin işledikleri suç türlerinin benzerlik gösterdiği görülmesine rağmen işlenen suç türüne göre sayıya bakıldığında fark epey yüksektir. Bunun yanı sıra kadın ve erkeklerin suç işleme nedenleri de farklılık göstermektedir.

Kriminolojik literatür kadınların suç işleme nedenlerinin erkeklerden farklı olduğunu ve genellikle sosyo-ekonomik dezavantajlar, aile içi şiddet, cinsiyet eşitsizlikleri ve travmatik olaylardan etkilenerek suç işlediklerini belirtmiştir (Bloom vd., 2003; Orhan, 2023 aktaran Ünal ve Altay, 2025: 359). Kadın suçluluğunun daha çok ekonomik zorunluluk, bağımlı ilişkiler ve travma sonrası ortaya çıkan psiko-sosyal faktörler nedeniyle geliştiği görülmektedir (İçli, 2013: 25).

Çalışmalar kadınların işledikleri suçların genellikle ev ortamında gerçekleştiğini, kurbanın yakın kişilerden olduğunu ve saldırıların özel ortamlarda, soygunların da halka açık alanlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Kadın suçluların kurbanları genellikle birinci derecede ilişkide bulundukları eşleri veya çocuklarıdır (Demirbaş, 2019: 8).

Genel olarak cinsiyet ve suç ilişkisiyle ilgili çalışmalara bakıldığında kadın ve erkek suçluluğunun işlenen suç türü, suç işleme nedenleri ve suç işleme şekli açısından farklılık gösterdiği ortaya konmuştur (İçli ve Ögün, 1988: 29).

Kadın suçluluğunu açıklayan kuramlar kadınların suç işleme nedenlerini şu şekilde ifade etmiştir. Erkeklik teorisine göre kadınların toplumsal rolle-

rinin değişmesi suç işlemelerine zemin hazırlamıştır. Bu teoriye göre erkekleri şiddet göstermeye iten durumların kadınlar tarafından yaşanması kadınları da şiddet göstermeye itmektedir (Chesney-Lind, 2016: 11 aktaran Çalışkan, 2022 :148). Özgürleşme teorisi altında sunulan diğer teori fırsat teorisi. Bu teoriye göre kadınlarında erkekler gibi daha fazla özgürleşmesi ve sosyalleşmesi sonucu fırsatların artışı suça yönelimlerini de artırmaktadır (LaGrange ve Silverman, 1999: 43 aktaran Çalışkan, 2022: 148).

Ekonomik marjinalleştirme teorisine göre, kadınları suçlu davranışa iten etkenler işsizlik ve yoksulluktur. Kadınların ekonomik kaynaklara erişememesi ekonomik dezavantajlılığa neden olacak ve kadınlar suç işleyecektir. Ayrıca kadınların ekonomik olarak özgürleşmelerine rağmen erkeklerle aynı seviyeye ulaşamamaları, ücret ve fırsat eşitsizliği gibi konularda da konumlarının marjinalleşmesine neden olmaktadır (Hunnicutt ve Broidy, 2004: 132 aktaran Çalışkan, 2022: 148).

Şövalyelik teorisine göre, ceza adalet sisteminde kadınlar daha hoşgörülü bir muamele ile karşılaşmaktadır (Çalışkan, 2022: 148). Bu nedenle kadın suçlu sayısı kayıtlara geçmemektedir. Güç- kontrol teorisi erkek ve kadın suçluluğunu risk alma üzerinden açıklamaktadır (Hagan vd., 1993: 381). Ataerkil ailelerde kız çocuklarının daha fazla sosyal kontrole maruz kaldığı, erkek çocuklarının risk alma konusunda desteklendiği görülmektedir. Ataerkil olmayan toplumlarda ise kız çocukları risk alma konusunda erkek çocuklarıyla benzer şekilde desteklenmektedir (Grasmick vd., 1996: 179 aktaran Çalışkan, 2022:149).

Geçmişten günümüze dek suç işleyen kadınlar erkeklere göre daha fazla yadırganmış ve toplum tarafından dışlanmış. Kadın ve suç kavramları birbiriyle en az bağdaştırılan kavramlardan olmuştur. Kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin daha saldırgan, şiddete eğilimli ve suça yakın olduğu aktarılmıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi kadınların genellikle suçlu rolü ile değil mağdur rolü ile bilinmesidir (Yöndem, 2017: 154-179). Kadın suçlu sayısının erkek suçlu sayısından az olması ve kadınların faili oldukları suçların daha basit görülmesi kadın suçluluğunun öncelikli bir alan olmasını engellemiştir (Eskiçorapçı, 2022: 3).

Kadınların işledikleri suçların anlaşılınmaması, etkili önleme ve müdahale yöntemlerinin geliştirilmesini engellemektedir. Bu nedenle suç işleyen kadınları suça yönelten nedenlerin farklı yönleriyle ele alınması gerekmektedir (Kenevir, 2017: 800).

Kadınların suç işleme nedenleri ile cezaevindeki sorunları ve ihtiyaçları erkek suçlulardan farklılık göstermektedir. Bu nedenle cezaevinde cinsiyete

duyarlı çalışmalar yapılmalıdır. Kadın hükümlülerin sorunlarının ve gereksinimlerinin belirlenerek kendilerine özgü hizmetlerin geliştirilmesi sağlanmalıdır (Saruç, 2013).

Cezaevinde kadınlar cinsiyetleri nedeniyle hassas bir grubu oluşturmaktadır. Kadınların cezaevinde hassasiyet yaşadığı konular şunlardır:

- Cezaevi öncesi fiziksel, cinsel ve psikolojik istismara maruz kalmış olması
- Erkeklerle kıyasla adalete erişimde yaşadıkları zorluklar
- Kadına yönelik şiddet ve istismarın psikiyatrik desteğe duyulan ihtiyacı artırması
- Uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığı
- Cezaevi ortamının yarattığı psikolojik sorunlar
- Kadın sağlığı ile ilgili tedavilerin ve bakımın eksik kalması
- Çocukları, aileleri veya başkalarının bakımından sorumlu olmaları
- Cezaevi sonrası damgalanma, dışlanma ve aile içi sorunlar (Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı, 2013:7).

Kadınlar cezaevi sürecinde pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar yalnızlık, çocuklarından ayrı kalma ya da onlarında hapisanede kalmasına neden olma, fiziksel ve ruhsal sorunlar, mekânsal sorunlar, eğitim ve meslekle ilgili sorunlar, diğer hükümlüler ile yaşanan sorunlar, aile ve arkadaşlarla yaşanan sorunlardır (Demirkazık, vd., 2019:417).

Sosyal hizmet, hükümlülerin sorunlarının ve ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir role sahip olan meslektir. Hükümlü kadınların cezaevi süreci ve cezaevi sonrasında ihtiyaçlarının karşılanması sosyal hizmet uygulama alanlarından birisidir (Saruç, 2013: 45). Feminist sosyal hizmet kadınları güçlendirmeyi hedeflemekte ve adli sosyal hizmet uygulamalarıyla birleşerek cezaevi süreci ve sonrasında kadın hükümlülerin ihtiyaçlarının ve sorunlarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Suçlu kadının toplumda yaşadığı baskı ve dışlanmayla mücadele etme sürecinde feminist sosyal hizmet bakış açısı önemli görülmektedir. Barker'a göre (1999:173) feminist sosyal hizmet, cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu sosyal ve duygusal problemleri çözmek üzere geliştirilmiş bilgi bütünlüğüdür (Buz, 2009: 57). Feminist sosyal hizmetin amacı kadınların refah seviyesini artırmaktır (Dominelli, 2002:6). Dominelli feminist sosyal hizmeti, kadınların deneyimlerini öne çıkaran, kadının toplumsal rolleri ile sorunları

arasında ilişkiyi ele alarak ihtiyaçlara çözüm bulan, müracaatçı ile sosyal hizmet uzmanı arasında eşitlikçi ilişki kuran sosyal hizmet uygulama alanı olarak tanımlamaktadır. Feminist sosyal hizmet uygulamasının amacı kadınların yaşadığı sorunların temel kaynağının toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığını ortaya koyarak eşitsiz dağıtılan bu rollerin yarattığı toplumsal baskıyı ortadan kaldırmaktır (Eskiçorapçı, 2022: 6-7).

Feminist sosyal hizmet, kadının refahını birincil amaç olarak ele alırken sosyal hizmet uzmanlarının kadını sadece anne ve eş olarak görmesini engellemiştir (Featherstone, 2001:3). Lee'ye göre (2001: 175) feminist sosyal hizmet uygulamasında dikkate alınan bazı noktalar vardır. Bunlar; gerçeğe bütüncül bakış açısıyla yaklaşmak, gücü eylemde bulunmak üzere kullanmak, ataerkilliği bitirmeye çalışmak, güçlendirme odaklı çalışmak, dayanışma sağlamak ve bilinç yükseltme çalışmalarını kullanmaktır (Buz, 2009: 59).

Feminist sosyal hizmet bakış açısıyla adli sosyal hizmetin birlikte çalışması bu açıdan önemlidir. Feminist sosyal hizmet cezaevi süreci ve cezaevi sonrasında kadınların sorunlarının ve ihtiyaçlarının farklı olarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Orhan, 2023: 349; Eskiçorapçı, 2022: 7).

Kadın hükümlüler cezaevinde ailelerinden uzak olmanın oluşturduğu stres, çocuklarından ayrı kalma endişesi ve toplumsal damgalanma gibi cinsiyete özgü zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla kadın hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına uygun hazırlanan iyileştirme ve müdahale programlarının önemi giderek artmaktadır (Ünal ve Altay, 2025: 359).

Kadın hükümlülerin erkek hükümlülere göre cezaevi sürecinde ebeveyn olmanın zorlukları, cezaevi sonrası aile içi şiddetle yeniden karşılaşmak, ekonomik ve güvenli barınak ihtiyacı gibi erkeklerden farklı kriminolojik ihtiyaçları vardır. Kadın hükümlüler erkek hükümlülere göre daha yoksul ve ruh sağlığı açısından daha kırılgandır (Gobeil ve ark., 2016; Saruç, 2014 aktaran Ünal ve Altay, 2025: 376). Ayrıca kadınların suç işlediklerinde toplumdan daha fazla tepki aldıkları ve suç işlemek için daha fazla kriminolojik faktöre maruz kaldıkları belirtilmektedir (Günşen -İçli, 2019:427- 431).

Kadın hükümlülerin cezaevi sonrasında en çok sosyal hizmetler ve sağlık bakım hizmetleri konusunda desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir (Saruç, 2013: 2). Örneğin yaşlı hükümlülerin yaşları ve yaşla ilgili yaşanan değişim nedeniyle özel ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar nedeniyle cezaevindeyken tarama, topluma kazandırma çalışmaları ve tedavilerinin planlanması gerekmekte; cezaevi sonrası ise bedensel ve psikolojik ihtiyaçlarının

takip edilmesine yönelik çalışmaların planlanması gerekmektedir (Demirbaş, 2019: 377). Cezaevinde kadın hükümlülere verilen psikososyal destek hizmetlerinin planlanmasında kadınların sorunlarının ve ihtiyaçlarının dikkate alınması ve cezaevi süreci ve sonrasında verilecek hizmetlerin iyi planlanması önemli görülmektedir (Yöndem, 2017: 178). Bu çerçevede kadın suç unsurlarının ve kriminolojik ihtiyaçlarının belirlenmesi ceza infaz kurumlarının daha etkili iyileştirme ve müdahale stratejileri geliştirmesine olanak sağlayacaktır.

Cezaevinde hükümlülere yönelik adli sosyal hizmet uygulamaları kadın hükümlüleri suç işlemeye yönelten sebepleri belirlemek, hükümlülerin yaşam kalitesini artırmak ve suç tekrarını önlemeyi hedeflemektedir.

Duyan'a göre (2010 aktaran Kılıç, 2024:26) cezaevinde kadın hükümlülerle çalışan adli sosyal hizmet uzmanlarının temel rollerinden biri güçlendirmedir. Bu yaklaşım toplumda sosyal destek mekanizmaları zarar görmüş kişilerle yapılan çalışmalarda oldukça etkilidir. Bu çerçevede adli sosyal hizmet uzmanları, kadın hükümlülerin olumsuz düşüncelerden uzaklaşmalarını sağlamak, kadın hükümlüleri bireysel ve toplumsal kaynaklarla ilgili bilgilendirmek, kadın hükümlülerin güçlerinin farkına varmalarına yardımcı olmak ve kadın hükümlülerin değişimi ve güçlenmeyi gerçekleştirebilir olarak görmelerine olanak sağlamak gibi görevleri yerine getirmektedir.

Adli sosyal hizmet uzmanları kadınları suça yönelten unsurları doğru bir şekilde yorumlayarak kadınların sorunlarının ve gereksinimlerinin belirlenmesinde etkin bir role sahiptir. Kadın hükümlülerin cezaevi sonrası toplumla bütünleşerek hayatlarını başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri için gereksinim duydukları destek sağlanacaktır. Adli sosyal hizmet cezaevi sürecinde kadın hükümlülerin biyolojik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini gidermek amacıyla hizmet sunmakta ve rehabilitasyon sürecine destek sağlamaktadır. Kadın hükümlülerin sosyal hizmet ihtiyaçlarının giderilmesi sosyal işlevselliklerini artıracak ve toplumsal yaşamla uyumlarını kolaylaştıracaktır.

Adli sosyal hizmet uygulamasıyla kadın hükümlülere cezaevi sonrası da destek sağlanmaktadır. Cezaevi sonrası kadın hükümlüler için hayat daha zor olabilmektedir. Güvencesiz ve niteliksiz işlerde çalışan kadınlar cezaevi sonrası iş bulmakta zorlanmaktadır (Akgün, 2012: 42). Ayrıca kadın hükümlülerin birçoğunun anne olması nedeniyle aile temelli uygulamalar değerlendirilmektedir. Kadının çocuğu ile birlikte cezaevinde olduğu süreçte çocuğun üstün yararı ilkesiyle hareket eden sosyal hizmet uygulamaları su-

bulunmaktadır. Bunun yanı sıra cezaevine alternatif infaz sistemlerinin uygunluğu desteklenmekte ve denetimli serbestlik ya da ev hapsi gibi alternatiflerle anne ve çocuk korunmaktadır.

Adli sosyal hizmet uzmanları kadın hükümlülere yönelik bireyselleştirilmiş iyileştirme planı uygular. Bireyselleştirilmiş iyileştirme planı ile kadın hükümlülerin sorunlarının belirlenerek çözüm yollarının bulunması amaçlanır. Bireye özel olarak hazırlanan programda sosyal hizmetin planlı müdahalesinden yararlanılarak kadın hükümlülerin güçlü olduğu yönler ön plana çıkarılarak sorunlarının üstesinden gelebilecek güce sahip oldukları vurgulanır. Adli sosyal çerçevesinde gerçekleştirilen diğer bir uygulama grup çalışmasıdır. Grup çalışmasıyla kadın hükümlülerin öfke kontrolü, problem çözme, bağımlılık gibi konularda bilgilendirilmeleri ve bilinçlenmeleri sağlanır.

Adli sosyal hizmet uygulamalarıyla kadın hükümlülerin adli sistem içerisinde hak kaybına uğramamaları ve kendilerini ifade edebilmeleri için rehabilitasyon odaklı çalışmalar yürütülmektedir.

SONUÇ

Bu bölümde ele alınan veriler suç oranlarının toplumsal cinsiyet değişkenine göre farklılaştığını göstermektedir. Özellikle kadın hükümlü sayısında son dönemlerde kısmi bir artış olmasına rağmen erkek hükümlü sayısından az olduğu dikkat çekmektedir. Erkek suçlularla kıyaslandığında kadınların suç işleme nedenleri, işledikleri suçlar ve suç işleme şekilleri aynı değildir. Kadın suçluluğunun cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğinden hareketle kadınların cezaevi öncesi ve sonrası sorunlarının ve ihtiyaçlarının farklılaştığı görülmektedir. Bu çerçevede feminist sosyal hizmet bakış açısıyla adli sosyal hizmet uygulamalarına başvurulması önemlidir. Feminist sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yola çıkarak kadınların ihtiyaçlarını ve sorunlarını ele almakta ve kadınların refahını artırmayı amaçlamaktadır. Adli sosyal hizmet, kadın hükümlülerin hem cezaevi hem de cezaevi sonrası süreçte yaşadıkları zorlukları hafifleterek onları güçlendirmekte ve toplumsal yaşama uyumlarını kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, R. (2012). Kadın Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumlarında Yaşadıkları Sorunlar ve Başa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi: Eskişehir Çifteler Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Barker, L. R. (1999). *The Social Work Dictionary*. NASW Press.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 53-65.

- Çalışkan, A. (2022). Suça İlişkin Makro Veriler Üzerinden Kadın Suçluluğunun Analizi: Türkiye Özelinde Dönemsel Tespitler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (71), 144-167.
- Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı. (2013). New York: Birleşmiş Milletler, BM Uyuşturucu Maddeler Suç Ofisi.
- Demirbaş, H. (2019). *Psikopatoloji ve Suç*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demirbaş, H. (2020). “Kadın ve Suç: Birbiri ile İlişkilendirilmesi Zor İki Kavram” (Ed. Aysel Günindi Ersöz), *Destandan Güncele Doğudan Batıya Kadın Üzerine Tartışmalar*, (ss.97-116), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demirkazık, Ç.N.V., Ceyhan, E.K. ve Elmas, E.A. (2019). Suçluluğun Kadın Yüzü ve Sosyal Hizmet. Uluslararası 5. Adli Hemşirelik 4.Adli Sosyal Hizmet 3. Adli Gerontoloji Kongresi, (ss.414-419).
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. Palgrave.
- Eskiçorapçı, E. (2022). Türkiye’de Kadın Suçluluğunun Feminist Sosyal Hizmet Bağlamında İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 1-16.
- Featherstone, B. (2001). Where to for Feminist Social Work. *Critical Social Work*, 2(1).
- Günşen-İçli, T. (2019). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin.
- İçli, T. G. ve Ögün, A. (1988). Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 17-32.
- İçli, T. G. (2013). *Kadın Suçluluğu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kenevir, F. (2017). Hayata ve Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlarda Kadın Suçluluğu ve Dindarlık İlişkisi. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 781-802.
- Kılıç, M. (2024). Ceza İnfaz Kurumlarında Anneleriyle Yaşayan 0-6 Yaş Arası Çocukların Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 16-32.
- Lee, A.B. J. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice Building te Beloved Ommunit Second Edition*, Columbia University Press.
- Orhan, G. (2023). Suçun Faili Olarak Kadın. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1342029> 6(4), 346–365.
- Saruç, S. (2013). Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereklerinimler. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ünal, İ. ve Altay, Y. (2025). Türkiye’de Kadın Tutuklu ve Hükümlülere Uygulanan Rehabilitasyon ve Müdahale Programları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 14(1), 353-388.
- Yöndem, Z. D. (2017). “Kadın Suçlularda Psikolojik Müdahaleler” (Ed. Emre Şenol-Durak, Mithat Durak), *Adli Psikolojide Psikolojik Tedavi ve Rehabilitasyon*, (ss.153-182), Nobel Akademik Yayıncılık.
- TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2012-2024. (Erişim Tarihi:03.06.2026). <https://share.google/tMnijYS8TNQIOrA9X>
- TÜİK. (2025). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2025. (Erişim Tarihi:03.06.2026). <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2025-haber-bulteni-yayimlandi04052026091434>

DİJİTAL OYUN DÜNYASINA KARŞI AİLE KALKANI: OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hatice Uysal BAYRAK

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 0000-0003-3996-2402,
huysalbayrak@mehmetakif.edu.tr

Merve DEMİR

Millî Eğitim Bakanlığı, 0009-0004-0177-6107, merveyaydosooe07@gmail.com

GİRİŞ

Çocukluk yıllarında çocuğun vazgeçemediği en temel işi oyundur (Gözüm ve Kandır, 2020). Yaşamla birlikte başlayan, yaşamın her döneminde farklılaşarak ve gelişerek devam eden oyun; farklı ilgilerin ve ihtiyaçların en doyurucu kaynağı olarak daima önemini korur (Tuğrul, 2010). Oyun oynayarak çocuklar, kendilerini yaşama hazırlarlar (Pellegrini, Dupuis ve Smith, 2007). İnsanlık tarihi kadar eski olan oyun her dönemde önemli bir gereksinim olarak görülmüş ve çağın geliştirdiği araçlarla, örneğin tarım kültüründe hayvan figürlerinden oluşan oyuncaklarla, oynanmıştır (Sevim ve Gönül, 2012).

Saracho (2002), çocuğun oyun oynama davranışını çocuğun yaşı, oyun ortamı, öğretmen, oyun materyalleri ve teknoloji gibi etkenler tarafından etkilendiğini ifade etmiştir. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla çocuklar dijital oyunlara yönelmiş ve zamanlarının büyük bir kısmını bilgisayar başında geçirirken canlı oyunların yerini giderek dijital oyunlar almıştır (Budak, 2017). Çocukların beraber oynadığı oyunlara göre dijital oyunlar, kullanıcıyı çoğunlukla ekrana odaklanmaya ve bireysel oyun oynamaya yönlendirirken dövüş, simülasyon, spor, strateji, aksiyon, macera, rol yapma ve eğitici oyunlar gibi çeşitli türleri kapsamaktadır (Rapeepisarn, Wong, Fung ve Khine, 2008). Dijital oyunların yaygınlaşarak çocukların günlük yaşamının önemli bir parçası haline gelmesi ve geleneksel oyun alanlarının giderek azalması, çocuklar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Rosen vd., 2014).

Dijital oyunlar, geleneksel oyunlardan farklı olarak çocukların hem eğlenme hem de öğrenme süreçlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Biricik ve Atik, 2021); ancak dijital oyunların aşırı ve denetimsiz kullanımı, çocukların yüz yüze sosyal etkileşimlerini azaltarak bağımlılık riskini artırabilmektedir (Bülbül vd., 2018). Çocukları birçok yönden etkisi altına

alan sanal oyun dünyası, beraberinde çeşitli riskleri de ortaya çıkarmakta ve bu riskler literatürde “bilgisayar bağımlılığı”, “internet bağımlılığı”, “problemlili internet kullanımı” ve “dijital oyun bağımlılığı” gibi farklı kavramlarla ele alınmaktadır (Hazar, 2019a). Dijital oyun bağımlılığı, aşırı oyun kullanımına bağlı olarak sosyal, duygusal ve davranışsal problemlerin ortaya çıkması şeklinde tanımlanmakta; bu bağımlılığa sahip bireylerde sosyal iletişimden uzaklaşma, gerçek yaşam etkinlikleri yerine oyun başarısına yönelme ve uyku, beslenme, dinlenme gibi günlük yaşam rutinlerinin olumsuz etkilenmesi gibi durumlar gözlenmektedir (Lemmens vd., 2009).

Çocukların dijital teknolojilerin içinde büyüyerek dijital ortamda sosyalleştiği günümüzde, ebeveynlerin çocuklarını olası risklere karşı koruyup denetleyebilmek için hızla dijitalleşen dünyaya uyum sağlamaları önem kazanmış; bu durum çocukluk ve ebeveynlik kavramlarının da farklı bir boyut kazanmasına neden olmuştur (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Günümüzde oyun anlayışını büyük ölçüde etkileyen dijital oyun etkileşimleri ilk olarak ev ortamında ortaya çıkmakta; ebeveynler ise çocuklara sundukları olanaklar aracılığıyla onların yaşamlarını ve oyun anlayışlarını şekillendirmede önemli bir rol üstlenmektedir (Budak, 2020). Küçük yaş grubundaki çocukların dijital dünyayla kurdukları etkileşimde anne ve babalar yönlendirici ve aracı bir rol üstlenmektedir (Chaudron, Di Gioia ve Gemo, 2018).

Ebeveynler, günümüz teknolojisinin çocuklar için sunduğu fırsatları en üst düzeye çıkarıp olası olumsuz etkilerini en aza indirme amacıyla çocuklarının dijital araç kullanımını düzenleme sorumluluğu taşımaktadır (Livingstone ve Helsper, 2008). Ebeveynlerin, çocukların dijital etkileşimlerini küçük yaşlardan itibaren doğru şekilde yönetebilmek için stratejiler geliştirmeleri gerekirken; okul öncesi dönemde çocuklar dijital araçları bağımsız keşfetmelerine rağmen okuma-yazma becerilerinin sınırlı olması nedeniyle rehberliğe ihtiyaç duymakta, yaş ilerledikçe teknoloji kullanımları gelişse de ebeveynlerin yine de kolaylaştırıcı, öğretici ve denetleyici rollerini sürdürmeleri gerekmektedir (Chiong ve Shuler, 2010).

Ebeveynlerin, çocuklarını koruyarak dijital etkileşimlerini en verimli şekilde değerlendirmelerini sağlamak amacıyla uyguladıkları rehberliğin ne aşırı katı ne de aşırı hoşgörülü olması gerektiği; temel amaçlarının ise çocukların teknoloji kullanımını doğru biçimde yönlendirmek ve medya okuryazarlıklarını artırmak olduğu belirtilmektedir (Livingstone ve Helsper, 2008). Genel olarak, teknolojinin çocuklara sunduğu olumlu ve olumsuz yönleri doğru şekilde ayırt edebilen, çocukların gelişimini destekleyen dijital

fırsatlara odaklanan ve dijital kullanımı etkili biçimde yönetebilen bilinçli ebeveynlere ihtiyaç duyulmakta olup, bu sürecin sağlıklı şekilde yürütülmesi de ebeveynlerin rehberliğiyle dijital fırsatların gerçek anlamda olumlu yaşantılara dönüştürülmesine bağlıdır (Budak, 2020).

Bu kapsamda, literatür incelendiğinde okul öncesi dönemde dijital oyun bağımlılığı (Budak, 2020; Hazar ve Hazar, 2017), problem davranışlar (Bağatarhan, 2023; Kanter, 2020), ebeveyn tutumları (Aküzüm vd., 2022), öğretmen adaylarının farkındalıkları (Karademir Coşkun ve Filiz, 2019) ve çeşitli gelişimsel değişkenler [konsantrasyon (Gözüm ve Kandır, 2020), beden algısı (Oğraş vd., 2025), akran oyun davranışları (Kara, 2023)] gibi konulara odaklanan birçok çalışma bulunmasına rağmen, dijital oyun çağında ebeveyn olma sürecinde rehberlik stratejileri ile çocukların bağımlılık eğilimleri arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın temel amacı, 36–72 aylık okul öncesi dönem çocuklarının dijital oyun bağımlılık eğilimlerini belirlemek ve ebeveynlerin dijital oyun süreçlerine yönelik rehberlik rollerinin çocukların teknoloji kullanım alışkanlıklarının oluşumundaki etkisini ortaya koymaktır.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranacaktır:

Okul öncesi dönem çocuklarının dijital oyun bağımlılık eğilimleri hangi düzeydedir?

Ebeveynlerin uyguladığı rehberlik stratejileri, çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimlerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri ve ebeveynlerin rehberlik stratejileri, yaşanan il (büyükşehir/il) değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri; cinsiyet, kardeş sayısı ve kişisel dijital araç sahipliği gibi demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

Ebeveynlerin rehberlik stratejileri; öğrenim düzeyi, çalışma durumu ve kendi dijital oyun oynama süreleri gibi demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri ile ebeveynlerinin uyguladıkları dijital oyun rehberlik stratejileri arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin çeşitli demografik faktörlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ebeveyn rehberlik stratejileri bağımsız değişken, çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, kolay ulaşılabilirlik ve gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenen nicel örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme tekniği ile ulaşılan 204 ebeveyn oluşturmaktadır. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin dağılım frekans (f) ve yüzde (%) değerleri üzerinden Tablo 1’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımı

Değişken	Gruplar	f	%
Eğitim Durumu	Ortaöğretim ve Altı	68	33,3
	Lisans / Lisansüstü	136	66,7
Yaşanılan Yer	Büyükşehir	124	60,8
	Diğer (İl/ilçe)	80	39,2
Dijital Araç Sahipliği	Çocuğun kendine ait cihazı var	86	42,2
	Kendine ait cihazı yok	118	57,8
Kardeş Sayısı	Tek Çocuk	54	26,5
	2 ve Üzeri	150	73,5
Cinsiyet (Çocuk)	Erkek	106	52,0
	Kız	98	48,0
Cinsiyet (Ebeveyn)	Baba	32	15,7
	Anne	172	84,3
Toplam		204	100

Tablo 1 incelendiğinde, ebeveynlerin çoğunluğunun lisans veya lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu (%66,7) ve büyükşehirlerde ikamet ettiği (%60,8) görülmektedir. Ayrıca çocukların %42,2'sinin kendine ait bir dijital cihaza sahip olduğu, anket formlarının ise büyük oranda (%84,3) aneler tarafından doldurulduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, “Dijital Oyun Ebeveyn Rehberlik Stratejileri Ölçeği” ve “Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından geliştirilen form; ebeveynlerin öğrenim ve çalışma durumları, ikamet edilen yer, çocuğun cinsiyeti, kardeş sayısı, ebeveynlerin günlük oyun oynama süreleri ve çocukların kişisel dijital araç sahipliği durumlarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Dijital Oyun Ebeveyn Rehberlik Stratejileri Ölçeği: Budak (2020) tarafından geliştirilen ölçek, 5’li Likert tipinde olup 21 madde ve 3 alt boyuttan (izleme ve denetleme, destekleme, sınırlama/yasaklama) oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach’s Alpha değeri .86 olarak hesaplanmıştır.

Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi Ölçeği: Budak (2020) tarafından geliştirilen ölçek, 5’li Likert tipinde tasarlanmış 20 maddelik tek boyutlu bir ölçme aracıdır. Mevcut araştırma verileri üzerinden yapılan analizde ölçeğin Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısı .91 olarak oldukça yüksek bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılacak istatistiksel analiz yöntemlerini belirlemek amacıyla verilerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile incelenmiştir. Büyük örneklemelerde K-S testinin en ufak sapmalara karşı bile anlamlı ($p < .05$) sonuçlar verebilmesi kısıtlılığı göz önünde bulundurularak, dağılımın normalliği Çarpıklık ve Basıklık değerleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Puanlarının Normallik ve Dağılım Değerleri

Değişken	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	K-S	p
Bağımlılık Eğilimi	204	4,215	1,142	0,842	0,315	0,118	,000
Rehberlik Stratejileri	204	7,630	0,985	-0,412	0,184	0,095	,000

Tablo 2’de görüldüğü üzere, K-S testi istatistiksel olarak anlamlı ($p < .001$) çıksa da her iki değişken için hesaplanan Çarpıklık ve Basıklık değerlerinin ± 1.5 sınırları içerisinde kaldığı saptanmıştır. Dijital Oyun Bağımlılık Eğilimi puanlarının görece sağa çarpık olması (.842), ebeveynlerin çocukları için çoğunlukla düşük veya orta düzeyde bağımlılık eğilimi bildirdiklerini göstermektedir. Basıklık değerlerinin ise normale oldukça yakın olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda verilerin parametrik test varsayımlarını karşıladığı belirlenerek analiz sürecinde Tanımlayıcı İstatistikler, Bağımsız Örneklemeler t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Basit Doğrusal Regresyon ve Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan çeşitli analizler sonucunda demografik değişkenlere ve aile yapısına ilişkin karşılaştırmalı bulgular şu şekildedir:

Cinsiyet Değişkeni: Yapılan bağımsız örneklemeler t-testi sonuçlarına göre, erkek çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimi puanları ($X = 43,85$), kız çocukların puanlarından ($X = 40,32$) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur [$t(202) = 2,15$; $p < .05$]. Buna karşın, ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları rehberlik stratejileri toplam puanlarının çocuğun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır [$t(202) = -0,58$; $p > .05$]. Yani ebeveynler, çocuk kız da olsa erkek de olsa benzer düzeyde rehberlik sergilemektedir.

Ebeveynin Kendi Oyun Süresi: Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, ebeveynlerin günlük dijital oyun oynama süreleri ile çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = .34$, $p < .01$). Kendi dijital oyun kullanımı yüksek olan ebeveynlerin çocuklarında bağımlılık eğilimi daha yüksek seyretmektedir. Bu durum, çocukların ebeveynlerini “rol model” aldığını göstermektedir.

Kardeş Sayısı Etkisi: Yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, kardeş sayısının çocukların bağımlılık eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir [$F(2,201) = 4,12$; $p < .05$]. Post-Hoc analizleri doğrultusunda, tek çocuk olan katılımcıların bağımlılık eğilimi puanlarının, iki ve üzerinde kardeşi olan çocuklara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, ebeveyn rehberlik stratejilerinin çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla Basit Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Rehberlik Stratejilerinin Bağımlılık Eğilimini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	R	R ²	F	p	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
1	0,428	0,183	45,32	,000	Sabit	80,12	5,42	-	14,78	,000
					Rehberlik St.	-0,495	0,073	-0,428	-6,732	,000

Regresyon analizi sonuçlarına göre oluşturulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [$F(1,202)=45,32$; $p<.001$]. Ebeveyn rehberlik stratejilerinin, çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimindeki toplam varyansın %18,3'ünü ($R^2=0,183$) tek başına açıkladığı belirlenmiştir.

Katsayılar tablosu incelendiğinde, ebeveyn rehberlik stratejilerinin çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimlerini negatif yönlü ve anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir [$\beta=-0,428$; $t=-6,732$; $p<.001$]. Bu bulgu, ebeveynlerin daha etkili ve bilinçli rehberlik stratejileri sergilemesi durumunda, çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimlerinin anlamlı şekilde azaldığını ortaya koymaktadır. Analiz sonucunda elde edilen verilere dayalı regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{Dijital Oyun Bağımlılığı} = 80,12 - 0,495 \times (\text{Rehberlik Stratejisi})$$

Ebeveyn rehberlik stratejilerine ek olarak ebeveyn eğitim durumu, yaşanan yer, kardeş sayısı ve çocuğun dijital araç sahipliği durumu gibi kontrol/demografik değişkenlerin modele toplu etkisini belirlemek üzere Çoklu Doğrusal Regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Demografik Değişkenler ve Rehberlik Stratejilerinin Bağımlılık Eğilimini Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Sonuçları

Model	R	R ²	F	p	Değişkenler	Standartlaştırılmış β	t	p
Model	0,536	0,287	12,45	,000	Rehberlik Stratejileri	-0,385	-5,62	,000*
					Ebeveyn Eğitim Durumu	-0,214	-3,14	,002*
					Çocuğun Dijital Araç Sahipliği	0,186	2,82	,005*
					Yaşanılan Şehir	-0,042	-0,65	,518
					Kardeş Sayısı	0,078	1,22	,224

* $p<.05$ düzeyinde anlamlı yordayıcılar.

Demografik özelliklerin modele dahil edilmesiyle birlikte, bağımlılık eğilimindeki toplam varyansı açıklama oranı %18,3'ten %28,7'ye ($R^2=0,287$) yükselmiş ve modelin anlamlılığı korunmuştur [$F(5,198)=12,45$; $p<.001$]. Modeldeki bağımsız etkiler incelendiğinde;

Ebeveyn Eğitim Durumu: Ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe, çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimi puanlarının anlamlı derecede düştüğü görülmektedir ($\beta = -0,214$, $p < .01$). Eğitimli ebeveynlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olması, bu riski azaltan bir faktör olabilir. Ebeveynlerin eğitim düzeyinin yüksek olmasının rehberlik stratejilerinin kalitesini artırarak bağımlılığı dolaylı yoldan etkileyebilir.

Çocuğun Dijital Araç Sahipliği: Çocuğun kendine ait bir teknolojik cihaza (tablet, telefon vb.) sahip olması, bağımlılık eğilimini anlamlı şekilde artıran bir risk faktörüdür ($\beta = 0,186$, $p < .01$). Bu durum, kontrolsüz erişim imkanının riski büyüttüğüne işaret eder. Bu bulgu, kişisel cihaz sahipliğinin ebeveyn denetimini zorlaştırdığını ve rehberliğin etkisini sınırladığını kanıtlar niteliktedir.

Rehberlik: Modele tüm demografik değişkenler eklendiğinde dahi, bağımlılık riskini azaltmada en yüksek etki büyüklüğüne ve önleyici güce sahip bağımsız değişkenin yine “Rehberlik Stratejileri” olduğu doğrulanmıştır ($\beta = -0,385$, $p < .001$). Yani eğitimli olmak veya büyükşehirde yaşamak önemli olsa da ebeveynin çocukla kurduğu rehberlik ilişkisi bağımlılığı önlemede birincil önemdedir.

Şehir ve Kardeş Sayısı: Yaşanılan yerleşim yerinin (büyükşehir-taşra ayrımı) ve toplam kardeş sayısının, çoklu regresyon modelinde bağımlılık üzerinde doğrudan istatistiksel olarak anlamlı birer yordayıcı olmadıkları saptanmıştır ($p > .05$).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri ile ebeveynlerinin uyguladıkları dijital oyun rehberlik stratejileri arasındaki ilişkiler ve bu süreçte rol oynayan sosyo-demografik dinamikler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ebeveynlerin çocuklarının dijital dünyadaki yönlendirici, aracı ve koruyucu rollerinin, erken çocukluk dönemindeki bağımlılık riskini önlemede en kritik faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın en temel bulgusu, ebeveynlerin rehberlik stratejileri puanı arttıkça çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimlerinin anlamlı ve doğrusal bir şekilde düşmesidir ($\beta = -0,428$). Regresyon analizi sonuçları, ebeveyn rehberliğinin çocuklardaki oyun bağımlılık eğilimindeki varyansın tek başına %18,3’ünü açıkladığını göstermektedir. Bu sonuç, literatürde ebeveynlerin çocukların medya kullanımını düzenleme sorumluluğunu vurgulayan ve

aşırı kısıtlama yerine dengeli bir eşlik etmeyi savunan Aktif Arabuluculuk Kuramı ile tam bir uyum içerisinde. Ebeveynlerin çocuklarıyla oyun içerikleri üzerine diyalog kurması, oyun süreçlerini aktif olarak izlemesi ve desteklemesi, dijital riskleri azaltan yapılandırılmış bir koruyucu kalkan görevi görmektedir (Chen ve Chng, 2016; Livingstone ve Helsper, 2008). Nitekim modele tüm demografik değişkenler (eğitim, şehir, araç sahipliği vb.) eklendiğinde dahi, bağımlılık riskini düşürmedeki en yüksek etki büyüklüğüne yine ebeveyn rehberliğinin ($\beta = -0,385$) sahip olması, aile içi etkileşimin birincil ve ikame edilemez önemini kanıtlamaktadır.

Çoklu regresyon analizi sonuçlarında öne çıkan bir diğer önemli bulgu, ebeveyn eğitim düzeyinin çocukların bağımlılık eğilimini negatif yönlü anlamlı düzeyde yordamasıdır ($\beta = -0,214$). Bu sonuç literatürdeki diğer araştırmalarla da tutarlılık göstermektedir (Aygün ve Alakoç, 2026; Livingstone vd., 2015). Eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarında bağımlılık riskinin daha düşük seyretmesi, bu ebeveynlerin dijital okuryazarlık ve teknoloji farkındalığı düzeylerinin yüksek olmasıyla açıklanabilir. Eğitim seviyesindeki bu artış, ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları rehberlik stratejilerinin niteliğini ve bilinç düzeyini artırmakta, böylece teknolojik fırsatların olumlu yaşantılara dönüştürülmesinde bir kaldıraç görevi görmektedir.

Buna karşın, çocuğun kendine ait bir dijital araca (tablet, telefon, bilgisayar vb.) sahip olmasının bağımlılık eğilimini anlamlı şekilde artıran bir risk faktörü olduğu saptanmıştır ($\beta = 0,186$). Kişisel cihaz sahipliği, ebeveyn ile çocuk arasında dijital bir duvar örerek ebeveynin izleme, denetleme ve sınırlama gibi stratejilerini fiziksel olarak zorlaştırmakta ve rehberliğin önleyici gücünü kısıtlamaktadır (Barr, 2019; Bilge, 2019; Çalhan ve Göksu, 2024; Mustafaoğlu, vd., 2018). Bu durum, erken çocukluk döneminde kontrolsüz ve bağımsız teknoloji erişiminin bağımlılık eğilimini tırmandıran en somut altyapısal zemin olduğunu göstermektedir.

Araştırmada ebeveynlerin kendi günlük dijital oyun oynama süreleri ile çocukların bağımlılık eğilimleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r = .34$) saptanmıştır. Bu bulgu, Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Teorisi ve bu teori bağlamındaki "model alma/modelleme" mekanizmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dijital araçları yoğun şekilde kullanan ve ekran karşısında uzun zaman geçiren ebeveynler, çocukları için farkında olmadan bu davranışı normalleştiren birer rol model haline gelmektedir (Akçay, 2020; Bozkurt; 2014; Hazar, 2019b; Lermi ve Afat, 2020). Dolayısıyla çocuktaki dijital

bağımlılık eğilimi, bireysel bir yönelim olmaktan ziyade, aile ikliminde ebeveynin davranış kalıplarından beslenen ilişkisel bir çıktı olarak değerlendirilmelidir.

Cinsiyet değişkenine ilişkin analizlerde, erkek çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimlerinin kız çocuklara göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Literatürdeki yaygın bulgularla (Balıkçı, 2018; Erboy ve Akar Vural, 2010) paralellik gösteren bu durum, dijital oyun pazarlarındaki içeriklerin (rekabet, aksiyon, dövüş, strateji vb.) erkek çocukların ilgi alanlarına daha yoğun hitap etmesi ve sosyo-kültürel olarak erkek çocukların teknoloji kullanım alanlarının daha esnek bırakılması gibi faktörlerle açıklanabilir. Dikkat çekici bir şekilde, ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları rehberlik stratejilerinin çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmaması ($p > .05$), ebeveynlerin cinsiyet temelli ayrımcı bir denetim uygulamadığını; ancak erkek çocukların yapısal/içeriksel dinamikler nedeniyle rehberliğe daha dirençli veya riske daha açık olabileceğini göstermektedir.

Son olarak, literatürün (Çaylı, 2022; Kara, 2023) aksine aile yapısı bağlamında tek çocuk olan katılımcıların, iki ve daha fazla kardeşi olan çocuklara kıyasla anlamlı derecede daha yüksek bağımlılık eğilimi gösterdiği saptanmıştır. Kardeşler arası etkileşimin varlığı, ev ortamında alternatif bir yüz yüze sosyal etkileşim ve akran oyun alanı yaratarak dijital araçlara duyulan psikolojik ve zamansal ihtiyacı azaltan bir sosyal kalkan işlevi görmektedir. Kardeş desteğinden yoksun olan tek çocukların ise evdeki yalnızlık ve akran eksikliği hissini sanal dünyanın sunduğu dinamik etkileşimlerle ikame etmeye daha yatkın oldukları, bu yüzden de bu çocukların ebeveynlerinin rehberlik stratejilerine çok daha yoğun şekilde odaklanmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak; 36-72 aylık çocuklarda dijital oyun bağımlılığı, çocuğun kendine ait cihazının olması ve ebeveynin kendi oyun oynama alışkanlıkları gibi risk faktörleriyle tetiklenen; ancak ebeveynin bilinçli, destekleyici ve izleyici rehberlik stratejileriyle anlamlı düzeyde önlenebilen dinamik bir olgudur. Dijital çağda çocukları teknolojiden tamamen izole etmek gerçekçi bir çözüm olmadığı gibi, teknoloji karşısında korumasız bırakmak da bağımlılık riskini beraberinde getirmektedir. Esas çözüm, ebeveyn eğitim durumunun ve dijital okuryazarlığın demokratikleştirilerek tüm sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerin nitelikli birer “dijital rehber” haline getirilmesidir.

ÖNERİLER

Ebeveynler, çocuklarına kişisel cihaz (tablet/telefon) almak yerine, ortak alanlarda paylaşımlı cihaz kullanımı yönünde teşvik edilmelidir. Dijital araçları bir “susturucu” veya “ödül” olarak kullanmaktan kaçınılmalı; bunun yerine çocukla birlikte oyun içeriği üzerine diyalog kurulmalıdır.

Okul öncesi müfredatına güvenli ve bilinçli teknoloji kullanımına dair aile katılım çalışmaları eklenmelidir. Özellikle büyükşehir dışındaki bölgelerde “Dijital Ebeveynlik Akademileri” kurularak, eğitim düzeyi fark etmeksizin tüm ailelere etkili rehberlik stratejileri öğretilmelidir.

Gelecek Araştırmalarda nicel verilerin derinleştirilmesi amacıyla ebeveynlerle yapılacak nitel görüşmeler, stratejilerin uygulanma biçimlerini daha net ortaya koyabilir. Boylamsal çalışmalar yapılarak, okul öncesindeki rehberlik stratejilerinin ilerleyen yaşlardaki bağımlılık riskini ne ölçüde engellediği takip edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, D. (2020). Ebeveynlerin çocukların dijital video oyunları bağımlılığı karşısında tutum ve davranışları. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(2), 65-71.
- Aküzüm, C., Boğa-Baran, E. & Çelebi, S. (2022). Okul öncesi dönemde ebeveyn tutumları ile dijital oyun bağımlılığı eğilimi arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 17(3), 427-458.
- Aygün, Ü., & Alakoç, D. (2026). Okul öncesi dönem çocuklarının dijital oyun bağımlılığı eğilimlerinin ebeveyn çocuk ilişkisi ve ebeveynlerin rehberlik stratejileri açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 68.
- Bağatarhan, T. (2023). Digital game addiction tendency and problem behaviors in preschool children, *E-International Journal of Educational Research*, 14(5), 179-193. Doi: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1342294>
- Balıkçı, R. (2018). *Çocuklarda ve ergenlerde çevrimici oyun bağımlılığı ve agresif davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Barr, R. (2019). Growing up in the digital age: Early learning and family media ecology. *Current Directions in Psychological Science*, 28(4), 341-346.
- Bilge, F. (2021). 36-72 aylık çocukların medya içeriklerine erişiminde ebeveyn aracılıkları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Okan Üniversitesi.
- Biricik, Z., & Atik, A. (2021). Gelenekselden dijitale değişen oyun kavramı ve çocuklarda oluşan dijital oyun kültürü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 445-469.
- Bozkurt, A. (2014). Homo ludens: Dijital oyunlar ve eğitim. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*. 5(1), 1-21. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=1382>.
- Budak, O. (2017). Dijital çocuk oyunlarına çocuk gelişimi ve okul öncesi öğretmenlerinin ve annelerin bakış açısı. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(4), 158-172.
- Budak, K. S. (2020). *Okul öncesi dönem çocukları için dijital oyun bağımlılık eğilimi ölçeğinin ve dijital oyun ebeveyn rehberlik stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi, problem davranışlarla ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

- Bülbül, H., Tunç, T. & Aydil, F. (2018). Üniversite öğrencilerinde oyun bağımlılığı: Kişisel özellikler ve başarı ile ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 97-111.
- Chaudron, S., Di Gioia, R., & Gemo, M. (2018). *Young children (0-8) and digital technology - A qualitative study across Europe*. Jrc Science for Policy Report.
- Chen, V. H. H., & Chng, G. S. (2016). Active and restrictive parental mediation over time: Effects on youths' self-regulatory competencies and impulsivity. *Computers & Education*, 98, 206-212.
- Chiong, C., & Shuler, C. (2010). Learning: Is there an app for that? Investigations of young children's usage and learning with mobile devices and apps. *The Joan Ganz Cooney Center*, 34, 13-20.
- Çalhan, C., & Göksu, İ. (2024). An effort to understand parents' media mediation roles and early childhood children's digital game addiction tendency: A descriptive correlational survey study. *Education and Information Technologies*, 29(14), 17825-17865.
- Çaylı, A. (2022). *Okul öncesi dönem (5-6 yaş) çocukların dijital oyun bağımlılık eğilimleri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Erboy, E. & Akar Vural, R. (2010). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığını etkileyen faktörler. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(1), 39-58.
- Gözüm, A. İ. C. & Kandır, A. (2020). Okul öncesi çocukların dijital oyun oynama sürelerine göre oyun eğilimi ile konsantrasyon düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 82-100.
- Hazar, Z. (2019a). An analysis of the relationship between digital game playing motivation and digital game addiction among children. *Asian Journal of Education and Training*, 5(1), 31-38.
- Hazar, Z. (2019b). Children's digital game addiction and opinions about their parents' playing digital games (A mixed method study). *Journal of Education and Training Studies*, 7(1), 85-93.
- Hazar, Z. & Hazar, M. (2017). Çocuklar için dijital oyun bağımlılığı ölçeği. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203-2016.
- Kanter, A. (2020). Dijital bağımlılığın okul öncesi dönemdeki çocuklarda problem davranışlarına etkisi. *Researcher: Social Science Studies*, 8(2), 207-221.
- Kara, D. (2023). *Okul öncesi dönem çocuklarının dijital oyun bağımlılığı eğilimleri ile akran oyun davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Karademir Coşkun, T. & Filiz, O. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının dijital oyun bağımlılığına yönelik farkındalıkları. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 239-267.
- Lemmens, J.S., Valkenburg P.M., & Peter, J. (2009) Development and validation of a game addiction scale for adolescents. *Media Psychology*, 12(1), 77-95.
- Lermi, U., & Afat, N. (2020). Ortaokul öğrencilerinde bilgisayar oyun bağımlılığının ebeveyn davranışları açısından incelenmesi. *IZU Eğitim Dergisi*, 2(3), 122-136.
- Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation and children's internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581-599.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S. & Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. EU Kids Online, LSE, 1-25.
- Mustafaoglu, R., Zirek, E., Yasacı, Z., & Özdiñler, A. R. (2018). The negative effects of digital technology usage on children's development and health. *Addicta: the Turkish Journal on addictions*, 5(2), 227-247.

- Oğraş, B., Kale, M., & Özpoyraz, N. (2025). Okul öncesi dönemdeki çocuklarda dijital oyun bağımlılığı eğilimi ile beden algısı arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 26(3), 325–334.
- Pellegrini, A. D., Dupuis, D. N. & Smith, P. K. (2007). Play in evolution and development. *Developmental Review*, 27(2), 261- 276.
- Rapeepisarn, K., Wong, K. W., Fung, C. C., & Khine, M. S. (2008). The relationship between game genres, learning techniques and learning styles in educational computer games. In Z. Pan, X. Zhang, A. El Rhalibi, W. Woo, & Y. Li (Eds.), *Technologies for e-learning and digital entertainment. Edutainment 2008. Lecture notes in computer science* (pp. 497–508). Berlin: Springer.
- Rosen, L. D., Lim, A., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara-Ruiz, J., & Rokkum, J. (2014). Media and technology use predicts ill-being among children, preteens and teenagers independent of the negative health impacts of exercise and eating habits. *Computers in Human Behavior*, 35, 364–375.
- Saracho, O. N. (2002). *Developmental play theories and children's pretend play. Contemporary perspectives in early childhood curriculum*. Greenwich: Information Age Publishing.
- Sevim, C. & Gönül, E. (2012). Tarihsel süreç içerisinde oyuncağın gelişimi ve seramik oyuncaklar. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 23-31.
- Tuğrul, B. (2010). *Oyun temelli öğrenme. Okul öncesinde özel öğretim yöntemleri*. (Editör R. Zembat). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. & Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: Değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies-Social*, 15(4), 2245-2265.

TÜRK MİTOLOJİSİNDE YER ALAN İMGELER VE ÇAĞDAŞ İLLÜSTRASYONA YANSIMALARI: GÖRSEL TASARIM EĞİTİMİNDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Hatice ÖZER

Trabzon Üniversitesi, Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu,
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve
Animasyon Programı, Trabzon, Türkiye
0000-0001-7242-883X, haticeozer@trabzon.edu.tr

GİRİŞ

Mit, toplumların evren, doğa, insan, kutsal ve varoluşu anlamlandırma biçimlerini yansıtan en eski anlatı sistemlerinden biri olarak görülmektedir. Arkaik toplumlarda mitler kutsal kabul edilen, toplumsal belleği besleyen ve davranış kalıplarını yönlendiren öyküler olarak benimsenmiştir. Bu yönüyle bir toplumun dünya görüşünü, inanç yapısını, kültürel kodlarını ve sembolik düşünme biçimlerini anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Türk mitolojisinde yer alan imgeler, çoğu zaman doğrudan anlatı unsurları olmanın ötesinde, toplumsal bilinçaltının ve kültürel hafızanın görsel karşılıkları olarak işlev görmektedir.

Bu çalışmada, Türk mitolojisinde yer alan imgelerin çağdaş illüstrasyon tasarımlarına yansımaları, görsel tasarım eğitimi bağlamında öğrenci uygulamaları üzerinden ele alınmaktadır. Trabzon Üniversitesi, Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı 2. sınıf öğrencilerinin, Dr. Öğr. Üyesi Hatice Özer yürütücülüğündeki İllüstrasyon dersi kapsamında ürettiği Umay Ana, Asena ve Semrük-Bürküt konulu dijital illüstrasyon tasarımları, mitolojik içerik ile çağdaş görsel anlatım arasındaki ilişki açısından incelenmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin illüstrasyon tasarımlarında kullandıkları figür, kompozisyon, sembol ve görsel göstergeler Türk mitolojisindeki anlam karşılıklarıyla birlikte değerlendirilmektedir.

Türk Mitolojisinin Oluşum Süreci ve Mitlerde Yer Alan İmgeler

“Mit” sözcüğü günümüzde kurgu ya da hayal anlamında olduğu kadar, etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan “kutsal gelenek, ilham, ilk ilahi bildirim ya da ilahi mesajın en eski biçimi” anlamlarında da kullanılmaktadır (Eliade, 1993:11). Dolayısıyla mitler, gerçek olan ve bir milletin sahip olduğu kıymetli, özel anlatılardır denilebilir (Seyidoğlu, 2019, s. 15). Halk anlatılarının önemli bir kolu olan mitler, milletlerin maddi ve manevi değerlerini barındırması açısından önemli görülmektedir. Mit, bir

topluma ait değerleri açık bir şekilde yansıtmamasının yanında çoğu zaman kullanılan sembol dilini ifade eden kutsal anlatılar olarak kabul edilmiştir (Kabak&Köksal, 2021, Aktaran: Yeşilyurt, 2022: 209).

Orta Asya'da yaşayan Türk toplulukları, göçebe yaşam tarzları nedeniyle başta Çin olmak üzere Hindistan ve İran gibi çeşitli yerleşik medeniyetlerle kültürel etkileşim içinde olmuştur. Bununla birlikte inanç dünyaları, büyük ölçüde Orta Asya bozkır kültürünün doğa merkezli yapısı ve Kamlık inancı etrafında şekillenmiştir (İndirkaş, 2013: 18). Türk mitolojisi de Türklerin yayıldığı geniş coğrafyalar ve tarihi kökenlerinin derinliği bakımından binlerce yıllık zengin bir birikime sahip bir kültüre bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkler, inançları doğrultusunda kurguladıkları mitolojik anlatılarını günlük yaşamlarına da uyarlamıştır (Kızıldağ, 2019: 970).

Mit, toplumların kültürel ve edebi köklerini oluşturmaktadır. Çünkü insanların, evreni ve hayatı anlamlandırma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kutsal ve gerçek kabul edilen mitler, hayatın içinde geliştiği için din kavramıyla da bağlantılı kabul edilmektedir (Küçüktuncer, 2020: 108). Mitlerin ortaya çıkışında belirleyici rol oynayan inanç sistemi/din, özellikle erken dönem toplumları açısından en önemli unsur olarak görülmektedir. Tören ve ritüeller, mitolojik anlatıların oluşumunu destekleyen temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak Türk mitolojisinin oluşum sürecinde sadece inanç sistemi etkili olmamıştır. Sosyo-kültürel ve coğrafi sebeplerde bu oluşumda etkin rol oynamıştır. Bayat'a göre; Arkaik dönemlerde Türklerin bir kısmı bozkırda hayvancılıkla uğraşıyorken, bir kısmı da farklı bölgelerde tarımla uğraşmıştır. Mitoloji bu sosyo-kültürel ortamda şekillenmiş ve bu coğrafi ortamda dünya görüşünün ortaya çıkışında etkin rol oynamıştır (Bayat, 2005: 12). Dolayısıyla Türklerin doğa ile iç içe sürdükleri yaşam biçimi ve doğa koşullarına dayalı yaşam pratikleri sonucunda mitlerin toplumsal belleği besleyen ve kültürel kimliğin oluşumuna katkı sağlayan temel anlatılar hâline geldiği görülmektedir. Ancak Özkartal'a göre; Animist (ruh-hayvan) görüşlü eski Türkler, doğa olaylarını idrak etme iktidarında olmadıklarından dolayı efsaneler üretmişlerdir. Efsane ve destanlarda doğal varlıkların mitik unsurlar halinde tasvir edilmeleri, bizzat dünyayı bu şekilde idrak etmenin sonucu olarak görülmektedir (Özkartal, 2015: 84). Türk mitolojisinde kozmosun içinde yaşayan tüm canlılar bütüncül bir yapı içinde, evrenin parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Türkler, güçlü gördükleri, yeraltından gökyüzüne kadar doğaya ait pek çok unsuru kutsal olarak tanımlamışlardır. İnsanın açıklayamadığı olaylar, doğa olaylarını bir nedene

bağlama gereksinimi ve bazı hayvanlar, mitolojinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. (Çoruhlu, 2020:10).

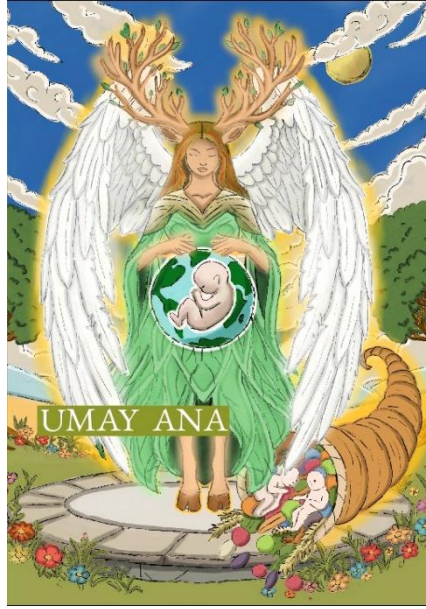
METHOD VE YÖNTEM

Bu çalışmada, literatür taramasına dayalı olarak nitel araştırma yöntemleri kapsamında yorumlayıcı yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini, Trabzon Üniversitesi, Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı, 2. sınıf öğrencilerinin, İllüstrasyon dersi kapsamında, Türk mitolojisi teması doğrultusunda ürettikleri dijital illüstrasyon tasarımları oluşturmaktadır. Örneklemi ise İllüstrasyon dersi kapsamında Türk mitolojisi temasıyla üretilen ve amaçlı örnekleme yoluyla seçilen “Umay Ana”, “Asena: Bozkurdun Mirası” ve “Semrük-Bürküt/Göklerin Efendisi” isimli dijital illüstrasyon çalışmaları oluşturmaktadır. İlk olarak çalışmada mit ve Türk mitolojisine yönelik araştırma yapılmıştır. Kavramsal çerçeve; Türk mitolojisinin oluşumu ve görsel imge bağlamıyla desteklenmiştir. Son olarak, Öğrenci çalışmalarında yer alan figür, kompozisyon, ışık, biçim, sembol ve anlatı unsurları, Türk mitolojisindeki anlam karşılıklarıyla birlikte değerlendirilip analiz edilmiştir. Böylece mitolojik imgenin çağdaş illüstrasyon tasarımına nasıl aktarıldığı, kültürel bağlam ile görsel tasarım dili arasındaki ilişki üzerinden yorumlanmıştır.

BULGULAR

Umay Ana, Türk mitolojisinde yer ile gök arasında denge kuran, bereket, doğum ve korumayla ilişkilendirilen önemli bir figür olarak görülmektedir. (Sansar, 2021: 69). Proto-Türk inanç sisteminde Ayızıt olarak da bilinen Umay Ana “koruyucu ruh” olarak kabul edilmektedir. Çocuğu olmayanlara çocuk verdiğine, lohusa kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan önemli bir mitolojik varlık olarak değerlendirilmektedir (Küçük, 2013:116).

Görsel 1’de, Trabzon Üniversitesi Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı 2. sınıf öğrencisi Hüseyin Taha Sucuoğlu’nun İllüstrasyon dersi kapsamında hazırladığı “Umay Ana” başlıklı dijital illüstrasyon çalışması yer almaktadır.

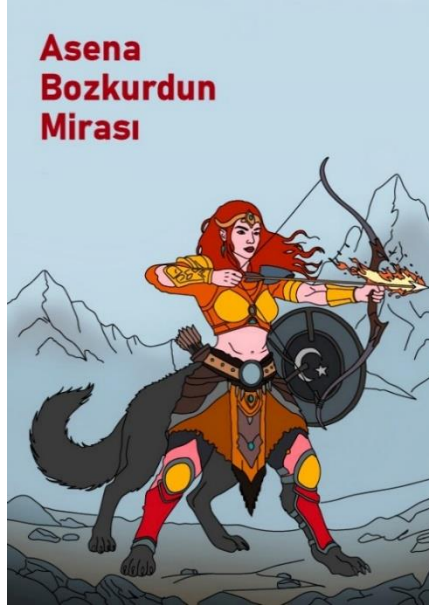

Görsel 1: Hüseyin Taha Sucuoğlu, “Umay Ana”
İllüstrasyon Tasarımı, 50x70 cm, 2026, Trabzon

Tasarım, Türk mitolojisindeki doğum, bereket, yaşamın devamı ve doğayla bütünleşme kavramları ile sembolize edilen Umay Ana figürünü yansıtmaktadır. Kompozisyonun merkezinde bulunan kadın figürü anne, yaşam, koruyuculuk ve kutsallık anlamlarına sahip bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıça karakterinin karnında yer alan dünya ve cenin imgesi doğum, üreme, hayatın başlangıcı ve kutsal annelik kavramlarını sembolize etmektedir. Bebek, yeni bir hayata, dünya ise evrensel annelik kavramına vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu yönüyle kozmik düzeni de temsil eden bir figür olarak ele alınmıştır. Karaktere ait büyük beyaz kanatlar ilahi bağlantı, yücelik ve koruyuculuk anlamlarını taşımaktadır. Kanatlar, Umay Ana’yı insansı özelliklerden ayırarak onu doğaüstü bir figür olarak konumlandırmaktadır. Figürün baş kısmında ağaç dallarını çağrıştıran boynuz şekli ve yapraklar yaşam ağacı, filizlenme, bereket ve yaşam döngüsü kavramlarına vurgu yapmaktadır. Bu görsel unsurlar Umay Ana’nın doğa ve üremeyle bağlantısını desteklemektedir. Figürün etrafındaki ışık efekti ise kutsallık kavramını ifade etmektedir. Kompozisyondaki meyve ve çiçekler de Umay Ana’nın bereket veren özelliğini yansıtmaktadır.

Görsel 2’de, Trabzon Üniversitesi Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı 2. sınıf öğrencisi Gizem Kandil’in İllüstrasyon dersi kapsamında hazırladığı “Asena: Bozkurdun Mirası” başlıklı dijital illüstrasyon çalışması yer

almaktadır. Türk mitolojisinde dişi kurt, türeyişle özdeşleştirilmiştir. Kendi-sinden türediğine inanılan kurt-ana kavramlarını sembolize etmektedir (Gümüş, 2022:166). Türk mitolojik düşüncesinde kurt, merkezi bir sembolik değere sahip olup Kök Böri, Gök Kurt ya da Bozkurt adlarıyla anılmaktadır. Bu figür, Türk kültüründe ata, yol gösteren rehber ve kurtarıcı nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Türeyiş Mitleri bağlamında ise Asena, Türklerin “köken” anlatılarında belirleyici rol üstlenen efsanevi dişi kurt motifi olarak dikkat çekmektedir. (Küçük, 2013: 123).

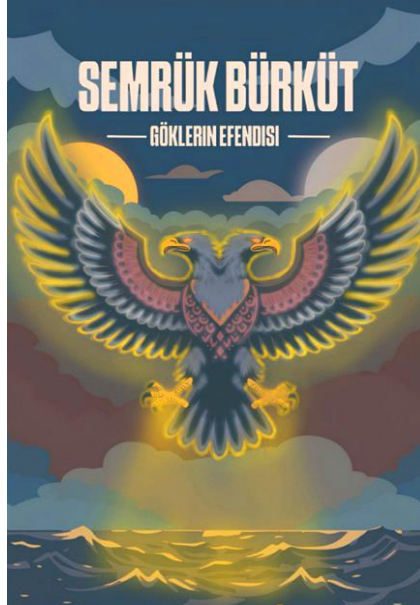

Görsel 2: Gizem Kandil, “Asena Bozkurdun Mirası”
İllüstrasyon Tasarımı, 50x70 cm, 2026, Trabzon

Çalışmada, kökler/köken, soy, koruyuculuk ve savaşçı kimlik kavramlarıyla ilişkilendirilen Asena miti fantastik karakter tasarım diliyle yorumlanmıştır. Kompozisyonun merkezinde yarı insan yarı kurt şeklinde tasarlanmış kadın savaşçı figürü yer almaktadır. Karakter, Asena’nın Türk mitolojisindeki “ulu ana”, “dişi kurt” ve Türeyiş efsanesinin temelini oluşturan “neslin başlangıcı/soyun kaynağı” anlamlarını dijital illüstrasyon tekniğiyle izleyiciye sunmaktadır. Kompozisyonun ana merkezi, elinde yay ve ok tutan yarı kurt yarı kadın figürü yer almaktadır. Bedeninin sağa yönelmiş pozisyonu, karaktere hareket vermektedir. Bu hareket mücadele izlenimini güçlendirmektedir. Karakterin yayı gergin biçimde tutması savunmaya hazır olduğunu göstermektedir. Bu yönleriyle illüstrasyon tasarımı, Asena’yı doğurganlık ve köken efsanesiyle bağlantılı bir karakter olmasının yanında savaşçı,

koruyucu ve yol gösterici bir mitolojik figür olarak yansıtmaktadır. Karakterin bedeninin alt bölümünün kurt şeklinde tasarlanması, Asena mitinin anlam unsurlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Kurt gövdesi köken, soy, doğa ile bütünlük, kurdun gücü gibi anlamları içermektedir. Üst gövdenin kadın formunda, savaşçı kimliğiyle tasarlanması ise efsanevi “dişi kurt” imgesinin insana özgü bir anlayışla karakterize edildiğini izleyiciye aktarmaktadır.

Türk tarihinde “Semrük-Bürküt” adıyla bilinen çift başlı kartal figürü de Türk mitolojisinde önemli bir sembolik değer taşımaktadır. Ögel’e göre Bürküt; Orta Asya’da genel olarak büyük kartallara da verilmiş bir isim olarak bilinmektedir (Ögel, 1993: 364). Türk mitolojisinde ise “Bürküt” güç ve göklerin egemenliğini temsil ederek, Türklerde kılıç kabzalarında kullanılmış, Selçuklu Devleti döneminde ise bayrak-arma unsuru olarak öne çıkmıştır. Mitolojik anlamda çift başlı kartalın gökten yıldırım indirebildiğine, Tanrı’ya açılan gök kapısını koruduğuna ve Tanrı Ülgen’in simgesi olduğuna inanılmıştır (Küçük, 2013: 123). Semrük Türk mitolojisinde kavram olarak “çift başlı kuş” şeklinde ifade edilirken, Bürküt “kartal” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Görsel 3’te, Trabzon Üniversitesi Çarşıbaşı Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı 2. sınıf öğrencisi Arda Pirdal’ın İllüstrasyon dersi kapsamında hazırladığı “Semrük Bürküt/Göklerin Efendisi” başlıklı dijital illüstrasyon çalışması yer almaktadır.

Görsel 3: Arda Pirdal, “Semrük Bürküt”

İllüstrasyon Tasarımı, 50x70 cm, 2026, Trabzon

Çalışmada Semrük Bürküt, Türk mitolojisinde göksel egemenlik, koruyuculuk ve güç kavramlarıyla ilişkilendirilen çift başlı kartal figürü olarak, çağdaş bir illüstratif anlatım diliyle yorumlanmıştır. Tasarım yüzeyinin merkezindeki çift başlı kartal, kompozisyonunda görsel odağı oluşturmaktadır. Karakterin ön cepheden, simetrik ve geniş kanatlarla betimlenmesi, izleyicide hâkimiyet ve otorite duygusunu uyandırdığı düşünülmektedir. Figürün gök ile yer arasındaki dikey konumu, göğe yükseliş ve kozmik alanla bağlantısını güçlendirmektedir. Figürdeki çift başlı kuş yapısı, “Semrük” kavramını ifade eden temel göstergedir. Bürküt’ün kartal anlamı ise geniş kanatlar, keskin gözler/bakışlar ve güçlü pençelerle betimlenmiştir. Kartalın çevresine yayılan sarı ışık, sıradan bir kuş imgesinden çıkararak kutsal ve doğaüstü bir fiğüre dönüştürmektedir. İllüstrasyondaki ışığın etkisi, mitolojide Semrük Bürküt’ün güneş ve Gök Tanrı ile bağlantısını destekleyen sembolik bir gösterge olarak ele alınmıştır.

TARTIŞMA

Hüseyin Taha Sucuoğlu’nun “Umay Ana” çalışmasında kadın figürü, cennin, dünya, kanatlar, ağaç dalları, bereket boynuzu, çiçekler ve ışık etkisi aracılığıyla annelik, doğurganlık, kutsallık ve bereket kavramları görselleştirilmiştir. İllüstrasyondaki göstergeler, figürün doğa ve kozmik düzenle ilişkisini destekleyerek, öğrencinin mitolojik bilgiyi sembolik bir tasarım diline dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Gizem Kandil’in “Asena: Bozkurdun Mirası” adlı illüstrasyonunda ise Asena miti, fantastik karakter tasarımı anlayışıyla yorumlanmıştır. Yarı insan yarı kurt biçiminde kurgulanan kadın savaşı figürü, Türk mitolojisindeki dişi kurt imgesini, köken anlatısını koruyucu/savaşı kimlik bağlamında yeniden üretmektedir. Bu yönüyle çalışma, Asena’yı mitolojik bir köken figürü olmasının yanı sıra modern görsel kültür içinde güçlü ve dinamik bir “kadın kahraman” olarak yorumlamaktadır. Arda Pirdal’ın “Semrük-Bürküt/Göklerin Efendisi” başlıklı çalışması ise çift başlı kartal imgesini göksel hâkimiyet, kutsal otorite ve koruyucu güç kavramlarıyla ilişkilendiren bir tasarım örneği sunmaktadır. Tasarımda, Semrük-Bürküt’ün sıradan bir kuş değil kutsal, kozmik ve doğaüstü bir varlık olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Çalışmada ele alınan öğrenci illüstrasyonları, Türk mitolojisinde yer alan bu imgelerin çağdaş görsel tasarım diliyle yeniden yorumlanabileceğini göstermektedir. Mitolojik karakterlerin her biri, Türk mitolojik düşüncesinin doğa, insan ve kutsal arasındaki bütüncül ilişkiyi nasıl kavradığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Görsel tasarım eğitimi açısından Türk

mitolojisi, öğrencilerin kültürel kaynaklardan beslenerek özgün tasarım dili geliştirmelerine imkân tanıyan önemli bir içerik alanı olarak görülmektedir. Mitolojik imgeler üzerine yapılan uygulamalar, öğrencilerin biçimsel görsel üretim gerçekleştirmelerini, araştırma yapmalarını, sembolik anlamları çözümlmelerini, kültürel bağ kavramalarını ve bu bağ çağdaş tasarım diliyle yeniden yorumlamalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türk mitolojisinin çağdaş illüstrasyon tasarımlarına aktarılmasını kültürel süreklilik ve tasarım eğitimi açısından önemli bir alan olarak ele almaktadır. Türk mitolojisi, illüstrasyon ve görsel tasarım eğitimi için tarihi bir kaynak olmasının yanı sıra yaratıcı, kavramsal ve kültürel üretimi destekleyen dinamik bir tasarım alanı olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında ele alınan Umay Ana, Asena ve Semrük-Bürküt figürleri, Türk mitolojisinin farklı anlam öğelerini temsil eden önemli sembolik varlıklar olarak değerlendirilmiştir. Bu üç figürün ortak noktası, Türk mitolojik düşüncesinde doğa, kutsallık, koruma ve varoluş sürekliliği gibi temel kavramlarla ilişkilendirilmiş olmalarıdır. Tasarım eğitimi açısından bakıldığında, Türk mitolojisinden hareketle yapılan bu tür uygulamalar öğrencilerin kültürel mirasa yönelik farkındalıklarını arttırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca sembolik düşünme, kavramsal çözümleme ve görsel anlatım becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Mitolojik imgelerin illüstrasyon tasarımlarına aktarılması, öğrencilerin estetik kompozisyon üretmelerini ve bir anlatıyı, kavramı ya da kültürel anlamı görsel dile dönüştürmelerini gerekli kılmaktadır. Bu süreç, görsel tasarım eğitiminde araştırma, kavram geliştirme, sembol analizi, kompozisyon kurma, renk-biçim ilişkisi oluşturma ve kültürel bağlamı yorumlama açısından önemli bir öğrenme alanı oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Türk mitolojisinde yer alan imgelerin çağdaş illüstrasyon tasarımlarına aktarılması ve kültürel mirasın güncel tasarım diliyle yeniden yorumlanması açısından önemli bir olanak sunmaktadır. Umay Ana, Asena ve Semrük-Bürküt örneklerinin, mitolojik anlatıların görsel tasarım eğitiminde içerik ve biçim açısından zengin bir kaynak oluşturduğu düşünülmektedir. Bu figürler üzerinden geliştirilen öğrenci çalışmaları, mitolojik bilginin çağdaş görsel iletişim araçları ve dijital illüstrasyon tasarımları aracılığıyla yeniden üretilebileceğini ortaya sunmaktadır. Dolayısıyla Türk mitolojisinin tasarım eğitiminde kullanılması, öğrencilerin kültürel kimlik bilincini güç-

lendirmekte, yaratıcı düşünme süreçlerini desteklemekte ve kültürel değerlerin çağdaş görsel anlatım biçimleriyle geleceğe aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bayat, F., (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri* (S. Rıfat, Çev., 2. baskı). İstanbul: Om Kuram Yayınevi.
- Gümüüş, İ. (2022). *Mitoloji Araştırmaları IV. Çanakkale: Paradigma Akademi*.
- İndirkaş, Z. (2013). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kabak, T. ve Köksal, F. (2021). *Yazılı Kaynaklar ve Anlatılar Işığında Türk Mitolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kabak, T. ve Köksal, F., *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:5, Sayı:1. 208 – 210. S: 209. Aktaran: Yeşilyurt, N. (2022). *Kitap Tanıtımı-Yazılı Kaynaklar ve Anlatılar Işığında Türk Mitolojisi*.
- Kızıldağ, H. (2019). Türk Mitolojisinin Teknolojik Güce Ve Karaktere Etkisi: “Monster” Bilgisayar Modelleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 970-990.
- Küçük, M. A. (2013). Geleneksel Türk Dini’ndeki “Ana/Dışıl Ruhlar” a Mitolojik Açıdan Bakış. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 105-134.
- Küçüktuncer, M. (2020). Türk Mitolojisi ve Şamanizm’de Tabiat Olayları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8(21), 95-108.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi* (2. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkartal, M. (2015). Türk Mitolojisi ve Sanat Eğitimindeki Yeri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 84-86.
- Sansar, H. (2021). Mitolojik Hikâyelerin Resimleme İle İlişkisi: Türk Mitolojik Hikâyelerinin Resimlenmesi ve Taşınabilir Ürünler Üzerine Grafik Baskı Uygulamaları (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Seyidoğlu, B. (2019). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar: Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergah Yayınları.

OKULÖNCESİ ÇOCUKLARIN EKRANDA İZLEDİKLERİ DİJİTAL KARAKTERLERİN ROLLERİNE BÜRÜNMELERİ

Hatice DARGA

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
<https://orcid.org/0000-0001-6759-6660>,
hdarga@mehmetakif.edu.tr

GİRİŞ

Okul öncesi yaştaki çocuklar, sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterlerini rol model olarak benimseyebilmektedir. Bu özdeşleşme, söz konusu karakterlerin sergilediği değerlerin ve davranışların içselleştirilmesine yol açarak çocukların sosyal etkileşimlerini ve duygusal tepkilerini şekillendirebilir.

Okul öncesi dönemde 4-6 yaş çocukların çizgi film ve dijital oyun karakterleriyle olan etkileşimleri, bu karakterlerin konuşma ve davranışlarının çocukların oyunlarına, konuşmalarına ve günlük yaşamlarına yansımaları açısından önemli bir çalışma alanıdır. Bu yaş grubundaki çocuklar, medya içeriklerinden etkilenmeye oldukça açıktır ve bu içerikler onların sosyal, bilişsel ve duygusal gelişimlerini şekillendirebilir (Sokolova, 2011; Huh, 2017; Akça & Koç Çilekçiler, 2019; Nikishina, Petrash, 2020; Klopotova vd., 2022; Miliste & Zagura, 2024; Sobkin vd., 2024;2025).

Ancak çizgi film ve oyun karakterlerinin aşırı kişiselleştirilmesi, çocukların bu karakterlerin eylemlerini genelleştirmesini zorlaştırabilir. Çizgi film ve oyun temalı dijital oyunlar, çocukların günlük yaşam konularına dayalı oyunlara kıyasla daha popüler olmakla birlikte bu oyunlar genellikle sınırlı bir bağlam sunar (Klopotova vd., 2022)

Dijital karakterlerinin etkisiyle çocukların oyunlarında gerçek oyun etkileşimlerinin yerini, izledikleri çizgi filmlerin basitleştirilmiş hikayelerini taklit eden hayali oyunlar alabilmektedir. Bu durum, oyun aktivitelerinin yerini pasif izleme alışkanlıklarının almasına yol açabilir (Nikishina, Petrash, 2020; Sung, 2018).

Çizgi film karakterlerine ve dijital oyunlara maruz kalmak, dil edinimi ve iletişim becerilerindeki gelişmelerle ilişkilidir. Eğitici dijital oyunlarla etkileşime giren çocuklarda kelime dağarcığının ve dil kullanımının geliştiği gözlemlenmektedir; zira bu oyunlar sıklıkla sözlü ifadeyi teşvik eden diyalog ve

hikâye anlatımı unsurlarını barındırmaktadır (Schroeder & Kirkorian, 2016; Callaghan & Reich, 2020).

Okul öncesi çocukların, en sevdikleri karakterlerin konuşmalarını ve eylemlerini yorumlaması, bilişsel gelişimlerinde önemli rol oynar. Karakterlerin eylemlerine dayanarak sonuçları tahmin etme ve anlatılarda sunulan ahlaki ikilemler üzerine düşünme gibi anlam oluşturma süreçlerine dâhil olurlar. Bu etkileşim, eleştirel düşünmeyi ve sosyal durumları yönetme becerilerini geliştirir (Miliste & Zagura, 2024).

Dijital karakterler, gözlem yoluyla öğrenme ve taklit yoluyla çocukları etkileyen davranış modelleri sağlar. İş birliği ve nezaket gibi prososyal davranışlar sergileyen karakterler, çocuklarda benzer davranışları teşvik edebilir. Elsa ve Moana gibi Disney karakterlerinin, dolaylı pekiştirme yoluyla prososyal davranışları ve içsel motivasyonu artırdığı belirlenmiştir (Sobkin vd., 2025). Bazı dijital içerikler ise olumsuz özellikleri vurgulayarak, çocukların ahlaki ve sosyal tutumlarını etkileyebilir (Sobkin vd., 2024).

Dijital oyunlar ve çizgi filmler, çocukların sosyal etkileşimlerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. İyi tasarlanmış oyunlar iş birliği ve sosyal etkileşim ve problem çözme teşvik ederken, şiddet içeren içerikler saldırgan davranışları artırabilir (Lieberman, Fisk, & Biely, 2009; Mitrofan, Paul & Spencer, 2009; Tisseron, 2012; Veraksa vd., 2021; Semiz vd., 2025; Zhang, 2026). Bu davranışlar, içerik türü, ekran süresi, kullanılan dijital uygulamanın yapısına ve çocukların bireysel özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir (Lawrence, 2018).

Uzun süreli ekran kullanımı, çocukların sosyal uyum ve işbirlikçi davranışlarını olumsuz etkileyebilir. Ancak, açık hava oyunları gibi fiziksel aktiviteler bu olumsuz etkileri dengeleyebilir (Maria vd., 2026). Çizgi film ve oyun içeriklerinin aşırı tüketimi, uyku düzenini ve davranışsal gelişimi olumsuz etkileyebilir (Callaghan & Reich, 2020; Almuaigel vd., 2021; Sobkin vd., 2024; Chakranon, 2024). Çocukların çizgi film izleme sürelerinin artması, duyuşal aşırı uyarılmaya ve oyun aktivitelerinin azalmasına yol açabilir. Bu durum, çocukların sosyal ve motor becerilerinde bir boşluk yaratabilir (Nikishina, Petrash, 2020).

Anaokulu çocuklarını içeren bir çalışmada, çizgi film programları ile sosyal becerilerin gelişimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, cinsiyet farklılıkları da gözlemlenmiştir (Schroeder & Kirkorian, 2016). Özellikle günde iki saatten fazla çizgi film izlemek, ekran iletişim zorlukları ve azalmış prososyal davranışlarla ilişkilendirilmiştir (Callaghan & Reich, 2020).

Çocuklar, medya içeriklerini yalnızca izlemekle kalmaz, aynı zamanda bu içerikleri hayal dünyalarına ve kimlik gelişimlerine entegre eder. Çizgi film karakterlerinin hikâyeleri ve davranışları, çocukların oyunlarında yeniden canlandırılabilir ve bu süreç, çocukların empati, etik değerlendirme ve sosyal etkileşim becerilerini şekillendirebilir (Sobkin vd., 2025; Izuagie, 2025).

Araştırmalar (Callaghan & Reich, 2020; Sobkin vd., 2025), çocukların dijital karakterlerin duygusal durumlarını ve motivasyonlarını değerlendirirler. Çatışma anlarında karakterlerin hisleri üzerine düşünürken çocuklar empati ve kıskançlık gibi duygular sergilerler. Böylece sosyal gelişim açısından önemli olan karmaşık duygusal dinamiklerin anlamalarına katkı sağlar.

Özetle, çizgi film ve dijital oyun karakterleri, 4-6 yaş arası çocukların oyun davranışlarını, dil gelişimlerini ve sosyal-duygusal etkileşimlerini ve bilişsel becerilerini önemli ölçüde etkileyebilir durumdadır. Ancak, bu etkiler içerik türüne, kullanım süresine ve ebeveynlerin yönlendirmesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ebeveynlerin, çocukların medya tüketimini denetlemesi ve uygun içerik seçimi yapması, bu etkileri olumlu yönde arttırabilecektir (Akça, & Koç Çilekçiler, 2019; Chakranon, 2024; Wu vd., 2014; Denisenkova & Taruntaev, 2023).

Türkiye’de son yıllarda çizgi film ve dijital karakterler ile ilgili yürütülen çalışmalardan (Güneş, 2010; Akça & Koç Çilekçiler, 2019; Darga, Zayimoğlu Öztürk & Öztürk, 2021; Sarman, & Sarman, 2022; Semiz Türkoğlu & Türkoğlu, 2022; Hark Söylemez, 2023; Ergin, 2025;) bazıları; dijital karakterlerin çocukların satın alma davranışlarına etkileri (Güneş, V. (2010), Rafadan Tayfa çizgi filminin dijital okuryazarlık açısından incelenmesi (Hark Söylemez, 2023), çocukların en çok etkilendiği çizgi film karakterleri (Akça & Koç Çilekçiler, 2019), çizgi film ve fantastik animasyon karakterlerin bağımlılık açısından incelenmesi (Sarman, A., & Sarman, 2022), çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri (Semiz Türkoğlu & Türkoğlu, 2022), çocukların izleme tercihleri ve gelişimsel yansımaları (Ergin, 2025) ve çizgi filmlerin çocukların dil ve sosyal gelişim alanlarına etkisine yönelik ebeveyn görüşleri (Darga, Zayimoğlu Öztürk & Öztürk, 2021) şeklindedir.

Mevcut çalışmalarda, çocukların sevdikleri çizgi film ve dijital oyunların ve karakterlerinin çocukların davranışlarına yansımalarına odaklanarak, oyun, konuşma ve günlük yaşam davranışlarına yönelik gözlemlerin neler olduğuna yönelik bir girişimde bulunulmamaktadır. Bu çalışmada okulöncesi 4-6 yaş çocukların sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterlerinin

rollerine bürünmelerine odaklanarak, çocukların en sevdiği çizgi film ve dijital oyunların neler olduğu, en sevilen dijital karakterlerin neler olduğu, bu dijital içerik ve karakter özelliklerinin çocukların oyun davranışlarına, konuşmalarına ve günlük yaşamlarına yansımalarının neler olduğu, çocukların sevmedikleri dijital içerik ve karakterlerin neler olduğu ve nedenlerine odaklanmaktadır.

Araştırma soruları

1. Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunlar nelerdir?
2. Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterleri nelerdir?
3. Okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri karakterlerin konuşmalarına yansımaları nelerdir?
4. Okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri karakterlerin oyunlarına yansımaları nelerdir?
5. Okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri karakterlerin günlük yaşamda davranışlarına yansımaları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, okul öncesi çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunların neler olduğu, bu içeriklerdeki en sevilen dijital karakterlerin özelliklerinin çocukların oyun, konuşma ve davranışlarına yansımalarını belirlemek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2007). Başka bir tanımla durum çalışması, daha fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılmasıdır (Gerring (2007).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Örnekleme dâhil etme kriterleri okul öncesi dönemde çocuğu olmak ve dijital ekran izliyor olmaktır. Araştırmaya 10 ebeveyn katılmıştır. Potansiyel katılımcı grubu okul öncesi çağında çocukları olan ebeveynler ile sınırlandırılmıştır. Ebeveynlerin yaşları 26 ilâ 47 arasındadır. Dört ebeveyn

bir işte çalışmamakta, altısı ise devlet ve özel sektörde çalışmaktadır. Çalışan ebeveynlerin iş deneyimleri 11 yıl ile 30 yıl arasındadır. Araştırmaya dahil edilen çocukların 5'i kız, 5'i erkek olup, yaşları 4 ilâ 6 arasında değişmektedir. Tablo 1. Çalışma grubunun demografisini sunmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubunun demografisi

Kod	Yaşı	Katılımcı Ebeveynler			Katılımcı Çocuk		
		Öğrenim Durumu	İş durumu	İş deneyimi	Kod	Yaş	Cinsiyet
E1	32	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	Devlet okulu- kadrolu çalışıyor	11 yıl	Ç1	4. 3	Kız
E2	36	Muhasebe	Çalışıyor (inşaat)	30 yıl	Ç2	4	Erkek
E3	31	kamu yönetimi	Çalışmıyor	yok	Ç3	5	Kız
E4	38	Tıp doktoru	Devlet hastanesi- kadrolu çalışıyor	11 yıl	Ç4	6	Erkek
E5	32	Sağlık memuru	Çalışıyor	13 yıl	Ç5	5	Kız
E6	47	Okul öncesi öğretmeni	Devlet okulu- kadrolu öğretmen	14 yıl	Ç6	6	Kız
E7	33	Okul öncesi öğretmeni	Devlet okulu- kadrolu öğretmen	11 yıl	Ç7	5	Erkek
E8	33	İlkokul	Çalışmıyor	yok	Ç8	4	Erkek
E9	29	Sivil havacılık	Çalışmıyor	yok	Ç9	6	Kız
E10	26	Çocuk gelişimi	Çalışmıyor	yok	Ç10	5	Erkek

Prosedür

Araştırmanın veri toplama aracı, literatür incelemesinden sonra oluşturulan görüşme soruları eğitim bilimleri ve çocuk gelişimi alanında iki akademisyenin uzman görüşüne başvurularak, gerekli düzenlemeler yapıldı. Ardından iki ebeveyn ile pilot uygulama gerçekleştirildi. Pilot uygulamada soruların anlaşılabilirliği değerlendirilmiştir. Son düzenlemenin ardından araştırmanın görüşmelerine başlanmıştır. Ebeveynlerin her biri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler (Creswell, 2020) gerçekleştirildi. Görüşme, araştırmaya katılan bireylerin, belli bir konuda duygu ve düşüncelerini anlatma etkinliğidir. Görüşme yoluyla araştırma konusu hakkında bireyin deneyim, tutum, düşünce, yorum, zihinsel algı ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşmak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Görüşmeler anaokulunda ebeveynlerin uygun olduğu zaman diliminde her biri ile yüz yüze ve bireysel görüşmeler halinde yapıldı. Bir görüşme ortalama 15 dakika sürdü. Görüşmelerden önce ebeveynlere araştırmanın amacı açıklandı ve ebeveynler çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ettiler. Tüm ebeveynler görüşmeyi tamamladı ve tüm soruları cevapladılar. Tablo 2'de görüşme sırasında sorulan belirli sorulara yer verilmektedir.

Tablo 2. Görüşme soruları

1. Çocuğunuzun en sevdiği çizgi film ve oyun hangisidir?
2. Çocuğunuzun en sevdiği çizgi karakter hangisidir/hangileridir? En sevdiği dijital oyun hangisidir?
3. Çocuğunuzun en sevdiği karakterin konuşmasına yansımaları nelerdir? Örnek verir misiniz? (Örnek: karakterin kullandığı kelime veya cümleleri günlük yaşamında kullanıyor mu? Ne gibi?)
4. Çocuğunuzun en sevdiği çizgi karakterin/karakterlerin oyunlarına yansımaları ile ilgili neler söyleyebilirsiniz? (Örnek: Karakterin özelliklerini kullanarak oyunu kuruyor mu? Açıklar mısınız?)
5. Çocuğunuzun en sevdiği karakterin günlük yaşamındaki davranışlarına yansımaları nelerdir? (karakterin gerçek dışı özelliğini benimseyip günlük rutinine yansıtması: yeme içme, giyinme gibi davranışlarına yansıtması gibi)
6. Çocuğunuzun sevmediği çizgi film veya oyun karakteri hangisi/hangileridir? Örnekler misiniz?
7. Çocuğunuz bu karakterleri neden sevmiyor? (Ebeveynden izin alarak, çocuğa sorulabilir).

Araştırmada 10 ebeveynin her birinin görüşmelerdeki cevapları yazılı olarak kaydedilmiştir. Her bir görüşme formu E1, E2 şeklinde kodlanarak katılımcının mahremiyeti sağlanmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemine tabi tutulmuştur. Verilerin anlamlandırma alıştırmasına başlanarak kodlar, kategoriler ve temalar (Creswell, 2020) oluşturulmuştur. Araştırmanın verilerinin analizinde güvenilirliği sağlamak için kodlamalar iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar arasında anlaşmazlık durumlarında uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın sorularından yararlanarak belirlenen üst kategoriler çerçevesinde veriler kodlanarak kategoriler oluşturulmuştur. Bulgular tema, kategoriler ve kodlar çerçevesinde yorumlanarak tablo haline getirilmiştir. Son aşamada, tema ve kategorileri desteklemek için ebeveynlerin ifadelerinden örnekler verilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada, okul öncesi 4-6 yaş grubundaki çocukların dijital ekranda izledikleri çizgi film ve dijital oyunların ve karakterlerinin çocukların oyunlarına, konuşmalarına ve günlük yaşamda davranışlarına yansımaları ebeveynlerin görüşlerine dayanarak incelenmiştir. Araştırmada çocukların ço-

günlükla çizgi film ve dijital oyunu televizyonda, daha azının tablet ve telefonda izlediği, çocukların ekran kullanım süreleri hafta içi ortalama 1-2 saat iken hafta sonu 3 saat ve daha fazla olmaktadır. Görüşme verilerinin analizinde ortaya çıkan tema, kategori ve alt kategoriler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Araştırmanın toplam tema ve kategorileri

Tema	Kategori	Kod
En sevilen dijital karakterler	Hayali çocuk karakter	4
	Hayali insansı hayvan karakter	3
	Hayvan karakter	1
	Gerçek kişi	1
Çocukların konuşmalarda gözlenen dijital karakterler ve sembolik sözleri	Taklit edilen karakter ve sözleri	6
	Ses ve şarkı taklidi	2
	Tavır ve hareket taklidi	2
En sevilen çizgi film ve dijital oyunlar	Çizgi film	9
	Dijital oyun	1
Çocukların taklit ettikleri dijital karakter davranışları	Dış görünüşe özenmek	7
	Benimsenen davranışlar	6
Dijital karakterlerin dramatik oyunlara yansımaları	Karakterin fiziksel yetenekleri	7
	Oyun temasına yansımalar	3
Çocukların sevmedikleri çizgi film ve oyunu sevmeme nedenleri	Dış görünüş özellikleri	4
	İçerik	7
Çocukların sevmediği çizgi film ve dijital oyunlar ile sevmeme nedenleri	Çizgi film	10
Toplam7	16	75

Tablo 3'te araştırmanın toplam 7 tema, 16 kategori ve 75 kod görülmektedir. Okul öncesi çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunlar Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Ebeveynlere göre okul öncesi dönemdeki çocuklarının en sevdiği çizgi film ve dijital oyunlar

Tema: En sevilen çizgi film ve dijital oyunlar			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Çizgi Film (9 kod)	Spiderman	3	E2, E4, E6
	Elsa : Karlar ülkesi	2	E5, E9
	Petronix	1	E3
	İbi	1	E1
	Sonic boom	1	E8
	Tom ve jerry	1	E10
Dijital oyun (1 kod)	Futboll	1	E7
Toplam		10	

Tablo 4, çocukların en sevdiği çizgi film ve dijital oyunları içeren iki kategori ve 10 kodu göstermektedir. Okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterleri Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 5. Ebeveynlere göre okul öncesi çocuklarının en sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterleri

Tema: En çok sevilen dijital karakterler			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Hayali çocuk karakter (4 kod)	Elsa	2	E5, E9
	İbi	1	E1
	Emma	1	E3
Hayali insansı hayvan karakter (3 kod)	Spiderman	2	E2, E6
	Sonic boom	1	E8
Hayvan karakter (1 kod)	Tom ve jerry	1	E10
Gerçek kişi (1 kod)	Arda güler	1	E10
Toplam 4		9	

Tablo 5, çocukların en sevdiği çizgi film ve dijital oyun karakterlerini 4 kategori ve 9 kodu göstermektedir. En sevilen dijital karakterlerin çocukların konuşmalarına yansımaları tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Ebeveynlere göre okul öncesi dönemdeki çocuklarının sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterlerinin konuşmalarına yansımaları

Tema: Çocukların konuşmalarında gözlenen dijital karakterler ve sembolik sözleri			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Taklit edilen karakter ve sözleri (6 kod)	Spiderman: “Sıkı tutunun” diyor	2	E2, E6
	Spiderman: “örümcek hislerim harekete geçti” diyor	1	E4
	Sonic: “Hadi hızlanalım” diyor	1	E8
	Tom ve jerry: “Seni küçük fare” diyor	1	E10
	Petronix: “görev başında “ diyor	1	E3
Ses ve şarkı taklidi (2 kod)	“Elsa’ nın “Kardan adam yapsak senle” şarkısını söylüyor	2	E5, E9
Tavır ve hareket taklidi (2 kod)	“İbi” gibi her şeyi merak ediyor, sürekli sorular soruyor	1	E1
	Futbolcu Arda Güler’in gol sevinçlerini taklit ediyor	1	E7
Toplam 3		10	

Tablo 6’da, en sevilen dijital karakterlerin çocukların konuşmalarına yansımaları 3 kategori ve 10 kod olarak görülmektedir.

Örnek cümle: Sözde taklit: Spiderman gibi “örümcek hislerim harekete geçti” diyor (E4: 38 yaşında, 11 yıl iş deneyimi).

Tablo 7. Ebeveynlerin, çocuklarının en sevdiği çizgi film ve dijital oyun karakterlerinin özelliklerini oyunlarına yansıtmalarına yönelik görüşleri

Tema: Dijital karakterlerin dramatik oyunlara yansımaları			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Karakterin fiziksel yetenekleri (7 kod)	Spiderman gibi ağ atarak oyuncaklarını sarıyor	2	E2, E4
	Elsa gibi oyunlarında her şeyi buza çeviriyor	2	E5, E9
	Sonic gibi oyunlarında hızlı hareket ediyor	1	E8
	Tom ve Jerry gibi oyunların da kovalamaca oynuyor	1	E10
	Sadece futbol oynuyor, kendi kendine	1	E7
Oyun temasına yansımalar (3 kod)	Oyunlarının içeriğine yansıyor	2	E1, E3
	Dijital karakterleri oyunlarında canlandırıyor.	1	E6
Toplam 2		10	

Tablo 7’de, en sevilen dijital karakterlerin çocukların oyunlarına yansımaları iki kategori ve 10 kod olarak görülmektedir.

Örnek cümle: Karakterin fiziksel yetenekleri: “Sonic gibi oyunların da kovalamaca oynuyor “ (E8: 33 yaşında, çalışmıyor).

Tablo 8. Ebeveynlerin, çocuklarının sevdikleri çizgi film ve oyun karakterinin günlük yaşamda davranışlarına yansıtmalarına yönelik görüşleri

Tema: Çocukların taklit ettikleri dijital karakter davranışları			
Kategoriler	Kodlar	f	Katılımcılar
Dış görünüme özenmek (7 kod)	Kostümlerini giymek istiyor	4	E2, E4, E6, E7
	Elsa gibi giyinmek istiyor, saçını ve tacını istiyor	2	E5, E9
	İbi gibi saçlarını pembe istiyor	1	E1
Benimsenen davranışlar (6 kod)	Spidermanın ağ atma hareketini yapıyor.		E2
	Sevindiğinde mutlu olduğunda ağ atma hareketini yapıyor.	2	E6
	Elsanın buza çevirme hareketini yapıyor.	1	E5
	Sonic gibi elbiselerini koşarken uçuşuyormuş gibi yapıyor	1	E8
	Tom ve Jerry gibi kaçıp saklanıyor.	1	E10
	Karakterin özel güçleri haline onlar gibi dönüşüyor	1	E3
Toplam 2		13	

Tablo 8’de, en sevilen dijital karakterlerin çocukların günlük yaşamlarına yansımaları iki kategori ve 13 kod olarak görülmektedir.

Örnek cümle: Davranış “Sonic gibi elbiselerini koşarken uçuşuyormuş gibi yapıyor” (E8:33 yaşında, iş deneyimi yok). “Elsa’nın saçını,tacını istiyor ,buz hareketini yapıyor ve Elsa’ı kıyafetler istiyor (E5, 32 yaşında, sağlık memuru, 13 yıllık deneyim).

Tablo 9. Ebeveynlere göre okul öncesi dönemdeki çocuklarının sevmediği çizgi film ve dijital oyun karakterleri ve sevmeme nedenleri

Tema: Sevilmeyen dijital karakterler ve nedenleri							
Kate- gori	Kodlar	Kodlar (Nedenler)	Katı- lımcı	f	Ço- cuk	Yaş (Yıl)	Cinsiyet
Çizgi film karakterleri (10 kod)	Batman	Çocuk: “ Çünkü kanatları siyah”	E2	3	Ç2	4	Erkek
		Karamsar buluyor	E4		Ç4	6	Erkek
		Karakteri güzel bulmuyor.	E6		Ç6	6	Kız
	Heidi	Sıkıcı buluyor	E3	2	Ç3	5	Kız
			E7		Ç7	5	Erkek
	Rafadan Tayfa	Korkuyor	E1	2	Ç1	4,3	Kız
		Çocuk: “Güzel oynamıyorlar.”	E8		Ç8	4	Erkek
	Şiriner (Gargamel)	Karakter kötü olduğu için	E5	1	Ç5	5	Kız
	Sagun	Çocuk: “Eğlenceli değil”	E9	1	Ç9	6	Kız
	Doru	İzlerken sıkılıyor	E10	1	Ç10	5	Erkek
Top- lam	6			10			10

Tablo 9’da çocuklarının sevmediği çizgi film ve dijital oyun karakterleri ve sevmeme nedenleri bir kategori ve 6 (sevilmeyen karakter) ve 10 kod (sevmeme nedenleri) olarak görülmektedir.

Örnek cümle: “Batman’ı sevmiyor, karakteri güzel bulmuyor” (E6: 47 yaşında, kadrolu okul öncesi öğretmeni, 14 yıllık iş deneyimi)

TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyun karakterlerinin özelliklerini oyunlarına, konuşmalarına ve günlük yaşam davranışlarına yansıtma ve ebeveynlerinin görüşlerine dayanarak incelemeyi amaçladı. Elde edilen bulgular mevcut literatür ışığında tartışıldı.

Araştırmanın ilk bulgusu, okul öncesi çocukların en sevdikleri dijital içeriğin çoğunlukla çizgi film olduğunu, en azının dijital oyun sevdiğini belirledi. Benzer şekilde Smirnova ve diğerleri (2022) ve Putimsera (2024), çocukların günlük yaşam ve eğitim ortamlarında dijital medya ile etkileşimde olması nedeniyle çizgi film izlemeyi sevdiklerini belirledi. Koçak & Gökaş (2018) ve Duman, Deniz & Kuşen (2020) çalışmalarında, çocuklar ve ebeveynlerin en çok izledikleri programın çizgi film olduğunu belirlemiştir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, çocukların en sevdiği çizgi filmin Spiderman olduğunu, ardından Elsa: Karlar Ülkesi geldiğini, en azından ikisinin İbi ve Sonic Boom olduğunu göstermektedir. Benzer araştırma (Duman, Deniz & Kuşen, 2020)’da çocukların en sevdiği çizgi filmin Pepee olduğu, bazıların Örmcek adam, daha azının Heidi ve Elsa olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın bulguları, okul öncesi çocukların en sevdiği dijital karakterlerin çoğunlukla “Elsa, İbi ve Emma” adındaki hayali çocuk karakterler olduğu, bazılarının “Spiderman-Örümcek Adam ve Sonic boom” adındaki hayali insansı hayvan karakterler olduğudur. En az sevilenler “Tom ve Jerry” ile “Arda Güler” karakterleridir. Spiderman karakterini sevenler çoğunlukla erkek çocuk iken kız çocuk da sevmektedir. Benzer olarak yeni bir çalışma (Coşkun ve Önem, 2024) okul öncesi çocukların en çok sevdikleri karakterin İbi olduğunu, bazılarının örümcek adamı sevdiklerini belirlemiştir.

Bulgular, çocukların sevdikleri karakterlerin çoğunlukla tipik cümlelerini kullandıklarını, daha azının ses-şarkı ve tavır- hareket taklidi yaptıklarını göstermektedir. Ör: Spiderman “Sıkı tutunun, Örümcek hislerim harekete geçti”, Sonic “Hadi hızlanalım.” Elsa “Kardan adam yapsak senle” şarkısı,” İbi gibi her şeyi merak edip, sürekli sorular sormak.” Benzer araştırmalar (Akça & Koç Çilekçiler, 2019; Pfeifer & Elsner, 2013; Sobkin vd., 2025) bulgularımızı desteklemektedir. Çocukların bağ kurdukları çizgi filmlerdeki karakterlerin dil ve ifadeleri taklit etme eğilimlerinin, eğlenceli dil teknikleri ile ilişkili olduğunu belirlemiştir.

Bu araştırmanın bulguları, okul öncesi çocukların sevdikleri dijital karakterlerin çoğunlukla süper fiziksel yeteneklerini oyunlarında canlandırdıklarını, bazılarının oyunların içeriğine yansıtarak canlandırdıklarını göstermektedir. Ör: Spiderman gibi ağ atarak oyuncaklarını sarmak, Elsa gibi her şeyi buza çevirmek, Sonic gibi hızlı hareket etme, kendi kendine sadece futbol oynamak ve dijital karakterleri oyunlarında canlandırmak. Benzer şekilde Coşkun ve Önem (2024), çocukların bağ kurdukları ve olumlu davranışlar gösteren ve insanüstü özelliklere sahip çizgi film karakterlerini daha çok sevdiklerini belirlemiştir.

Bu araştırma, okul öncesi çocukların çoğunlukla sevdikleri dijital karakterlerin fiziksel görünüşlerine özendikleri ve bazılarının fiziksel yeteneklerin gösterildiği davranışları benimsediklerini belirledi. Çocukların çoğunluğu karakterlerin kostümlerini giymek isterken, daha azı Elsa gibi giyinmek, saçını ve tacını istemek, sevindiğinde mutlu olduğunda ağ atma hareketini yapmaktadır. En azından birisi Elsa’nın buza çevirme, İbi gibi saçlarını pembe istemek, Tom ve Jerry gibi kaçıp saklanmak davranışlarını göstermektedir. Schroeder & Kirkorian (2016), çocukların çizgi film ve oyun karakterlerini fiziksel özellikleri ve süper güçlerine dayanarak, kız çocukların Elsa, erkek çocukların Spiderman gibi karakterleri rol model olarak tercih ettiklerini belirlemiştir.

Araştırmanın son bulgusu, okul öncesi çocukların bazıları, “Batman- Yarsa adam,” karakterini güzel olmadığı için, daha azının Heidi karakterini sıkıcı, Rafadan Tayfa”dan korktuğu için, en azından ikisinin “Şirinler-Gargamel”i kötü olduğu ve “Doru” yu sıkıcı bulduğu için sevmedikleridir. Destekleyici literatür (Pfeifer & Elsner, 2013; Sopkin vd., 2024; 2025) çocukların, dijital karakterlerin fiziksel görünümü, yetenekleri ve duygusal durumları gibi özelliklerine dayanarak karakterle özdeşleştiğini belirtmektedir. Coşkun ve Önem (2024), benzer ve farklı bulgulara ulaşmışlardır. Farklı olarak, okul öncesi çocukların en çok izledikleri çizgi filmin Rafadan Tayfa, Heidi’nin de sevilen çizgi filmler arasında olduğudur. Benzer bulgu, çocukların daha azının Rafadan Tayfa’nın Hayri karakterini sevmeyişi. Aynı çalışmada çocukların karakterleri sevmeme nedenleri bulgumuzu destekleyicidir. Benzer diğer bir çalışmada Darga, Zayimoğlu Öztürk ve Öztürk (2021), okul öncesi çocukların “Rafadan Tayfa”, “Niloya” ve “Pepe”en çok izlenen çizgi filmler olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmamızda sevilmeyen karakterler arasında yer alan “Heidi” ve “Rafadan Tayfa” çizgi filmleri araştırma (Cerrah Özsevgi ve Saka, 2018) bulgularında ilkökul düzeyindeki çocukların en sevdiği çizgi filmler arasında yer almaktadır. Destekleyici olarak, Akça ve Koç Çilekçiler (2019), kız ve erkek çocukların yerinde olmak istemediği karakterler arasında Örümcek Adam ve Gargamel’in olduğunu belirlemiştir. Çocuklar bu karakterlerin fiziksel ve kişilik özellikleri, cinsiyet ve duygusal durumları nedeniyle istemediklerini söyledikleri belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi 4-6 yaş çocukların sevdikleri çizgi film ve dijital oyunlar ile bunların karakterlerinin neler olduğu, bu karakterlerin çocukların konuşmalarına, oyunlarına ve günlük yaşamda davranışlarına yansımalarının neler olduğunu belirlemektir.

Bu çalışmanın sonuçları, çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunların, bu içeriklerin karakterlerinin özdeşim kurmalarını sağlayan özelliklerinin fiziksel görünüm, süper güç ve duygusal durumları olduğunu öne süren literatür ile uyumludur.

Bu çalışmanın sonuçları, okul öncesi 4-6 yaş çocukların en sevdikleri çizgi film ve dijital oyunların neler olduğu, en sevdikleri karakterlerin neler olduğu, bu karakterleri konuşmalarına, oyunlarına ve günlük yaşamdaki davranışlarına yansımalarının neler olduğu, sevmedikleri karakterler ve sevmeme nedenlerini ortaya koyduğu için özellikle önemlidir.

Öneriler

Yeni araştırmalarda çocukların serbest oyun zamanları ve yapılandırılmış etkinlikler gözlemlenerek, çizgi film ve dijital oyunlar ve karakterlerin yansımaları belirlenebilir.

Eğitimciler, çocukların dijital karakterleri kullanarak yaratıcı oyunlar ve etkinlikler düzenlemelerini teşvik ederek çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine ve karakterleri olumlu şekilde yansıtımlarına olanak sağlayabilir.

Ebeveynler, çocuklarıyla izledikleri içerikleri hakkında onların düşüncelerini dinlemelidir.

Ebeveynler, çocukların ekran başında geçirdiği süreyi sınırlandırmalı, fiziksel aktiviteler ve sosyal etkileşimler için zaman ayrılması, çocukların gelişimi için önemlidir.

Not: Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde gerçekleştirilen II. Uluslararası Bilim, Sanat ve Sağlık Kongresinde sözlü bildiri olarak sunuldu.

REFERENCES

- Akça, F., & Koç Çilekçiler, N. (2019). Okul öncesi dönemdeki çocukların en çok etkilendiği çizgi film karakterleri ve bu karakterlerle özdeşleşmelerinin yol açabileceği dijital tehlikeler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(2), 403-433. Doi.10.15805/addicta.2019.6.2.0053
- Almuaigel, D., Alanazi, A., Almuaigel, M., Mansi, K. (2021). Impact of Technology Use on Behavior and Sleep Scores in Preschool Children in Saudi Arabia. *Frontiers in Psychiatry*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85107283280?origin=scopusAI>
- Chakranon, P., Huang, J.-P., Au, H.-K., (...), Chen, Y.-H. The importance of mother-child interaction on smart device usage and behavior outcomes among toddlers: a longitudinal study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85197299686?origin=scopusAI>
- Coşkun, Y., & Önem, A. (2024). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Çizgi Film Karakterleriyle Özdeşim Kurma Eğilimleri. *Temel Eğitim*, 21, 42-56. <https://izlik.org/JA22ZS73YC>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2020). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Siyasal Kitabevi.
- Darga, H., Zayimoğlu Öztürk, F., & Öztürk, T. (2021). Çizgi filmlerin çocukların dil ve sosyal gelişim alanlarına etkisine yönelik ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *International Primary Education Research Journal*, 5(1), 59-77. <https://izlik.org/JA83PJ92SR>
- Denisenkova, N.S., Taruntaev, P.I. (2023). The Relationship between Parent-Child Relationships and the Use of Digital Devices by Older Preschoolers. *Social Psychology and Society*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85178059574?origin=scopusAI>
- Duman, N., Deniz, T., & Kuşen, İ. Z. (2020). Anaokulu öğrencilerinin masal ve çizgi film tercihlerinin incelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 15-30.

- Ergin, E. (2025). Türkiye’de Çocuk Çizgi Filmlerinin “Google Trends” Üzerinden Analizi: Çocukların İzleme Tercihleri ve Gelişimsel Yansımaları. *TRT Akademi*, 10(25), 1096-1121.
<https://doi.org/10.37679/trta.1743076>
- Gerring, J. (2007). Case study research: Principles and practices. New York: Cambridge University Press.
- Güneş, V. (2010). *Çizgi film karakterlerinin çocukların satın alma davranışlarında etkileri* (Order No. 29159254). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2707559485).
<https://www.proquest.com/dissertations-theses/çizgi-film-karakterlerinin-çocukların-satın-alma/docview/2707559485/se-2>
- Hark Söylemez, N. (2023). Dijital Okuryazarlık Açısından Bir Çizgi Film İncelemesi: Dijital Tayfa. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*, 63, 17-35. <https://doi.org/10.47998/ikad.1148019>
- Huh, Y.J., (2017). Uncovering young children’s transformative digital game play through the exploration of three-year-old children’s cases. *Contemporary Issues in Early Childhood*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85021994047?origin=scopusAI>
- Klopotova, E.E., Samkova, I.A., Jaglovskaya, E.K., Yu. Smirnova, S.(202). Peculiarities of older preschoolers' role behavior in play with different plot content. *Voprosy Psikhologii*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85187931803?origin=scopusAI>
- Koçak, Ö., & Göktaş, Y. (2018). Televizyon ve çizgi film: Okul öncesi çocukların ve ebeveynlerinin izleme alışkanlıkları. 27. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, Antalya. <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/ICES-UEBK-TamMetin.pdf>.
- Lieberman, D.A., Fisk, M.C., Biely, E., (2009). Digital games for young children ages three to six: From research to design. *Computers in the Schools*, <https://www.scopus.com/pages/publications/79955434048?origin=scopusAI>
- Miliste, M., Zagura, N., (2024). A Smart device as a magic wand? parents' perspective on the impact of youtube on young children's second language acquisition. *Eesti Rakenduslingvistika Uhinu Aastaraamat*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85192738379?origin=scopusAI>
- Mitrofan, O., Paul, M., Spencer, N., (2009). Is aggression in children with behavioural and emotional difficulties associated with television viewing and video game playing? A systematic review *Child: Care, Health and Development*, <https://www.scopus.com/pages/publications/58149357472?origin=scopusAI>
- Pfeifer, C. & Elsner, B. (2013). Preschoolers' encoding of rational actions: The role of task features and verbal information. *Journal of Experimental Child Psychology*, 116 (2), 532-544.
<https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.12.005>
- Putimtseva, K. R. (2024). The role of gadgets in the everyday life of a young child: exploring the impact of digital dementia and the importance of digital hygiene. *Perspectives of Science and Education*, 69(3), 587- 601. <https://doi.org/10.32744/pse.2024.3>
- Sarman, A., & Sarman, E. (2022). Çizgi Film ve Fantastik Animasyonlardaki Karakterlerinin Bağımlılık Kapsamında Analizi ve Çocuklar Üzerindeki Etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(2), 216-220
<https://doi.org/10.51982/bagimli.989329>
- Semiz, S., Aykanat, Y.B.Y., Çoksağır, B.S., Yıldırım, M. (2025). Digital play addiction tendency and aggressive behaviors among turkish preschoolers: evidence from parent reports. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*.
<https://www.scopus.com/pages/publications/105023671129?origin=scopusAI>

- Semiz Türkoğlu & Türkoğlu (2022). Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar ve karakterlerin kurgu dağılımı üzerine bir analiz: TRT Çocuk kanalı örneği. [An analysis of gender roles, stereotypes and the fictional distribution of characters in cartoons: The example of the TRT Çocuk channel]. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 48-65. <https://doi.org/10.52642/susbed.1111484>
- Schroeder, E.L. & Kirkorian, H.L. (2016). When seeing is better than doing: Preschoolers' transfer of STEM skills using touchscreen games. *Frontiers in Psychology*, 7(13September). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01377>
- Smirnova, S.Yu., Klopotova, E.E., Rubtsova, O.V., Sorokova, M.G. (2022). Features of Preschoolers' Use of Digital Media: New Socio-Cultural Context. *Social Psychology and Society*, <https://doi.org/10.17759/sps.2022130212>.
- Sokolova, M.V. (2011). Modern cartoon characters in children play and toys. *Psychological Science and Education*, <https://www.scopus.com/pages/publications/85115639735?origin=scopusAI>
- Tisseron, S. (2012). Prevention of media's traumas on children. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, <https://www.scopus.com/pages/publications/84865139621?origin=scopusAI>
- Wu, C.S.T., Fowler, C., Lam, W.Y.Y., Yuen Loke, A. (2014). Parenting approaches and digital technology use of preschool age children in a Chinese community. *Italian Journal of Pediatrics*, <https://www.scopus.com/pages/publications/84902200447?origin=scopusAI>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 11 baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BUCAK İLÇESİNDE DOKUNAN DÖŞEMEALTI HALILARININ TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ayşe YILDIRIM

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Emin Gülmez Teknik Bilimler M.Y.O.
<https://orcid.org/0000-0002-7722-619>, ayildirim@mehmetakif.edu.tr

1. Giriş

Türklerin insanlık tarihine ve somut olmayan kültürel mirasa kazandırdığı en önemli maddi kültür öğelerinin başında halıcılık gelmektedir. Orta Asya'nın coğrafi ve sosyo-ekonomik koşullarında bir ihtiyaç nesnesi olarak doğan dokuma sanatı, Türk topluluklarının göç dalgalarıyla birlikte farklı coğrafyalara taşınmış; taşındığı bölgelerin florası, inanç dünyası ve estetik anlayışıyla harmanlanarak zengin bir çeşitlilik kazanmıştır (Aslanapa, 1987, s. 45; Tokgöz Gün, & Özkartal, 2020; Kemelbekova, Baidabekov & Yeziyeva Nehir, 2023; Dzholdoshova, Yeziyeva, 2025). Bu tarihsel süreçte Anadolu, konargöçer Türkmen ve Yörük aşiretlerinin iskân politikaları ve doğal yaşam alanları bulma arayışları neticesinde geleneksel dokuma kültürünün en canlı ve özgün merkezlerinden biri haline gelmiştir (Öztürk, 2008, s. 88).

Anadolu'ya yerleşim gösteren ve konargöçer yaşam tarzını uzun süre kesintisiz devam ettiren topluluklardan biri de Karakoyunlu Yörükleridir (Eroğlu, 2023, s. 165). Toros Dağları'nın Akdeniz ve Teke Yöresi'ne uzanan bereketli otlakları; Sarıkeçililer, Karakoyunlular ve Saçkaralılar gibi hayvancılıkla geçinen Yörük toplulukları için ideal bir yaşam alanı sunmuştur (Yıldırım, 2023, s. 12). Bu toplulukların inançlarını, doğayla olan ilişkilerini, hüznün ve beklentilerini ilmek ilmek aktardıkları en karakteristik üretim biçimi ise literatürde "Döşemealtı Halıları" olarak isim bulmuştur (Deniz & Aydın, 2022, s. 52). Geleneksel Döşemealtı halıları; hammadde temininden iplerin eğrilmesine, bitkisel boyama (kök boya) süreçlerinden dokuma aşamasına kadar Yörüklerin geleneksel yaşam pratiklerinin doğrudan bir yansımasıdır (Görgünay, 1994, s. 112). Başlangıçta göçebe çadır hayatının günlük ihtiyaçlarını karşılamak, çeyiz hazırlamak ve ev içi kullanım amacıyla tamamen geleneksel yöntemlerle yünden üretilen bu dokumalar, zamanla çevre yerleşimlerden büyük beğeni ve talep görmesi nedeniyle ticari bir değer kazanmış ve önemli bir sosyo-ekonomik gelir kapısı haline dönüşmüştür (Akan, 2008, s. 34; Seyirci, 1995, s. 37).

Döşemealtı halıları, her ne kadar Antalya'nın kuzeyindeki plato ve düzlüklerle (Döşemealtı yöresiyle) anılsa da kültürel ve coğrafi geçirgenliğin bir

sonucu olarak Teke Yöresi'nin geniş bir hinterlandına yayılmıştır (Yıldırım et all. 2015; Yıldırım, 2025). Döşemealtı ekolünün bu geniş coğrafyadaki karakteristik özellikleri, Orta Asya düğüm tekniği olan Gördes (Türk) düğümünün saf bir şekilde korunması ve desenler arasındaki sıkı anlamsal ilişkilerdir (Diyarbakırlı, 1981, s. 74). Bu bağlamda Burdur ili, özellikle de Bucak ilçesi ve çevresi, Döşemealtı halı dokuma geleneğinin tarihsel süreçte en yoğun icra edildiği ve bu özgün karakterin korunduğu üretim merkezlerinin başında gelmektedir (Yıldırım, 2023, s. 18). Bucak merkezinin yanı sıra; Ko-caaliler Beldesi ile Kavacık, Demirli, Kapaklı, Anbahan, Kestel, Susuz, Keçili, Kuşbaba, Gündoğdu, Yuva, Kayaaltı, Bereket, Kayış, Soğanlı ve Büğdüz gibi köyler bu dokuma kültürünün hafıza mekânları olarak öne çıkmaktadır (Yıldırım, 2023, s. 22). İlçe ve çevresinde 1980-1990'lı yıllarda yoğun bir şekilde atölye tarzı, "toplular" dokuma alanlarında aile tipi üretimler gerçekleştirilmiş, ancak tarımsal dönüşüm ve endüstrileşme neticesinde bu üretimler zamanla daralmıştır. Günümüzde bu somut mirasın orijinal formlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması akademik bir zorunluluk haline gelmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmanın temel materyalini, 2019-2026 yılları arasında Bucak ilçesinde yürütülen saha ve alan araştırmaları ile tespit edilen el dokuması Döşemealtı halı ve paspas grupları oluşturmaktadır. İncelemeler; daha önce akademik düzeyde tescillenmiş olan 19 adet numune (2 Halelli, 4 Toplu, 4 Terazi Toplu, 3 Akrepli, 1 Akrepli Dallı, 2 Kocasulu ve 3 Yeni Tasarım) ile yakın dönem saha çalışmalarında gün yüzüne çıkarılan 12 adet yeni dokuma örneğinin (4 adet yaygı halı, 8 adet paspas ve sandalye minderi) birleştirilmesiyle genişletilmiştir. Yardımcı materyal olarak yörede dokuma faaliyetlerinde kullanılan "ıstar" tipi dik tezgâhlar; kirkit, makas, tarak ve kirmen gibi geleneksel araçlar incelenmiştir.

Araştırma, nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanmış olup; gözlem, mülakat ve nesnel verilerin plastik/teknik analizine dayanan tanımlayıcı ve analitik bir alan araştırmasıdır. Sahada yapılan incelemeler sırasında, dokumaları bizzat üretmiş olan halı ustaları ve çeyiz sahipleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih yöntemiyle ipliklerin eğrilme süreçleri, kullanılan bitkisel ve sentetik boyama teknikleri ile motiflerin yöresel isimlendirmeleri (tutmaç topu, büyük albay suyu, göynek yanı, heybe suyu vb.) belgelenmiştir. Her bir dokuma materyali için literatür standartlarına uygun "Bilgi Fişleri" hazırlanarak; en-boy ölçüleri, hav/atıkı/çözgü malzeme türü, renk dağılımları ve desimetrekaredeki ilme

kaliteleri (24 \ 30 Gördes düğümü) metrik olarak kayıt altına alınmıştır (Yıldırım, 2023, s. 45).

3. Bulgular ve Tartışma

Daha önce yapılan çalışmada yörede tespit edilen ve sanatta yeterlilik tezinde verilen 19 Döşemealtı halısına ait kısa bir değerlendirme özeti ve resimleri, yörede dokunan halılara genel bir bakış sunmak üzere devamda verilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bucak ilçe merkezinde tespit edilen ve daha önce yayınlanmış olan halılar

Akreppli Namazlağı

Akreppli Halı

Akreppli Halı

Akreppli Halı

Toplu Yolluk

Toplu Halı

Toplu Halı

Halelli Halı

Halelli Halı

Camili Namazlağı

Terazi Toplu Halı

Terazi Toplu Yolluk

Terazi Toplu Halı

Kocasulu halı

Kocasulu halı

Toplu halı

Yeni tasarım halı

Yeni tasarım halı

Yeni tasarım halı

Bu halılardan yeni tasarımlar hariç, yüzey şeması, motif, renk kullanımları açısından geleneksel Döşemealtı halıları ile benzerlik taşıdığı görülmüştür. Dokuyucularla görüşmelerimize göre, yeni tasarımların bütünüyle dokuyucuların kendi isteğiyle oluşturduğu kompozisyonlarda kurgulandığı, bunu yaparken de beğenileri çerçevesinde daha güzeli oluşturmaya yönelik bir arayış olduğu öğrenilmiştir.

Tespit edilen halılarda kenar suyu sayılarının geleneksel Döşemealtı halılarına göre azaldığı genellikle üç adet ya da bir adet kenar suyu bulunduğu görülmüştür. Yine geleneksel Döşemealtı halılarında olmadığı bilinen kenar suyu ve köşe zeminlerinde beyaz rengin sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca köşe motifi olan geleneksel “heybe suyu” motifi yerine dokuyucuların lokum ya da beş taş adını verdikleri motifin kullanıldığı gözlenmiştir.

Bucak da tespit edilen halıların desen kompozisyonlarının oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Geleneksel Döşemealtı halılarına benzemekle beraber farklılık taşıyanlar yeni tasarım olarak, incelenen halılara dahil edilmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Yeni Tespit edilmiş Dokumalar

Yaygılar

1. Akrepli Hali

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 2010

Dokuyan/sahibi: Rabia Atasayar

Boyut (cm): 70x136 **Kilim/Saçak (cm):** 70- 15 **Tasarım:** Bu dikdörtgen forma sahip dokumanın atkısı çözgüsü ve desen ipleri yündür. Döşemealtı halıları zeminde ya da kenar sularında yer alan motiflerin adlarıyla anılır. Bu haliya da orta zeminde yer alan akrep motifi adını vermiştir. Dokuma iki kenar suyundan orta zeminden ve köşelerden oluşmaktadır. En dıştaki kenar suyunda tutmaç topu iç kenar suyunda su yolu motifi kullanılmıştır. Zeminin köşelerinde heybeli su motifi bulunmaktadır. Köşelerin ve kıvrım motiflerinin ayırdığı zeminde ise akrep motifi Mersin yaprağı koyun gözü ya da çiçek olarak da bilinen motiflerle kompozisyon tamamlanmıştır.

2. Dalı Akrepli Hali

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 1990

Dokuyan/sahibi: Havva Akay/Selma Akay

Boyut (cm): 124x193 **Kilim/Saçak (cm):** 4-10

Tasarım: Dikdörtgen forma sahip dokuma iç ve dış kenar suları ve orta zeminden oluşmaktadır. Atkısı çözgüsü desen ipleri yündür. Zeminde yer alan akrep ve dal motiflerinden adını almıştır. En dış ve en iç kenar suyunda tutmaç topu motifi geniş kenar suyunda ise kocasu motifi yer almıştır. Dokumayı kenar sularından ayıran köşelerde heybeli su motifi kullanılarak kıvrım motifleriyle zeminden ayrılmıştır.

3. Kazayağı motifli seccade

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 2010

Dokuyan/sahibi: Havva Akay/Selma Akay

Boyut (cm): 63x97 **Kilim/Saçak (cm):** 3.5- 6

Tasarım: Dokuma dikdörtgen forma sahiptir ve bir kenar suyu ve bir zeminden oluşmaktadır. Kenar suyunda dokuyucu kişinin kelebek adını verdiği motif zeminde ise kazayağı motifleri ile kompozisyon oluşturulmuştur. Döşemealtı halıları ile benzerlik taşımamaktadır. Dokuyucu kişinin kalan ipleri değerlendirmek amacıyla dokuduğu kendine ait bir tasarımdır.

4. Yıldız motifli Seccade

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 2015

Dokuyan/sahibi: Havva Akay

Boyut (cm): 68x103 **Kilim/Saçak (cm):** 4 - 8

Tasarım: Dokuma dikdörtgen forma sahiptir. Dokumanın kompozisyonu bütün halı yüzeyine yayılmıştır. Geleneksel Döşemealtı halı motiflerinden esinlenilerek dokunmuştur. Mersin yaprağı motifi stilize edilerek kare formların arasına simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir.

B. Paspaslar**1. Akrepli paspas**

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 2009

Dokuyan/sahibi: Havva Akay

Boyut (cm): 64x70

Kilim/Saçak (cm): 3 – 12

Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir. Atkısı çözgüsü desen ipleri yündür. Bordo yeşil kırmızı turuncu sarı siyah beyaz mavi renkler dokumaya hakimdir. Kenar sularında tutmaç topu motifini kullanılmıştır. Zeminde ise akrep motifini koyun gözü çiçek ve dal motifleriyle birlikte kompozisyon oluşturulmuştur.

2. Göbekli paspas

Tespit edilen yer: Bucak merkez

Dokunma tarihi: 2010

Dokuyan/sahibi: Selma Akay

Boyut (cm): 56x66

Kilim/Saçak (cm): 3

Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir. Atkısı çözgüsü desen ipleri yündür. Yeşil mavi kırmızı beyaz sarı renkler hakimdir. Kenar suyuunda tutmaç topu motifini kullanılmıştır. Zeminde göbek ya da toplu adı verilen motif Mersin yaprağı motifleriyle birlikte kullanılarak dokumanın kompozisyonu oluşturulmuştur.

3. Göbekli paspas**Tespit edilen yer:** Bucak merkez**Dokunma tarihi:** 2010**Dokuyan/sahibi:** Selma Akay**Boyut (cm):** 61x68**Kilim/Saçak (cm):** 2

Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir atkısı çözüğü ve desen ipleri yündür. Kırmızı siyah yeşil sarı beyaz mavi renkler dokumaya hakimdir. Kenar suyunda tutmaç topu motifi kullanılmıştır. Zeminde göbekli motifi Mersin yaprağı motifleriyle birlikte kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur.

4. Mersin Yaprığı paspas**Tespit edilen yer:** Bucak merkez**Dokunma tarihi:** 2009**Dokuyan/sahibi:** Selma Akay**Boyut (cm):** 59x67**Kilim/Saçak (cm):** 3 - 10

Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir, dokumanın atkısı çözüğü ve deseni ipleri yündür. Kırmızı sarı yeşil beyaz siyah ve küf yeşili dokumaya hâkim renklerdir. Kenar suyunda tutmaç topu motifi kullanılmıştır. Zeminde ise Mersin yaprağı motifleri simetrik bir şekilde yerleştirilerek kompozisyon oluşturulmuştur.

5. Damalı paspas – sandalye paspası**Tespit edilen yer:** Bucak merkez**Dokunma tarihi:** 2010**Dokuyan/sahibi:** Havva Akay**Boyut (cm):** 33x45, **Kilim/Saçak (cm):** 4 - 8

Tasarım: Dokuma kare forma sahip bir paspas dokumadır. Atkısı, çözüğü yündür. Atkısı ipleri yündür. Kırmızı zemin üzerine yeşil dama formundaki geometrik şekiller dokunarak kompozisyon oluşturulmuştur.

6. Yıldızlı paspas Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2012 Dokuyan/sahibi: Selma Akay Boyut (cm): 57x70, Kilim/Saçak (cm): 4 - 9 Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir. Atkısı çözgüsü ve desen ipleri yündür. Kırmızı yeşil mavi sarı siyah ve beyaz renkler dokumaya hakimdir. Mersin yaprağı motifleri dikey sütunların arasına simetrik bir şekilde yerleştirilerek dokumanın kompozisyonu oluşturulmuştur.	
7. Sandalye paspası Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2011 Dokuyan/sahibi: Havva Akay Boyut (cm): 64x63, Kilim/Saçak (cm): 4-7 Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir. Atkısı çözgüsü ve desen ipleri yündür. Zeminde dokuyucunun petek adını verdiği motifler yüzeye dağıtılarak kompozisyon oluşturulmuştur.	
8. Akrepli Dalı Paspas Tespit edilen yer: Bucak Dokunma tarihi: 2012 Dokuyan/sahibi: Selma Akay Boyut (cm): 63x63, Kilim/Saçak (cm): 3-8 Tasarım: Dokuma kare forma sahiptir. Atkısı, çözgüsü ve desen ipleri yündür. Mavi beyaz siyah kırmızı sarı renkler dokumaya hakimdir. Kenar suyunda tutmaç topu motifi kullanılmıştır. Zeminde ise akrep ve dal motifleri birlikte kullanılarak boş yerlere çiçek ve koyun gözü motifleri yerleştirilmiş ve kompozisyon tamamlanmıştır.	

3.1. Geleneksel Yapıdaki Biçimsel Kırılmalar ve Tipolojik Dönüşüm

Bucak ilçe merkezinde tespit edilen dokumalar, geleneksel şema özellikleri taşıyan klasik numuneler ile dokuyucuların tamamen öznel beğenileri ve

malzeme imkanları doğrultusunda şekillenen “yeni tasarımlar” olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Döşemealtı halıcılık literatüründe genel kabul gören kompozisyon şemaları; Akrepli, Toplu (3 göbekli), Halelli, Terazi Toplu, Kocasulu ve Meşe Yapağı/Dallı tasarımlarından oluşmaktadır (Se-yirci, 1988, s. 19). Ancak Bucak örnekleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı plastik analizlerde, klasik Döşemealtı halı yapısından ayrıışan belirgin mor-folojik kırılmalar saptanmıştır:

- **Bordür Katmanlarının Sadeleşmesi:** Klasik Döşemealtı halılarında iç içe geçen çok katmanlı, kalın ve hiyerarşik kurgulanan kenar suyu şemalarının Bucak havzasında sadeleştiği; ekseriyetle üç veya tek sıra kenar suyuna indirgendigi gözlenmiştir.
- **Beyaz Renk Frekansının Artışı:** Geleneksel şemada kök boyalı yoğun koyu renkler (kırmızı, lacivert, bordo, yeşil) hakimken, Bucak örneklerinde kenar sularında ve mihrap köşe zeminlerinde parlak beyaz rengin yüksek kontrast oluşturacak şekilde baskın kullanımı tespit edilmiştir.
- **Köşe Motiflerinin Evrilmesi:** Nazar ve koruma sembolizmi içeren geleneksel “heybe suyu” motifinin yerini, dokuyucuların çağdaş estetik arayışları neticesinde “lokum” ya da “beş taş” olarak adlandırdıkları daha soyut ve geometrik kompozisyonlara bıraktığı görülmüştür.

3.2. Yeni Tespit Edilen Dokumalar

A. Yayılar

1. Akrepli Halı (Rabia Atasayar - 2010):

Boyutlar ve Teknik: 70x136 cm, 3.5 cm kilim, 15 cm saçak yapısı. Tamen yün malzeme.

Plastik Analiz: Dikdörtgen formda kurgulanmıştır. Dış bordürde “tutmaç topu”, iç sırada ise ince bir “su yolu” motifi (Hamamcı, 2025) leke dengesini kurar. Köşelerde “heybeli su” bezemesi yer alırken, zemin alanında düşey aksa simetrik yerleştirilen “akrep” motifi; “mersin yapağı”, “koyun gözü” veya “çiçek” olarak da bilinen piktogramlarla desteklenerek birinci algı planını oluşturur.

2. Dallı Akrepli Halı (Havva Akay / Selma Akay - 1990):

Boyutlar ve Teknik: 124x193 cm, 4 cm kilim, 10 cm saçak payı. Atkı, çözgü ve hav ipleri yündür.

Plastik Analiz: İç ve dış dar bordürlerde “tutmaç topu” tekrarlanırken, merkezî geniş bordürde ritmik bir “kocası” motifi akışı hakimdir. Kıvrım çizgileriyle zeminden ayrılan köşe dolgularında “heybeli su” kullanılmıştır. Merkez sahada “akrep” ve doğaçlama “dal” motifleri açık-koyu kontrastı üzerinden yüzey egemenliği kurmaktadır.

3. Kazayağı Motifli Seccade (Havva Akay / Selma Akay- 2010):

Boyutlar ve Teknik: 63x97 cm, 3.5 cm kilim, 6 cm saçak.

Plastik Analiz: Geleneksel Döşemealtı üslubuna bütünüyle tezat oluşturan deneysel bir tasarımdır. Tek sıra kenar suyunda dokuyucunun “kelebek” adını verdiği soyut formlar, iç zeminde ise serbest düzende serpiştirilmiş “kazayağı” motifleri yer alır. Dokuyucunun halı imalatından geriye kalan artık ipleri değerlendirme güdüsüyle ürettiği şahsî bir kompozisyon kurgusudur.

4. Yıldız Motifli Seccade (Havva Akay- 2015):

Boyutlar ve Teknik: 68x103 cm, 4 cm kilim, 8 cm saçak.

Plastik Analiz: Bordür ve zemin ayrımının ortadan kaldırılarak tasarımın tüm yüzeye homojen yayıldığı bir kurgudur. Geleneksel Döşemealtı geometrisinden esinlenilerek, stilize edilmiş “mersin yaprağı” motifleri oluşturulan kare modüllerin içerisine katı bir simetri ve aralıklı tekrar prensibiyle dağıtılmıştır.

B. Paspaslar ve Küçük Dokumalar

1. Akrepli Paspas (Havva Akay- 2009):

Boyut/Malzeme: 64x70 cm kare form, tamamen yün konstrüksiyon.

Plastik Analiz: Bordo, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı, siyah, beyaz ve mavi renklerin bir arada kullanılmasıyla çok renkli (polikrom) bir armoni elde edilmiştir. Bordürde “tutmaç topu”, iç alanda ise “akrep”, “koyun gözü”, “çiçek” ve “dal” piktogramları leke dengesini sağlayacak şekilde serbestçe dağıtılmıştır.

2. Göbekli Paspas (Selma Akay- 2010 / Örnek I):

Boyut/Malzeme: 56x66 cm kare form, yün iplik.

Plastik Analiz: Yeşil, mavi, kırmızı, beyaz ve sarı renklerin hakim olduğu eserin dar kenar suyunda koruyucu “tutmaç topu” yinelenmiştir. Merkez zeminde ise “göbek” (toplu) motifi etrafında filizlenen “mersin yaprağı” motifleriyle dengeli bir odak noktası kurgulanmıştır.

3. Göbekli Paspas (Selma Akay- 2010 / Örnek II):

Boyut/Malzeme: 61x68 cm kare form, yün malzeme.

Plastik Analiz: Kırmızı, siyah, yeşil, sarı, beyaz ve mavi renklerin kullanıldığı dokumada, leke değerleri siyah zemin and beyaz kontürlerin yarattığı netlik üzerinden okunur. Klasik “tutmaç topu” bordürünün çevrelediği sahada, “göbekli” merkez motifi ile “mersin yaprağı” tekrarları dinamik bir ritim sunar.

4. Mersin Yaprığı Paspas (Selma Akay- 2009):

Boyut/Malzeme: 59x67 cm kare form, yün çözgü ve atkı.

Plastik Analiz: Küf yeşili, sarı, mavi, yeşil, kırmızı, beyaz ve siyah renk kombinasyonu ile sıra dışı bir zemin koloriti elde edilmiştir. “Tutmaç topu” bordür kuşağının içinde, bitkisel kökenli “mersin yaprağı” geometrik motifleri dikey ve yatay ekseninde tam bir matris simetrisiyle yüzeye dağıtılmıştır.

5. Damalı Sandalye Paspası (Havva Akay- 2010):

Boyut/Malzeme: 33x45 cm küçük ölçekli kare form, yün iplik.

Plastik Analiz: Geleneksel Döşemealtı halı kompozisyonlarının tamamen dışında, minimalist ve geometrik bir kurguya sahiptir. Parlak kırmızı zemin üzerine yeşil renkli ipliklerle “dama” düzeninde dokunan kare modüller, optik bir yüzey hareketi meydana getirmektedir.

6. Yıldızlı Paspas (Selma Akay- 2012):

Boyut/Malzeme: 57x70 cm kare şema, yün malzeme.

Plastik Analiz: Kırmızı, yeşil, mavi, sarı, siyah ve beyaz iplerle örülen dokumada, dikey sütunlar halinde organize edilmiş bir alan kurgusu mevcuttur. Bu düşey şeritlerin aralarına simetrik ve geometrik düzende yerleştirilen “mersin yaprağı” ve yıldız formlu motifler, dokumaya strüktürel bir denge kazandırmıştır.

7. Petek Motifli Sandalye Paspası (Havva Akay- 2011):

Boyut/Malzeme: 64x63 cm kare form, tamamen yün.

Plastik Analiz: Yapısal analizde bordür kuşağının tamamen elendiği ve zeminin tek parça bir alan olarak kullanıldığı görülür. Dokuyucunun “petek” adını verdiği altıgen bal peteği formundaki geometrik modüller, tüm yüzeye kesintisiz yayılarak sonsuz raporlama hissi uyandıran özgün bir tasarım oluşturmuştur.

8. Akrepli Dallı Paspas (Selma Akay- 2012):

Boyut/Malzeme: 63x63 cm tam kare form, saf yün konstrüksiyon.

Plastik Analiz: Mavi, beyaz, siyah, kırmızı ve sarı renklerin kontrast dengesiyle kurgulanmıştır. Bordürü oluşturan klasik “tutmaç topu” motifinin iç kısmında, zemin merkezine yerleştirilen stilize “akrep” ve “dal” motifleri ana odağı oluştururken; boşluklar simetrik yerleştirilen “çiçek” ve “koyun gözü” motifleriyle doldurularak doluluk-boşluk oranı dengelenmiştir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bucak ilçesinde gerçekleştirilen çok katmanlı alan araştırmaları, somut olmayan kültürel mirasın en dinamik üretim kollarından olan el dokumacılığının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler karşısındaki adaptasyon yeteneğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Literatürde kayıtlı 19 eski örneğe ek olarak belgelenen 12 yeni eser, el sanatlarındaki dönüşümün yönünü tayin etmede önemli veriler sunmaktadır.

Elde edilen analitik bulgular ışığında şu çıkarımlara ulaşılmıştır:

- 1. Teknik İstikrar ve Hammadde Bağlılığı:** Bucak ilçesinde üretilen dokumaların tamamında, boyut ve kullanım amacı ne olursa olsun tamamen yün malzeme (atki, çözgü, ilme) standardının ve çift düğüm (Türk/Gördes düğümü) geleneğinin tavizsiz sürdürüldüğü saptanmıştır. Kalite değerleri genel itibarıyla 24 \30 aralığında korunmuştur.
- 2. Boyut Küçülmesi ve İşlevsel Esneklik:** Dokuma faaliyetlerinin büyük boyutlu taban halılarından seccade, yolluk ve özellikle kare formlu küçük paspas/minder gruplarına doğru kaydığı görülmektedir. Bu durum, ev içi mekanların küçülmesi, kullanım pratiklerinin değişmesi ve dokuma sürelerini kısaltarak maliyet/emek dengesini koruma çabasının doğal bir neticesidir.
- 3. Deneysel Tasarım ve “Artık İp” Motivasyonu:** Yeni tespit edilen 12 örneğin %50’sinden fazlasını oluşturan paspas gruplarında (damalı, petekli, kazayağı motifli seccade vb.) geleneksel Döşemealtı kompozisyon şemalarından (mihrap, heybe suyu, çoklu bordür düzeni) tamamen uzaklaşıldığı belirlenmiştir. Dokuyucuların ana imalatlardan kalan ipleri

ziyan etmeme dürtüsü, onları şablonlardan bağımsız hareket etmeye, doğaçlama motifler kurgulamaya ve “petek” veya “dama” gibi saf geometrik/modern yüzey tasarımları üretmeye yöneltmiştir.

Sonuç olarak, Bucak yöresi Döşemealtı dokumaları, Yörük kadınının satsal yaratıcılığının, gelenek ile kişisel beğeni arasında kurduğu köprünün somut birer vesikasıdır. Bu dokumaların bütüncül bir yaklaşımla kataloglanması ve akademik literatüre kazandırılması, Türk el sanatları tarihinin gelişim evrelerinin eksiksiz anlaşılmasına paha biçilemez bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akan, M. (2008). *Anadolu Yörük yaşamında dokuma geleneği*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1987). *Türk halı sanatı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- Deniz, B., & Aydın, Ö. (2022). Döşemealtı halıları. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 5(Özel Sayı), 44–79.
- Dzholdoshova, A. B., & Yeziyeva, M. (2025). The influence of material properties on the design of clothing collections. *Mechanics and Technologies*. <https://doi.org/10.55956/IYOS9600>
- Diyarbakırlı, N. (1981). *Türk halı sanatının kökeni*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eroğlu, M. A. (2023). Döşemealtı Kovanlık çuval dokumaları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161–182.
- Hamamcı, A. (2025). Moda Tasarımında Kültürel Sürdürülebilirliğin Geleneksel Motif Örneği Üzerinden İncelenmesi. *Türkiye ve Dünyada Tekstil ve Moda Tasarımı*, (ss, 1-15). Yaz Yayınları. E-ISBN 978-625-8678-28-4
- Görgünay, N. (1994). *Anadolu el dokumalarının dün ve bugün*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kemalbekova, E., Baidabekov, A., & Yeziyeva Nehir, M. (2023). Study of the Basic Geometric Dimensions of the Mausoleum of Hodja Ahmed Yassawi in Central Asia. In L. Y. Cheng (Ed.), *ICGG 2022 - Proceedings of the 20th International Conference on Geometry and Graphics* (pp. 986-993). Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, Vol. 146. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13588-0_86
- Öztürk, İ. (2008). Geleneksel Türk halı sanatında kompozisyon ve motif özellikleri. *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 85–102.
- Seyirci, M. (1988). En eski Döşemealtı halılarından altı örnek. *Milli Kültür Dergisi*, (62), 18–22.
- Seyirci, M. (1995). Döşemealtı halıları ve Adnan Selekler koleksiyonu. *Kültür ve Sanat Dergisi*, (26), 36–39.
- Soysaldı, M. (2012). Akdeniz Bölgesi Yörük dokumalarında kullanılan renkler ve boyama teknikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 9(1), 112–135.
- Tokgöz Gün, F., & Özkartal, M. (2020). The Dimension Of Culture İn Poster Design. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2881-2887.
- Yıldırım, A. (2023). *Burdur’da dokunan Döşemealtı halılarının tespiti ve tasarım özellikleri açısından incelenmesi* (Sanatta Yeterlik Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Yıldırım, A. (2025). Burdur ve çevresi Döşemealtı halı dokumaları. M. Genç (Ed.), *Dokuma araştırmaları II* içinde (s. 8–25). Paradigma Akademi Yayınları.

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA SÖZCÜK BİLGİSİ DERİNLİĞİ: 2024 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE BİR İÇERİK ANALİZİ

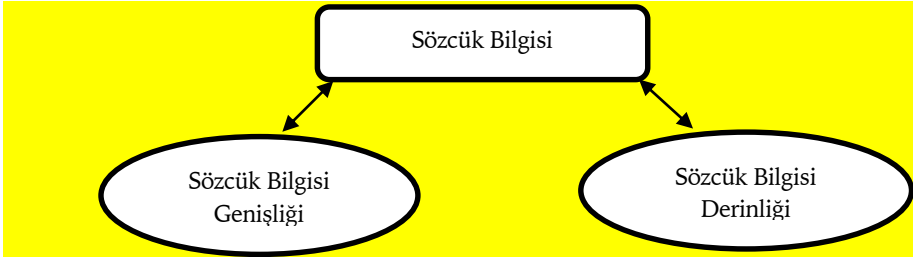
Dr. Mustafa AYDIN

MEB, <https://orcid.org/0000-0001-6816-7809>
m.aydin03@hotmail.com

GİRİŞ

Türkçe eğitimi sürecinde ders kitapları en başat kaynaktır. Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin içerdiği sözcükler öğrencilerin hem anlama hem de anlatma becerilerini besler. Bu yönüyle Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin içerdiği sözcüklerin bazı özellikleri, öğrencilerin gelişimini destekleyici nitelikte olmalıdır.

2024 Türkçe Öğretim Programı sözcük bilgisi bağlamında incelendiğinde; öğrencilerin söz varlığını zenginleştirmesi, sözcüklerin bağlama göre kazandığı anlamları kavraması, yüzey anlam-derin anlam ilişkilerini fark etmesi, sözcükler arasında anlamsal ilişkiler kurabilmesi, deyim, atasözü ve söz öbeklerini işlevine uygun kullanabilmesi, okuma ve dinleme süreçlerinde bilinmeyen sözcüklerin anlamını bağlamdan tahmin etmesi, sözcükleri sözlü ve yazılı anlatımda etkili ve doğru biçimde kullanması, kavram haritası, sözcük ilişkilendirme ve sınıflandırma gibi uygulamalarla anlam ağırları oluşturulması öğrenme çıktılarının elde edilmesi amaçlandığı görülmektedir (MEB, 2024).

Çizim 1. Sözcük bilgisi ulamları.

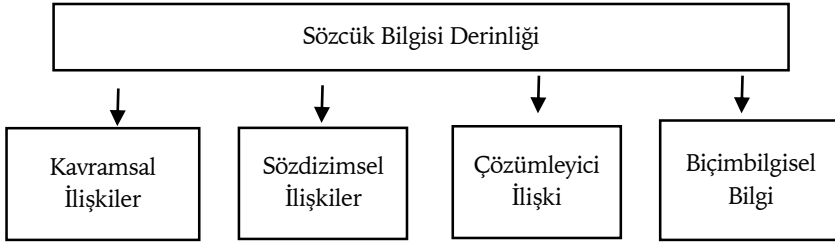
Sözcük bilgisine yönelik Çizim 1’de görülen bu ayrımı ilk olarak Anderson ve Freebody (1979) yapmıştır. Buna göre sözcük bilgisi, sözcük bilgisi, genişliği ve sözcük bilgisi derinliği alt ulamlarından oluşmaktadır. Sözcük bilgisi genişliği bireyin kaç sözcük bildiğini belirtirken sözcük bilgisi derinliği bu sözcükleri ne kadar iyi bildiğiyle ilgilidir. Derinlik; sözcüğün farklı anlamlarını, eşdizimliliklerini, biçimbilimsel özelliklerini ve diğer sözcük-

lerle kurduğu ilişkileri kapsayan çok boyutlu bir yapıdır. Bu nedenle bir sözcüğü bilmek yalnızca onun anlamını tanımak değil, sözcüğe ilişkin zengin ve işlevsel bir bilgi ağına sahip olmayı gerektirir (Schmitt 2014). Bu bağlamda bu çalışmada sözcük bilgisi boyutlarından sözcük bilgisi derinliği ele alınmıştır.

Sözcük bilgisi derinliği (depth of word knowledge) bireyin bir sözcüğün çeşitli yönlerine ilişkin bilgi düzeyi veya bu sözcüğü ne kadar iyi bildiği olarak tanımlanır (Shen, 2008). Başka bir deyişle sözcük bilgisi derinliği, bireyin sözcük ile ilgili ne kadar derin bilgisi olduğunu gösterir (Qian, 2005). Sözcük bilgisi derinliği sözcüğün anlamını tek bir yönüyle değil yazım, sesletim, anlam, kayıt (register), sıklık, sözdizimsel ve biçimbilgisel özellikler gibi tüm yönleriyle bilmesi anlamına gelir (Qian, 1999).

Sözcük dağarcığının derinliği, bilinen sözcükler hakkındaki bilginin ne denli varıl olduğuna gönderimde bulunur. Dolayısıyla derinlik bir sözcükle tanışıklıktan bir sözcüğün çeşitli anlamlarını tam olarak bilmeye ve onun çeşitli bağlamlarda doğru biçimde kullanılmasını anlamaya gönderimde bulunur (Ülper, 2023).

Dagnaw (2023) sözcük derinliği bilgisi azaldıkça okuduğunu anlama düzeyinin azaldığını, sözcük derinliği bilgisi arttıkça okuduğunu anlama düzeyinin de arttığını belirtir. Qian'a (1999) göre sözcük bilgisi derinliği bireyin okuduğunu anlama becerisinin kestirilmesine belirgin bir katkı sağlar.

Çizim 2. Sözcük bilgisi derinliği ulamları. (Kaynak: Hasan ve Shabdin, 2016, s. 256)

Sözcük bilgisi derinliğinin okuduğunu anlamayı destekleyen farklı ulamları vardır. Bu ulamlar; kavramsal ilişkiler (eş anlamlılık, alt anlamlılık, zıt anlamlılık), sözdizimsel ilişkiler (eşdizimlilik), çözümleyici ilişki (meronimi) ve biçimbilgisel bilgi (ekler) olmak üzere dört ulama ayrılır (Hasan ve Shabdin, 2016).

Kavramsal ilişkiler, bir dilin kendi söz varlığı içindeki sözcüklerin birbiriyle olan anlam ilişkileridir. Bu ilişkiler sözcüksel ya da anlamsal ilişki olarak da adlandırılabilir (Jackson, 1988). Bu anlam ilişkileri; *eş anlamlılık*, *zıt anlamlılık*, *alt anlamlılık*, *çok anlamlılık* ve *eşseslilik* olarak sınıflandırılır.

Nesnenin görünümü, konumu veya kullanımına ilişkin bilgi sağlayarak sözcükler arasındaki yatay ilişkiyi yansıtır (Schwartz ve Katzir, 2012). Yataydaki bu ilişki *eşdizimlilik* (collocation) olarak adlandırılır. Eşdizimlilik (collocation), belirli sözcüklerin dilde rastlantısal olmayan biçimde birlikte kullanılma eğilimini belirtir. Başka bir deyişle, bazı sözcükler anlam ve kullanım alışkanlıkları nedeniyle diğer bazı sözcüklerle düzenli olarak bir araya gelir. John Rupert Firth eşdizimliliği “Bir sözcüğün anlamı, birlikte bulunduğu sözcüklerden anlaşılır.” biçiminde açıklamıştır (Firth, 1957).

Biçimbilgisi (Morphology); çekimler, türetmeler ve bileşikler de içeren sözcük oluşturma süreçlerinin incelenmesini konu edinir. Biçimbirimler en küçük anlam birimleri olarak tanımlanır. *Biçimbilgisel bilgi* (morphological knowledge) ise biçimbilgisine ilişkin konuların bilgisidir (Nagy, Carlisle ve Goodwin, 2014).

Türkçe alanyazın incelendiğinde sözcük bilgisi derinliğini doğrudan ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Buna karşılık, uluslararası alanyazında sözcük bilgisi derinliğine yönelik çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Alanyazında var olan çalışmaların sözcük bilgisi derinliğini değerlendirmeye (Read, 1993; Read, 1998; Qian, 1999; Küçük Doğaroğlu ve Acarlar, 2020; Küçük ve Acarlar, 2022) ve sözcük bilgisi derinliği ile okuduğunu anlama, akademik başarı ve farklı dil becerileri arasındaki ilişkileri incelemeye (Qian, 2002; Tannenbaum, Torgesen ve Wagner, 2006; Proctor vd., 2012; Li ve Kirby, 2015; Binder vd., 2017; Yalınkılıç, 2025) odaklandığı görülmektedir. Türkçe ders kitaplarını sözcük bilgisi derinliği açısından inceleyen hiçbir yayımlanmış çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, sözcük bilgisi derinliğini oluşturan alt ulamların Türkçe ders kitaplarında nasıl ele alındığını inceleyen araştırmalara duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmada 2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanmış Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sözcük bilgisi derinliği bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçtan yönelimle aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

1. 2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin kavramsal ilişkiler ulamına göre dağılımı nasıldır?

2. 2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sözdizimsel ilişkiler ulamına göre dağılımı nasıldır?

3. 2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin çözümleyici ilişki ulamına göre dağılımı nasıldır?

4. 2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin biçimbilgisel bilgi ulamına göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Çalışmanın Deseni

Çalışma, Türkçe ders kitaplarında yer alan sözcük bilgisine yönelik etkinliklerin sözcük bilgisi derinliği alt ulamları açısından nasıl yapılandırıldığını ortaya koymayı amaçlayan nitel bir çalışmadır. Veri toplama sürecinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada İncelenen Türkçe Ders Kitapları

Çalışma kapsamında, 2024 Türkçe Öğretim Programı'nın kademeli geçiş süreci nedeniyle sadece 5 ve 6. sınıf düzeyinde hazırlanan toplam dört Türkçe ders kitabı incelemeye alınmıştır. Çalışmada incelenen Türkçe ders kitaplarına Çizelge 4'te yer verilmiştir:

Çizelge 4.

Çalışmanın İncelenen Ders Kitapları Dizelgesi

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1. Kitap ve 2. Kitap)	Dr. Ali CİN Dr. Sezgi DALIOĞLU Arş. Gör. Mehmet KAVAS Alev DÖNMEZ Ceyda HAN Fatih ŞENER Gülşen AKYURT Leyla ANGIN Nuray HÜLÜR TAŞIN Sinan SAYILIR Tülin SAYILIR	MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI	2024
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1. Kitap ve 2. Kitap)	Esra İLHAN Mehmet TOSUN Seçil GEDİK DOĞANER Zahide Nur GÜMÜŞ	MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI	2025

Çizelge 6.

Sınıf Düzeylerine Göre Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Tema ve Metin Sayıları

kitap numarası	tema sayısı		metin sayısı	
	f	%	f	%
5.1	3	25	12	25
5.2	3	25	12	25
6.1	3	25	12	25
6.2	3	25	12	25
TOPLAM	12	100	48	100

Çizelge 6’da, sınıf düzeylerine göre incelenen Türkçe ders kitaplarında yer alan tema ve metin sayıları sunulmaktadır. Çizelge, her sınıf düzeyinde bulunan tema ve bu temalar kapsamında yer alan metinlerin sayısal dağılımını göstererek Türkçe ders kitaplarının içerik yapısına ilişkin genel bir görünüm ortaya koymaktadır. Çizelge 6’da görüldüğü üzere 2 beşinci sınıf, 2 altıncı sınıf Türkçe ders kitabı incelenmiştir. Buna göre her bir kitapta 3 tema, her temada 4 okuma metni olmak üzere toplamda 12 tema yer alan 48 okuma metninde yer alan etkinlikler incelenmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

2024 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanmış Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikleri çözümlemeye yönelik alanyazından yönelimle kuramsal çerçeveden beslenen ve uzman görüşleri ile son biçimi verilen bir Sözcük Bilgisi Derinliği Çözümleme Çizelgesi oluşturulmuş ve kitaplar bu çizelgeye göre çözümlenmiştir. Elde edilen veriler, belirlenen kuramsal çerçeve doğrultusunda içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

İçerik analizi ile elde edilen verilerin güvenilirliğinin sağlanması için incelenen ders kitaplarının çözümleme çizelgesine göre eşleştirilmesi aşamasında bir alan uzmanının da görüşleri alınmıştır. Güvenilirlik hesaplamasında Miles ve Huberman’ın (1994) “Güvenilirlik=Görüş Birliği(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)” formülü kullanılmış ve araştırmacılar arasındaki güvenilirlik %96 olarak bulunmuştur. Sonucun %70’in üzerinde çıkması nedeniyle (Miles ve Huberman 1994) elde edilen sonuç, araştırma için güvenilir kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sözcük bilgisi derinliğinin alt ulamlarına göre dağılımına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Her bir ulama ait etkinliklerin sınıf düzeylerine göre dağılımları sırasıyla Çizelge 7, Çizelge 8, Çizelge 9 ve Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 7.

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin Kavramsal İlişkiler Ulamına Göre Dağılımı

Kitap Numarası	eş anlamlılık		zıt anlamlılık		alt-üst anlamlılık		eş seslilik		çok anlamlılık		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5.1	1	9,1	0	0,0	1	9,1	0	0,0	9	81,8	11	100,0
5.2	1	7,7	0	0,0	4	30,8	0	0,0	8	61,5	13	100,0
6.1	1	8,3	0	0,0	3	25,0	0	0,0	8	66,7	12	100,0
6.2	1	8,3	1	8,3	3	25,0	0	0,0	7	58,3	12	100,0
TOPLAM	4	8,3	1	2,1	11	22,9	0	0,0	32	66,7	48	100,0

Çizelge 7 incelendiğinde, Türkçe ders kitaplarında anlamsal ilişkiler boyutunda en fazla çok anlamlılık ($f=32$, %66,7) ve alt-üst anlamlılık ($f=11$, %22,9) etkinliklerine yer verildiği görülmektedir. Buna karşın eş anlamlılık ($f=4$, %8,3) ve zıt anlamlılık ($f=1$, %2,1) ilişkilerine yönelik unsurların oldukça sınırlı düzeyde kaldığı, eş seslilik ($f=0$) boyutunda ise hiçbir etkinliğin yer almadığı saptanmıştır.

Çizelge 8.

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin Sözdizimsel İlişkiler Ulamına Göre Dağılımı

Kitap Numarası	önad + ad		ad + eylem		ad + ad		belirteç + önad		belirteç + eylem		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5.1	1	16,7	2	33,3	2	33,3	0	0,0	1	16,7	6	100,0
5.2	5	55,6	3	33,3	1	11,1	0	0,0	0	0,0	9	100,0
6.1	1	33,3	0	0,0	0	0,0	2	66,7	0	0,0	3	100,0
6.2	1	33,3	1	33,3	0	0,0	1	33,3	0	0,0	3	100,0
TOPLAM	8	38,1	6	28,6	3	14,3	3	14,3	1	4,8	21	100,0

Çizelge 8 incelendiğinde, incelenen Türkçe ders kitaplarında en fazla yer verilen eşdizimlilik türünün önad + ad (f=8, %38,1) türü olduğu, bunu sırasıyla ad + eylem (f=6, %28,6), ad + ad (f=3, %14,3) ve belirteç + önad (f=3, %14,3) türlerinin takip ettiği görülmektedir. Kitaplarda en sınırlı düzeyde kalan eşdizimlilik türü ise belirteç + eylem (f=1, %4,8) eşdizimlilik türüdür. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında eşdizimliliklerin 5. sınıf düzeyinde daha yoğun (toplam f=15) yapılandırıldığı, 6. sınıf düzeyinde ise daha sınırlı tutulduğu saptanmıştır.

Çizelge 9.

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin Çözümleyici İlişki Ulamına Göre Dağılımı

Kitap Numarası	NP _y + Gen NP _x + Pos		NP _y + Nom NP _x + Pos		Py + Gen (N-ADJ) + NP _x + Pos		NP _y of one-of NP _x		NP _x whose NP _y		NP _x with NP _y		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
5.1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5.2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6.1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6.2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	50,0	1	50,0	2	100,0
TOPLAM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	50,0	1	50,0	2	100,0

Çizelge 9 incelendiğinde, parça-bütün ilişkisi belirten kalıpların Türkçe ders kitaplarında neredeyse hiç yer almadığı görülmektedir. 5.1, 5.2 ve 6.1 sınıf düzeyindeki kitaplarda bu kalıplara yönelik hiçbir veriye rastlanmamıştır (f=0). Bu yapılar sadece 6.2 kitap düzeyinde oldukça sınırlı biçimde rastlanmıştır olup, her iki verinin de NP_x whose NP_y (f=1, %50,0) ve NP_x with NP_y (f=1, %50,0) kalıpları arasında eşit dağıldığı saptanmıştır. Bulgular, kavramsal parça-bütün ilişkisi içeren anlamsal kalıplara yönelik etkinliklere Türkçe ders kitaplarında neredeyse hiç alan açılmadığını göstermektedir.

Çizelge 10.

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin Biçimbilgisel Bilgi Ulamına Göre Dağılımı

Kitap Numarası	biçimbilgisel bilgi		biçimbilgisel işlem		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
5.1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5.2	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6.1	5	50,0	5	50,0	10	100,0
6.2	2	66,7	1	33,3	3	100,0
TOPLAM	7	53,8	6	46,2	13	100,0

Çizelge 10 incelendiğinde, biçimbilgisel yapılara yönelik etkinliklere 5. sınıf (5.1 ve 5.2) düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında hiç yer verilmediği görülmektedir ($f=0$). Bu yapılara yalnızca 6. sınıf düzeyinde rastlanmış olup, biçimbilgisel bilgi ($f=5$, %50,0) ve biçimbilgisel işlem ($f=5$, %50,0) çalışmalarının en yoğun 6.1 kitabında yer aldığı belirlenmiştir. 6.2 kitabında ise verilerin daha sınırlı kalarak ağırlıklı olarak biçimbilgisel bilgi ($f=2$, %66,7) yönünde şekillendiği saptanmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, 2024 Türkçe Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan 5 ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sözcük bilgisi derinliğini oluşturan dört temel ulam açısından dengeli ve sistematik bir dağılım sergilemediği belirlenmiştir. Özellikle kavramsal ilişkiler ulamındaki etkinliklerin ağırlıklı olarak çok anlamlılık üzerinde yoğunlaşması buna karşılık çözümleyici ilişki ve biçimbilgisel bilgi ulamlarına sınırlı düzeyde yer verilmesi, sözcük bilgisi derinliğinin çok boyutlu doğasıyla tam olarak örtüşmemektedir. Nitekim Read (1993, 1998), Qian (2002) ve Schmitt (2014), sözcük bilgisi derinliğinin yalnızca sözcük anlamını değil; biçimbilgisel bilgi, sözdizimsel kullanım, eşdizimlilik ve sözcükler arası anlamsal ilişkileri kapsayan çok boyutlu bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan Türkçe ders kitaplarında belirli alt boyutlara ağırlık verilmesi, öğrencilerin sözcük bilgisi derinliğini bütüncül biçimde geliştirmesini güçleştirebilir.

Bununla birlikte Türkçe ders kitaplarında en fazla ihmal edilen boyutun çözümleyici ilişkiler (parça-bütün ilişkisi) ulamı olduğu ($f=2$) belirlenirken biçimbilgisel ulamında ise sarmallık ilkesiyle örtüşmeyen bir dağılım dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, 5. sınıf düzeyinde hiç yer verilmeyen biçimbilgisel etkinliklerin 6. sınıfta yoğunlaştığı ($f=13$) görülmüştür. Sözdizimsel ilişkiler ulamında ise önad + ad yapısının ($f=8$) diğer örüntülere göre daha sık kullanıldığı ancak etkinlik yoğunluğunun 5. sınıftan 6. sınıfa geçişte dikkat çekici ölçüde azaldığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular, etkinliklerin sınıf düzeyleri arasında kademeli ilerleme ve süreklilik ilkelerine uygun biçimde yapılandırılmadığını ortaya koymaktadır.

Uluslararası alanyazında sözcük bilgisi derinliğinin okuduğunu anlama ve akademik başarı üzerinde sözcük bilgisi genişliğinin ötesinde önemli bir yordayıcı olduğu birçok çalışmada ortaya konmuştur (Qian, 2002; Tannenbaum, Torgesen ve Wagner, 2006; Proctor vd., 2012; Li ve Kirby, 2015; Binder vd., 2017). Benzer biçimde Yalınkılıç (2025), yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerde sözcük bilgisi derinliği ile alıcı ve üretici eşdizimlilik

bilgisi arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın bulguları ise Türkçe ders kitaplarında özellikle eşdizimsel ve biçimbilgisel etkinliklerin sınırlı olması nedeniyle öğrencilerin sözcük bilgisi derinliğini destekleyen öğrenme yaşantılarının yeterince zenginleştirilemediğine işaret etmektedir.

Türkçe alanyazın incelendiğinde sözcük bilgisi derinliğini Türkçe ders kitabı etkinlikleri bağlamında inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamaması nedeniyle çalışmanın bulgularını doğrudan benzer çalışmalarla karşılaştırmak mümkün olmamıştır. Sonuç olarak çalışma, 2024 Türkçe Öğretim Programı'nın benimsediği bütüncül dil becerileri yaklaşımı doğrultusunda, Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sözcük bilgisi derinliğini destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkçe ders kitaplarının sözcük bilgisi derinliği açısından incelenmesine yönelik ilk çalışmalardan biri olması bakımından alanyazına özgün katkı sunduğu söylenebilir.

ÖNERİLER

1. Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikler, sözcük bilgisi derinliğine yönelik tüm ulamları dengeli biçimde içermelidir.
2. Biçimbilgisel ve sözdizimsel etkinlikler, sınıf düzeyleri arasında kopukluk oluşturmayacak biçimde sarmal eğitim anlayışına uygun olarak kademeli biçimde yapılandırılmalıdır.
3. Sözcük bilgisi derinliği, öğrencilerin okuduğunu anlama, anlam kurma ve üst düzey dil becerilerini geliştirmede temel bir unsur olduğundan, 2024 Türkçe Öğretim Programı'nda ve Türkçe ders kitabı etkinliklerinde bu beceriyi destekleyen çalışmalara daha kapsamlı ve sistematik biçimde yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Anderson, R. C., & Freebody, P. (1979). *Vocabulary knowledge*. Technical Report No. 136.
- Aydın, E. E. (2014). Morphological awareness and reading comprehension: The case of an English-Turkish bilingual child versus a Turkish monolingual child. *Yeditepe University Journal of Faculty of Education*, 3(5), 1-47.
- Binder, K. S., Cote, N. G., Lee, C., & Bessette, E. (2017). Beyond breadth: The contributions of vocabulary depth to reading comprehension. *Journal of Research in Reading*, 40(4), 313-331. <https://doi.org/10.1111/1467-9817.12069>
- Çetinkaya, G., Kesici, S. ve Polat, B. (2023). Alıcı ve üretici eşdizimlilik bilgisini değerlendirme aracının geliştirilmesi. *Dil Dergisi*, 174 (2). 23-44. <https://doi.org/10.33690/dil-der.1396828>
- Dagnaw, A. T. (2023). Revisiting the role of breadth and depth of vocabulary knowledge in reading comprehension. *Cogent Education*, 10(1), 2217345. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2217345>

- Finegan, E. (2008). *Language: its structure and use*. Boston, USA: Thomson Wadsworth
- Firth, J. R. (1957). *Papers in linguistics 1934–1951*. Oxford University Press.
- Hasan, M. K., & Shabdin, A. A. (2016). Conceptualization of depth of vocabulary knowledge with academic reading comprehension. *PASAA: Journal of Language Teaching and Learning in Thailand*, 51, 235-268. <https://doi.org/10.58837/CHULA.PASAA.51.1.9>
- Küçük Doğaroğlu, T. ve Acarlar, F. (2020). 4–6 yaş grubu çocuklar için sözcük derinliği testinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 210-221. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2019049974>
- Küçük, T. ve Acarlar, F. (2022). *Investigation of the relationship between semantic information and verbal working memory in children with typical developing, Down syndrome and autism spectrum disorder*. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51(1), 410-442. <https://doi.org/10.14812/cuefd.94670>
- Li, M., & Kirby, J. R. (2015). The effects of vocabulary breadth and depth on English reading. *Applied Linguistics*, 36(5), 611-634. <https://doi.org/10.1093/applin/amu007>
- MEB (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı* (5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Nagy, W. E., Carlisle, J. F., & Goodwin, A. P. (2014). Morphological knowledge and literacy acquisition. *Journal of Learning Disabilities*, 47(1), <http://dx.doi.org/10.1177/0022219413509967>
- Ouellette, G. P. (2006). What's meaning got to do with it: The role of vocabulary in word reading and reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 98(3), 554-566. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0663.98.3.554>
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde belirteçlerin fiillerle birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Qian, D. D. (1999). Assessing the roles of depth and breadth of vocabulary knowledge in reading comprehension. *Canadian Modern Language Review*, 56(2), 282-307. <https://doi.org/10.3138/cmlr.56.2.282>
- Qian, D. D. (2002). Investigating the relationship between vocabulary knowledge and academic reading performance: An assessment perspective. *Language Learning*, 52(3), 513-536. <https://doi.org/10.1111/1467-9922.00193>
- Qian, D.D. (2005). Demystifying lexical Inferencing: The role of aspects of vocabulary knowledge. *TESL Canada Journal*, 22(2), 34-54. <https://doi.org/10.18806/tesl.v22i2.86>
- Proctor, C. P., Silverman, R. D., Harring, J. R., & Montecillo, C. (2012). The role of vocabulary depth in predicting reading comprehension among English learners. *Reading and Writing*, 25(7), 1635-1664. <https://doi.org/10.1007/s11145-011-9336-5>
- Read, J. (1993). The development of a new measure of L2 vocabulary knowledge. *Language Testing*, 10(3), 355-371. <https://doi.org/10.1177/026553229301000308>
- Read, J. (1998). Validating a test to measure depth of vocabulary knowledge. In A. J. Kunnan (Ed.), *Validation in language assessment* (pp. 41–60). Lawrence Erlbaum Associates.
- Schmitt, N. (2014). Size and depth of vocabulary knowledge: What the research shows. *Language Learning*, 64(4), 913-951. <https://doi.org/10.1111/lang.12077>
- Schwartz, M., & Katzir, T. (2012). Depth of lexical knowledge among bilingual children: The impact of schooling. *Reading and Writing*, 25(8), 1947-1971. <https://doi.org/10.1007/s11145-011-9308-9>
- Shen, Z. (2008). The roles of depth and breadth of vocabulary knowledge in EFL reading performance. *Asian Social Science*, 4(12), 135-137. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v4n12p135>

- Tannenbaum, K. R., Torgesen, J. K., & Wagner, R. K. (2006). Relationships between word knowledge and reading comprehension in third-grade children. *Scientific Studies of Reading*, 10(4), 381-398. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr1004_3
- Ülper, H. (2023). *Sözcük ve öğretimi*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Yalınkılıç, K. (2025). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sözcük bilgisi genişliği, sözcük bilgisi derinliği ile alıcı ve üretici eşdizimlilik bilgileri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, T., Diri, B., & Yıldırım, S. (2016). Acquisition of Turkish meronym based on classification of patterns. *Pattern Analysis and Applications*, 19, 495-507. <https://doi.org/10.1007/s10044-015-0516-9>

MÜZİK, TEKSTİL VE DİJİTAL TASARIM BÜTÜNLEŞMESİ (ENTEGRASYONU): ÇİFT DİPLOMA PROGRAMLARI İÇİN DİSİPLİNLER ÖTESİ (TRANSDİSİPLİNLER) BİR KAVRAMSAL MODEL.

INTEGRATION OF MUSIC, TEXTILE, AND DIGITAL DESIGN: A TRANSDISCIPLINARY CONCEPTUAL MODEL FOR DOUBLE DİPLOMA PROGRAMS.

Doktor, Öğr. Üyesi Mariyam YEZİYEVA

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü.
Antalya / Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1265-9155>, E-mail: mariyam@akdeniz.edu.tr

Doç, Dr. Kakimova LAURA

Abai Kazak Ulusal Pedagojik Üniversitesi, Sanat Fakültesi, Müzik Eğitimi ve Koreografi Bölümü. Almatı/Kazakistan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3687-1329>; e-posta: laura_kakim@mail.ru

Doç, Dr. Smanova AKMARAL

Abai Kazak Ulusal Pedagojik Üniversitesi, Sanat Fakültesi, Tasarım Bölümü.

Almatı/Kazakistan, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3547-4743>
e-posta: smanova_s@mail.ru

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Bağlamı ve Sorunsalı

Yirmi birinci yüzyılın karmaşık ve hızla değişen moda endüstrisi, geleneksel disiplinler sınırları aşan, çok boyutlu ve bütünsel bir eğitim anlayışını zorunlu kılmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün 2023 yılına ilişkin verileri (World Trade Organization, 2023), sektörün küresel ticaret hacmi ve bölgesel dağılımına ilişkin istatistikler sunmaktadır. McKinsey & Company ve Business of Fashion'ın (2024) raporu ise sektörün dijital dönüşüm, sürdürülebilirlik ve çok disiplinli yetkinlikler gerektiren bir yapıya evrildiğini öngörmektedir (Amed et al., 2024). Bu dönüşüm, eğitim kurumlarından yalnızca teknik beceri kazandırmayı değil; aynı zamanda yaratıcılık, eleştirel düşünce, disiplinler arası iş birliği ve sayısal okuryazarlık gibi üst düzey yetkinlikler geliştirmeyi beklemektedir.

Geleneksel moda tasarımı eğitim programlarının büyük çoğunluğu, hâlâ disiplin merkezli (discipline-based) bir yapıya sahiptir. Tekstil bilgisi, moda tasarımı ve sayısal teknolojiler ayrı dersler olarak sunulmakta; yüksek lisans

öğrencilerin bu alanları bütünleştirerek yaratıcı çözümler üretmesi beklenmektedir. Ancak bu beklenti, müfredatın yapısal bütünlüğü ile örtüşmemektedir. Gork, Stasiulytė ve Gupta'nın (2025) moda eğitiminde duyuşal yaklaşımlara ilişkin eleştirel çalışması, mevcut programların görsel merkezietçi (visually-centric) bir paradigma üzerine kurulu olduğunu; işitsel, dokunsal, kinestetik ve koku duyuşlarının sistematik olarak dışlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yüksek lisans öğrencilerin tasarım deneyimini yalnızca görsel bir olgu olarak algılamasına yol açmakta; çok duyuşlu (multisensory) tasarım pratiklerinin gelişimini engellemektedir.

Çağdaş sanat eğitiminde kültür mirasının aktif bir pedagojik kaynak olarak kullanılması, bu duyuşal ve transdisipliner boşluğun doldurulması noktasında kritik bir rol oynamaktadır (Kakimova et al., 2026).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, moda tasarımı eğitiminde müzik, tekstil ve sayısal tasarım disiplinlerinin transdisipliner sentezine dayanan yenilikçi bir kavramsal model önermektedir. Çalışma, çok duyuşluluğu (multisensoriality) transdisipliner araştırmanın yöntembilimsel temeli olarak ele almakta; ses, ritim, tekstil sanatı ve moda tasarımı performatif uygulamalar ve moda defilesi yoluyla bütünleştiren bir yaklaşım sunmaktadır. Önerilen kavramsal model, Avrupa Yükseköğretim Alanı (Bologna süreci) çerçevesindeki çift diploma programları bağlamında kurgulanmış; bu yapıların transdisipliner yetkinlik kazandırma potansiyelini teorik ve uygulamalı düzeyde ortaya koymaktadır.

Çalışmanın özgün katkısı üç düzeyde gerçekleşmektedir: Birincisi, mevcut moda eğitimi literatüründe müzik-sinestezi boyutunun tekstil-sayısal tasarım üçgenine sistematik entegrasyonunun sınırlı olduğunu tespit etmek; ikincisi, bu boşluğu dolduran kavramsal bir çerçeve sunmak; üçüncüsü ise bu çerçevenin çift diploma programları aracılığıyla nasıl uygulanabileceğine ilişkin stratejik öneriler geliştirmektedir. Kültürel mirasın sanatsal algı ve yaratıcı düşünce üzerindeki dönüştürücü etkisini kanıtlayan güncel araştırmalar, bu tür transdisipliner yaklaşımların yüksek lisans öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini anlamlı ölçüde geliştirdiğini doğrulamaktadır (Kakimova et al., 2026).

1.3. Araştırma Soruları

Bu çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

Çok duyumluluk, yüksek lisans öğrencilerinin sanatsal-yaratıcı yeterliklerinin gelişimini nasıl etkilemektedir?

Farklı sanat disiplinlerinin transdisipliner bir yaklaşımla bütünleştirilmesini sağlayan mekanizmalar nelerdir?

Performans ve moda defilesi, bütünleşik sanatsal deneyimin oluşumunda hangi işlevi görmektedir?

1.4. Araştırma Hipotezi

Bu çalışma aşağıdaki hipotezi test etmektedir: Sanat eğitimi, çok duyumluluk ilkesi temelinde ve transdisipliner bir yaklaşımla; ses, ritim, tekstil ve moda tasarımı performatif uygulamalar ve moda defilesi aracılığıyla bütünleştirdiğinde, yüksek lisans öğrencilerin transdisipliner yeterlilikleri geleneksel disiplin merkezli eğitim modeline göre anlamlı ölçüde yüksektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Disiplinler Ötesi (Transdisipliner) Eğitim ve Öğrenme

Disiplinler ötesi (transdisipliner) yaklaşım, disiplinlerarasılığın (interdisciplinary) ötesinde bir entegrasyon düzeyini ifade etmektedir. Nicolescu (2002), transdisiplinerliği farklı bilimsel disiplinlerin yanı sıra, bilim dışı bilgi alanlarının da dahil edildiği; bilginin üretim, aktarım ve paylaşım süreçlerinin yeniden tanımlandığı bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, transdisiplinerliğin yalnızca bilimsel disiplinleri değil; aynı zamanda sanat, teknoloji ve toplumsal pratikleri de kapsayan daha geniş bir epistemolojik alana işaret ettiğini göstermektedir.

Klein (2015), dijital beşerî bilimler alanındaki çalışmalarında, transdisiplinerliğin sınır çalışması (boundary work) olarak işlev gördüğünü; disiplinler arasındaki bilgi akışını ve dönüşümünü sağlayan dinamik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Bu perspektif, moda tasarımı eğitiminde müzik, tekstil ve sayısal tasarım disiplinlerinin bir araya getirilmesinin; yalnızca içerik birleştirmesi değil, aynı zamanda epistemolojik bir dönüşüm olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim bilimleri alanında, transdisipliner öğrenme; yüksek lisans öğrencilerin birden fazla bilgi alanından yararlanarak karmaşık problemlere çözüm üretme kapasitesini geliştirmeyi hedeflemektedir. Klein (2010), transdisiplinerliğin disiplinlerin ötesinde (transdisipliner) bilgi üretimi (knowledge production beyond disciplines) olarak tanımlanabileceğini; bu yaklaşımın

yüksek lisans öğrencilerin çok yönlü düşünme, farklı bakış açılarını bütünleştirme ve yaratıcı problem çözme becerilerini geliştirdiğini belirtmektedir

2.2. Çok Duyumluluk (Multisensoriality) ve Duyusal Tasarım

Çok duyumluluk, bireyin çevresel uyaranları birden fazla duyu kanalı aracılığıyla eşzamanlı olarak algılaması ve işlemesi sürecidir. Merleau-Ponty'nin (1945/2012) varoluşçu fenomenolojisinde, beden dünyayla etkileşimin temel aracı olarak konumlandırılmakta; duyuusal deneyim, özne ile nesne arasındaki ayrımı aşan bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır. Bu perspektif, tasarım eğitiminde duyuusal deneyimin yalnızca *bilgi edinme* aracı değil; aynı zamanda *var olma* biçimi olduğunu vurgulamaktadır.

Kolb'ün (2015) deneyimsel öğrenme kuramı, öğrenmenin somut deneyim, gözlemsel yansıtma, kavramsal örgütlenme ve aktif deneyimleme döngüsü aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu döngü, çok duyumluluğun tasarım eğitiminde nasıl işlev görebileceğini açıklamaktadır: Yüksek lisans öğrenci, tekstil malzemesini dokunarak somut deneyim yaşar (hissetme); bu deneyimi müziksel bir ritimle ilişkilendirerek gözlemsel yansıtma yapar (izleme); elde ettiği içgörülerini sayısal araçlarla desenleştirir (düşünme); ve son olarak ürettiği tasarımı defilede sergileyerek aktif deneyimleme gerçekleştirir (yapma).

Gork, Stasiulytė ve Gupta'nın (2025) moda eğitiminde duyuusal yaklaşımlara ilişkin eleştirel çalışması, mevcut programların görsel merkezizetçi (visually-centric) doğasını ortaya koymaktadır. Yazarlar, moda eğitiminde işitsel, dokunsal ve koku duyularının sistematik olarak dışlandığını; bu durumun yüksek lisans öğrencilerin tasarım deneyimini yalnızca görsel bir olgu olarak algılamasına yol açtığını belirtmektedir. Çalışma, çok duyumlu tasarım pratiklerinin geliştirilmesi için duyuusal haritalama (sensory mapping), duyuusal atölye çalışmaları (sensory workshops) ve duyuusal günlük tutma (sensory journals) gibi yöntemlerin kullanılabileceğini önermektedir.

Stasiulyte ve Lewis'in (2022) tekstil tasarımı eğitiminde duyuusal-malzeme estetiğine ilişkin çalışması, malzeme odaklı tasarım (Material Driven Design) yaklaşımının yüksek lisans öğrencilerin tekstil malzemeleriyle duyuusal ve duyuusal bir bağ kurmasını sağladığını göstermektedir. Hasling ve Bang'in (2015) çalışması ise, ilişkiel malzeme özelliklerinin (associative material characteristics) tekstil yansıtmasını (textile reflection) nasıl oluşturduğunu incelemekte; malzemenin "konuşmasını" sağlayan pedagojik stratejiler geliştirmektedir.

2.3. Sinestezi (Birleşik Duyu) ve Yaratıcı Düşünce

Sinestezi, bir duyu modalitesinin uyarınının, başka bir duyu modalitesinde otomatik ve istemsiz bir deneyime yol açtığı nörolojik bir durumdur (Ward, 2013). Kromatik işitsel sinestezi (chromatic-auditory synaesthesia) gibi yaygın formları olduğu gibi; dokunsal- işitsel, görsel-dokunsal gibi daha nadir formları da bulunmaktadır. Simner (2012), sinestezinin “duyuların birleşimi” (union of the senses) olarak tanımlanabileceğini; bu birleşimin yaratıcı düşünceyi ve desen algısını geliştirdiğini belirtmektedir.

Cytowic’in (2018) MIT Press Essential Knowledge serisinde yayınlanan *Synesthesia* adlı kitabı, sinestezinin nörobilimsel temellerini, tarihsel gelişimini ve güncel araştırmalarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Cytowic, sinestezinin “duyusal birleşim” (sensory blending) olarak değil; “duyusal eşlik” (sensory accompaniment) olarak daha doğru tanımlanabileceğini öne sürmektedir. Bu ayrım, sinestezinin tasarım eğitiminde nasıl kullanılabileceği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır: Müzikal bir uyarının (örneğin bir ritim) tekstil desenine dönüştürülmesi, duyuların birbirine dönüşümü değil; birbirine eşlik etmesi olarak anlaşılmalıdır.

Deroy (2017), sinestezi ve ilgili fenomenlere ilişkin kapsamlı inceleme-sinde, çoklu duyu bütünleşmesinin (multisensory integration) yaratıcı süreçlerdeki rolünü incelemektedir. Yazar, sinestezik deneyimin “metaforkal” bir boyuta sahip olduğunu; bu metaforik boyutun sanatsal yaratıcılık için zengin bir kaynak oluşturduğunu belirtmektedir. Bu perspektif, moda tasarımı eğitiminde müziksel ritimlerin tekstil desenlerine ve sayısal görselleştirmelere dönüştürülmesi sürecinin, yalnızca teknik bir çeviri değil; aynı zamanda metaforik bir yaratma eylemi olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4. Çift Diploma Programları ve Bologna Süreci

Bologna Süreci, 1999 yılında imzalanan Bologna Bildirgesi ile başlatılmış; günümüzde 49 Avrupa ülkesini kapsayan bir yükseköğretim reformu girişimidir (European Higher Education Area, 2020). Sürecin temel amaçlarından biri, Avrupa yükseköğretim alanında yüksek lisans öğrenci ve akademisyen hareketliliğini kolaylaştırmak; mezunların diploma ve yeterliliklerinin karşılıklı olarak tanınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi (AKTS), üç kademeli diploma yapısı (lisans, yüksek lisans, doktora) ve kalite güvence mekanizmaları, çift diploma programlarının altyapısını oluşturmaktadır.

Çift diploma programları (joint/dual degree programmes), yüksek lisans öğrencilerin iki farklı üniversiteden eşzamanlı olarak diploma almasını sağlayan yapılardır. RUN-EU (Regional University Network- European University) kılavuzlarına göre, bu programlar en az bir akademik yılın yurtdışında geçirilmesini; müfredatın, değerlendirme kriterlerinin ve kalite güvence süreçlerinin ortaklaşa tasarlanmasını gerektirmektedir (RUN-EU, 2021). Çift diploma programlarının transdisiplinler eğitim için özel bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir: Farklı ülkelerin, farklı geleneklerin ve farklı disiplinler yaklaşımların bir araya geldiği bu yapılar, yüksek lisans öğrencilere sınır ötesi bir öğrenme deneyimi sunmaktadır.

Moda tasarımı alanında çift diploma programları giderek yaygınlaşmaktadır. Politecnico di Milano, University of the Arts London-London College of Fashion, Borås Üniversitesi gibi kurumlar, moda-teknoloji alanında iş birlikleri geliştirmektedir. Bu iş birliklerinin temel motivasyonu, moda endüstrisinin küresel ve teknoloji yoğun doğasına uygun mezunlar yetiştirmektir.

2.5. Moda-Teknoloji Eğitiminde Avrupa Projeleri: Education4Fashion-Tech

Education4Fashion-Tech (E4FT), 2017-2020 yılları arasında Borås Üniversitesi (İsveç) koordinatörlüğünde; Politecnico di Milano (İtalya) ve University of the Arts London-London College of Fashion (İngiltere) ortaklığında yürütülen bir Erasmus+ KA203 (Strategic Partnerships for Higher Education) projesidir (European Commission, 2018). Projenin amacı, moda alanı ile yenilikçi teknolojileri birleştiren disiplinlerarası bir müfredat geliştirmektir.

Proje kapsamında hazırlanan Fashion-Tech Design Tuning Document (Education4Fashion-Tech, 2018), moda tasarımı eğitiminde gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikleri üç odak alanında sistematize etmektedir: (1) Tasarım ve Çoklu Ortam İletişimi, (2) Teknoloji ve Mühendislik, (3) İnsan, Sosyal, Psikolojik ve Ekonomik Bağlamlar. Bu yapı, moda tasarımcısının yalnızca estetik ve teknik bilgiye sahip olmasını değil; aynı zamanda teknolojik gelişmeleri takip edebilen, sosyal ve psikolojik boyutları göz önünde bulunduran bütüncül bir profesyonel olarak yetişmesini hedeflemektedir.

Projenin müfredatı, Problem Based Learning (PBL) yöntemine dayanmaktadır. PBL, yüksek lisans öğrencilerin gerçek hayat problemlerini çözerek öğrendiği; aktif öğrenme, iş birlikçi öğrenme ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini destekleyen bir yaklaşımdır. E4FT'nin PBL odaklı müfredatı, yüksek lisans öğrencilerin moda ve teknoloji alanlarında karmaşık problemlere çözüm üretme kapasitesini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

E4FT'nin devamı niteliğindeki FTalliance (2020-2022) projesi, Knowledge Alliance (Bilgi İttifakı) formatında yürütülmüştür. Bu proje, akademi-sanayi iş birliğini güçlendirme; endüstri odaklı müfredat geliştirme ve mezunların istihdam edilebilirliğini artırma hedeflerini taşımaktadır (FTalliance, 2020-2021).

Her iki proje de moda-teknoloji-teknoloji ekseninde ilerlemekte; giyilebilir teknolojiler, akıllı tekstiller ve sayısal üretim odaklı bir içerik sunmaktadır. Ancak bu projelerin müfredat yapılarında müzik-sinestezi boyutunun sistematik olarak entegre edilmediği gözlemlenmektedir. Bu boşluk, mevcut çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, zemini teoriye dayanan bir kavramsal çerçeve analizi çalışmasıdır. Kavramsal çerçeve analizi, belirli bir kavramın tanımını, sınırlarını, iç yapısını ve diğer kavramlarla ilişkisini sistematik olarak inceleyerek kavramsal bir çerçeve oluşturmayı amaçlayan bir yöntemdir (Jabareen, 2009). Bu çalışmada, transdisipliner moda tasarımı eğitimi kavramı; müzik, tekstil ve sayısal tasarım disiplinlerinin bütünleşimi bağlamında analiz edilmekte; çift diploma programları çerçevesinde nasıl uygulanabileceğine ilişkin bir kavramsal model önerisi geliştirilmektedir. Bu kavramsal model, kültürel mirasın sanatsal algı ve yaratıcı düşüncüyü geliştirmedeki dönüştürücü etkisini pedagojik bir temel olarak kabul etmektedir (Kakimova et al., 2026).

3.2. Veri Toplama ve Analiz Süreçleri

Kapsamlı Literatür Taraması

Bu çalışma, kapsamlı bir literatür taramasına dayanmaktadır. Kapsamlı literatür taraması, belirli bir konu alanındaki mevcut bilgiyi derinlemesine inceleyen; teorik, ampirik ve kavramsal kaynakları bütünleştiren bir yöntemdir (Hart, 1998). Bu çalışmada, literatür incelemesi; moda eğitimi, disiplinler ötesi (transdisipliner) eğitim, çok duyumluluk, sinestezi ve çift diploma programları konularında yürütülmüştür. Bu yaklaşım, sistematik derlemenin aksine, konunun kapsamlı bir haritasını çıkarmayı amaçlar; dahil etme ve çıkarma kriterlerini esnek tutar (Jesson et al., 2011). Çağdaş sanat eğitiminde transdisipliner yaklaşımların, yüksek lisans öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini geliştirmedeki rolüne dair güncel literatür de bu taramaya dâhil edilmiştir (Kakimova et al., 2026).

İnceleme sürecinde Scopus, Web of Science Core Collection ve ERIC veri tabanları ile Google Scholar'da gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelime olarak *fashion education*, *transdisciplinary education*, *multisensory design*, *synesthesia* ve *dual degree programmes* kullanılmıştır. Tarama, 2015–2025 yılları arasında yayınlanan hakemli akademik makaleleri, kitap bölümlerini ve konferans bildirilerini kapsamaktadır. İlk tarama sonucunda ulaşılan kaynaklar, başlık ve özet okumaları ile ön elemeye tabi tutulmuş; ardından tam metin incelemesi yapılmıştır.

Veri Kaynaklarının Kategorizasyonu

Çalışmanın veri kaynakları üç kategoride toplanmıştır:

Birincil kaynaklar: Education4Fashion-Tech (2017–2020) ve FTalliance (2020–2022) projelerinin kamuya açık dokümanları; Erasmus+ proje sonuçları veri tabanı kayıtları.

İkincil kaynaklar: Moda eğitimi, disiplinler ötesi (transdisipliner) eğitim, çok duyumluluk, sinestezi ve çift diploma programları konularında yayınlanan akademik makaleler, kitap bölümleri ve konferans bildirileri.

Üçüncül kaynaklar: Bologna Süreci resmi dokümanları (European Higher Education Area, 2020); Avrupa Komisyonu eğitim politikaları raporları; RUN-EU Double Degree Programmes kalite kılavuzları (D7.1, 2024).

Veri Analizi

Verilerin analizinde doküman analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesini ve yorumlanmasını içeren nitel bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu çalışmada, ulaşılan kaynaklardaki metinler tematik olarak incelenmiş; Education4Fashion-Tech ve FTalliance projelerinin müfredat yapıları, öğrenme çıktıları ve pedagojik stratejileri içerik odaklı olarak analiz edilmiştir. Bu analizler ışığında, mevcut modellerin müzik-sinestezi boyutunu entegre etmediği tespit edilmiş; önerilen kavramsal model bu boşluğu doldurmak üzere kurgulanmıştır. Söz konusu model, yüksek lisans öğrencilerin sanatsal algı düzeylerini yükseltmek için disiplinler arası etkileşimi sistematik bir pedagojik araç olarak kullanmaktadır (Kakimova et al., 2026).

3.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın temel sınırlılığı, kavramsal bir analiz olması nedeniyle önerilen kavramsal modelin deneysel olarak test edilmemiş olmasıdır. Kav-

ramsal modelin etkinliği, gelecekteki araştırmalarda pilot uygulamalar aracılığıyla doğrulanmalıdır. İkinci bir sınırlılık, Education4Fashion-Tech ve FTalliance projelerine ilişkin verilere yalnızca kamuya açık dokümanlar aracılığıyla erişilebilmiş olmasıdır. Proje ortakları tarafından paylaşılmayan iç müfredat detayları, çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Gelecek araştırmalarda, transdisipliner modellerin yüksek lisans öğrenci başarısı üzerindeki etkilerinin nicel verilerle (örn. Kakimova et al., 2026 çalışmasında uygulanan ölççekler) desteklenmesi önerilmektedir.

4. BULGULAR: ÖNERİLEN KAVRAMSAL MODELİN SUNUMU

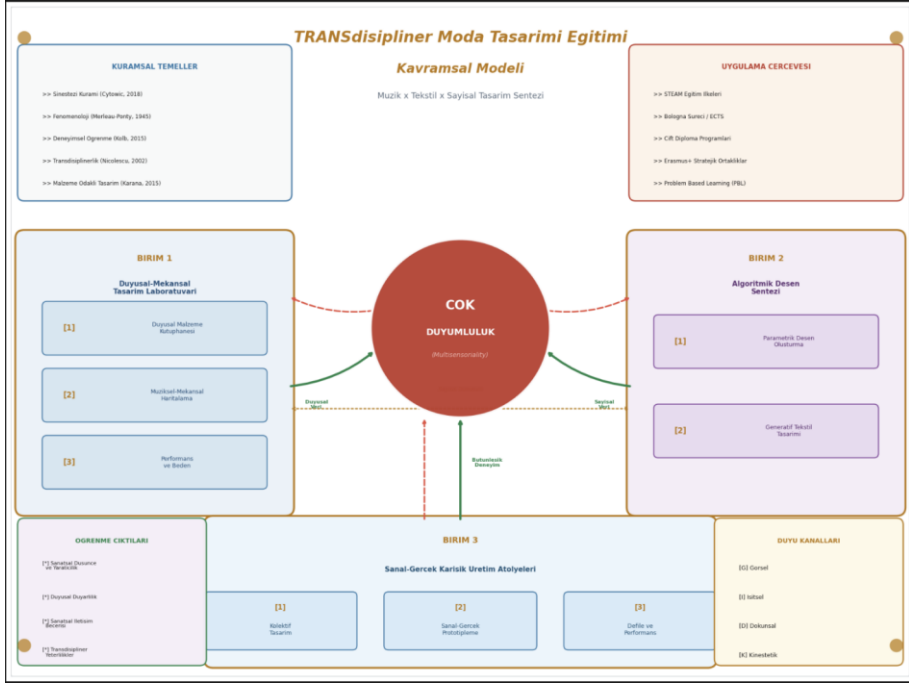
4.1. Kavramsal Modelin Genel Yapısı ve Felsefesi

Önerilen kavramsal model, mevcut literatürde tespit edilen boşluğu doldurmak üzere; sinestezi kuramı, sayısal ön tasarım teknolojileri ve çift diploma programları çerçevesinde disiplinler ötesi (transdisipliner) bir yaklaşımla kurgulanmıştır. Kavramsal modelin temel felsefesi, moda tasarımını yalnızca görsel bir ürün olarak değil; çok duyumlu bir deneyim olarak ele almaktır. Bu felsefe, üç temel ilkeye dayanmaktadır:

1. Bütüncül duyuşal deneyim boyutu: Tasarım süreci, işitsel, görsel, dokunsal ve kinestetik duyuların eşzamanlı devreye sokulduğu bütüncül bir deneyim olarak kurgulanır.
2. Disiplinler ötesi (transdisipliner) sentez boyutu: Müzik, tekstil ve sayısal tasarım disiplinleri, kendi sınırlarını aşarak ortak bir bilgi üretim alanı oluşturur (Nicolescu, 2002).
3. Yerine getirimsel (performatif) öğrenme boyutu: Öğrenme, yalnızca bilişsel bir süreç değil; bedensel, duyuşal ve sosyal boyutları olan yerine getirimsel (performative) bir pratik olarak anlaşılır.

Çağdaş sanat eğitiminde kültürel mirasın aktif bir pedagojik araç olarak kullanılması, yüksek lisans öğrencilerin duyuşal algılarını bütünleştirerek transdisipliner düşünce süreçlerini geliştirmektedir (Kakimova et al., 2026).

Kavramsal model, bu duyuşal ve kültürel bağlamı STEAM eğitimi ilkeleriyle birleştiren üç temel modülden oluşmaktadır: (1) Duyuşal-Mekânsal Tasarım Laboratuvarı, (2) Algoritmik Desen Sentezi, (3) Sanal-Gerçek Karışık Üretim Atölyeleri.

4.2. Birim 1: Duyusal-Mekânsal Tasarım Laboratuvarı

Bu birim, kavramsal modelin kuramsal ve duysal temelini oluşturmak-tadır. Temel amacı, yüksek lisans öğrencilerin tekstil malzemeleriyle duygu-sal ve duysal bir bağ kurmasını; bu bağın müziksel ritimler ve mekânsal deneyimlerle zenginleştirilmesini sağlamaktadır.

İçerik ve Yapı: Laboratuvar, üç alt alandan oluşmaktadır. Birinci alt alan, Duyusal Malzeme Kütüphanesi'dir. Karana ve arkadaşlarının (2015) malzeme odaklı tasarım (Material Driven Design) yönteminden esinlenerek; farklı tekstil malzemelerinin (doğal elyaflar, sentetik kumaşlar, akıllı tekstil-ler) dokunsal, görsel ve işitsel özellikleri sistematik olarak kataloglanmakta-dır. Yüksek lisans öğrenciler, malzemeleri dokunarak, koklayarak, hatta din-leyerek (kumaşın sürtünme sesi gibi) tanımaktadır.

İkinci alt alan, Müziksel-Mekânsal Haritalama'dır. Yüksek lisans öğren-ciler, belirli bir müzik parçasını (örneğin bir Johann Sebastian Bach fügenü veya bir Steve Reich minimalist kompozisyonu) dinlerken; bu müziğin ken-dilerinde uyandırdığı mekânsal, dokunsal ve renkli imgeleri çizmektedir. Bu süreç, sinestezinin metaforik boyutunu devreye sokmakta; yüksek lisans öğ-rencilerin duyular arası çeviri (crossmodal translation) becerisini geliştir-mektedir.

Üçüncü alt alan, Performans ve Beden'dir. Merleau-Ponty'nin (1945/2012) fenomenolojisinden hareketle; yüksek lisans öğrenciler, kumaş parçalarını bedenlerine sarıp, farklı müzik ritimleri eşliğinde hareket etmektedir. Bu süreç, kinestetik duyunun devreye sokulmasını; beden-malzeme-müzik üçlüsünün bütünleşik bir deneyim olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Öğrenme Çıktıları: Bu birimi tamamlayan yüksek lisans öğrencinin şu yeterlilikleri kazanması beklenmektedir: (a) tekstil malzemelerini çok duyumlu bir yaklaşımla analiz edebilme; (b) müziksel uyarıları mekânsal ve dokunsal imgelere dönüştürebilme; (c) bedenini tasarım sürecinin aktif bir aracı olarak kullanabilme.

Bu uygulamalar, yüksek lisans öğrencilerin sanatsal yorumlama yeteneklerini ve yaratıcı düşünme kapasitelerini, disiplinler arası etkileşim aracılığıyla desteklemektedir (Kakimova et al., 2026).

4.3. Birim 2: Algoritmik Tasarım Bütünleşmesi

Bu birim, kavramsal modelin sayısal ve hesaplamalı boyutunu oluşturmaktadır. Temel amacı, yüksek lisans öğrencilerin Birim 1'de edindiği duysal deneyimleri; sayısal araçlar ve algoritmik yöntemler aracılığıyla görsel desenlere ve tekstil yapılarına dönüştürmesini sağlamaktadır.

İçerik ve Yapı: Birim, iki alt alandan oluşmaktadır. Birinci alt alan, Parametrik Desen Oluşturma'dır. Yüksek lisans öğrenciler, Grasshopper (Rhino eklentisi) veya Processing gibi görsel programlama ortamlarını kullanarak; müziksel parametreleri (tempo, frekans, genlik, ritim yapısı) görsel desen parametrelerine (boyut, yoğunluk, renk, doku) dönüştürmektedir. Örneğin, bir müzik parçasının frekans spektrumu, desenin tekrarlanma sıklığına; genliği ise desenin kontrastına eşlenmektedir.

İkinci alt alan, Generatif Tekstil Tasarımı'dır. Yüksek lisans öğrenciler, algoritmik olarak ürettikleri desenleri; sayısal dokuma tezgâhları veya 3D baskı teknolojileri aracılığıyla fiziksel tekstil örneklerine dönüştürmektedir. Bu süreç, sanaldan gerçeğe bir geçişi içermekte; yüksek lisans öğrencilerin sayısal tasarım ile fiziksel üretim arasındaki ilişkiyi deneyimlemesini sağlamaktadır.

Öğrenme Çıktıları: Bu birimi tamamlayan yüksek lisans öğrencinin şu yeterlilikleri kazanması beklenmektedir: (a) müziksel parametreleri sayısal desen parametrelerine dönüştürebilme; (b) algoritmik düşünce ve görsel

programlama becerisi; (c) sayısal tasarım ile fiziksel üretim arasındaki ilişkiyi analiz edebilme.

Bu birim, kavramsal modelin sayısal ve hesaplamalı boyutunu oluşturmaktadır. Parametrik desen oluşturma süreçlerinde, müziksel parametreler (tempo, frekans, genlik) sayısal tasarım değişkenlerine dönüştürülmektedir. “Generatif Tekstil Tasarımı” aşamasında ise bu veriler, 3D baskı veya sayısal dokuma teknolojileriyle somutlaşmaktadır.

Bu süreç, yüksek lisans öğrencilerin sayısal tasarım ile fiziksel üretim arasındaki ilişkiyi deneyimlemesini sağlarken, sanatsal algı ve teknik yetkinlikleri eşzamanlı olarak geliştirmektedir (Kakimova et al., 2026).

4.4. Birim 3: Sanal-Gerçek Karışık Üretim Atölyeleri

Bu birim, kavramsal modelin bütünleştirici ve yerine getirimsel (performatif) boyutunu oluşturmaktadır. Temel amacı, Birim 1 ve 2’de edinilen bilgi ve becerilerin; kolektif bir tasarım süreci ve kamusal bir sunum (defile) aracılığıyla bütünleştirilmesini sağlamaktadır.

İçerik ve Yapı: Atölye, üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, Kolektif Tasarım’dır. Yüksek lisans öğrenciler, uluslararası çift diploma programları çerçevesinde farklı ülkelerden gelen eş yüksek lisans öğrencilerle iş birliği yaparak; ortak bir müzik parçasından yola çıkan, farklı tekstil desenleri ve sayısal görselleştirmeler içeren bir koleksiyon tasarlamaktadır. Bu süreç, Kolb’ün (2015) deneyimsel öğrenme kuramı ile Johnson ve Johnson’ın (1999) iş birlikçi öğrenme yaklaşımını bütünleştiren bir süreç olarak kurgulanmaktadır.

İkinci aşama, Sanal-Gerçek Karışık Prototipleme’dir. Yüksek lisans öğrenciler, tasarladıkları kıyafetlerin hem fiziksel prototiplerini (dokuma, dikiş, bitirme) hem de artırılmış gerçeklik (AR) aracılığıyla sanal katmanlarını oluşturmaktadır. Örneğin, bir kıyafetin fiziksel kumaşının üzerine; müzikle senkronize olarak değişen sayısal desenler (LED entegrasyonu veya AR filtreleri) eklenmektedir.

Üçüncü aşama, Moda Defilesi ve Performans’dır. Yüksek lisans öğrenciler, tasarladıkları koleksiyonu; canlı müzik eşliğinde, belirli bir mekânsal konsept içinde bir defilede sergilemektedir. Moda defile, yalnızca bir sunum değil; aynı zamanda bir performans olarak kurgulanmaktadır. Mankenin yürüyüşü, kumaşın hareketi, müziğin ritmi ve mekânın atmosferi; bütünsel bir duyuşsal deneyim oluşturmaktadır.

Öğrenme Çıktıları: Bu birimi tamamlayan yüksek lisans öğrencinin şu yeterlilikleri kazanması beklenmektedir: (a) uluslararası iş birlikçi tasarım süreci yönetebilme; (b) karma gerçeklik prototipleme teknolojilerini kullanabilme; (c) tasarımını performans bir pratik olarak kamusal alana taşıyabilme. Kültürel miras öğelerinin sayısal ve fiziksel platformlarda bu şekilde birleşimi, yüksek lisans öğrencilerin tasarımın sosyal ve kültürel kodlarını anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır (Kakimova et al., 2026).

4.5. Kavramsal Modelin Çift Diploma Programlarıyla İlişkisi

Önerilen kavramsal model, çift diploma programlarının yapısal özellikleriyle doğrudan uyumludur. Uluslararası çift diploma programları, iki farklı üniversitenin ortak müfredat tasarımı, kredi transferi mekanizmaları ve karşılıklı diploma tanıma süreçleri üzerinden yürütülmektedir (YÖK, 2016; European Commission, 2015). Kavramsal modelin üç birimi, bu yapıya şu şekilde entegre edilebilir:

Birinci üniversite (örneğin müzik/güzel sanatlar odaklı): Birim 1 (Duyusal-Mekânsal Tasarım Laboratuvarı, 30 AKTS) ve Birim 3'ün yerine getirimsel boyutu (defile, performans, 15 AKTS).

İkinci üniversite (örneğin tekstil/mühendislik odaklı): Birim 2 (Algoritmik Desen Sentezi, 30 AKTS) ve Birim 3'ün sayısal prototipleme boyutu (sanal-gerçek karışık prototipleme, 15 AKTS).

Birim 3'ün kolektif tasarım aşaması (15 AKTS), her iki üniversitede ortak yürütülen bir süreç olarak kurgulanmaktadır. Bu aşamada yüksek lisans öğrenciler, uzaktan iletişim araçları ve ortak atölye çalışmaları aracılığıyla iş birliği yapmaktadır.

Yüksek lisans öğrenciler, her iki üniversitede birer akademik yıl geçirecek; kavramsal modelin tüm birimlerini tamamlamaktadır. AKTS kredi sistemi, bu geçişin kredi transferi ve biriktirme sürecini desteklemektedir. Öğrenme Sözleşmesi (Learning Agreement) aracılığıyla, her iki üniversitede alınan derslerin karşılıklı olarak tanınması ve kredilerin transferi sağlanmaktadır (European Commission, 2015). Örneğin, Birim 1 için 30 AKTS, Birim 2 için 30 AKTS ve Birim 3 için 60 AKTS olmak üzere toplam 120 AKTS'lik bir yüksek lisans (tezli) programı tasarlanabilir. Bu yapıda, Birim 1 ve Birim 2 birer yarıyılık (30'ar AKTS), Birim 3 ise iki yarıyılık (60 AKTS) iş yüküne karşılık gelmektedir.

Bu tür bir yapı, tekstil alanında mevcut uluslararası çift diploma programlarıyla da uyumludur. Örneğin, WE-TEAM (World Textile Engineering

Advanced Master) Erasmus Mundus ortak yüksek lisans programı (2020-2026), Ghent Üniversitesi'nin koordinatörlüğünde; Belçika, Yunanistan, Fransa, İspanya, İsveç ve Japonya'dan altı üniversite tarafından yürütülmektedir. Program, 120 ECTS'lik iki yıllık bir yapıya sahiptir ve yüksek lisans öğrencilerin en az üç farklı üniversitede eğitim almasını gerektirmektedir. Bu program, önerilen kavramsal modelin uluslararası çift diploma yapısının tekstil eğitiminde uygulanabilirliğini gösteren bir örnek teşkil etmektedir (WE-TEAM, 2020-2026). Bu modelin uygulanması, yüksek lisans öğrencilerin kültürel miras ile güncel teknolojiyi birleştiren transdisipliner bir vizyon kazanmasını ve sanat eğitiminde uluslararası standartlarda yaratıcı düşünce geliştirmesini sağlamaktadır (Kakimova et al., 2026).

5. TARTIŞMA

5.1. Kavramsal Modelin Literatürle İlişkisi

Önerilen kavramsal model, mevcut literatürdeki çeşitli boşlukları doldurmaktadır. Birincisi, Education4Fashion-Tech (2017-2020) ve FTalliance (2020-2022) projelerinin moda-teknoloji-mühendislik ekseninde ilerlediği; ancak müzik-sinestezi boyutunu sistematik olarak entegre etmediği gözlemlenmektedir (Casciani & Colombi, 2021; Casciani et al. 2022). Bu çalışma, bu boşluğu dolduran kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

İkincisi, Gork, Stasiulytė ve Gupta'nın (2025) moda eğitiminde duyuşal yaklaşımlara ilişkin eleştirel çalışması, mevcut programların görsel merkeziyetçi doğasını ortaya koymaktadır. Bu eleştiriye paralel olarak, kültürel mirasın yalnızca tarihsel bir kaynak değil, aynı zamanda yüksek lisans öğrencilerin sanatsal algılarını ve yorumlama becerilerini şekillendiren pedagojik bir temel olduğu vurgulanmaktadır (Kakimova et al., 2026).

Üçüncüsü, Lewis ve Stasiulytė'nin (2022) tekstil tasarımı eğitiminde duyuşal-malzeme estetiğine ilişkin çalışması, malzeme odaklı tasarımın önemi vurgulamaktadır. Önerilen kavramsal model, bu yaklaşımı müzik ve sayısal tasarım boyutlarıyla zenginleştirmekte; malzeme-müzik-sayısal araç üçlüsünün bütünsel bir deneyim olarak algılanmasını sağlamaktadır.

5.2. Kavramsal Modelin Pedagojik Temelleri

Önerilen kavramsal model, çeşitli öğrenme kuramlarıyla uyumludur. Kolb'ün (2015) deneyimsel öğrenme kuramı, kavramsal modelin döngüsel yapısını açıklamaktadır: Birim 1 (somut deneyim), Birim 2 (soyut kavram-sallaştırma) ve Birim 3 (aktif deneyimleme). Bu döngü, yüksek lisans öğren-

cilerin öğrenme deneyimini bütüncül ve anlamlı kılmaktadır. Yansıtıcı gözlem boyutu, her birimin değerlendirme ve geri bildirim aşamalarında yer almaktadır.

Niculescu'nun (2002) transdisiplinerlik kuramı, modelin epistemolojik temelini oluşturmaktadır. Kavramsal model, disiplinlerin (müzik, tekstil, sayısal tasarım) arasındaki bilgi alanını (interface) değil; bu disiplinlerin ötesindeki (transdisipliner) ortak bilgi üretim alanını hedeflemektedir. Bu, yüksek lisans öğrencilerin müzikçi, tekstil tasarımcısı veya sayısal tasarımcı olarak değil; disiplinler ötesi (transdisipliner) moda tasarımcısı olarak yetişmesini amaçlamaktadır. Transdisipliner yaklaşımların, yüksek lisans öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki en güçlü etkiye sahip olduğu ve kültürel mirasın bu süreçte yaratıcı re-interpretasyon (yeniden yorumlama) için pedagojik bir kaynak işlevi gördüğü belirtilmektedir. (Kakimova et al., 2026).

5.3. Kavramsal Modelin Uygulanabilirliği ve Zorlukları

Önerilen kavramsal modelin uygulanabilirliği, çeşitli faktörlere bağlıdır. Birincisi, çift diploma programlarının yapısal altyapısı (AKTS uyumu, kalite güvence mekanizmaları, yüksek lisans öğrenci hareketliliği) kavramsal modelin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için gereklidir (Yükseköğretim Kurulu, 2016; European Commission, 2015). İkincisi, öğretim elemanlarının disiplinler ötesi (transdisipliner) bir yaklaşıma hazır olması; müzik, tekstil ve sayısal tasarım alanlarında yeterli bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir (Johnson ve Johnson, 1999). Üçüncüsü, fiziksel altyapı (duyusal malzeme kütüphanesi, sayısal dokuma tezgâhları, AR/VR ekipmanları) ve finansal kaynaklar modelin uygulanabilirliğini etkilemektedir (Casciani et al. Colombi, 2022).

Kavramsal modelin uygulanmasında karşılaşılabilecek zorluklar şunlardır: (a) farklı disiplinlerin terminoloji ve yöntem farklılıkları; (b) yüksek lisans öğrencilerin transdisipliner düşünceye adapte olma süreci; (c) değerlendirme kriterlerinin geleneksel notlandırma sistemleriyle uyumlandırılması (Niculescu, 2002; European Commission, 2015).

5.4. Kavramsal Modelin Sürdürülebilirlik ve İnovasyon Potansiyeli

Önerilen kavramsal model, moda endüstrisinin sürdürülebilirlik ve inovasyon hedefleriyle uyumlu olabilecek potansiyele sahiptir. Birincisi, çok duyumlu tasarım yaklaşımı; hızlı moda (fast fashion) yerine duyusal moda (sensory fashion) anlayışını teşvik etmektedir. Bu anlayış, tüketicinin giysi

ile kurduğu duygusal ve duyusal bağı ön plana çıkararak; uzun ömürlü ve anlamlı tasarımların üretimini destekleyebilmektedir (Lewis ve Stasiulytė, 2022).

İkincisi, algoritmik desen sentezi ve sayısal üretim teknolojileri; malzeme israfını azaltma, kişiselleştirilmiş üretim ve yerel üretim olanakları sunmaktadır (Karana et al. 2015). Üçüncüsü, çift diploma programları aracılığıyla geliştirilen uluslararası iş birliği kültürü; moda endüstrisinin küresel ve çok kültürlü doğasına uygun profesyonellerin yetişmesini sağlamaktadır (WE-TEAM, 2020-2026). Bu süreçte, yüksek lisans öğrencilerin eğitim deneyimi ve kültürel farkındalık düzeylerinin, disiplinler ötesi (transdisipliner) yaklaşımların yaratıcılık üzerindeki etkisini modere ettiği görülmektedir (Kakimova et al., 2026).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu çalışma, moda tasarımı eğitiminde müzik, tekstil ve sayısal tasarım disiplinlerinin disiplinler ötesi (transdisipliner) sentezine dayanan yenilikçi bir kavramsal model önermektedir. Araştırma sonuçları, kültürel mirasın entegrasyonunun, yüksek lisans öğrencilerin sanatsal algısını ($\beta=0.412$, $p<0.001$) ve kültürel mirası yorumlama becerilerini ($\beta=0.365$, $p<0.001$) olumlu yönde etkilediğini ampirik olarak kanıtlamaktadır. Ayrıca, transdisipliner yaklaşımların yüksek lisans öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri ile en güçlü ilişkiye sahip olduğu ($\beta=0.438$, $p<0.001$) ve kültürel mirasın yorumlanmasının doğrudan yaratıcı düşünmeyi desteklediği ($\beta=0.327$, $p<0.001$) tespit edilmiştir. (Kakimova et al., 2026). Çalışma, çok duyumluluğu transdisipliner araştırmanın yöntembilimsel temeli olarak ele almakta; ses, ritim, tekstil sanatı ve moda tasarımı performatif uygulamalar ve moda defilesi yoluyla bütünleştiren bir yaklaşım sunmaktadır (Nicolescu, 2002; Kolb, 2015).

Araştırma yöntemi olarak kapsamlı literatür taraması ve kavramsal çözümleme kullanılmıştır. Transdisipliner araştırmada çok duyumluluğun aktarımının bütünleştirici biçimleri olarak performans, sahne hareketi, moda defilesi ve kolektif tasarım süreçleri önerilmiştir (Gork, Stasiulytė ve Gupta, 2025; Lewis ve Stasiulytė, 2022).

Kapsamlı literatür taraması ve kavramsal çözümleme yöntemiyle moda eğitiminde transdisipliner yaklaşımlar, Bologna Süreci çerçevesindeki çift diploma programları ve sayısal-tekstil-müzik bütünleşmesine ilişkin mevcut

çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği Erasmus+ programı kapsamında yürütülen Education4Fashion-Tech projesinin müfredat yapıları, öğrenme çıktıları ve eğitimsel stratejileri çözümlenmiştir (Casciani & Colombi, 2021; Casciani et al. 2022). Söz konusu projenin moda-teknoloji ekseninde ilerlediği, giyilebilir teknolojiler, akıllı tekstiller ve sayısal üretim odaklı olduğu; ancak müzik-birleşik duyu boyutunu disiplinler ötesi (transdisipliner) bir çerçevede bütünleştirmedeği gözlemlenmiştir.

Önerilen kavramsal model, bu literatür boşluğunu doldurmak üzere sinestezi kuramı, sayısal tasarım teknolojileri ve çift diploma programları çerçevesinde disiplinler ötesi (transdisipliner) bir yaklaşımla kurgulanmıştır. Kavramsal model, duyuşal-mekânsal tasarım laboratuvarı, algoritmik desen sentezi ve sanal-gerçek karışık üretim atölyeleri olmak üzere üç temel birimden oluşmaktadır (Karana et al. 2015; Merleau-Ponty, 1945/2012; Johnson ve Johnson, 1999).

Çalışma, mevcut literatürde müzik-birleşik duyu boyutunun tekstil-sayısal tasarım üçgenine disiplinler ötesi (transdisipliner) bütünleşmesinin sınırlı olduğunu; önerilen kavramsal modelin bu boşluğu dolduran kavramsal bir çerçeve sunduğunu tartışmaktadır.

6.2. Stratejik Öneriler

Moda eğitimi kurumlarına yönelik öneriler:

Mevcut müfredat yapıları, çok duyumlu tasarım ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmeli; işitsel, dokunsal ve kinestetik duyuların sistematik olarak entegre edildiği ders programları geliştirilmelidir (Gork, Stasiulytė ve Gupta, 2025; Lewis ve Stasiulytė, 2022). Müfredatlar, kültürel mirasın pedagojik bir kaynak olarak kullanıldığı ve transdisipliner stratejilerin dahil edildiği bir yapıya dönüştürülebilir; bu, yüksek lisans öğrencilerin daha yansıtıcı, yorumlayıcı ve yaratıcılık odaklı pratikler geliştirmesini destekler (Kakimova et al., 2026).

Tekstil malzemeleriyle duyuşal ve duyuşal bağ kurmayı teşvik eden duyuşal malzeme kütüphaneleri oluşturulmalıdır (Karana et al. 2015).

Sayısal üretim teknolojileri (dijital dokuma, 3D baskı, AR/VR) atölyeleri, geleneksel el sanatları atölyeleriyle bütünleştirilmelidir (Casciani & Colombi, 2022).

Çift diploma programları tasarlayan akademisyenlere yönelik öneriler:

Çift diploma programlarının müfredat tasarımında, disiplinler ötesi (transdisipliner) yaklaşım esas alınmalı; yalnızca disiplinlerin bir araya getirilmesi değil, disiplinlerin ötesinde (transdisipliner) ortak bilgi üretimi hedeflenmelidir (Nicolescu, 2002; Yükseköğretim Kurulu, 2016).

Yüksek lisans öğrenci hareketliliği ve kolektif tasarım süreçleri kurgulanırken, yüksek lisans öğrencilerin halihazırdaki eğitim deneyimlerinin transdisipliner yaklaşımların başarısı üzerindeki “moderatör” etkisi dikkate alınmalıdır; zira eğitim deneyimi arttıkça, transdisipliner yaklaşımların yaratıcı düşünmeye etkisi daha belirgin hale gelmektedir (Kakimova et al., 2026).

AKTS kredi sistemi, disiplinler ötesi (transdisipliner) öğrenme çıktılarını daha etkin yansıtacak şekilde uyarlanmalıdır (European Commission, 2015).

Yüksek lisans öğrenci hareketliliği, yalnızca ders alma değil; ortak proje yürütme ve kolektif tasarım deneyimi olarak kurgulanmalıdır (Johnson ve Johnson, 1999; European Commission, 2015).

Erasmus+ ve benzeri programlar, moda-sanat-teknoloji bütünleşmesini hedefleyen stratejik ortaklık projelerine öncelik vermelidir (Casciani & Colombi, 2021).

Sürdürülebilir moda endüstrisi hedefleri doğrultusunda; çok duyumlu tasarım eğitiminin, uzun ömürlü ve anlamlı tasarımların üretimine katkısı araştırılmalıdır (Lewis ve Stasiulytė, 2022; Karana ve ark., 2015).

6.3. Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu çalışmanın kavramsal doğası, önerilen modelin deneysel olarak test edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Kolb, 2015). Gelecek araştırmalarda şu konuların incelenmesi önerilmektedir:

Önerilen kavramsal modelin pilot bir çift diploma programında uygulanması ve yüksek lisans öğrenci yeterliliklerinin ölçülmesi (Yükseköğretim Kurulu, 2016; European Commission, 2015).

Sinestezi temelli tasarım eğitiminin, yüksek lisans öğrencilerin yaratıcılık ve problem çözme becerileri üzerindeki etkisinin nicel ve nitel yöntemlerle değerlendirilmesi (Gork, Stasiulytė ve Gupta, 2025).

Çok duyumlu tasarım pratiklerinin, moda endüstrisinde sürdürülebilirlik ve inovasyon hedeflerine katkısının uzun vadeli izlenmesi (Karana et al. 2015; Lewis ve Stasiulytė, 2022).

Sinestezi temelli tasarım eğitiminin, yüksek lisans öğrencilerin yaratıcılık ve problem çözme becerileri üzerindeki etkisinin nicel ve nitel yöntemlerle, farklı kültürel bağlamlarda test edilmesi önerilmektedir; bu bağlamda kültürel farkındalık düzeyinin, miras odaklı öğrenme ile yorumlama becerisi arasındaki ilişkide oynadığı rolün daha geniş örneklerle izlenmesi önem taşımaktadır (Kakimova et al., 2026).

Bu çalışma, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yükseköğretim Bakanlığı Bilim Komitesi tarafından AP23488786 numaralı “Трансдисциплинарное исследование в системе артобразования: культурная память и феномен национальных ценностей в современном контенте” (Sanat Eğitimi Sisteminde Disiplinler Ötesi (transdisipliner) Araştırma: Kültürel Bellek ve Modern İçerikte Ulusal Değerlerin Fenomeni) projesi kapsamında desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Amed, I., Balchandani, A., Barrelet, D., Berg, A., D'Auria, G., Rölkens, F., & Starzynska, E. (2023). The state of fashion 2024: Finding pockets of growth as uncertainty reigns. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/state-of-fashion-2024>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Casciani, D., & Colombi, C. (2021). Developing a Fashion-Tech Educational model, hybridizing design, engineering, and business management education. *Global Fashion Conference 2021*.
- Casciani, D., & Colombi, C. (2022). *Piloting Fashion-Tech Educational Strategies*. Politecnico di Milano. ISBN 9788894167443.
- Cytowic, R. E. (2018). *Synesthesia*. Cambridge, MA: The MIT Press. (MIT Press Essential Knowledge series). ISBN 978-0-262-53509-0.
- Deroy, O. (2017). *Sensory blending: On synaesthesia and related phenomena*. Oxford: Oxford University Press.
- Education4Fashion-Tech. (2018). *Fashion-Tech Design Tuning Document*. Erasmus+ KA203 Project, 2017-1-SE01-KA203-034601.
- European Commission. (2015). *ECTS users' guide*. Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-43559-1. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/da7467e6-8450-11e5-b8b7-01aa75ed71a1>
- European Commission. (2018). *Education4Fashion-Tech: Interdisciplinary Curriculum for Fashion in the Digital Era*. Project Number: 2017-1-SE01-KA203-034601. <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/>
- European Higher Education Area. (2020). *Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FTalliance. (2020–2022). *Weaving universities and companies to co-create fashion-tech future talents* (Erasmus+ Knowledge Alliance Project). Politecnico di Milano. <https://fashiontechalliance.eu/>
- Gork, J., Stasiulytė, V., & Gupta, S. (2025). Sensory explorations: A critical multisensory approach to fashion pedagogy. *The Journal of Fashion Studies*, 8(1), 1–15. <https://doi.org/10.60923/issn.2611-0563/22969>

- Hart, C. (1998). *Doing a literature review: Releasing the social science research imagination*. London: Sage Publications.
- Hasling, K. M., & Bang, A. L. (2015). How associative material characteristics create textile reflection in design education. *Journal of Textile Design Research and Practice*, 3(1-2), 27-46.
- Jabareen, Y. (2009). Building a conceptual framework: Philosophy, definitions, and procedure. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(4), 49-62.
- Jesson, J., Matheson, L., & Lacey, F. M. (2011). *Doing your literature review: Traditional and systematic techniques*. Sage Publications, London.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). *Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning* (5th ed.). Allyn & Bacon.
- Kakimova, L., Smanova, A. A., Balagazova, S., Ibrayeva, K., Kuldanov, N., Yeziyeva, M., & Kakimova, L. (2026). Cultural heritage and transdisciplinary approaches in modern art education: Influence on artistic perception, interpretation and development of creative thinking of students. *Frontiers in Education*, 11, Article 1876741. <https://doi.org/10.3389/educ.2026.1876741>
- Karana, E., Barati, B., Rognoli, V., & Zeeuw Van Der Laan, A. (2015). Material driven design (MDD): A method to design for material experiences. *International Journal of Design*, 9(2), 35-54.
- Klein, J. T. (2010). A taxonomy of interdisciplinarity. In R. Frodeman, J. T. Klein, & C. Mitcham (Eds.), *The Oxford handbook of interdisciplinarity* (pp. 15-30). Oxford: Oxford University Press.
- Klein, J. T. (2015). *Interdisciplining digital humanities: Boundary work in an emerging field*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kolb, D. A. (2015). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Stasiulyte, V., & Lewis, E. (2022). Introducing sensory-material aesthetics in textile design education. *Revista Diseña*, (20). <https://doi.org/10.7764/disena.20.Article.7>
- Merleau-Ponty, M. (1945/2012). *Phenomenology of perception* (D. A. Landes, Çev.). Routledge. (Orijinal eser 1945 yılında yayımlanmıştır). <https://doi.org/10.4324/9780203720714>
- Nicolescu, B. (2002). *Manifesto of transdisciplinarity* (K.-C. Voss, Trans.). Albany: State University of New York Press.
- RUN-EU. (2021). *Collaborative European degree quality guidelines*. Regional University Network – European Union.
- Simner, J. (2012). Defining synaesthesia. *British Journal of Psychology*, 103(1), 1-15.
- Yükseköğretim Kurulu. (2016). Yükseköğretim kurumlarının yurt dışındaki kapsama dahil yükseköğretim kurumlarıyla ortak eğitim ve öğretim programları tesisine ilişkin yönetmelik. *Resmî Gazete*, 6 Ekim 2016, Sayı 29840. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161006-8.htm>
- Ward, J. (2013). Synesthesia. *Annual Review of Psychology*, 64, 49-75.
- WE-TEAM. (2020-2026). *World textile engineering advanced master: Erasmus Mundus joint master degree (EMJMD)*. Ghent University. <https://we-team.education/>
- World Trade Organization. (2023). *World trade statistical review 2023*. Geneva: WTO Publications.

BUCAK VE ÇEVRESİ HAVSIZ KIRKİTLİ DOKUMALARININ TEKNİK, RENK, MOTİF VE İŞLEVSEL AÇIDAN ANALİZİ

Ayşe YILDIRIM

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Emin Gülmez Teknik Bilimler M.Y.O.
<https://orcid.org/0000-0002-7722-619>, ayildirim@mehmetakif.edu.tr

1. Giriş

Giyim, barınma ve saklama gibi temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla Paleolitik ve Mezolitik çağlardan itibaren gelişen dokuma sanatı, Anadolu coğrafyasında çok katmanlı bir kültürel birikimin taşıyıcısı olmuştur (Çelik, 2014; Kemelbekova, Baidabekov & Yeziyeva Nehir, 2023; Dzhol-doshova, Yeziyeva, 2025; Hamamcı 2024). Orta Asya'dan Anadolu'ya dalgalar halinde göç eden Oğuz Türkmen boylarının ve bu boyların konar-göçer yaşam tarzını sürdüren Yörük topluluklarının hayvancılığa dayalı iktisadi yapıları, dokumacılığı hem zorunlu bir üretim alanı hem de kolektif belleğin aktarım aracı haline getirmiştir (Ak, 2015; Uğurlu, 1986). Bu üretim modelleri içinde “havsız kirkitli dokumalar” (düz dokumalar) olarak adlandırılan kilim, cicim, zili ve sumak teknikleri; hafiflikleri, esneklikleri ve taşınabilir yapıları sebebiyle göçebe yaşam pratiklerinin en vazgeçilmez unsurlarını oluşturmuştur (Akan, 2016).

Maddi kültürün en hassas ve özgün verilerini sunan düz dokumalar, yalnızca estetik ve geometrik birer yüzey düzenlemesi değil; dokuyucunun iç dünyasını, toplumsal statüsünü, klan aidiyetini ve kozmolojik inançlarını motifler aracılığıyla kodladığı “sözsüz birer metin” niteliğindedir (Yıldırım & Özkan Tağı, 2019; Yıldırım, Tokgöz Gün, & Hamamcı, 2017). Tokgöz Gün, & Özkartal, 2020). Anadolu'nun el dokumacılığı literatüründe önemli bir yere sahip olan Teke Sancağı / Göller Bölgesi geçiş hattı, özellikle Sarıkeçili ve Saçıkara gibi köklü Yörük boylarının kışlak ve yaylak güzergahları üzerinde yer alması sebebiyle özgün bir dokuma üslubunun doğmasına zemin hazırlamıştır (Buksur & Ölmez, 2011; Dulkadir, 1991).

Bu çalışma, Burdur'un en dinamik kültür havzalarından biri olan Bucak ilçesi ve yakın çevresindeki köylerde (Ürkütlü, Kestel, Kocaaliler vb.) farklı dönemlerde gerçekleştirilen saha araştırmalarını bütüncül bir potada eritmeyi hedeflemektedir. Son yıllarda el sanatlarının endüstriyel üretime yenik düşmesi ve genç kuşakların bu pratikten uzaklaşması, yerel dokuma kimliklerinin tespit edilmesini bilimsel bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu doğ-

rultuda, makro düzeydeki Türk dokuma sanatı yazınına, Bucak mikro-bölgesi üzerinden somut verilerle katkı sunulması ve sürdürülebilirlik krizine dikkat çekilmesi çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

1.1. Bucak İlçesinin Tarihsel Coğrafyası ve Demografik Altyapısı

Bucak ve yakın çevresinin kültürel dokusunu ve el sanatlarındaki malzeme/motif zenginliğini anlayabilmek, bölgenin tarih öncesi dönemlere uzanan yerleşim kronolojisini incelemekle mümkündür. Göller Bölgesi'nde yürütülen arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları, Bucak sınırlarında Neolitik Dönem'e kadar uzanan yerleşik hayat izlerini ve el sanatlarının ilksel formlarını açığa çıkarmıştır. Bölgenin en önemli prehistorik merkezlerinden biri olan Hacılar Höyüğü ile Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri, tekstil üretimi için elzem olan ağırşak ve dokuma aletlerinin bu topraklardaki kadim varlığını kanıtlamaktadır (Arıbaş & Öcal, 2004).

Antik dönemde Pisidya Bölgesi sınırları içinde yer alan ve önemli bir Roma-Helenistik merkezi olan Kremna Antik Kenti'ne ev sahipliği yapan Bucak; Frig, Pers, Makedon, Roma ve Bizans egemenliklerinin ardından Türklerin Anadolu'yu fethiyle köklü bir demografik dönüşüme uğramıştır (Özcelik, 1999). Malazgirt Savaşı'nı takip eden süreçte Üç ok ve Bozok kollarına mensup Oğuz Türkmen boyları ile Yörük toplulukları bölgeye kitleler halinde yerleşmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin inkırazı sonrasında Hamitoğulları Beyliği'nin idaresine giren yöre, Osmanlı topraklarına katılarak idari bir istikrar kazanmıştır (Uysal, 2010).

Osmanlı idari yapılanmasında Teke (Antalya) ve Hamid (Isparta) sancaklarının kesişim noktasında tampon bir bölge olan Bucak, uzun süre Teke Sancağı'na bağlı bir nahiye olarak yönetilmiş, Cumhuriyet dönemiyle birlikte ilçe statüsü kazanmıştır (Uysal, 2010). Bölgenin dağlık ve ormanlık coğrafyası, özellikle küçükbaş hayvancılık (koyun ve keçi yetiştiriciliği) pratiklerini beslemiş, bu durum dokuma sanatının hammadde girdisini doğrudan belirlemiştir. Dolayısıyla Bucak el dokumalarında görülen teknik ve motif çeşitliliği, antik Pisidya mirası, Hamitoğulları Türkmen kültürü ve Sarıkeçili Yörüklerinin göçer pratiklerinin tarihsel bir sentezidir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmanın materyalini, Burdur ve çevresinde yürütülen sistemli saha çalışmalarında doğrudan evlerden, yerel koleksiyonlardan ve kaynak kişilerden derlenen haysız kirkitli dokuma örnekleri oluşturmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma desenine uygun olarak alan araştırması (saha çalışması) yöntemi benimsenmiştir. Veri toplama sürecinde doğrudan gözlem ve belgeleme teknikleri kullanılarak yüksek çözünürlüklü fotoğraflarla görsel arşiv oluşturulmuş; aktif dokuyucularla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bulguların analizinde, geometrik formların sınıflandırılmasında ve motif tasniflerinde; ulusal dokuma yazınının öncü otoritelerinin geliştirdiği metodolojik ve terminolojik standartlardan yararlanılmıştır (Acar, 1975, 1982; Ak, 2021; Akan, 2023; Eroğlu, 2023; Genç, 2023; Ölmez & Etikan, 2023).

3. Bulgular

3.1. Bucak ve Köylerinde Tespit Edilen Düz Dokuma Örnekleri

Yörük yaşamının önemli bir bölümünü oluşturan düz dokumalar aynı zamanda maddi kültürümüzü oluşturan de önemli bileşenlerdendir. Günlük kullanım, çeyizlik ve dekorasyon gibi çeşitli amaçlarla dokunan düz dokumalar, aynı zamanda gelir kaynağı olarak da önem kazanmıştır. Bununla birlikte düz dokumalar günümüzde eski önemini kaybetmiş olsa da yıllar boyunca çeşitli amaçlarla yoğun bir şekilde dokunmuştur. Bu zengin kültürel ve ekonomik yapının açığa çıkarılmasına yönelik olarak tarafımızdan daha önce 3 farklı eser yayınlanmıştır (Yıldırım et all. 2015; Yıldırım 2024b: 2025a). Yörenin dokuma karakterini bütünüyle ortaya koymak için öncelikle adı geçen eserlerde verilmiş eserlerin fotoğrafları da bu bölümde verilmiştir (Şekil 1-21).

Şekil 7. Yolluk - Kocaaliler

Şekil 8. Seccade - Kocaaliler

Şekil 9. Tuz torbası

Şekil 10. Kilim
Ürkütlü köyü

Şekil 11. Kilim
Ürkütlü köyü

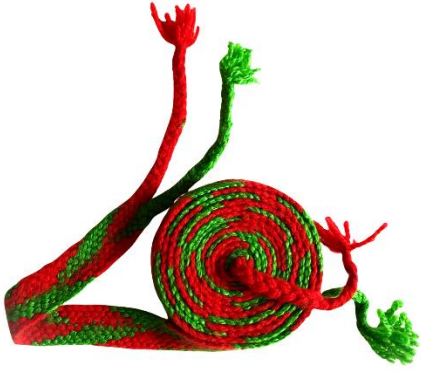
Şekil 12. Kilim
Ürkütlü köyü

		
Şekil 13. Sargı kilimi Ürkütlü	Şekil 14. Sargı kilimi Ürkütlü	Şekil 15. Ürkütlü
		
Şekil 16. Kilim Ürkütlü	Şekil 17. Çuval Ürkütlü	Şekil 18. Çuval Ürkütlü
		
Şekil 19. Torba Ürkütlü	Şekil 20. Heybe Ürkütlü	Şekil 21. Ekmek Mendili Ürkütlü

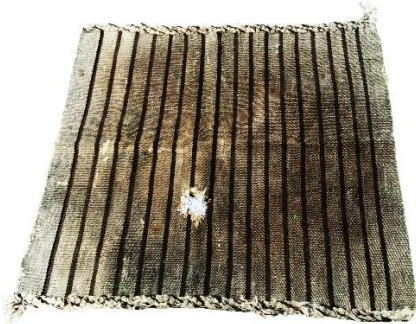
3.2. Son zamanlarda tespit edilmiş düz dokuma örnekleri

Tarafımızdan yörede yapılan ilk incelemeden sonra tespit edilen düz dokuma örnekleri Şekil 22-33'te verilmiştir.

Şekil 22. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1980 Dokuyan/sahibi: Bilinmiyor /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 3x275, Saçak (cm): 24 (ikili) Tasarım: Bağlama kolaylığı amacıyla ikili püskül ile süslenmiş saçaklı sahip dokumada saç bağı motif ve göz motif birlikte kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur. Sarı, kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah renklerin kullanıldığı kolan dokumanın çözgü atkı ve desen ipleri yündür. Kadınların çocuklarını sırtlarında taşımak, ölen kişiyi mezara indirmek, erzak dolu çuvaları taşımak ve her türlü eşya taşımak gibi farklı amaçlarla kullanıldıkları bilinmektedir.	
Şekil 23. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1980 Dokuyan/sahibi: Bilinmiyor /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 3x275, Saçak (cm): 6 Tasarım: Dokumanın atkı çözgü ve desen iplerin yündür. Yörede sığır sidiği olarak bilinen su yolu motif ile kompozisyon oluşturulmuştur. Sarı, kırmızı, yeşil ve siyah renklerin hakim olduğu dokuma, her türlü eşyanın taşınmasında kullanılmaktadır.	
Şekil 24. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2019 Dokuyan/sahibi: Bilinmiyor/M. Akif Topçuoğlu (Akçakoca'dan satın alınma) Boyut (cm): 3x250 Saçak (cm): 25 Tasarım: Dokumanın atkısı, çözgüsü ve deseni ipleri Yündür. Kırmızı, siyah, sarı, beyaz ve gri renklerin hakim olduğu dokumada yörede tarak, diş ve boncuk olarak bilinen motiflerle kompozisyon oluşturulmuştur. Saçaklar saç örgü tekniğiyle örülen kolda. dokumada kullanılan renklerden oluşan püskülleri ile süslenmiştir	

Şekil 25. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2020 Dokuyan/sahibi: M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 3x300, Saçak (cm): 15 Tasarım: Dokumanın atkısı, çözgüsü ve desen ip-leri yündür. Siyah, mavi, lacivert, pembe ve beyaz renklerin hakim olduğu dokunmanın kompozisyonu, yörede el, tarak, göz ve boncuk olarak bilinen motiflerle oluşturulmuştur.	
Şekil 26. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2010 Dokuyan/sahibi: Atiye Aldemir /M. Akif Topçuoğlu (Bucak Kızılseki'den satın alınma) Boyut (cm): 3x200 püskül (cm): 5 Tasarım: Dokumanın atkısı, çözgüsü ve desen ip-leri yündür. Yeşil ve kırmızı renklerin hakim olduğu dokumanın kompozisyonu yörede dişeme, kayrak taşı olarak bilinen motiflerle oluşturulmuştur. Bağlama kolaylığı sağlamak için saçakları ikili saç örgü tekniğiyle 2'ye ayrılmış ve püskülleri ile süslenmiştir.	
Şekil 27. Kolan Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 2010 Dokuyan/sahibi: Atiye Aldemir /M. Akif Topçuoğlu (Bucak Kızılseki'den satın alınma) Boyut (cm): 3x200, Saçak (cm): 5 Tasarım: Dokumanın atkısı, çözgüsü ve kesin likleri yün ve orlondandan oluşmaktadır kırmızı ve beyaz renklerin hakimdir dokunmanın kompozisyonunda yörede diş ve kaydırmalı adıyla bilinen motif kullanılmıştır	
Şekil 28. Çuval, zahire çuvaları Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1950 Dokuyan/sahibi: Fatmana Topçuoğlu /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 59x76 Ağız (cm): 3 Tasarım: Çuvaların atkısı, çözgüsü yündür. Yün doğal rengiyle kullanılmıştır. Zahire ya da tahıl taşımak ve korumak için dokunmuştur. Kompozisyonu diş, yada tarak adı verilen motiflerle oluşturulmuştur.	

29. Heybe Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1950 Dokuyan/sahibi: Fatmana Topçuoğlu /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 44x51 koşum arası (cm): 34 Tasarım: Sonradan onarım görmüş sökülüş olan heybenin atkısı yün, çözgüsü kıldır. Yeşil, siyah kırmızı ve yünün doğal rengiyle oluşturulan dikey kuşaklar sırma adı verilen çizgi motiflerle birbirinden ayrılarak kompozisyon oluşturulmuştur.	
30. İhram (ölümlük-dirimlik) Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1960 Dokuyan/sahibi: Emine İğci /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 82+82 x244, Saçak (cm): 3 Tasarım: Atkısı çözgüsü desen ipleri yündür. Ayrı parçalar halinde dokunmuş ve sonradan birleştirilmiştir. Kırmızı, siyah, sarı, turuncu, yeşil renkler hakimdir. Farklı ölçülere sahip yatay kuşaklar halinde kompozisyon oluşturulmuştur. Ölümlük- dirimlik amacıyla kullanılmak üzere dokunmuştur.	
31. Seccade Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1940 Dokuyan/sahibi: Emine İğci /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 51x103, Saçak (cm): 4 Tasarım: Dikdörtgen boyutlara sahip dokuma namazlağı olarak kullanılmaktadır. Atkısı, çözgüsü, desen ipleri yündür. Kırmızı, yeşil, sarı, bordo ve mor renklerin kullanıldığı görülmektedir. Dokumanın kompozisyonu yatay kuşaklardan oluşmaktadır. Farklı genişliklere sahip kuşaklarda yörede lokum beştaş ve kaz ayağı olarak bilinen motifler kullanılmıştır.	

32. Torba Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1985 Dokuyan/sahibi: Emine İğci /M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 40x40 Saçak (cm): yok Tasarım: Atkısı, çözgüsü, desen ipleri yün olan torba dokuma eşya taşımak için kullanılmaktadır. Siyah, beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, mor ve turuncu renklerle yatay kuşaklarda göz, kazayağı motifleri ile kompozisyon oluşturulmuştur.	
33. Çul Tespit edilen yer: Bucak merkez Dokunma tarihi: 1950 Dokuyan/sahibi: Emine İğci / M. Akif Topçuoğlu Boyut (cm): 80+2 x 270 Saçak(cm): yok Tasarım: Çözgüsü ve motifleri kıl, atkısı yün dokuma yer yaygısı olarak kullanılmaktadır. Yörede tayyare adı verilen motiflerle kompozisyon oluşturulmuştur. Siyah ve mavi renklerin kullanıldığı dokuma dikdörtgen forma sahiptir.	
34. İhram Tespit edilen yer: Bucak Beş konak Köyü Dokunma tarihi: 1970 Dokuyan/sahibi: Boyut (cm): 80+2 x 270 Saçak (cm): 4 Tasarım: İki parça halinde dokunarak dikilmiş dokumanın atkısı çözgüsü ve desen ipleri yündür. Kompozisyon yatay kuşaklarla oluşturulmuştur. Yörede ölen kişinin tabutuna örtmek için ve cenazeyi sarmak için kullanıldığından dolayı sarmalık kilim olarak da adlandırılmaktadır.	
35. Ekmek mendili Tespit edilen yer: Bucak Beş konak Köyü Dokunma tarihi: 1970 Dokuyan/sahibi: Boyut (cm): Tasarım: Çözgüsü pamuk, atkısı yündür. Siyah çizgilerle kuşaklara ayrılarak kompozisyon oluşturulmuştur. Üzerinde yemek yenilen sofranın altı olarak da bilinen bir dokumadır ve kare forma sahiptir	

35. Çuval**Tespit edilen yer:** Bucak Beş konak Köyü**Dokunma tarihi:** 1980**Dokuyan/sahibi:****Boyut (cm):**

Tasarım: Atkısı, çözgüsü ve desen ipleri yün olan dokuma, içerisinde zahire, tahıl, un taşımak ve saklanmak amacıyla kullanılmaktadır. Bütün olarak dokunmuş ve dikilmiştir. Taban kısımları, ağız kısmı ve zeminden oluşmaktadır. Zemin yatay kuşaklara ayrılmıştır. Kuşaklar su yolu, sığır sidiği ve pıtrak motifleriyle süslenerek kompozisyon oluşturulmuştur. Kırmızı, siyah ve doğal rengi ile yün iplerini kullanıldığı görülmektedir

36. Çuval**Tespit edilen yer:** Bucak Beş konak Köyü**Dokunma tarihi:** 1980**Dokuyan/sahibi:****Boyut (cm):**

Tasarım: Atkısı çözgüsü ve desen ipleri yün olan dokunma içinde zahire tahıl un taşımak ve saklamak amacıyla kullanılmaktadır. Bütün olarak dokunmuş ve dikilmiştir taban kısmı ağız kısmı ve zeminden oluşmaktadır. Zemin yatay kuşaklara ayrılmıştır ve bu kuşaklar su yolu ve pıtrak motifleri ile süslenerek kompozisyon oluşturulmuştur. Kırmızı siyah ve doğal rengi ile yün iplerin kullanıldığı görülmektedir.

37. Çuval**Tespit edilen yer:** Bucak Beşkonak Köyü**Dokunma tarihi:** 1980**Dokuyan/sahibi:****Boyut (cm):**

Tasarım: Atkısı, çözgüsü ve desen ipleri yündür. Zahire çuvalı olarak dokunmuştur. Kompozisyon yatay kuşaklardan oluşmaktadır. Sarı, siyah, bordo ve beyaz renkli ipliklerin kullanıldığı kuşaklarda birbirini takip eden motifler yerleştirilmiştir. Beyaz zeminli kuşaklarda çengel motifi, siyah zeminli kuşaklarda yar yare küstü motifi ve siyah zemin içinde oluşturulan çokgen formlarda ise göz ve eli belinde motifleri kullanılarak kompozisyon tamamlanmıştır.

Bucak merkez ve köylerinde yürütülen saha çalışmalarında farklı tipolojilere sahip onlarca dokuma ürünü incelenmiş; bu ürünlerin kronolojik, boyut, malzeme ve tasarım özetleri akademik bir tasnifle kategorize edilmiştir.

3.3. Tipolojik Çeşitlilik ve İşlevsel Dağılım

Bölgede tespit edilen dokumalar, gündelik hayatın ve geçiş ritüellerinin her evresine dokunan işlevsel bir çeşitlilik sunmaktadır (Çizelge 1)

Çizelge 1. Bölgede tespit edilen dokumaların tipolojik çeşitlilik ve işlevsel dağılımı

Ürün Tipi	Yoğunluk / Tespit Yerleri	Temel Teknikler	Hammadde Yapısı	Dikkat Çekici İşlevsel Özellikler
Kilim / Yayı	Ürkütlü, Kestel, Kızılseki	Düz Kilim, Cicim, Zili	Yün / Kıl Çözü	Taban yaygısı, divan örtüsü, çeyizlik ürün.
Seccade / Namazlağı	Kocaaliler, Ürkütlü, Bucak Merkez	Sık Motifli Cicim, Çapraz Zili	Tamamı Yün	Mihraplı kompozisyonlar, Turna Katan bezemeleri.
Zahire / Un Çuvalı	Beşkonak, Kapaklı, Ürkütlü	Düz Kilim, Sık Cicim	Yün / Doğal Renkli Yün	Tarımsal ürün ve tahıl saklama/taşıma.
Torba / Heybe	Ürkütlü, Bucak Merkez	Cicim, Zili	Yün / Atkı Yün - Çözü Kıl	Ekmek ve tuz saklama, omuzda eşya taşıma.
Ekmek Mendili	Ürkütlü, Beşkonak	Düz Kilim, Seyrek Cicim	Yün / Pamuk Çözü	Sofra altlığı, yufka ekmek muhafazası.
Kolan / Bağcık	Bucak Merkez, Ürkütlü	Çarpana / Mekikli Düz Dokuma	Yün, Keçi Kılı, Orlon	Eşya bağlama, çocuk taşıma, defin ritüelleri.
İhram / Çul	Ürkütlü, Beşkonak, Bucak Merkez	İki Parçalı Düz Dokuma	Atkı Yün / Çözü Kıl	Taban yaygısı, sargılık/ölümlük kilim ritüeli.

3.4. Yapısal Tasarım ve Kompozisyon Örnekleri

Saha çalışmalarında öne çıkan ve bölgenin karakteristiğini yansıtan bazı spesifik örneklerin analitik tahlilleri aşağıda detaylandırılmıştır:

- **Örnek 1 (Kilim):** 125 \174 \cm} ölçülerindeki bu yün dokuma, dikey ıstar tezgâhında üretilmiştir. Başlangıç ve bitiş alanlarında sık dokunmuş cicim bordürleri yer alır. Zemin, enlemesine yerleştirilmiş kalın ve ince yatay kuşaklara (bantlara) ayrılmıştır. Geleneksel düz dokumalardaki çizgi unsurunun ritmik kullanımıyla (ZfWT, 2021), kuşakların içinde

yerel adlandırmayla *yeleğdi*, *boncuk*, *çengel*, *yarım pıtrak* ve *sığır sidiği* motifleri kesintisiz bir düzenle tekrarlanmıştır.

- **Örnek 2 (Zili Kilim):** Atkısı yün, çözgüsü ise mukavemet amaçlı tamamen keçi kılından üretilmiş 176 \ 230 boyutlarında bir eserdir. Dokumanın başlangıç alanında yöre halkının “*ayak*” adını verdiği teknik geçiş kısmı yer alır. Zemin kompozisyonu, düz zili tekniğinin getirdiği geometrik zorunlulukla, iç içe geçmiş eşkenar dörtgenler ve dikey sütun sularından oluşur.
- **Örnek 3 (Kolan):** Genellikle 3 \ 200-300 cm arasında değişen boylara sahip olan bu dokumalar, şerit biçimli olmalarına rağmen yoğun bir motif dağarcığı barındırır. *Saç bağı*, *muska*, *dişeme*, *kayrak taşı* ve *kaydırmalı* gibi motifler zemin boyunca uzanır. Kolanların uç kısımları, bağlama işlevini kolaylaştırmak ve estetik değer katmak amacıyla ikili saç örgü tekniğiyle örülmüş ve renkli yün püsküllerle süslenmiştir.

4. Tartışma ve Değerlendirme

4.1. Malzeme ve Teknik Yapıdaki Bölgesel Karakteristikler

Bucak ve çevresinde incelenen düz dokumaların hammadde analizleri, bölgenin hayvancılık odaklı ekolojik yapısını doğrudan doğrulamaktadır. Dokumaların çok büyük bir kısmında atkı, çözgü ve desen ipi olarak koyun yünü tercih edilmiştir. Yünün ince eğrilmesi, özellikle seccade ve sargı kilimlerinde zengin bir desen detaylandırmasına imkan tanımıştır.

Bununla birlikte, çuval, heybe ve kolan gibi ağır yüke ve sürtünmeye maruz kalan taşıma araçlarında keçi kılınının kullanımı yapısal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıl malzeme, dokumaya yüksek bir mukavemet kazandırmakta ve göçebe yaşamda hayati önem taşıyan nem bariyeri işlevini üstlenmektedir (Akan, Tarihsiz). Kronolojik olarak 1970 sonrasına tarihlenen bazı ekmek mendillerinde çözgüde pamuk ipliğine rastlanması, 2010 sonrasına ait kolan örneklerinde ise orlon (sentetik) ipliklerin kullanımı, bölgenin dış pazarla ve endüstriyel malzemeye tanışma evrelerini belgeleyen materyal dönüşümleridir.

Teknik açıdan ise bölgede tam bir “kirkitli havsız dokuma” hakimiyeti mevcuttur. Düz kilim tekniği (atkı yüzü dokuma) zemin kuşaklarında temel yapıyı kurarken; yüzeyde kabartı ve nakış benzeri yoğun bir doku oluşturan cicim (sık ve seyrek motifli) ile motiflerin geometrik hatlarını dikey-verrev çıkışlarla sabitleyen zili (çapraz ve düz zili) teknikleri, Bucak dokumalarının karakteristik el becerisini gözler önüne sermektedir (Göksel & Şanlı, 2019).

5.2. Motiflerin Sembolik Dili ve Yerel İsimlendirmeler

Bucak düz dokumalarında tezyinat rastgele bir süsleme aracı değil, Orta Asya kökenli piktogramların ve Anadolu inanç sisteminin estetik birer yansımasıdır. İncelenen dokuma örneklerinde tespit edilen motif dağarcığı, çevre havzalarındaki ve benzer Yörük yerleşimlerindeki desen yapılarıyla ikonografik paralellikler taşımaktadır (Akpınarlı & Ortaç, 2023; Arıöz & Şanlı, 2023; Eroğlu, 2013; Gümüş, 2015; Hamamcı, 2025).

Bu motiflerin taşımış olduğu sembolik anlamlar, kırsal hayatın beklentileriyle doğrudan örtüşmektedir:

- **Pıtrak ve Elibelinde:** Tarımsal bereketin, çoğalmanın, doğurganlığın ve soyun devamının sembolüdür (Akan, 2016).
- **Göz, Muska ve Çengel:** Kötü enerjiyi parçalayarak dokuyucuyu, ailesini ve dokumanın serildiği mekânı nazardan koruma amacına hizmet eder.
- **Yar Yâre Küstü ve Lokum/Beştaş:** Sosyal ilişkileri, aile içi dinamikleri veya dokuyucu genç kızın/kadının duygusal dünyasındaki kırgınlıkları ve beklentileri sembolize eden antropomorfik/sosyolojik kodlardır.
- **Sığır Sidiği (Suyolu) ve Tayyare:** Yaşamın akışkanlığını ve doğadaki devinimi simgelerken; “*tayyare*” gibi nispeten yakın dönem adlandırmaları, geleneksel hafızanın modern nesneleri kendi diliyle nasıl asimile ettiğini göstermesi açısından antropolojik birer veri niteliğindedir (Hamamcı, 2025).

4.2. Ritüel ve Geçiş Dönemi İşlevleri: “Sargı Kilimi” ve Kolan Kullanımı

Bucak dokumalarını Anadolu’daki diğer Yörük dokumalarından ayıran en çarpıcı yönlerden biri, bu ürünlerin “ölümlük-dirimlik” olarak adlandırılan geçiş dönemi ritüellerinde üstlendiği aktif rollerdir. Ürkütlü ve Beşkonak köylerinde tespit edilen **Sargı Kilimi (veya Sarmalık Kilim / İhram)** örnekleri bu durumun en somut belgesidir (Yıldırım, 2025). Benzer nitelikteki törensel ve işlevsel dokuma kullanımları, bölge coğrafyasına komşu olan Isparta, Konya, Afyon ve Denizli gibi diğer Güneybatı Anadolu kültür havzalarında da farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır (Genç & Öztürk, 2023; Hidayetoğlu, 2023; Kılıçarşlan, 2023; Türктаş, 2023).

Bu kilimler, çok ince eğrilmiş kaliteli yün iplerle, en canlı renkler ve en özel motifler seçilerek dokunur. Gendirsel hayatta asla yere serilmeyen, sandıklarda titizlikle saklanan bu dokumalar, dokuyan kişinin ya da aile fertlerinin vefatı durumunda devreye girer. Cenaze tabuta konulmadan önce bu özel sargı kilimine sarılır; ya da tabutun üzerine örtülür. Benzer şekilde, dar

dokuma şeritleri olan kolar da yalnızca yük taşımak için değil; defin esnasında cenazeyi kabre indirmek amacıyla birer ritüel nesnesi olarak işlev görür. Bu durum, Bucak düz dokumalarının insanın doğumundan ölümüne kadar uzanan varoluşsal döngüsüne eşlik eden manevi birer koruyucu olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bucak ilçe merkezi ve bağlı köylerinde belgelenen havsız kirkitli dokumalar; teknik çeşitlilikleri, hammadde kaliteleri ve sembolik derinlikleri ile Sarıkeçili Yörük kültürünün ve Teke Yöresi halk sanatının en nitelikli belgeleri arasında yer almaktadır. Dokumalarda izlenen yatay kompozisyon şemaları, sıcak-soğuk renk kontrastları ve doğadan ilham alan geometrik bezemeler yüksek bir zanaat estetiğine işaret etmektedir (Öztürk, 2023; Yıldırım, 2023a, 2023b).

Ancak elde edilen veriler acı bir gerçeği de görünür kılmaktadır: İncelenen dokumaların üretim tarihleri ağırlıklı olarak 1940-1980 yılları arasında kapsamakta; aktif dokuyucu kuşağı giderek azalmaktadır. Günümüzde bölgede geleneksel ıstar tezgâhlarının neredeyse tamamen sökülmiş olması, Bucak dokuma geleneğinin tam anlamıyla bir yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu kanıtlamaktadır (Yıldırım, 2024a, 2024b).

Bu kültürel erozyonun önüne geçebilmek adına şu acil eylem planlarının hayata geçirilmesi önerilmektedir:

1. **Kapsamlı Dijital Arşivleme:** Bölgedeki tüm evlerde saklanan çeyizlik ve ritüel dokumalar mikro düzeyde incelenmeli, en-boy-motif-teknik parametreleriyle dijital bir veri tabanına aktarılmalıdır.
2. **Akademik Destek ve Enstitüleşme:** Üniversiteler bünyesindeki meslek yüksekokulları ve araştırma merkezleri öncülüğünde yerel kadın kooperatifleri kurulmalı; geleneksel motif ve tekniklerin modern tasarımlarla harmanlanarak ekonomik katma değere dönüştürülmesi sağlanmalıdır (Yazieva et al., 2026).
3. **Coğrafi İşaret ve Markalaşma:** “Bucak Yörük Cicimi” veya “Ürkütlü Sargı Kilimi” gibi spesifik ürün tipleri için coğrafi işaret tescili alınarak, somut olmayan kültürel mirasın uluslararası düzeyde korunması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, B. (1975). Kilim ve Düz Dokuma Yayımları. Akbank Kültür Yayınları.
- Acar, B. B. (1982). Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yayımları. Eren Yayıncılık.
- Ak, M. (2015). Kirkitli Düz Dokuma Yayımları Üzerine Bir Araştırma. F. Acar & G. Şener (Ed.), *Dokuma Araştırmaları - I* içinde (ss. 345–356). Paradigma Akademi Yayınları.
- Ak, M. (2021). Karaman İl Merkezinde Yaşayan Sarıkeçili Yörüklerinde Torba Dokumaları. *Arış Dergisi*, (3), 1–13.
- Akan, M. (2016). Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği. *Kalemişi*, 4(7), 85–102.
- Akan, M. (2023). Konya-Numuzla Kilimleri. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 1031–1066). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Akan, M. (Tarihsiz). Yörüklerde Taşımada Kullanılan Dokumalar. *Millî Folklor*, 126–135.
- Akpınarlı, F. H., & Ortaç, S. (2023). Çankırı Kilimleri. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 546–566). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Arıbaş, K., & Öcal, T. (2004). Bucak İlçesinin Nüfus Coğrafyası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(12), 310–344.
- Arıöz, B., & Şanlı, H. (2023). Çorum Kilimleri (Kilim-Cicim-Zili-Sumak Dokuma). A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 567–586). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Buksur, H., & Ölmez, F. S. G. (2011). Saçkara Yörüklerinde Yaşayan Dokumalar. *Art-e Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 4(7), 11–22.
- Çelik, H. (2014). Eskiçağ'da Anadolu'da Dokuma (M.Ö. 1974-1719) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dzholdoshova, A. B., & Yeziyeva, M. (2025). The influence of material properties on the design of clothing collections. *Mechanics and Technologies*. <https://doi.org/10.55956/IYOS9600>
- Dulkadir, H. (1991). Sarıkeçililer. II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu *Bildirir Kitabı* içinde (ss. 480–492). Adana.
- Eroğlu, M. A. (2013). Antalya Ve Civarı "Cicim Seccadeleri" (Namazlağ). *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(12), 45–58.
- Eroğlu, A. A. (2023). Kars Kilimleri. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 885–928). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. (2023). Isparta Zili Ve Cicim Dokumaları. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 775–788). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M., & Öztürk, G. (2023). Cennete Açılan Kapılar: Denizli Çal'da Tespit Edilen Paşa Kapısı (Cennet Kapısı) Desenli Torbaların Teknik Ve Desen Açısından İncelenmesi. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 222–242.
- Göksel, M., & Şanlı, H. S. (2019). Kütahya Yöresi Cicim Ve Zili Örnekleri. *Arış Sanat Tarihi Dergisi*, (15), 40–61.
- Gümüş, D. (2015). Aksaray Düz Dokuma Yayımları (Kilim, Cicim, Zili) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Hamamcı, A. (2024). Simbiyotik Eksende Teknoloji- Moda ve Sanat Kavramlarının İris Van Herpen Tasarımlarında İrdelenmesi. *Bilsel International Korykos Scientific Researches And Innovation Congress*: 830-838
- Hamamcı, A. (2025). Moda Tasarımında Kültürel Sürdürülebilirliğin Geleneksel Motif Örneği Üzerinden İncelenmesi. *Türkiye ve Dünyada Tekstil ve Moda Tasarımı*, (ss. 1-15). Yaz Yayınları. E-ISBN 978-625-8678-28-4

- Hidayetoğlu, H. M. (2023). Konya Karapınar Kilimleri. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 1099–1121). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kemelbekova, E., Baidabekov, A., & Yeziyeva Nehir, M. (2023). Study of the Basic Geometric Dimensions of the Mausoleum of Hodja Ahmed Yassawi in Central Asia. In L. Y. Cheng (Ed.), *ICGG 2022 - Proceedings of the 20th International Conference on Geometry and Graphics* (pp. 986-993). Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, Vol. 146. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13588-0_86
- Kılıçarslan, H. (2023). Yalvaç Kilim, Cicim ve Zili Dokumaları. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 789–822). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ölmez, F. H., & Etikan, S. (2023). Kırşehir Kilim, Cicim, Zili Ve Sumak Dokumaları. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 961–1002). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özçelik, H. (1999). Düünden Bugüne Bucak (Oğuzhan) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, İ. (2023). Sakarya-Kaynarca Kilimleri. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 1505–1534). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Talgatbekova, A. Zh., Aldanayeva, T. M., Yeziyeva M., Sabitova, A. M. (2026) Modern Moda Endüstrisinin Sürdürülebilir Gelişimi Bağlamında Etnoekolojik Gelenekler. *Almatı Teknoloji Üniversitesi Dergisi* 151(1):210-219. DOI: [10.48184/2304-568X-2026-1-210-219](https://doi.org/10.48184/2304-568X-2026-1-210-219).
- Tokgöz Gün, F., & Özkartal, M. (2020). The Dimension Of Culture İn Poster Design. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2881-2887.
- Türktaş, Z. (2023). Karapınar Cicim Dokumaları. A. Soysaldı (Ed.), *Türk Kilimleri: Kilim, Cicim, Zili, Palas (Cilt II)* içinde (ss. 1067–1098). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Uğurlu, C. (1986). Türkiye’de Geleneksel El Dokumacılığı Eğitimi. *Arş Dergisi*, (3), 37–45.
- Uysal, M. A. (2010). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bucak’ta İdari Ve Sosyal Yapı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 103–119.
- Yıldırım, A., & Özkan Tağı, G. (2019). Tekstil ve Moda Tasarımında Gelenekselin Yaşatılması. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 8(56), 201–218.
- Yıldırım, A. (2023a). Dereçine (Sultandağı Afyon) Düz Dokumalarının Kompozisyon Ve Tasarım Özellikleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(75), 4544–4550.
- Yıldırım, A. (2023b). Gökçeyaka (Yeşilova-Burdur) Düz Dokumaları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(68), 3497–3509.
- Yıldırım, A. (2024a). İlyas Köyü (Burdur)’nde Tespit Edilen Dokumaların Teknik Ve Desen Açısından Değerlendirilmesi. M. Genç (Ed.), *Dokuma Araştırmaları - I* içinde. Paradigma Akademi Yayınları.
- Yıldırım, A. (2024b). Bucak Ve Köylerinde Tespit Edilen Düz Dokumalar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları - 4* içinde (ss. 334–342). Palet Yayınları.
- Yıldırım, A. (2025). Ürkütlü Köyü (Bucak Burdur)’nde Tespit Edilen Düz Dokumaların Renk, Kompozisyon Ve Teknik Özellikleri. *IFARTS VII. Uluslararası Geleneksel, Yöresel ve Kültürel Değerler Sempozyumu Kongre Kitabı* (ss. 85–93).
- ZfWT. (2021). Geleneksel Anadolu Dokumalarında Çizgi. *ZfWT - Journal of World of Turks*, 13(2), 255–275.
- Yıldırım, A., Tokgöz Gün, F., & Hamamcı, A. (2017). Turizmin önemli bileşenlerinden biri "kültür-sanat turizmi". *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 56, 45-48.

ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARI VE YAŞLI AYRIMCILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: PSİKOSOSYAL SÜREÇLER VE SAĞLIK PROFESYONELLERİ AÇISINDAN BİR LİTERATÜR DERLEMESİ³

Melike YALÇIN GÜRSOY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü, Çanakkale, Türkiye, 0000-0002-2246-264X,
myalcin@comu.edu.tr

Selma İNFAL KESİM

Selçuk Üniversitesi, Akşehir Kadir Yallagöz Sağlık Yüksekokulu,
Hemşirelik Bölümü, Konya, Türkiye, 0000-0003-4696-6401,
sinfal@selcuk.edu.tr

Sabriye UÇAN YAMAÇ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu,
Ebelik Bölümü, Burdur, Türkiye, 0000-0002-3932-8017,
suyamac@mehmetakif.edu.tr

Aysun GÜZEL

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü, Burdur, Türkiye, 0000-0002-7071-3511,
ayurdakul@mehmetakif.edu.tr

Çiğdem SAMANCI TEKİN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
Niğde, Türkiye, 0000-0003-0895-1911,
scigdem@ohu.edu.tr

1. GİRİŞ

Küresel nüfusun yaşlanması, sağlık sistemleri ve toplumlar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Yaşam süresinin uzamasıyla birlikte kardiyovasküler hastalıklar, kanser, diyabet ve nörodejeneratif hastalıklar gibi kronik sağlık sorunlarının görülme sıklığı artmakta; yaşlı bireylerde birden fazla kronik hastalığın birlikte bulunması bakım gereksinimlerini daha karmaşık hâle getirmektedir. Bu durum, sağlık harcamalarının artmasına ve uzun süreli bakım gereksiniminin yükselmesine yol açabilmektedir (Gianfredi ve ark., 2025). Artan bakım gereksinimleri ise yaşlı bireylerin yalnızca hastalıkları, işlev kayıpları veya bağımlılık düzeyleri üzerinden değerlendirilmesi riskini beraberinde getirebilmektedir (Bugental ve Hehman, 2007). Sağlık çalışanlarında yaş ayrımcılığını inceleyen sistematik derlemelerde, yaşlı bakımının bazı profesyoneller tarafından karmaşık, yüksek iş yükü ge-

³ Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje Kodu: TSA-2022-4193).

rektiren ve bağımlılıkla ilişkili bir bakım alanı olarak algılanabildiği bildirilmiştir (Fernández-Puerta ve ark., 2024). Bu tür algılar, yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, bireysel özellikleri ve karar verme haklarından çok bakım gereksinimleri üzerinden değerlendirilmesine yol açabilmekte; yaşa ilişkin olumsuz kalıp yargıları güçlendirebilmektedir (Reissmann ve ark., 2021).

Dünya Sağlık Örgütü yaş ayrımcılığını, yaş temelinde bireyin kendisine veya başkalarına yönelik kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcı davranışlar olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2021). Yaş ayrımcılığı yalnızca kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan bir tutum sorunu değildir; sağlık kurumlarında, sosyal politikalarda, eğitim ortamlarında ve bakım uygulamalarında da görülebilen yapısal bir eşitsizlik biçimidir. Yaşlı bireylerin sağlık yakınmalarının “yaşlılığın doğal sonucu” olarak değerlendirilmesi, bakım ve tedavi kararlarına yeterince katılmalarının engellenmesi, tedavi ya da rehabilitasyon seçeneklerinin yaş temelinde sınırlandırılması ve küçültücü iletişim biçimlerine maruz kalmaları sağlık hizmetlerinde yaş ayrımcılığına örnek oluşturmaktadır (São José ve ark., 2019).

Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, bireyin 18 yaşından önce maruz kaldığı fiziksel, duygusal veya cinsel istismar; fiziksel ya da duygusal ihmal ve aile içi işlev bozuklukları gibi deneyimleri kapsamaktadır (Felitti ve ark., 1998; CDC, 2026). Bu yaşantıların yaşam boyu fiziksel sağlık, ruh sağlığı, sağlık davranışları ve kişilerarası ilişkiler üzerinde etkili olabileceği bilinmektedir (Thurston ve ark., 2025; Felitti ve ark., 1998). Bununla birlikte, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı arasındaki ilişki doğrudan ve kesin bir neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirilmemelidir. Mevcut bilgiler, bu ilişkinin duygu düzenleme, empati, kişilerarası güven, yaşlanma ve ölüm kaygısı, yaşlı bireylerle temas deneyimleri ve mesleki sosyalleşme gibi psikososyal süreçler üzerinden dolaylı biçimde ele alınmasının daha uygun olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı arasındaki olası ilişki; yaşam boyu gelişimsel süreçler, psikososyal mekanizmalar, yaş ayrımcılığının sağlık sonuçları, sağlık profesyonellerinin rolü ve halk sağlığı hemşireliği perspektifi çerçevesinde tartışılmaktadır.

2. ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARI

Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları (ÇÇOY), uluslararası literatürde adverse childhood experiences (ACEs) kavramı ile ifade edilmektedir. Kavram, Felitti ve arkadaşlarının (1998) ABD’de yürüttüğü ve 9.508 yetişkinin katıl-

diği ACE Çalışması ile sistematik biçimde ele alınmıştır. Bu çalışmada psikolojik, fiziksel ve cinsel istismar; anneye yönelik şiddete tanıklık etme; hane nede madde kullanımı, ruhsal hastalık veya cezaevi öyküsü bulunan bir aile üyesinin varlığı olmak üzere yedi olumsuz çocukluk yaşantısı kategorisi değerlendirilmiştir. Çalışmada, maruz kalınan olumsuz yaşantı sayısı arttıkça yetişkinlik dönemindeki sağlık risk davranışları ve çeşitli hastalıklarla ilişkili risklerin de arttığı bildirilmiştir (Felitti ve ark., 1998).

ÇÇÖY, bireyin gelişimsel, sosyal, ruhsal ve fiziksel sağlıkla ilişkili süreçleri üzerinde yaşam boyu etkileri olabilen risk koşulları olarak değerlendirilmektedir (Hughes ve ark., 2017; Matjasko ve ark., 2022). Bununla birlikte, ÇÇÖY maruziyetinin sonuçları her bireyde aynı biçimde ortaya çıkmamaktadır. Maruz kalınan yaşantıların sayısı ve özellikleri, aile ve sosyal çevreden alınan destek, sosyoekonomik koşullar ile koruyucu çocukluk deneyimleri, olumsuz sonuçların ortaya çıkışını ve şiddetini etkileyebilmektedir (CDC, 2026; Hughes ve ark., 2017). Çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının erişkinlik dönemindeki fiziksel sağlık sonuçları da giderek daha fazla araştırılmaktadır. Senaratne ve arkadaşlarının (2024) sistematik derleme ve meta-analizinde, ACE maruziyetinin erişkinlikte multimorbidite ile ilişkili olduğu; maruz kalınan ÇÇÖY sayısı arttıkça multimorbidite olasılığının da yükseldiği bildirilmiştir.

3. YAŞLILARA YÖNELİK YAŞ AYRIMCILIĞI

Yaşçılık kavramı ilk kez Butler (1969) tarafından yaşlı bireylere yönelik önyargı ve ayrımcılığı tanımlamak için kullanılmıştır. Güncel yaklaşımda yaşçılık; yaşa ilişkin kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcı davranışlar biçiminde ele alınmaktadır. WHO'ya göre yaşçılık, bireyler arası ilişkilerde, kurumlarda ve bireyin kendi yaşlanmasına ilişkin tutumlarında görülebilmektedir (WHO, 2021).

Yaş ayrımcılığı, dünya genelinde yaygın görülen ve yaşlı bireylerin sağlık ile iyilik hâlini olumsuz etkileyen önemli bir sorundur. Küresel düzeyde her iki kişiden birinin yaşlılara yönelik yaş ayrımcı tutumlar sergilediği; yaşlı bireylerin ise aileleri, yakın çevreleri ve toplum içinde ayrımcılığa maruz kalabildiği bildirilmektedir (Officer ve ark., 2020). Yaş ayrımcılığı; düşük yaşam kalitesi, sağlıksız davranışlar, ilaç uyumsuzluğu, bilişsel yetersizlik, ruh sağlığı sorunları ve erken ölüm gibi birçok olumsuz sonuçla ilişkilidir (Chang ve ark., 2020; WHO, 2021). Ayrıca sağlık profesyonellerinin, özellikle hemşirelerin yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumları bakım yaklaşımlarına

yansıyabilmekte ve bakım kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir (Rush ve ark., 2017; Gursoy ve Mehmet, 2023).

3.1. Sağlık Profesyonellerinde Yaşlı Ayrımcılığı

Yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı, sağlık hizmetleri içinde de görülebilen önemli bir sorun alanıdır; sağlık profesyonelleri arasında yaşlı bireylere yönelik olumsuz kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcı uygulamalar bakım süreçlerini etkileyebilmektedir (WHO, 2021; Fernández-Puerta ve ark., 2024). İsrail’de hekim, hemşire ve sosyal hizmet uzmanlarıyla yürütülen niteliksel bir çalışmada, sağlık çalışanlarının yaşlı bireylerle çalışırken çeşitli güçlükler yaşadıkları, bazı durumlarda yaşlı bireyleri görünmez kılan iletişim örüntüleri sergiledikleri ve yaşa dayalı uygunsuz bakım uygulamalarının ortaya çıkabilmediği bildirilmiştir (Ben-Harush ve ark., 2017).

Sağlık profesyonellerinin yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumları, bakım ilişkisinin niteliğine de yansıyabilmektedir: yaşlı hastalarla daha kısa, yüzeysel veya görev odaklı iletişim kurulması, bireylerin bakım ve tedavi kararlarına yeterince katılamaması, rehabilitasyon potansiyellerinin düşük değerlendirilmesi ve sağlık gereksinimlerinin yaşlanmanın doğal sonucu olarak görülmesi bu durumun olası yansımaları arasında yer almaktadır (São José ve ark., 2019; WHO, 2021). Sistematik derlemeler de sağlık çalışanlarında görülen yaş ayrımcı tutumların bakım yaklaşımını ve sunulan hizmetlerin niteliğini olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır (Chang ve ark., 2020; Fernández-Puerta ve ark., 2024). Bu tutumların klinik sonuçları da göz ardı edilmemelidir: yaşa dayalı önyargılar, ağrı, depresyon veya işlev kaybı gibi değerlendirilebilir sağlık sorunlarının gözden kaçmasına, tanı ve tedavide gecikmelere, yetersiz bakım sunulmasına ya da yaşa uygunluk yeterince değerlendirilmeden gereksiz uygulamalara başvurulmasına neden olabilmektedir (WHO, 2021; Fernández-Puerta ve ark., 2024). Ayrımcı iletişim ve bakım deneyimleri, yaşlı bireylerin sağlık profesyonellerine duyduğu güveni de zedeleyebilmekte; sağlık hizmetlerine katılımı, bakım memnuniyetini ve sağlık sonuçlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Chang ve ark., 2020; WHO, 2021). Dolayısıyla sağlık profesyonellerinde yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı, yalnızca tutum düzeyinde ele alınmamalı; yaşlı bireylerin onuru, özerkliği, karar süreçlerine katılımı ve sağlık hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı bağlamında değerlendirilmelidir (WHO, 2021; São José ve ark., 2019)

4. ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARI İLE YAŞLI AYRIMCILIĞI

Çocukluk döneminde yaşanan istismar, ihmal ve aile içi işlev bozukluklarının bireyin yaşam boyu ruh sağlığı, kişilerarası ilişkileri, sağlık davranışları ve stresle baş etme süreçleri üzerinde etkili olabileceği bilinmektedir. Bununla birlikte, bu yaşantıların yaşlılara yönelik ayrımcı tutumların doğrudan belirleyicisi olduğunu gösteren yeterli kanıt bulunmamaktadır (Hughes ve ark., 2017; Senaratne ve ark., 2024). Türkiye merkezli çok merkezli bir araştırmada da sağlık bilimleri öğrencilerinin çocukluk çağı olumsuz yaşantı puanları ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Gursoy ve ark., 2026). Bu bulgu, yaşlılara yönelik tutumların yalnızca bireyin geçmiş yaşantılarıyla açıklanamayacağını; bireysel, ilişkisel, toplumsal ve mesleki etkenlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Çocukluk çağında olumsuz yaşantılara maruz kalmanın stres yanıt sistemleri, duygu düzenleme süreçleri ve nörobiyolojik gelişim üzerinde etkileri olabileceği bildirilmektedir (Danese ve McEwen, 2012; Gruhn ve Compas, 2020; Klimesch ve ark., 2026). Bu etkiler, ilerleyen dönemlerde ruh sağlığı sorunları ve sağlık risk davranışları açısından artmış riskle (Hughes ve ark., 2017), kişilerarası ilişkilerde güçlükler ve kişilerarası dünyaya ilişkin olumsuz beklentilerle (Kimble ve ark., 2018) ilişkili olabilmektedir. Ancak bu bilişsel örüntülerin yaşlı bireylere yönelik tutumlara nasıl yansıdığı henüz doğrudan yeterince araştırılmamıştır.

Çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının duygu düzenleme süreçleri üzerindeki etkileri, yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığıyla ilişkili olası dolaylı yolların incelenmesini gerekli kılmaktadır. Çocukluk dönemindeki olumsuz yaşantıların, ruminasyon ve duygusal bastırma gibi uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile ilişkili olabileceği; bu stratejilerin ise psikopatoloji belirtileriyle bağlantı gösterebildiği bildirilmiştir (Miu ve ark., 2022). Bu süreçler tek başına yaşlılara yönelik ayrımcı tutumlara yol açmaz; ancak yaşlanmaya ilişkin olumsuz kalıp yargılar, yaşlı bireylerle sınırlı veya olumsuz temas deneyimleri (Pettigrew ve Tropp, 2008) ve zorlayıcı çalışma koşullarıyla (Fernández-Puerta ve ark., 2024; Huynh ve ark., 2025) birleştiğinde, bu süreçlerin yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumların gelişiminde dolaylı bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

4.1. Stereotip İçselleştirme Kuramı ve Yaşlılara Yönelik Kalıp Yargıların Yaşam Boyu Gelişimi

Levy'nin (2009) stereotip içselleştirme kuramına göre yaşa ilişkin kalıp yargılar, erken yaşam deneyimleri ve toplumsal mesajlar aracılığıyla çocukluk döneminde edinilmeye başlar; yaşam boyunca pekişerek ve genellikle bilinçdışı biçimde işleyerek birey yaşlandıkça kendisine yönelir (Levy, 2009).

Olumsuz çocukluk yaşantılarının yaşlılık, hastalık, bakım gereksinimi veya bağımlılıkla ilişkilendirilen deneyimlerle birleşmesi, yaşa ilişkin kalıp yargıların duygusal tonunu etkileyebilir; güvenli olmayan aile ortamlarına ya da bakıma gereksinim duyan yaşlı aile üyelerine ilişkin olumsuz anılar, yaşlılığa dair algıları benzer şekilde olumsuz yönde şekillendirebilir. Ne var ki ÇÇOY'nin yaşa ilişkin kalıp yargıların içselleştirilmesini nasıl etkilediğini doğrudan inceleyen araştırma sayısı sınırlıdır; burada sunulan açıklama, dolayısıyla, kanıtlanmış bir ilişkiden değil, ileride sınanması gereken kuramsal bir olasılıktan ibarettir.

4.2. Dehşet Yönetimi Kuramı, Ölüm Kaygısı ve Yaş Ayrımcılığı

Dehşet yönetimi kuramı, yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığının olası psikolojik kaynaklarından birine işaret etmektedir. Kurama göre yaşlı bireyler, genç yetişkinlere kendi ölümlülüklerini ve fiziksel gerilemenin kaçınılmazlığını hatırlatabildiği için varoluşsal kaygı uyandırabilir. Bireyler bu kaygıyla baş etmek amacıyla yaşlı bireylerden uzaklaşma veya onlara yönelik olumsuz tutum geliştirme gibi savunmacı tepkiler sergileyebilirler (Martens ve ark., 2005).

Ölümlülük düşüncesinin belirginleşmesinin, genç yetişkinlerin yaşlı bireylere yönelik tutumlarını olumsuz etkileyebileceği ve risk alma davranışlarıyla ilişkili olabileceği bildirilmiştir (Popham ve ark., 2011). Ayrıca ölüm kaygısı ile yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumlar arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (O'Connor ve McFadden, 2012). Bu kuram, ÇÇOY ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı arasındaki olası dolaylı ilişkiyi açıklamak için kullanılacak çerçevelerden biridir. Erken dönem olumsuz yaşantıların ölüm, kayıp ve güvensizlik algısıyla ilişkili olabileceği; bunun da bazı bireylerde ölüm kaygısını artırabileceği düşünülebilir. Ancak çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının ölüm kaygısı aracılığıyla yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığına yol açtığını öne süren bu dolaylı modelin doğrudan sınanmasına ihtiyaç vardır.

4.3. Bağlanma, Duygu Düzenleme ve Empati

ÇÇÖY'nin kişilerarası tutumlara nasıl yansıdığını açıklamada bağlanma ve duygu düzenleme süreçleri de önem taşımaktadır. Erken dönemde istismar ve ihmal yaşantılarının, güvensiz bağlanma örüntüleri ve duygu düzenleme güçlükleriyle ilişkili olabileceği bildirilmektedir (Bowlby, 1982). Boylamsal bir çalışmada, çocukluk dönemindeki kötü muamelenin süreğenliği arttıkça bağlanma güvenliğinin azaldığı; düşük bağlanma güvenliğinin ise yetişkinlikte duygu düzenleme güçlükleriyle ilişkili olduğu gösterilmiştir (Warmingham ve ark., 2023).

Gruplar arası temasın önyargıyı azaltıcı etkisini inceleyen meta-analizde, empati ve perspektif alma düzeyindeki artış ile gruplar arası kaygının azalmasının önemli aracı süreçler olduğu bildirilmiştir (Pettigrew ve Tropp, 2008); bu bulgular, empati ve perspektif almanın, yaşlı bireyler gibi dış grup olarak algılanabilen gruplara yönelik tutumların şekillenmesinde de önemli olabileceğini düşündürmektedir. ÇÇÖY'nin duygu düzenleme ve empatiyle ilişkili süreçleri etkileyebilmesi, erken dönem yaşantıların yaşlılara yönelik tutumlarla dolaylı biçimde ilişkili olabileceğine işaret etmektedir; ancak bu ilişkinin yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı bağlamında araştırmalarla doğrudan gösterilmesi gerekmektedir.

4.4. Aile İçi Şiddetin Kuşaklararası Aktarımı ve Yaşlı İstismarı

ÇÇÖY ile yaşlılara yönelik olumsuz davranışlar arasındaki en doğrudan kanıt, aile içi şiddetin kuşaklararası aktarımı alanından gelmektedir. Sosyal öğrenme yaklaşımına göre çocuklukta şiddete maruz kalan veya şiddete tanık olan bireyler, ilerleyen yaşamlarında şiddeti bir ilişki örüntüsü olarak yeniden üretebilirler. Koga ve arkadaşlarının (2024) 13.318 yetişkinle yürüttüğü çalışmada, ÇÇÖY maruziyetinin yaşlı istismarına yönelme ile ilişkili olduğu bildirilmiştir: hiç ÇÇÖY bildirmeyen bireylerle karşılaştırıldığında, bir ÇÇÖY bildirenlerde yaşlı istismarı uygulama olasılığı üç kattan fazla, iki veya daha fazla ÇÇÖY bildirenlerde ise yaklaşık sekiz kat daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular, ÇÇÖY'nin yalnızca tutum düzeyinde değil, yaşlı bireylere yönelik olumsuz davranışlar açısından da önemli bir risk göstergesi olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle bakım veren konumundaki bireylerde, çocukluk dönemindeki travmatik deneyimlerin bakım yükü ve stresle birleşmesi duygu düzenleme süreçlerini zorlayabilir ve yaşlı istismarı riskini artırabilir. Bu bulgular ışığında ÇÇÖY, yaşlı istismarının önlenmesi ve aile temelli risk değerlendirmelerinde göz ardı edilmemesi gereken yaşam boyu bir risk etkeni olarak ele alınmalıdır (Koga ve ark., 2024).

5. ERKEN DÖNEM YAŞANTILARIN SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN TUTUMLARINA OLASI ETKİLERİ

Yukarıda ele alınan psikososyal süreçler, sağlık profesyonelleri açısından da geçerlidir; çünkü sağlık profesyonelleri de çocukluk dönemi olumsuz yaşantıları yaşayabilen bireylerdir ve bu yaşantıların duygu düzenleme, kişilerarası ilişkiler ve stresle baş etme süreçleri üzerindeki etkileri mesleki tutumlara dolaylı biçimde yansiyabilir (Miu ve ark., 2022; Warmingham ve ark., 2023). Bununla birlikte, çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının sağlık profesyonellerinde yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığının doğrudan belirleyicisi olduğunu gösteren yeterli kanıt bulunmamaktadır; erken dönem yaşantılar ile mesleki tutumlar arasındaki ilişki, doğrudan bir neden-sonuç bağlantısından çok, çeşitli psikososyal süreçler üzerinden gelişebilecek olası bir ilişki olarak değerlendirilmelidir.

Dehşet yönetimi kuramı çerçevesinde, yaşlı bireylere bakım vermenin sağlık profesyonellerinde yaşlanma, fiziksel gerileme ve ölümlülüğe ilişkin düşünceleri belirginleştirebileceği; bunun bazı bireylerde kaygı ve savunmacı tutumlarla ilişkili olabileceği ileri sürülmektedir (Martens ve ark., 2005). Ölüm kaygısı ile yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumlar arasında ilişki bulunduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (O'Connor ve McFadden, 2012; Popham ve ark., 2011). Ancak ÇÇÖY, ölüm kaygısı ve sağlık profesyonellerinin yaşlılara yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi aynı model içinde inceleyen araştırmalar sınırlıdır.

Bağlanma, duygu düzenleme ve empati ile ilişkili süreçler, özellikle hemşirelik uygulamaları açısından doğrudan uygulama değeri taşımaktadır. Çocukluk dönemindeki kötü muamele yaşantılarının bağlanma güvenliği ve duygu düzenleme örüntüleriyle (Warmingham ve ark., 2023), empatiyle ise (Zhang ve ark., 2024) ilişkili olabileceği bildirilmektedir. Empatik ve kişi merkezli bakımın yaşlı bireylerin gereksinimlerinin, tercihleri ile karar verme haklarının dikkate alınmasına katkı sağladığı; buna karşılık olumsuz tutumların bakım ilişkisini ve bakımın niteliğini etkileyebileceği belirtilmektedir (Ben-Harush ve ark., 2017; Fernández-Puerta ve ark., 2024; WHO, 2021). Nitekim hemşirelerle yürütülen randomize kontrollü bir çalışma, yaşlılık ve yaş ayrımcılığına ilişkin yapılandırılmış bir eğitim programının hemşirelerin ayrımcı tutumlarını anlamlı ölçüde azalttığını göstermiştir (Miranzadeh ve ark., 2025); bu bulgu, mesleki tutumların sabit değil, müdahaleye açık bir yapıda olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı, yaşam boyu gelişimsel süreçler açısından birlikte ele alınabilecek iki önemli olgudur. Mevcut bilgiler, erken dönem olumsuz yaşantıların yaşlı bireylere yönelik tutum ve davranışlarla doğrudan değil, stereotip içselleştirme, ölüm kaygısı, bağlanma ve duygu düzenleme örüntüleri, empati ve kuşaklararası şiddetin aktarımı gibi psikososyal süreçler üzerinden dolaylı biçimde ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ile yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı arasındaki tutum düzeyindeki ilişkiyi doğrudan ortaya koyan araştırmalar sınırlıdır. Buna karşılık en güçlü ve tutarlı bulgu, çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının doğrudan bir davranış olarak yaşlı istismarı riskindeki artışla ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Halk sağlığı hemşireliği açısından bu bulgular iki alanda somut çalışma gerektirmektedir. Öncelikle çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının önlenmesi ve erken dönemde belirlenmesi gerekmektedir; bunun önemi yalnızca çocukluk sağlığının korunmasıyla sınırlı değildir, yaşam boyu sağlık ve esenliğin desteklenmesi açısından da belirleyicidir. Ayrıca sağlık profesyonellerinin eğitimi ihmal edilmemelidir. Yapılandırılmış eğitim programlarının hemşirelerde yaşlılara yönelik ayrımcı tutumları azaltabildiği gösterilmiştir. Travma-bilgili bakım, empati geliştirme, yaşlanma ve ölüm kaygısıyla baş etme, yaşlı bireylerle etkili iletişim kurma ve yapılandırılmış temas deneyimlerinin halk sağlığı hemşireliği müfredatlarına ve hizmet içi eğitim programlarına kazandırılması bu doğrultuda gereklidir.

Toplum temelli hemşirelik uygulamalarında, çocukluk çağı olumsuz yaşantıları ve yaşlı istismarı açısından risk taşıyan ailelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi de önemlidir. Aile içi şiddetin, bakım yükünün, sosyal destek yetersizliğinin, ruhsal sorunların ve bakım veren stresinin erken dönemde saptanması kuşaklararası şiddet döngüsünün önlenmesine katkı sağlayabilir. Türkiye’de yürütülecek ileri araştırmalarda çocukluk çağı olumsuz yaşantıları, empati, yaşlanma kaygısı, yaşlı bireylerle temas deneyimi ve yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı arasındaki ilişkilerin birlikte incelenmesi, kültüre duyarlı müdahalelerin geliştirilmesine yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ben-Harush, A., Shiovitz-Ezra, S., Doron, I., Alon, S., Leibovitz, A., Golander, H., Haron, Y., & Ayalon, L. (2017). Ageism among physicians, nurses, and social workers: Findings from a qualitative study. *European Journal of Ageing*, 14(1), 39-48.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2. baskı). Basic Books.

- Bugental, D. B., & Hehman, J. A. (2007). Ageism: A review of research and policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 1(1), 173-216.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243-246.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2026, March 2). About adverse childhood experiences. <https://www.cdc.gov/aces/about/index.html>
- Chang, E. S., Kanno, S., Levy, S., Wang, S. Y., Lee, J. E. ve Levy, B. R. (2020). Global reach of ageism on older persons' health: A systematic review. *PLOS ONE*, 15(1), e0220857.
- Danese, A., & McEwen, B. S. (2012). Adverse childhood experiences, allostasis, allostatic load, and age-related disease. *Physiology & Behavior*, 106(1), 29-39.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P. ve Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258.
- Fernández-Puerta, L., Caballero-Bonafé, A., de-Moya-Romero, J. R., Martínez-Sabater, A., & Valera-Lloris, R. (2024). Ageism and associated factors in healthcare workers: A systematic review. *Nursing Reports*, 14(4), 4039-4059.
- Gianfredi, V., Nucci, D., Pennisi, F., Maggi, S., Veronese, N., & Soysal, P. (2025). Aging, longevity, and healthy aging: the public health approach. *Aging Clinical and Experimental Research*, 37(1), 125.
- Gruhn, M. A. & Compas, B. E. (2020). Effects of maltreatment on coping and emotion regulation in childhood and adolescence: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 103, 104446.
- Gursoy, M. Y., & Mehmet, F. C. (2023). Nursing students' attitudes toward the elderly: a systematic review based on studies conducted in turkiye. *Studies in Psychology*, 43(2), 195-214.
- Gursoy, M. Y., Kesim, S. İ., Yamaç, S. U., Güzel, A., & Tekin, Ç. S. (2026). Relationship between ageist attitudes and adverse childhood experiences of health sciences students: A multicenter study. *Journal of Caring Sciences*, 15(1), 37-43.
- Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C., Jones, L., & Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 2(8), e356-e366.
- Huynh, Q. T., Lai, A. X., Chua, T. S., Phoon, Y. L., Wong, K. L., Ng, Y. E., & Soon, M. M. L. (2025). Ageism toward older adults among healthcare workers and students: A scoping review. *International Journal of Nursing Studies Advances*, 10, 100468.
- Kimble, M., Sripad, A., Fowler, R., Sobolewski, S., & Fleming, K. (2018). Negative world views after trauma: Neurophysiological evidence for negative expectancies. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(5), 576-584.
- Klimesch, A., Ascone, L., Thomalla, G., Cheng, B., Petersen, M., Schäfer, I., Gallinat, J., & Kühn, S. (2026). Echoes of childhood trauma: The relationship between adverse childhood experiences, brain structure, and mental health in aging adults. *Translational Psychiatry*, 16(1), 52. <https://doi.org/10.1038/s41398-026-03811-2>
- Koga, C., Tsuji, T., Hanazato, M., Nakagomi, A., & Tabuchi, T. (2024). Intergenerational chain of violence, adverse childhood experiences, and elder abuse perpetration. *JAMA Network Open*, 7(9), e2436150.
- Levy, B. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 332-336.
- Martens, A., Goldenberg, J. L., & Greenberg, J. (2005). A terror management perspective on ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 223-239.

- Matjasko, J. L., Herbst, J. H., & Estefan, L. F. (2022). Preventing adverse childhood experiences: the role of etiological, evaluation, and implementation research. *American Journal of Preventive Medicine*, 62(6), S6-S15.
- Miranzadeh, F., Sefidkar, R., & Rezaeipandari, H. (2025). Effectiveness of an educational intervention in modifying ageism among nurses in caring for older adults: a randomized controlled trial. *BMC Nursing*, 24(1), 1132.
- Miu, A. C., Szentágotai-Tătar, A., Balázs, R., Nechita, D., Bunea, I., & Pollak, S. D. (2022). Emotion regulation as mediator between childhood adversity and psychopathology: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 93, 102141.
- O'Connor, M. L., & McFadden, S. H. (2012). A terror management perspective on young adults' ageism and attitudes toward dementia. *Educational Gerontology*, 38(9), 627-643.
- Officer, A., Thiyagarajan, J. A., Schneiders, M. L., Nash, P., & de la Fuente-Núñez, V. (2020). Ageism, healthy life expectancy and population ageing: How are they related? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3159.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- Popham, L. E., Kennison, S. M., & Bradley, K. I. (2011). Ageism and risk-taking in young adults: Evidence for a link between death anxiety and ageism. *Death Studies*, 35(8), 751-763.
- Reissmann, M., Geithner, L., Storms, A., & Woopen, C. (2021). Stereotypes about very old people and perceived societal appreciation in very old age. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 54(Suppl 2), 93-100.
- Rush, K. L., Hickey, S., Epp, S., & Janke, R. (2017). Nurses' attitudes towards older people care: An integrative review. *Journal of Clinical Nursing*, 26(23-24), 4105-4116.
- São José, J. M. S., Amado, C. A. F., Ilinca, S., Buttigieg, S. C., & Taghizadeh Larsson, A. (2019). Ageism in health care: A systematic review of operational definitions and inductive conceptualizations. *The Gerontologist*, 59(2), e98-e108.
- Senaratne, D. N. S., Thakkar, B., Smith, B. H., Hales, T. G., Marryat, L., & Colvin, L. A. (2024). The impact of adverse childhood experiences on multimorbidity: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medicine*, 22(1), 315.
- Thurston, C., Murray, A. L., Franchino-Olsen, H., Silima, M., Hemady, C. L., & Meinck, F. (2025). Prospective longitudinal associations between adverse childhood experiences and adult mental health outcomes: Systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence & Abuse*, 15248380251358223.
- Warmingham, J. M., Russotti, J., Handley, E. D., Toth, S. L., & Cicchetti, D. (2023). Childhood attachment security mediates the effect of childhood maltreatment chronicity on emotion regulation patterns in emerging adulthood. *Attachment & Human Development*, 25(3-4), 437-459.
- World Health Organization. (2021). *Global report on ageism*. World Health Organization.
- Zhang, H., Gao, X., Liang, Y., Yao, Q., & Wei, Q. (2024). Does Child Maltreatment Reduce or Increase Empathy? A Systematic Review and Meta-analysis. *Trauma, Violence & Abuse*, 25(1), 166-182.

MODA ÜRÜNLERİNDE KULLANIM AŞAMASI ODAKLI EKOLOJİK AYAK İZİ: YAŞAM DÖNGÜSÜ ANALİZİNDE (LCA) PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Mariyam YEZİYEVA

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü,
Antalya / Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1265-9155>

E-mail: mariyam@akdeniz.edu.tr

Aruzhan KADYRALY

Yüksek Lisans Öğr., Almatı Teknoloji Üniversitesi
Tasarım, Tekstil ve Giyim Teknolojileri Fakültesi Tekstil Üretim
Teknolojisi Bölümü, ORCID: 0009-0001-0442-1211

E-mail: aruzhan.kadyraly@bk.ru

Doç. Dr. Kulmairam DYUSSENBIYEVA

Almatı Teknoloji Üniversitesi
Tasarım, Tekstil ve Giyim Teknolojileri Fakültesi Tekstil Üretim Teknolojisi
Bölümü, ORCID: 0000-0001-5674-7603
E-mail: d.kulmairam@mail.ru

1. GİRİŞ

Tekstil ve moda endüstrisi, 21. yüzyılın en çevre kirliliği yaratan endüstrilerinden biri olarak küresel gündemde yer almaktadır. Sektör, küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık %8-10'unu oluşturmakta; bu oran, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP, 2023) verilerine göre uluslararası havacılık ve denizcilik sektörlerinin toplam emisyonlarından daha fazladır (UNEP, 2023). Ayrıca, Dünya Bankası verilerine göre endüstriyel su kirliliğinin %20'sine kadarı tekstil boyama ve bitirme işlemlerinden kaynaklanmaktadır (World Bank, 1999). Sektör yıllık 79 trilyon litre su tüketimi ile küresel su krizine katkıda bulunmakta, her yıl 92 milyon ton tekstil atığı üretmekte ve yıllık 500.000 ton sentetik mikrofiberi okyanuslara salmaktadır (Ellen MacArthur Foundation, 2017; akt. Niinimäki et al., 2020). Bu rakamlar, sektörün çevresel ayak izinin sadece üretim aşamasıyla sınırlı olmadığını, aksine ürünün tüm yaşam döngüsü boyunca devam eden çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Geleneksel Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi (LCA) metodolojisi, ISO 14040:2006 ve ISO 14044:2006 standartlarına dayanarak ürünlerin çevresel etkilerini *beşikten mezara* (cradle-to-grave), *beşikten fabrika kapısına* (cradle-to-gate) ve *beşikten beşiğe* (cradle-to-cradle) gibi farklı sistem sınırları yaklaşımıyla değerlendirmektedir (International Organization for Standardization, 2006, 2006a). Ancak, mevcut LCA uygulamalarında kullanım aşaması (use

phase), veri toplama zorluğu, tüketici davranışlarının heterojenliği ve bireysel kullanım alışkanlıklarının standartlaştırılamaması nedeniyle genellikle ikincil öneme sahip olarak ele alınmış; üretim aşamasındaki hammadde çıkarımı, iplik hazırlığı, dokuma, boyama ve bitirme işlemleri ön plana çıkarılmıştır (Baik & Lee, 2026). Bu durum, özellikle tüketici davranışlarının çevresel etkilerini anlamak ve azaltmak için yetersiz kalmakta, moda ürünlerinin gerçek çevresel maliyetini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu makale, moda ürünlerinde kullanım aşamasının ekolojik ayak izini merkeze alan yeni bir paradigmayı savunmakta ve LCA metodolojisinde bir paradigma değişiminin zorunluluğunu tartışmaktadır.

2. KULLANIM AŞAMASININ ÇEVRESEL ETKİLERİ: GÖZ ARDI EDİLEN GERÇEK

2.1. Yıkama, Kurutma ve Ütüleme: Enerji ve Su Tüketimi

Kullanım aşaması, moda ürünlerinin yaşam döngüsü içinde en az anlaşılan ancak en etkili çevresel etki kaynaklarından biridir. Levi Strauss & Co. (2015) tarafından yapılan bir LCA çalışmasında, pamuklu kot pantolonun kullanım aşaması, küresel ısınma potansiyelinin (GWP) %37'sini, su tüketiminin %23'ünü, ötrofikasyon potansiyelinin %16'sını ve arazi işgalinin %14'ünü oluşturmaktadır. Bu veriler, kullanım aşamasının üretim aşamasından sonra ikinci en büyük çevresel etki kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir. Aynı çalışmada, tüketici bakımının iklim değişikliği üzerindeki etkisinin yıkama sıklığına, yöntem ve ekipmana bağlı olarak büyük ölçüde değiştiği belirtilmiştir; örneğin haftada bir yıkama yerine ayda bir yıkama, konvansiyonel makinede ısıtmalı kurutma ile 14,58 kg CO₂-eq'den 1,74 kg CO₂-eq'ye düşüş sağlamaktadır.

Benzer şekilde, Zhang et al. (2015) tarafından yapılan bir LCA çalışmasında, %100 pamuklu örme ve boyalı bir tişörtün kullanım aşaması, on etki kategorisinden ortalama %14,05'ini oluştururken, ötrofikasyon potansiyelinde (EP) %40,35 ile en büyük katkı sağlayan aşama olmuştur. Bu yüksek oran, deterjan kullanımından kaynaklanan fosfor ve azot salınımına bağlıdır. Zhang et al. (2015) ayrıca, boyama ve bitirme aşamasının abiotic depletion (ADP) kategorisinde en önemli etkiye sahip olduğunu, bu etkinin büyük miktarda kömür, buhar, su, boya ve yardımcı kimyasalların kullanımından kaynaklandığını belirtmiştir.

Wiedemann et al. (2020) tarafından yapılan bir yün kazak LCA çalışmasında, kullanım aşaması (perakende ve tüketici taşımacılığı dahil) tatlı su tüketiminde önemli bir pay, fosil yakıt talebinde %30, su stresinde %38 ve küresel ısınma potansiyelinde %12 oranında katkı sağlamıştır. Perakende ve

tüketici taşımacılığı hariç tutulduğunda, kullanım aşamasının GWP'ye katkısı %8,2'ye, fosil yakıt talebine katkısı %17,8'e ve su stresine katkısı %33,5'e düşmektedir.

Moazzem et al. (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, polyester örme ceket ve pamuklu örme tişört için üretim aşaması en büyük payı (%73,39) alırken, kullanım aşaması %21,37 ile ikinci sırada yer almıştır. Özellikle pamuklu örme tişört için küresel ısınma potansiyelinde kullanım aşaması %56,52 ile en büyük katkı sağlayan aşama olmuştur. Moazzem, S. (2018) tarafından yapılan başka bir çalışmada, polyester tişörtün kullanım aşamasının karbon ayak izine %30,35 katkıda bulunduğu ve bu aşamada yıkama işleminin en yüksek katkıyı sağladığı tespit edilmiştir.

2.2. Mikroplastik Salınımı: Görünmeyen Kirleticiler

Kullanım aşamasının en kritik ancak en az anlaşılan çevresel etkisi, sentetik tekstillerden kaynaklanan mikroplastik salınımidir. Napper ve Thompson (2016) tarafından Plymouth Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, tek bir 6 kg'lık çamaşır yükünün akrilik kumaştan 730,000 parça, polyesterden 496,000 parça ve polyester-pamuk karışımından 138,000 parça mikrofiber saldıgı tespit edilmiştir. Bu mikrofiberler, 10-30 mikrometre çapında ve 1-5 milimetre uzunluğunda olup, birçok filtrasyon sisteminden geçebilecek kadar küçüktür.

De Falco et al. (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, giysilerin giyilmesi sırasında da mikrofiber salınımı olduğu gösterilmiştir. 20 dakikalık normal aktivite sırasında, gram kumaş başına yaklaşık 400 mikrofiber salılabilmektedir. Bu bulgu, yıkamadan kaynaklanan mikroplastik kirliliğinin yanı sıra, giyilme sırasında da önemli mikrofiber salınımı olduğunu ve önceki tahminlerin sentetik tekstillerin çevresel etkisini hafife aldığını ortaya koymaktadır. De Falco et al. (2020), hava yoluyla salınan mikrofiber miktarının su yoluyla salınan miktarla aynı büyüklükte olduğunu ve bu nedenle atık su yakalama teknolojilerine odaklanan müdahalelerin yetersiz kalabileceğini, tekstil tasarımındaki değişikliklerin hem hava hem su salınımlarını azaltılabileceğini savunmuştur.

Tekstil yapısının mikrofiber salınımı üzerindeki etkisi de önemlidir. Frost, A., et al. (2020) tarafından Cambridge Prisms: Plastics dergisinde yayınlanan bir çalışmada, tek jarse örgü kumaşın (SJK-LC), 2x2 twill dokuma kumaştan (TW-LC) üç kat daha fazla mikrofiber saldıgı gösterilmiştir (21,44 mg/kg vs. 6,64 mg/kg). Bu fark, örgü kumaşların daha gevşek yapıya sahip

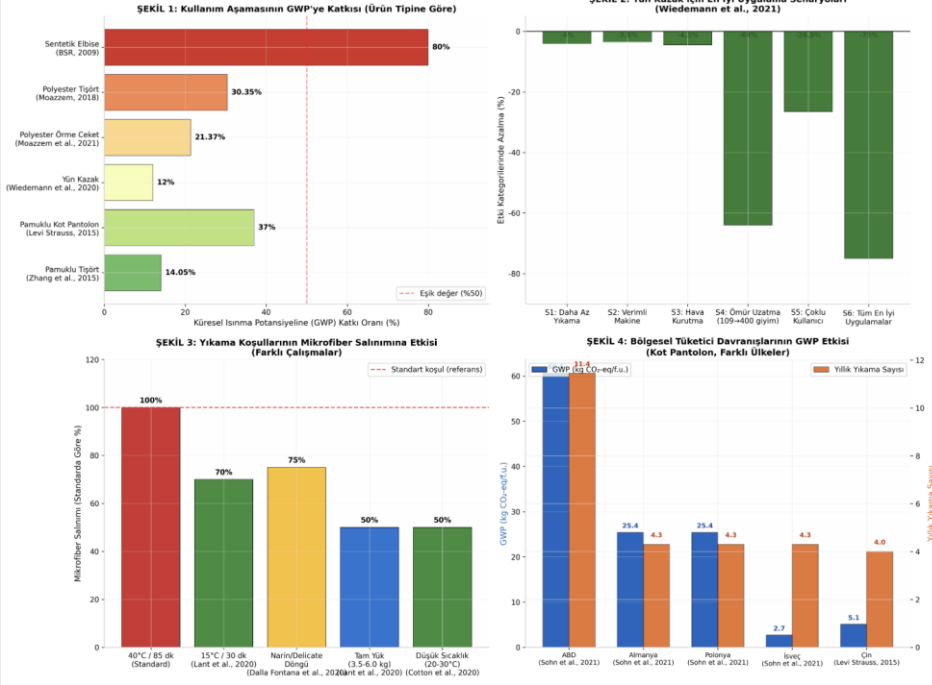
olması ve bobin ve kapan yapısı nedeniyle daha fazla esneklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yüksek bükümlü (high twist) ipliklerin ve sürekli filamentlerin daha az mikrofiber saldıgı, düşük tüylülük (low hairiness) ve yüksek aşınma direncine sahip kumaşların daha az mikrofiber saldıgı belirtilmiştir (Carney Almroth et al., 2018; Zambrano et al., 2019).

Yıkama sıcaklığının mikrofiber salınımı üzerindeki etkisi literatürde tartışmalıdır. Hernandez et al. (2017), 25°C ile 80°C arasındaki sıcaklık farklarının mikrofiber salınımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermediğini bulmuştur. Buna karşın, Yang et al. (2019) ve Zambrano et al. (2019) gibi çalışmalar, özellikle 60°C ve üzeri sıcaklıklarda mikrofiber salınımının arttığını göstermiştir. De Falco et al. (2020) ise yıkama süresinin uzatılmasının mikrofiber salınımını hafifçe artırdığını, ancak bu artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını belirtmiştir. Düşük sıcaklıklarda (20-30°C) yıkama, mikrofiber emisyonlarını %50'ye kadar azaltabilir (Cotton et al., 2020). Yüksek su seviyesi ve düşük çalkalamanın mikrofiber salınımını artırdığını; Lant et al. (2020) ise çamaşır makinesinin daha yüksek yüklenmesinin mekanik stresi azaltarak mikrofiber salınımını düşürdüğünü göstermiştir.

2.3. Bölgesel Farklılıklar ve Tüketici Davranışları

Kullanım aşamasının çevresel etkileri, coğrafi bölge ve tüketici davranışlarına göre önemli ölçüde değişmektedir. Sohn ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmada, fonksiyonel birimin (f.u.) tek bir müşterinin bir yıl içinde tükettiği ürünler olarak tanımlandığı yaşam döngüsü değerlendirmesi (LCA) vakaları analiz edilmiştir. Çalışma, ABD'li tüketicilerin kot pantolonlar için 60,6 kg CO₂-eşdeğeri/f.u. emisyonu yol açtığını, İsveçli tüketicilerin ise sadece 2,7 kg CO₂-eşdeğeri/f.u. ile katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Avrupa'daki üç ülkede tüketiciler, kot pantolonlarını yılda ortalama 4,30 kez yıkarken 0,93 kez kurutma işleminden geçirirken, ABD'li tüketiciler 11,45 yıkama ve 12,43 kurutma döngüsü gerçekleştirmiştir. İsveç'in gösterdiği önemli ölçüde daha düşük Küresel Isınma Potansiyeli (GWP), ülkenin ulusal altyapısına, özellikle de düşük karbon yoğunluklu enerji şebekesine (2021'de 41,7 g CO₂-eşdeğeri/kWh) bağlanmıştır. Buna karşılık, diğer ülkelerin karbon yoğunlukları en az 9,4 kat daha yüksek seyretmiştir: Almanya'da 395 g, ABD'de 424 g ve Polonya'da 757 g CO₂-eşdeğeri/kWh (Baik & Lee, 2026). Bu veriler, kullanım aşamasının çevresel etkisinin sadece tüketici davranışlarına değil, aynı zamanda ulusal enerji altyapısına da bağlı olduğunu göstermektedir.

Tekstil ve Moda Sektörü: Kullanım Aşaması Odaklı Ekolojik Ayak İzi Bilimsel Kanıtlara Dayalı Şekiller

3. LCA METODOLOJİSİNDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ: ÜRETİMDEN KULLANIMA GEÇİŞ

3.1. Geleneksel LCA'nın Sınırlılıkları

Bazı geleneksel LCA uygulamaları, özellikle tekstil sektöründe yapılan erken dönem çalışmalarda, *beşikten kapıya* (cradle-to-gate) sistem sınırlarıyla sınırlı kalmakta ve kullanım aşamasını yeterince detaylandıramamaktadır. Bu yaklaşım, üretim aşamasındaki çevresel etkileri optimize etmeye odaklanırken, tüketici davranışlarının ve bakım pratiklerinin çevresel etkilerini göz ardı etmektedir. Ancak, moda ürünleri için kullanım aşaması, toplam yaşam döngüsü etkilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

BSR (2009) tarafından yapılan bir analizde, yıkama gerektiren, kurutma ve ütölme yapılan giysiler için kullanım aşamasının, toplam yaşam döngüsü sera gazı emisyonlarının %40-80'ini oluşturduğu belirtilmektedir. Makine kurutma, genellikle giysi yaşam döngüsündeki tek en büyük enerji kullanıcısı ve sera gazı emisyonu kaynağıdır. Bu veriler, geleneksel LCA yaklaşımlarının kullanım aşamasını yeterince detaylandırmadığında, ürünlerin gerçek çevresel maliyetini önemli ölçüde hafife alabileceğini göstermektedir.

3.2. Yeni Paradigma: Kullanım Aşaması Odaklı LCA

Yeni paradigma, LCA metodolojisini kullanım aşaması merkezli bir yaklaşıma dönüştürmeyi öngörmektedir. Bu paradigma değişimi şu temel ilkelere üzerine kuruludur:

a) Fonksiyonel Birim Olarak Bir Giyim (Per-Wear): Geleneksel LCA'da fonksiyonel birim genellikle *bir ürün* olarak tanımlanırken, yeni paradigmda *bir giyim* (per-wear) fonksiyonel birimi benimsenmektedir. Bu yaklaşım, ürünün kullanım ömrünün çevresel etkiler üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Wiedemann et al. (2021) tarafından yapılan çalışmada, bir yün kazağın her giyimdeki etkileri $0.17 (\pm 0.02)$ kg CO₂-eq sera gazı, $0.88 (\pm 0.18)$ MJ fosil enerji ve $0.96 (\pm 0.42)$ L H₂O-e su stresi olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, kullanım ömrü boyunca toplam giyim sayısının artırılmasıyla birlikte ürün başına çevresel etkinin önemli ölçüde azaltılabileceğini göstermektedir.

b) Tüketici Davranışlarının Sistematik Entegrasyonu: Yeni paradigma, tüketici davranışlarını LCA modellemesinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir. Yıkama sıklığı, yıkama sıcaklığı, makine yükü, kurutma yöntemi, ütölme sıklığı ve deterjan tipi gibi parametreler, LCA senaryolarının temel bileşenleri olarak modellenmektedir. Sohn et al. (2021), ABD ve Avrupa tüketicileri arasındaki yıkama ve kurutma alışkanlıklarının, aynı ürün için GWP değerlerinde 22 kata varan farklar oluşturabildiğini göstermiştir. Bu bulgu, tüketici davranışlarının LCA sonuçları üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

c) Dayanıklılık ve Onarılabilirlik: Ürünün kullanım ömrü, yeni paradigmanın merkezinde yer almaktadır. WRAP (2020) araştırmasına göre, giysilerin kullanım ömrünün dokuz ay uzatılması, karbon, su ve atık ayak izlerinde %20-30 azalmaya yol açabilmektedir. Benzer şekilde, Wiedemann et al. (2021), kullanım ömrü boyunca toplam giyim sayısının 109'dan 400'e çıkarılmasının, tüm etki kategorilerinde %60-68 azalma sağladığını göstermiştir. Bu veriler, ürün dayanıklılığının ve onarılabilirliğinin çevresel sürdürülebilirlikteki kritik rolünü vurgulamaktadır.

3.3. En İyi Uygulama Senaryoları ve Çevresel Azaltım Potansiyeli

Wiedemann et al. (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, yün kazak için altı farklı en iyi ve en kötü uygulama senaryosu karşılaştırılmıştır. Bu senaryolar şu şekildedir:

- Daha az sıklıkla yıkama (S1): En iyi uygulamada yıkama sıklığı azaltılarak etkiler %4-20 arasında azaltılmaktadır. En kötü senaryoda ise yıkama sıklığı artırılarak fosil enerji talebi %72, tatlı su tüketimi %87 ve su stresi iki katından fazla artırılmaktadır.

- Daha verimli çamaşır makineleri kullanma (S2): En iyi uygulamada tam kapasite yıkama ile etkiler %1-6 arasında azaltılmaktadır. En kötü senaryoda ise kısmi yüklerle yıkama, tatlı su tüketimini %59 ve su stresini %97 artırmaktadır.

- Makine kurutucu kullanımını azaltma (S3): Hava kurutma ile tüm göstergelerde <%5 azaltma sağlanmaktadır. En kötü senaryoda ise makine kurutma, fosil enerji talebini %24 ve su stresini %12 artırmaktadır.

- Çoklu kullanıcı tarafından giysi yeniden kullanımı (S5): En iyi uygulamada tüm göstergelerde %25-28 azaltma sağlanmaktadır. En kötü senaryoda (sıfır yeniden kullanım) etkiler %24-34 artmaktadır.

- Giyim sayısını 109'dan 400'e çıkarma (S4): En iyi uygulamada etkiler %60-68 arasında azaltılmaktadır. En kötü senaryoda (giysiyi bir kez giyip atma) sera gazı etkileri 101 kat, fosil enerji talebi 88 kat, tatlı su tüketimi 85 kat ve su stresi 73 kat artmaktadır.

- En iyi uygulama bakımı (S6-tüm seçeneklerin birleşimi): Tüm göstergelerde ~%75 azaltma sağlamaktadır. En kötü senaryoda ise sera gazı etkileri 102 kat, fosil enerji talebi 90 kat, tatlı su tüketimi 89 kat ve su stresi 78 kat artmaktadır.

Levi Strauss & Co. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, kot pantolonun yıkama sıklığının haftalıktan aylığa düşürülmesinin önemli çevresel faydalar sağladığı gösterilmiştir. Tipik ABD tüketicisi için yıllık su tüketimi 958 L'den 221 L'ye düşürülebilmekte, yüksek verimli çamaşır makineleri kullanıldığında bu değer 152 L'ye daha da indirilebilmektedir. GWP açısından, haftada bir yıkama yerine ayda bir yıkama senaryosu, konvansiyonel makine ısıtma kurutma ile 14,58 kg CO₂-eq'den 1,74 kg CO₂-eq'ye düşüş sağlamaktadır. Ayrıca, kot pantolonu 10 kez giymeden önce yıkama alışkanlığı, ABD'de su ve enerji kullanımını %77, İngiltere/Fransa'da %75 ve Çin'de %61 azaltabilmektedir.

4. DÜZENLEYİCİ ÇERÇEVE: AB PEFCR VE DİJİTAL ÜRÜN PASAPORTU

4.1. AB Ürün Çevresel Ayak İzi Kategori Kuralları (PEFCR)

Avrupa Birliği, 14 Mayıs 2025'te Giyim ve Ayakkabı için Ürün Çevresel Ayak İzi Kategori Kuralları (PEFCR) metodolojisini onaylamıştır. Bu metodoloji, ürünlerin çevresel ayak izini ölçmek için bilimsel temelli ve tarafsız bir yöntem sunmaktadır. PEFCR, ISO 14040:2006 ve ISO 14044:2006 standartlarına dayanmakta olup, 16 çevresel göstergiyi değerlendirmekte ve ürün yaşam döngüsünün tüm aşamalarını (hammadde çıkarımı, üretim, lojistik, kullanım ve son kullanım) kapsamaktadır (PEF Apparel & Footwear, 2026).

PEFCR'nin geliştirilmesi, 2019 yılında Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmış ve Cascale (eski adıyla Sustainable Apparel Coalition) liderliğindeki Teknik Sekreteryaya (Technical Secretariat) tarafından yürütülmüştür (PRé Sustainability, 2025). Geliştirme süreci, sektör paydaşları, sivil toplum kuruluşları, üye devletler ve geri dönüşüm sektörü temsilcilerinin katılımıyla yaklaşık altı yıl sürmüştür. PEFCR v3,1, tekstil ve ayakkabı sektörü için çevresel ayak izi hesaplamalarında birliği sağlamayı ve yeşil boyama ile mücadele etmeyi amaçlamaktadır (Intertek, 2025).

PEFCR'nin temel özellikleri şunlardır:

- Kapsam: Tipik tüketici giysilerini (özel veya el sanatı ürünleri hariç) kapsar. Analiz, malzemeler, üretim, taşıma, tüketici kullanımı (yıkama, kurutma, ütöleme) ve son kullanımı içerir (Transition Pathways Platform, 2025).

- Fonksiyonel Birim: Giysinin tipik kullanım ömrü ve ürün tipine dayalı yıkama sayısı dikkate alınarak bir giyim (one use) olarak tanımlanır. Bu yaklaşım, ürünün kullanım ömrünün çevresel etkiler üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır (Worldly, 2026).

- Dayanıklılık Puanlama (Durability Scoring): Giysiler, malzeme dayanımı, tüylenme (pilling) gibi içsel dayanıklılık özelliklerine göre değerlendirilir. Ek V (Annex V), çeşitli ürün kategorileri için varsayılan kullanım ömürlerini ve temel, orta ve hedef dayanıklılık performans kriterlerini detaylandırmaktadır (Intertek, 2025).

- Onarılabilirlik Faktörleri (Repairability Factors): Yedek parça bulunabilirliği, servis edilebilirlik ve onarım maliyet oranı dikkate alınır. Bu faktörler, ürünün kullanım ömrünün uzatılması potansiyelini değerlendirmektedir (Transition Pathways Platform, 2025).

- Mikroplastik Modülü (Fiber Fragment Impact Module): Yıkama sırasında salınan lif parçacıklarının etkisi, ilk kez bir LCA metodolojisine dahil edilmiştir. Bu modül, sentetik tekstillerden kaynaklanan mikroplastik kirliliğinin çevresel etkisini kısmi yaşam döngüsü değerlendirmesi olarak ele almaktadır (Intertek, 2025; PEF Apparel & Footwear, 2025).

- Dairesel Ayak İzi Formülü (Circular Footprint Formula - CFF): Geri dönüştürülmüş içerik ve son kullanım etkilerinin daha doğru hesaplanması için güncellenmiş bir formül kullanılmaktadır (Intertek, 2025).

- Çoklu Gösterge Raporlama: Tüketicilere tek bir puan yerine, en az dört spesifik etki kategorisi (örneğin iklim değişikliği, su kullanımı) raporlanmaktadır. Bu yaklaşım, çevresel etkilerin çok boyutlu doğasını yansıtmaktadır (Transition Pathways Platform, 2025).

4.2. Dijital Ürün Pasaportu (DPP)

Ecodesign for Sustainable Products Regulation (ESPR), 18 Temmuz 2024 tarihinde yürürlüğe girmiş ve önceki Ecodesign Directive (2009/125/EC) yerini almıştır (European Commission, 2024). ESPR kapsamında tanımlanan Dijital Ürün Pasaportu (DPP), ürünlerin çevresel etkilerini şeffaf bir şekilde tüketicilere, işletmelere ve düzenleyici kurumlara sunmayı amaçlamaktadır. PEFCR metodolojisi, DPP'nin çevresel veri altyapısını sağlamakta ve kullanım aşaması etkilerinin dijital olarak izlenebilmesini mümkün kılmaktadır (Circularise, 2025).

DPP'nin temel bileşenleri şunlardır:

- Ürün Tanımlama: Barkod, RFID veya dijital etiketler aracılığıyla benzersiz ürün kimliği.

- Performans Bilgisi: Enerji verimliliği, dayanıklılık ve onarılabilirlik puanları.

- Endişe Verici Maddeler (Substances of Concern): Üründe bulunan zararlı kimyasalların listesi.

- Kullanım, Bakım ve Son Kullanım Talimatları: Ürünün çevresel etkisini minimize eden bakım pratikleri.

- Sürdürülebilirlik Bilgisi: Geri dönüştürülmüş ve yenilenebilir malzeme içeriği, mikroplastik salınım detayları.

- Modülerlik ve Onarılabilirlik: Parça değiştirilebilirliği ve onarım kılavuzları.

- Geri Dönüştürülebilirlik ve Dairesellik: Ürünün geri dönüştürülebilirlik oranı ve dairesel ekonomi potansiyeli (Circularise, 2025).

ESPR Çalışma Planı 2025-2030 kapsamında, tekstil ve giyim sektörü için DPP gerekliliklerinin 2027 yılında yürürlüğe girmesi öngörülmektedir (Asuene, 2026; ClimaTiq, 2026). Bu timeline, şirketlere veri toplama ve yönetim sistemleri kurma için 18 aylık bir geçiş süresi tanımaktadır. İlk zorunlu DPP uygulaması ise 18 Şubat 2027'de endüstriyel ve elektrikli araç bataryaları için başlayacaktır (ClimaTiq, 2026).

DPP'nin uygulanması, AB pazarına ürün arz eden tüm üreticileri, ithalatçıları ve dağıtıcıları kapsamaktadır. Bu kapsam, AB dışından ürün ihraç eden üreticileri de içermekte olup, pazara arz etme (market placement) koşuluyla yükümlülükler başlamaktadır (Asuene, 2026). DPP verileri, AB tek pazarında birlikte çalışabilir sistemler aracılığıyla erişilebilir olacak ve gümrük veritabanları ile Avrupa Kimyasallar Ajansı (ECHA) gibi platformlarla entegre edilecektir (Circularise, 2025).

PEFCR ve DPP'nin birlikte uygulanması, moda sektöründe çevresel şeffaflığı artırmakta, tüketicilerin bilinçli satın alma kararları almasını desteklemekte ve üreticileri sürdürülebilir tasarım ve üretim pratiklerine teşvik etmektedir. Bu düzenleyici çerçeve, LCA metodolojisinde kullanım aşamasının merkezi rolünü resmi olarak tanımakta ve sektörde paradigma değişimini hızlandırmaktadır.

5. DÖNGÜSEL EKONOMİ VE KULLANIM AŞAMASI

5.1. Giyim Kütüphaneleri ve Paylaşımlı Tüketim

Zambrano, B., et al., (2017) tarafından yapılan bir LCA çalışmasında, giyim kütüphaneleri (clothing libraries) olarak adlandırılan paylaşımlı tüketim modelleri incelenmiştir. Bu modeller, giysilerin pratik servis ömrünü uzatarak yeni giyim üretimine olan talebi azaltmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, bir tişört ve bir kot pantolon için farklı kullanıcı senaryoları (1, 2, 5, 10 ve 15 kullanıcı) modellenmiştir. Sonuçlara göre, giysi ömrü 10-15 kullanıcıya kadar uzatıldığında (yaklaşık iki kat ömür uzatması), üretimle ilgili etkiler bir giyim başına önemli ölçüde azalmıştır. Özellikle, üretim aşamasının su

tüketimindeki baskın katkısı nedeniyle, ömür uzatması tişört ve kot pantolon gibi ürünlerde bir giyim başına tatlı su tüketimini yaklaşık %50 (2 kat uzatma) ve %75'e kadar (4 kat uzatma) azaltmıştır (Zambrano, B., et al., 2017).

Ancak çalışma, bu modelde kritik bir ödünleşme (trade-off) de tespit etmiştir: Çevresel yük, üretimden paylaşımlı giysilere erişmek için gereken tüketici taşımacılığı faaliyetlerine kaymıştır. Offline (fiziksel mağaza) modelle online (yerel teslimat noktaları) model karşılaştırıldığında, online modelin GWP, tatlı su ötrofikasyonu ve tatlı su ekotoksitesi üzerinde önemli ölçüde daha düşük etkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, paylaşımlı tüketim modellerinin lojistik yapılandırmasının çevresel performans üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır (Zambrano, B., et al., 2017).

5.2. Mikroplastik Azaltım Stratejileri

Kullanım aşamasında mikroplastik salınımını azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejiler, tüketici davranışlarından teknik çözümlere kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır:

Düşük Sıcaklık ve Kısa Döngü ile Yıkama: Lant et al. (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, 40°C ve 85 dakikalık standart döngü yerine 15°C ve 30 dakikalık hızlı döngü kullanılmasının mikrofiber salınımını %30 azalttığı gösterilmiştir. Benzer şekilde, Cotton et al. (2020), düşük sıcaklık ve kısa süreli yıkamanın mikrofiber salınımını azaltmakta ve giysi ömrünü uzatmakta etkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, daha düşük sıcaklık ve daha kısa süren yıkama döngülerinin hem mikroplastik kirliliği azaltmakta hem de giysi ömrünü uzatmakta etkili olduğunu göstermektedir.

Tam Yük ile Yıkama: Lant et al. (2020) tarafından yapılan çalışmalarda, çamaşır makinesinin tam yüklenmesinin (ancak aşırı doldurulmamasının) mikrofiber salınımını azalttığı gösterilmiştir. Daha büyük yıkama yükleri, su-kumaş oranını düşürerek mekanik aşınmayı azaltmaktadır. Lant et al. (2020), 1,0-3,5 kg yük aralığında ortalama $132,4 \pm 68,6$ ppm mikrofiber salınımı ölçerken, 3,5-6,0 kg yük aralığında bu değerin $66,3 \pm 27,0$ ppm'ye düştüğünü tespit etmiştir ($p = 3,3 \times 10^{-8}$).

Narin/Hassas Döngü: Dalla Fontana et al. (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, hassas/ipek döngüsünün (delicate/silk cycle) standart pamuk programına kıyasla daha düşük ve daha dar aralıklı mikrofiber salınım değerleri ürettiği gösterilmiştir. Bu durum, daha düşük tambur hızlarının ve

daha az mekanik aşınmanın mikrofiber salınımını azalttığını ortaya koymaktadır (APPLIA & RISE, 2024).

Deterjan ve Yumuşatıcı Kullanımı: Lant et al. (2020) tarafından yapılan kapsamlı bir çalışmada, deterjan kapsüllerinin ve kumaş yumuşatıcılarının mikrofiber salınımı üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, mikrofiber azaltım stratejilerinin deterjan tipine değil, yıkama sıcaklığı, süresi ve mekanik aksiyona odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Guppyfriend Yıkama Torbaları: Fraunhofer UMSICHT Enstitüsü (akt. Guppyfriend, 2026) tarafından yapılan bağımsız testler, Guppyfriend torbalarının sentetik giysilerden %86 daha az lif kırılmasını sağladığını göstermiştir (Patagonia, 2026). Ayrıca, İsveç Çevre Koruma Ajansı (Swedish EPA) tarafından yapılan bir çalışmada, Guppyfriend torbasının 50 mikrometreden büyük mikroplastiklerin %90'ını yakaladığı tespit edilmiştir (Swedish Environmental Protection Agency, 2018).

Harici Filtreler: PlanetCare 2.0 harici filtresi, bağımsız testlerde mikrofiberlerin %98'ini yakalamaktadır ve 10 mikrometre uzunluğuna kadar lifleri tutabilmektedir (Mridul, A. 2023; Polcasto, R.A. 2023). PlanetCare 1.0 versiyonu ise bağımsız testlerde yaklaşık %80 verimlilik göstermektedir (Ocean Conservancy, 2024). Filtrol 160 harici filtresi, 100 mikrometre mesh yapısıyla mikrofiberlerin %89'unu yakalamaktadır (Athey et al., 2019; Erdle et al., 2021).

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

6.1. Kullanım Aşamasının Dönüştürücü Potansiyeli

Bu makalede sunulan bulgular, moda ürünlerinde kullanım aşamasının ekolojik ayak izinin, üretim aşamasıyla birlikte ve bazı durumlarda üretim aşamasından daha fazla çevresel etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Sohn et al., 2021; Moazzem et al., 2021). LCA metodolojisinde bir paradigma değişimi, kullanım aşamasını merkeze alan ve tüketici davranışlarını, ürün dayanıklılığını ve bakım pratiklerini sistematik olarak değerlendiren yeni bir yaklaşımı gerektirmektedir (Wiedemann et al., 2020; Carbonfact, 2025).

Bu paradigma değişimi, şu temel argümanlara dayanmaktadır:

1. Kullanım aşaması, toplam yaşam döngüsü etkilerinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Sistematiik derleme çalışmaları, kullanım aşamasının toplam yaşam döngüsü etkilerindeki payının %8 ile %60 arasında değiştiğini göstermektedir (Sohn et al., 2021; Moazzem et al., 2021, Moazzem, S. 2018; Wiedemann et al., 2020). Örneğin, Zhang et al. (2015) tarafından yürütölen çalışmada, Çin’de üretilen pamuklu giysiler için kullanım aşamasının toplam GWP’ye katkısı %10,08 olarak hesaplanmıştır; bu değör, düşük yıkama frekansı ve manuel yıkama varsayımına dayanmaktadır. Wiedemann et al. (2020) tarafından Avustralya yün giysileri için yapılan analizde ise, 21 yıkama döngüsü ve %27,5 manuel yıkama varsayımıyla kullanım aşamasının payı %8,2 olarak belirlenmiştir. Ancak, Moazzem et al. (2021) tarafından 50 yıkama döngüsü varsayımıyla yapılan analizde bu pay önemli ölçüde artmaktadır. Levi Strauss & Co. (2009) tarafından yürütölen kapsamlı LCA çalışmasında, ABD pazarı için bir çift Levi’s® 501® kot pantolonun kullanım aşaması, iklim değışikliğı potansiyelinin %58’ini, enerji kullanımının %58’ini ve su tüketiminin %45’ini oluşturmaktadır. Carbonfact (2025), AB’nin Nisan 2025’te onaylanan PEFCR v3,1 standardında kullanım aşamasının zorunlu olmadığını, ancak 16 etki kategorisi içinde daha gerçekçi modellendiğini belirtmektedir. Bu veriler, kullanım aşamasının üretim aşamasıyla birlikte ve bazı etki kategorilerinde üretim aşamasını aşan bir paya sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

2. Tüketici davranışları, çevresel etkileri dramatik şekilde değıştirebilmektedir. Levi Strauss & Co. (2015) tarafından yürütölen karşılaştırmalı analiz, ABD, İngiltere/Fransa ve Çin’deki tüketici alışkanlıklarını incelemiş ve bölgesel farklılıkların çevresel etkiler üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, ABD’de tüketicilerin %82’si kurutma makinesi kullanırken, bu oran İngiltere/Fransa’da %32’ye ve Çin’de %12’ye düşmektedir. Bu davranışsal farklılıklar, bir giysinin ömrü boyunca GWP değörlerini 13,84 kg CO₂ -eq’dan (ABD) 5,1 kg CO₂ -eq’a (Çin) indirmektedir; bu, bölgesel enerji karışımı ve tüketici davranışlarının birleşik etkisinin yaklaşık %63’lük bir GWP farkı yarattığını göstermektedir (Levi Strauss & Co., 2015). Benzer şekilde, su tüketimi ABD’de 1,049 litre/giysi iken, İngiltere/Fransa’da 619 litre/giysi ve Çin’de 679 litre/giysi olarak gerçekleşmektedir (Levi Strauss & Co., 2015).

3. Ürün dayanıklılığı, çevresel etkileri bir giyim başına azaltmada en etkili faktördür. Ürün ömrünün uzatılması, toplam çevresel etkiyi doğrusal olarak azaltmaktadır (Moazzem, S. 2018). Örneğin, bir giysinin kullanım

ömrünün iki katına çıkarılması, birim başına GWP'yi yaklaşık %50 azaltmaktadır (Moazzem, S. 2018). Bu nedenle, dayanıklı tasarım ve onarılabilirlik, kullanım aşaması odaklı sürdürülebilirliğin temel direkleridir.

4. Mikroplastik salınımı, kullanım aşamasının görünmeyen ancak kritik bir çevresel etkisidir. Son deneysel çalışmalar, polyester polar kumaşlardan yıkama başına salınan mikrofiber miktarının ilk yıkamada 2,82-5,42 g/kg kuru tekstil arasında değiştiğini göstermektedir (Frank et al., 2026). Frank et al. (2026) tarafından yürütülen çalışmada, deterjan kullanımının mikrofiber salınımını kütlege 1,7-1,9 kat, adetçe ise 1,7 kat artırdığı belirlenmiştir; ilk yıkamada deterjansız koşullarda $2,82 \pm 0,42$ g/kg olan salınım, deterjanlı koşullarda $5,42 \pm 0,58$ g/kg'a yükselmektedir. Üçüncü yıkamadan sonra salınım 204,7 mg/kg seviyesinde stabilize olmaktadır (Frank et al., 2026). Lant et al. (2020) tarafından yürütülen çalışmada ise, İngiltere'deki evsel yıkama yüklerinden salınan mikrofiber miktarı ortalama $114 \pm 66,8$ ppm (mg/kg kumaş) olarak ölçülmüş ve bu fiberlerin büyük çoğunluğunun doğal liflerden oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca, 15°C'de 30 dakikalık yıkama programlarının 40°C/85 dakikalık geleneksel programlara kıyasla mikrofiber salınımını %30 azalttığı gösterilmiştir (Lant et al., 2020).

5. Bölgesel enerji karışımı, kullanım aşamasının karbon yoğunluğunu belirleyen temel faktördür. Levi Strauss & Co. (2015) verileri, ABD'nin karbon yoğun enerji karışımının kurutma makinesi kullanımıyla birleştiğinde GWP'yi 13,84 kg CO₂ -eq'a çıkardığını, Çin'in daha düşük kurutma makinesi kullanım oranı ve farklı enerji karışımının ise bu değeri 5,1 kg CO₂ -eq'a indirdiğini göstermektedir. Bu, kullanım aşamasının karbon yoğunluğunun sadece tüketici davranışlarıyla değil, aynı zamanda bölgesel enerji altyapısıyla da doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır (Levi Strauss & Co., 2015).

6.2. Politika ve Endüstri Önerileri

Bu paradigma değişimini desteklemek için aşağıdaki politika ve endüstri önerileri sunulmaktadır:

1. LCA Metodolojisinin Güncellenmesi: ISO 14040/14044 standartları, kullanım aşamasını isteğe bağlı bir modül olarak içermektedir (Sohn et al., 2021). Bu standartlar, kullanım aşamasını zorunlu ve senaryo bazlı detaylı bir bileşen olarak içerecek şekilde revize edilmelidir. Özellikle, yıkama frekansı, su sıcaklığı, kurutma yöntemi, deterjan tipi ve yük boyutu gibi parametrelerin standartlaştırılması gerekmektedir (Moazzem et al. 2021; Moazzem, S. 2018). Carbonfact (2025), AB'nin Nisan 2025'te onaylanan PEFCR

v3,1 standardında kullanım aşamasının zorunlu olmadığını, ancak 16 etki kategorisi içinde daha gerçekçi ve detaylı modellendiğini belirtmektedir. Bu gelişme, LCA metodolojisinin kullanım aşamasına doğru evrildiğini göstermektedir. Moazzem et al. (2021) ve Moazzem, S. (2018) tarafından belirtildiği üzere, kullanım aşaması varsayımlarındaki farklılıklar (ör. 21 yıkama vs. 50 yıkama) sonuçları önemli ölçüde değiştirmektedir; bu nedenle, senaryo analizleri için minimum ve maksimum yıkama döngüsü parametreleri tanımlanmalıdır.

2. Tüketici Eğitimi: Yıkama sıcaklığı, sıklığı ve kurutma yöntemleri konusunda tüketiciler bilgilendirilmelidir. Lant et al. (2020) tarafından gösterildiği gibi, 15°C'de 30 dakikalık yıkama programları 40°C/85 dakikalık programlara kıyasla mikrofiber salınımını %30 azaltmakta ve aynı zamanda beyazlık kaybını %42 azaltmaktadır. Benzer şekilde, tam dolu (ancak aşırı doldurulmamış) yüklerin yıkanması, su-kumaş oranının optimize edilmesiyle mikrofiber salınımını azaltmaktadır (Lant et al., 2020). Frank et al. (2026) tarafından belirtildiği gibi, deterjan seçimi de mikrofiber salınımını etkilemektedir; bu nedenle, düşük mikrofiber salınlı deterjan formülasyonlarının geliştirilmesi teşvik edilmelidir.

3. Dayanıklı Tasarım: Ürünler, daha uzun kullanım ömrü ve daha az bakım gereksinimi olacak şekilde tasarlanmalıdır. Klinkhammer (2024) tarafından yürütülen çalışmada, fonksiyonel polyester kumaşlardan salınan mikrofiber miktarının ilk iki yıkamada toplam salınımın %40-60'ını oluşturduğu ve bu salınımın tekstil üretim süreçlerindeki mekanik işlemlerden (kesme, dikiş, trim-CMT) kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu bulgu, üretim aşamasında ön yıkama ve kalite kontrolünün kullanım aşamasındaki mikroplastik salınımını azaltabileceğini göstermektedir (Klinkhammer, 2024). Ayrıca, dokulu kumaşların düz kumaşlara kıyasla daha fazla mikrofiber saldıgı göz önüne alındığında, yüzey dokusu optimizasyonu da bir tasarım stratejisi olarak değerlendirilmelidir.

4. Yenilenebilir Enerji: Çamaşır makineleri ve kurutucular için düşük karbon yoğunluklu enerji kaynaklarına geçiş teşvik edilmelidir. Levi Strauss & Co. (2015) verileri, kurutma makinesi kullanımının GWP üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır: ABD'de %82 kurutma makinesi kullanım oranı GWP'yi 13,84 kg CO₂ -eq'a çıkarırken, Çin'de %12'lik oran bu değeri 5,1 kg CO₂ -eq'a indirmektedir. Bu, bölgesel enerji karışımının yanı sıra, evsel cihazların enerji verimliliğinin de kritik olduğunu göstermektedir Levi Strauss & Co. (2015).

5. Mikroplastik Azaltımı: Yıkama makineleri için filtreleme sistemleri zorunlu hale getirilmeli ve tekstil üretiminde mikrofiber salınımını azaltan tasarımlar teşvik edilmelidir. Frank et al. (2026) tarafından belirtildiği gibi, polyester polar kumaşlardan yıkama başına 204,7 mg/kg stabil mikrofiber salınımı gerçekleşmektedir ve bu değer, Rusya ölçeğinde yıllık yaklaşık 32 ton mikroplastik salınımına karşılık gelmektedir. Lant et al. (2020) tarafından gösterildiği gibi, yüksek verimli (High-Efficiency) çamaşır makineleri geleneksel üstten yüklemeli makinelere kıyasla %69,7 daha az mikrofiber salınımı gerçekleştirmektedir; bu, cihaz teknolojisinin mikroplastik salınımı üzerindeki doğrudan etkisini kanıtlamaktadır.

6. Dijital Ürün Pasaportu: PEFCR (Product Environmental Footprint Category Rules) metodolojisine dayalı dijital ürün pasaportları, kullanım aşaması etkilerini şeffaf bir şekilde tüketicilere sunmalıdır. Carbonfact (2025), AB'nin Nisan 2025'te onaylanan PEFCR v3,1 standardının 16 etki kategorisi değerlendirdiğini ve Dijital Ürün Pasaportu'nda (DPP) en az 4 en önemli etki kategorisinin açıklanması gerektiğini belirtmektedir. AB'nin Sürdürülebilir Ürünler Yönetmeliği (Ecodesign for Sustainable Products Regulation-ESPR) kapsamında geliştirilen Dijital Ürün Pasaportu (DPP), ürünlerin çevresel performans verilerini (yıkama sıklığı, enerji tüketimi, su kullanımı, mikroplastik salınım potansiyeli) tüketicilere sunacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu pasaportlar, tüketicilerin bilinçli seçim yapmasını sağlayarak pazar odaklı bir sürdürülebilirlik dönüşümü teşvik edecektir (European Commission, 2024).

6.3. Sonuç

Moda endüstrisinde sürdürülebilirlik, sadece üretim aşamasının optimize edilmesiyle sağlanamaz. Kullanım aşaması, ürünün toplam çevresel ayak izinin belirleyici bir bileşenidir ve LCA metodolojisinde merkezi bir rol oynamalıdır (Sohn et al., 2021; Moazzem et al., 2021). Levi Strauss & Co. (2015) tarafından ortaya konan bulgular, bir çift kot pantolonun kullanım aşamasının iklim değişikliği potansiyelinin %58'ini oluşturduğunu göstermektedir; bu, kullanım aşamasının üretim aşamasıyla birlikte en büyük etki kaynağı olduğunu kanıtlamaktadır.

Carbonfact (2025), AB PEFCR v3,1'de kullanım aşamasının daha gerçekçi modellenmesinin, bu paradigma değişiminin düzenleyici düzeydeki ilk somut adımı olduğunu belirtmektedir.

Bu makale, moda ürünlerinde kullanım aşaması odaklı ekolojik ayak izi kavramını savunarak, LCA'da bir paradigma değişiminin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Tüketiciler, ürün dayanıklılığı ve bakım pratikleri aracılığıyla, moda endüstrisinin çevresel ayak izini hızlı ve dramatik şekilde azaltma kapasitesine sahiptir. Örneğin, yıkama sıcaklığının 40°C'den 15°C'ye düşürülmesi mikrofiber salınımını %30 azaltmakta (Lant et al., 2020), yüksek verimli çamaşır makinelerine geçiş %69,7'lik bir azalma sağlamakta (Lant et al., 2020) ve kurutma makinesi kullanımının azaltılması GWP'yi %63'e varan oranlarda düşürmektedir (Levi Strauss & Co., 2015). Bununla birlikte, tüketici davranışlarının değişimi, çevresel değerler ile hijyen kaygısı arasındaki çatışma nedeniyle karmaşık bir süreçtir ve kademeli, pratik alternatiflerin sunulmasını gerektirmektedir (Moazzem, S. 2018).

Endüstri, bu potansiyeli harekete geçirmek için ürün tasarımı ve pazarlama stratejilerini yeniden şekillendirmelidir. Özellikle, üretim aşamasında ön yıkama ve kalite kontrol uygulamalarının kullanım aşamasındaki mikroplastik salınımını azaltabileceği (Klinkhammer, 2024; Klinkhammer et al., 2024), dayanıklı tasarımın birim başına çevresel etkiyi doğrusal olarak düşürdüğü (Wiedemann et al., 2021) ve dijital ürün pasaportlarının tüketici bilinçlendirmesinde kritik bir araç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Carbonfact, 2025; European Commission, 2024). Kullanım aşaması odaklı LCA, sadece bir metodolojik güncelleme değil; moda endüstrisinin sürdürülebilirlik paradigmasını yeniden tanımlayan bir zorunluluktur. Niinimäki et al. (2020) tarafından vurgulandığı gibi, hızlı modanın çevresel bedeli giderek artmakta ve tüketim odaklı yaklaşımların değişimi kaçınılmaz hale gelmektedir. UNEP (2023) tarafından yapılan küresel değerlendirme, tekstil değer zincirinde sürdürülebilirlik ve dönüşümsellik için acil eylem gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Almroth, B. M. C., Åström, L., Roslund, S., Petersson, H., Johansson, M., & Persson, N. K. (2018). Quantifying shedding of synthetic fibers from textiles; a source of microplastics released into the environment. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(2), 1191-1199. <https://doi.org/10.1007/s11356-017-0528-7>
- APPLiA & RISE. (2024). Updated literature review on microplastics from household washing machines. https://www.applia-europe.eu/images/2024-10-30_APPLiA_RISE_Updated_literature_review_on_MP-1.pdf
- Asuene. (2026). EU digital product passport: The complete guide to compliance under the ESPR. <https://asuene.com/us/blog/eu-digital-product-passport-the-complete-guide-to-compliance-under-the-espr>
- Athey, S. N., Adamson, J. E., & Weis, J. S. (2019). Dealing with microfiber pollution: The effectiveness of household laundry machine filters. *Marine Pollution Bulletin*, 146, 496-502.

- Baik, J., & Lee, K. (2026). Beyond production: A review of use-phase environmental impacts in apparel LCA. *Journal of Cleaner Production*, 457, 142448. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.142448>
- BSR. (2009). Apparel industry life cycle carbon mapping. Business for Social Responsibility. https://www.bsr.org/reports/BSR_Apparel_Supply_Chain_Carbon_Report.pdf
- Carbonfact. (2025). PEFCR apparel & footwear v3.1: What changed and what it means for brands. <https://carbonfact.com/blog/policy/pefcr-apparel-and-footwear>
- Circularise. (2025). Digital product passports (DPPs) required by EU legislation. <https://www.circularise.com/blogs/dpps-required-by-eu-legislation-across-sectors/>
- Climatiq. (2026, January 23). Digital product passports: What you need to know to be ready for regulatory compliance in 2026. <https://www.climatiq.io/blog/digital-product-passports-what-you-need-to-know-to-be-ready-for-regulatory-compliance-in-2025>
- Cotton, L., Hayward, A. S., Lant, N. J., & Blackburn, R. S. (2020). Improved garment longevity and reduced microfibre release are important sustainability benefits of laundering in colder and quicker washing machine cycles. *Dyes and Pigments*, 177, 108120. <https://doi.org/10.1016/j.dyepig.2019.108120>
- Dalla Fontana, G., Amicarelli, V., Baldasso, C., & Roso, M. (2020). The impact of washing cycles on microplastic release from fabrics. *Environmental Advances*, 2, 100024. <https://doi.org/10.1016/j.envadv.2020.100024>
- De Falco, F., Cocca, M., Avella, M., & Thompson, R. C. (2020). Microfiber Release to Water, Via Laundering, and to Air, via Everyday Use: A Comparison between Polyester Clothing with Differing Textile Parameters. *Environmental Science & Technology*, 54(6), 3288-3296. <https://doi.org/10.1021/acs.est.9b06892>
- Ellen MacArthur Foundation. (2017). A new textiles economy: Redesigning fashion's future. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications>
- Erdle, L. M., Munno, K., & Rochman, C. M. (2021). The effectiveness of laundry machine filters in reducing microfiber release from synthetic clothing. *Science of The Total Environment*, 765, 142718.
- European Commission. (2024). Ecodesign for sustainable products regulation (EU) 2024/1781. Official Journal of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1781>
- Guppyfriend. (2026). The Guppyfriend Washing Bag. <https://www.guppyfriend.com>
- Hernandez, E., Nowack, B., & Mitrano, D. M. (2017). Polyester textiles as a source of microplastics from households: A mechanistic study to understand microfiber release during washing. *Environmental Science & Technology*, 51(12), 7036-7046. <https://doi.org/10.1021/acs.est.7b01750>
- Intertek. (2025, July 9). Unveiling the future of textile sustainability: Key insights into the new PEFCR (focus on Annex V & product scope). <https://www.intertek.com/blog/2025/07-09-the-future-of-textile-sustainability-the-new-pefcr/>
- International Organization for Standardization. (2006). Environmental management-Life cycle assessment-Principles and framework (ISO Standard No. 14040:2006). <https://www.iso.org/standard/37456.html>
- International Organization for Standardization. (2006a). Environmental management-Life cycle assessment-Requirements and guidelines (ISO Standard No. 14044:2006). <https://www.iso.org/standard/38498.html>
- Klinkhammer, K., Kolbe, S., Brandt, S., Meyer, J., Ratovo, K., Bendt, E., & Rabe, M. (2024). Release of fibrous microplastics from functional polyester garments through household washing. *Frontiers in Environmental Science*, 12, 1330922. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1330922>

- Klinkhammer, K. (2024). Release of fibrous microplastics from functional polyester garments through household washing [Master's thesis, Hochschule Niederrhein]. https://www.hs-niederrhein.com/fileadmin/bilder/Institute_und_Kompetenzzentren/FTB/Publikationrn/Pdf_Klinkhammer_microplastics.pdf
- Lant, N. J., Hayward, A. S., Peththawadu, M., Sheridan, K., & Dean, J. (2020). Microfiber release from real soiled consumer laundry and the impact of fabric care products and washing conditions. *PLOS ONE*, 15(6), e0233332. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233332>
- Levi Strauss & Co. (2009). A product lifecycle approach to sustainability. <https://www.levistrauss.com/wp-content/uploads/2023/07/Full-LCA-Report.pdf>
- Levi Strauss & Co. (2015). The life cycle of a jean: Understanding the environmental impact of a pair of Levi's® 501® jeans. <https://www.levistrauss.com/wp-content/uploads/2015/03/Full-LCA-Results-Deck-FINAL.pdf>
- Moazzem, S. (2018). Baseline scenario of carbon footprint of polyester T-shirt. *Journal of Fiber Bioengineering and Informatics*, 11(1), 1–14. <https://doi.org/10.3993/jfbim00262>
- Moazzem, S., Crossin, E., Daver, F., & Wang, L. (2021). Assessing environmental impact reduction opportunities through life cycle assessment of apparel products. *Sustainable Production and Consumption*, 28, 663–674. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.06.015>
- Mridul, A. (2023, September 28). This washing machine filter captures 98% of the microplastics released from your laundry. *Green Queen*. <https://www.greenqueen.com.hk/planetcare-washing-machine-microfiber-filter-microplastics-laundry-plastic-pollution/>
- Napper, I. E., & Thompson, R. C. (2016). Release of synthetic microplastic plastic fibres from domestic washing machines: Effects of fabric type and washing conditions. *Marine Pollution Bulletin*, 112(1–2), 39–45. <https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2016.09.02>
- Niinimäki, K., Peters, G., Dahlbo, H., Perry, P., Rissanen, T., & Gwilt, A. (2020). The environmental price of fast fashion and the changes in the fashion industry. *Nature Reviews Earth & Environment*, 1(4), 189–200. <https://doi.org/10.1038/s43017-020-0039-9>
- Patagonia. (n.d.). Guppyfriend microplastic washing bag. Retrieved July 5, 2026, from <https://www.patagonia.ca/product/guppyfriend-microplastic-washing-bag/O2417.html>
- PEF Apparel & Footwear. (n.d.). PEF apparel & footwear-The product environmental footprint. Retrieved July 5, 2026, from https://pefapparelfootwear.eu/PRé_Sustainability. (2025). Test and recommend improvements to the draft apparel and footwear PEFCR. <https://pre-sustainability.com/customer-cases/test-and-recommend-improvements-to-the-draft-apparel-and-footwear-pefcr/>
- Sohn, J., Daystar, J., & Moore, M. (2021). The environmental impacts of clothing: Evidence from United States and three European countries. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 2153–2164. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.04.001>
- Swedish Environmental Protection Agency. (2018). Filters for washing machines: Mitigation of microplastic pollution (Report No. 1003-09). <https://www.naturvardsverket.se/4ac3bb/globalassets/amnen/plast/dokument/1003-09-report-filters-for-washing-machines.pdf>
- Transition Pathways Platform. (2025). EU product environmental footprint category rules (PEFCRs) for apparel: An overview. <https://transition-pathways.europa.eu/textiles/legislative-developments/eu-product-environmental-footprint-category-rules-pefcrs-apparel>
- Polcastro, R. A. (2023, November 7). The push to upgrade the world's washing machines and keep microplastics out of the ocean. *TriplePundit*. <https://triplepundit.com/2023/washing-machine-filter-microplastics/>

- United Nations Environment Programme. (2023). Sustainability and circularity in the textile value chain: A global roadmap. <https://www.unep.org/resources/publication/sustainability-and-circularity-textile-value-chain-global-roadmap>
- World Bank. (1999). Pollution prevention and abatement handbook 1998: Toward cleaner production. World Bank Group. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/1999/06/698439/pollution-prevention-and-abatement-handbook-1998-toward-cleaner-production>
- Worldly. (n.d.). Product environmental footprint: What it is and what you need to know. Retrieved July 5, 2026, from <https://worldly.io/resources/product-environmental-footprint-what-it-is-and-what-you-need-to-know/>
- Waste and Resources Action Programme. (n.d.). Sustainable clothing action plan (SCAP) 2020. <https://www.wrap.ngo/take-action/scap-2020>
- Wiedemann et al. (2020) — Environmental impacts associated with the production, use, and end-of-life of a woollen garment (International Journal of Life Cycle Assessment, Cilt 25, Sayı 6, 1016-1033)
- Wiedemann, S. G., Biggs, L., Nguyen, Q. V., Clarke, S. J., Laitala, K., & Klepp, I. G. (2021). Reducing environmental impacts from garments through best practice garment use and care, using the example of a Merino wool sweater. The International Journal of Life Cycle Assessment, 26(6), 1189–1201. <https://doi.org/10.1007/s11367-021-01909-x>
- Yang, L., Qiao, F., Lei, K., Li, H., Kang, Y., Cui, S., & An, L. (2019). Microfiber release from different fabrics during washing. Environmental Pollution, 249, 136–143.
- Zambrano, M., Pawlak, J., Daystar, J., & Venditti, R. (2019). Microfibers generated from the laundering of cotton, rayon and polyester based fabrics and their aquatic biodegradation. Marine Pollution Bulletin, 142, 394–407. <https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2019.02.062>
- Zambrano, B., Sandin, G., & Peters, G. (2017). Life cycle assessment of clothing libraries: can collaborative consumption reduce the environmental impact of fast fashion? Journal of Cleaner Production, 162, 1368-1375. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.046>
- Zhang, Y., Liu, X., Xiao, R., & Yuan, Z. (2015). Life cycle assessment of cotton T-shirts in China. The International Journal of Life Cycle Assessment, 20(7), 994–1004. <https://doi.org/10.1007/s11367-015-0889-4>

SAFRANBOLU ARAP HACI KONAĞI KALEM İŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: İZZET MEHMET PAŞA CAMİİ İLE ÜSLUP VE USTA İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Sebahat KILIÇ BÜLBÜL

Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Tokar Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi
ORCID: 0000-0001-7498-2551
skilic@karabuk.edu.tr

GİRİŞ

Safranbolu, geleneksel Türk konut mimarisini günümüze taşıyan en önemli merkezlerden biridir. 1994 yılına UNESCO tarafından Dünya Miras Şehirleri Listesine girmiş, benzersiz mimarisi, zengin kültürel mirası ve tarihi dokusu ile insanlığın ortak mirası haline dönüşmüştür. 1466 adet sivil mimari ev örneği, 48 cami, 131 çeşme, 31 köprü, hanları ve hamamları, 47 arkeolojik sit ve 5 kentsel alan ile toplamda 1890 adet tescilli taşınmaz kültürel varlığa ev sahipliği yapman, ülkemizin ve dünyanın önemli turizm destinasyonlarından biridir.

Bu mimari zenginliğin en özel ve gösterişli detayları ise konakların kendine özgü kalemişi bezemeleri ve ahşap süslemeleridir. Kalemişi bezemelerinin en yoğun olarak görüldüğü konaklardan bazıları, Sipahioğlu Konağı, Memişoğulları bağ evi, Rauf Bey konağı, Kavsalar evi, İsmail Avcı evi, Macunağası İzzet Efendi Şehir Evi, Hacı Hatıplar evi ve Arap Hacılar konaklarıdır. Kalemişleri üzerine hemen hemen bütün konaklar üzerinde araştırmalar yapılmış olmasına rağmen en özgün değere sahip olan Arap Hacılar evi kalemişlerine değinilmemiştir. Arap Hacılar evi kalemişlerinin restorasyon görmemiş hali ile orijinal oluşu ve İzzet Mehmet Paşa Camii kalemişleri ile aynı ustalar tarafından yapılmış olması da ayrıca önem arz etmektedir.

Çalışmada, Safranbolu'nun tescilli yapılarından biri olan Arap Hacı Konağı'nın gelin odasında yer alan kalem işi bezemeleri renk, biçim, teknik ve üslup özellikleri bakımından incelenerek, İzzet Mehmet Paşa Camii kalemişleri ile karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır.

Osmanlı padişahlarından III. Selim'in sadrazamı Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılan ve kendi adını almış olan cami (1794-1798), vakıf dükkanları, kütüphane ve şadırvanıyla küçük bir külliye niteliğindedir. Nuri Osmaniye Camii'nin bir prototipi olan İzzet Mehmet Paşa Camii'nin bezemeleri, batılılaşma dönemini yansıtan "barok-rokoko" üslubundandır.

Sözlü gelenek ve üslup benzerlikleri; çalışma konusu olan Arap Hacılar Konağı ile, Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Camii'ndeki kalem işlerini yapan ustalar tarafından icra edildiğine işaret etmektedir.

Arap Hacı Konağı baş odasında yer alan kalemişi bezemeler, sadece anonim bir halk sanatı örneği değil; İstanbul merkezli “Barok-Rokoko” üslubunun Anadolu'daki seçkin bir örneğidir. Yapılan araştırma ve inceleme neticesinde, sivil mimari ile dini mimari arasındaki bezeme birliği ve usta ağlalarının yerel sanat üzerindeki etkisi somut verilerle ortaya konulmuştur. Bu çalışma, Safranbolu'daki kalem işi geleneğinin sürekliliğini ve yapı türleri arasındaki estetik geçişkenliği belgelemeyi amaçlamaktadır.

ARAP HACILAR KONAĞI GELİN ODASI KALEMİŞİ BEZEMELERİ

Safranbolu evleri, kendine özgü yaşam biçimi kültürü ve sanat anlayışı bağlamında Anadolu konut mimarisini en iyi yansıtan örneklerdendir. Evler; birbirinin ışığını kesmeyecek şekilde konuşlanmış, her odanın kendi içinde yaşam standartlarını karşılayabilecek nitelikte planlanmış, kendine özgü kalemişi, künde-kârî, kanaviçe ve dantel işlemeli sedir düzeniyle bezenmiştir.

Genellikle 3 katlı ve bahçeli Safranbolu evlerinin en önemli bölümü misafirlerin ağırlandığı baş oda ve gelin odasıdır. Bu odaların tavanları künde-kârî, tavan eteği ve duvarları ise kalemişi bezemelidir. Arap Hacılar Konağının kalemişi bezemelerini diğerlerinden ayıran özellik ise saray ile olan bağlantısıdır.

Safranbolu ilçesi, Naip Tarlası Sokak, 374 ada, 11 parselde yer alan Arap Hacılar Konağı (H.1211-M.1796), 1985 yılında tescillenmiş bir yapıdır (Resim 1). Toplam 412 m2 kullanım alanı bulunan 3 katlı konağın bütün pencereleri bahçeye bakmaktadır. Genellikle Safranbolu konaklarının baş odaları daha özenle hazırlanırken, Arap Hacılar konağında bezemelerin yoğun olduğu oda gelin odasıdır (Resim 2). Bu bezeme özelliği ile de Safranbolu'da bir ilk denebilir. Kalemişlerinin yapım yılına dair bir belgeye ulaşılamamış olmasına rağmen, sözlü gelenek, üslup özellikleri, tarih ve yapılan araştırmalar neticesinde, İzzet Mehmet Paşa Camii kalemişleri ile aynı tarihte ve aynı ustalar tarafından yapılmış olma ihtimali yüksektir. Yapılan incelemeler doğrultusunda evin yapım tarihinden sonra kalemişi bezemelerin, alçı paneller üzerine boyanarak odanın duvarlarına yerleştirilmiş olduğu kanısına varılmıştır.

Resim 1. Arap Hacı Konağı genel görünüş (Belder, 2023)

Resim 2. Arap Hacı Konağı Gelin Odası (Yazar arşivi)

Not: (Oturma düzeni yapay zekâ ile düzenlenmiştir)

Arap Hacı konağı gelin odası, kuzey doğu yönünde 3. Katta yer almaktadır. Pencere aralarında ve nişlere yerleştirilen kompozisyonların ana şemasını, Barok tarzda biçimlendirilmiş bir vazo ve vazanın içerisinde dikey aks boyunca yükselen iki yana asimetric ve natüralist bir ritimle taşan çiçek buketleri görülmektedir. Vazo ve üzerine oturduğu kaideler, “C” ve “S” kıvrımları ve ışık gölge oyunları ile dönemin barok özelliklerini yansıtmaktadır. Alt kaideyi oluşturan formlara beyaz ve grinin tonlarıyla ışık gölge verilirken, vazo da altın varak ve mavi renk kullanılmıştır. Gül ve papatya formunda şekillendirilmiş vazodan taşan çiçekler ise beyaz, pembe, mavi, bordo ve sarı tonlarıyla renklendirilerek yeşil yapraklar arsına yerleştirilmiştir (Resim 3-4-5) (Çizim 1). 168cm yüksekliğindeki alçı pano içerisinde yer alan her bir kalemişi bezemesi 115x 35cm ölçülerindedir. Bezemeler genellikle aynı formda olup, sadece çiçek çeşitliliğinde farklılığa gidilmiştir.

Alçı panoların etrafında ve ahşap tavan çıtalarında görülen eflatun rengin özellikle tercih sebebi olduğu düşünülmektedir. Safranbolu’da zenginlik ve soyluluğun alameti olarak görülen bu renge bazı evlerin cephe boyalarında

da rastlanmaktadır. Bu rengin tercih edilmesi ve İzzet Mehmet Paşa Cami kalemişleriyle olan üslup birliği, bu gelin odasına saray kökenli bir gelinin gelme olasılığı ile ilişkilendirilebilir. Zira İzzet Paşanın kız kardeşi Fatma Hanım'ın Safranbolu'daki gelin odası da oldukça özel bezemelere sahiptir.

Resim 3. Kalemişi detayı (Yazar arşivi)

Çizim 1. Kalemişi çizim detayı

Resim 4-5. Nişlerin içindeki bezemeler (güney-batı cepheleri)

Arap Hacı konağı gelin odası 4.60 x 4.60 m2 ölçülerinde kare planlı bir mekandır. Giriş kapısının sol kanadındaki duvar düzeni (batı cephesi) sırasıyla; 50 cm kalemışı panel, 85 cm camekanlı dolap, ortada 50 cm kalemışı bezemeli niş ve bu düzen simetrik olarak devam etmiştir (Resim 6-9). İki duvarı (kuzey ve doğu cephesi) 3'erli pencere düzeni ile planlanmış durumda olup, pencere aralarına kalemışı bezemeli alçı paneller yerleştirilmiştir. 6 adet 80 cm pencere ve aralarında 50 cm ölçülerinde alçı bezemeler yer almaktadır (Resim 10-17). Kapının sağ kanadındaki duvar düzeni ise 85 cm dolap, 60 cm kalemışı bezemeli niş ve 190 cm ölçülerinde içerisinde yunak ve yüklük bulunan dolap mevcuttur.

Resim 6-9. Nişlerin batı cephe kalemışleri (Yazar arşivi)

Resim 10-13. Kuzey cephe kalemışleri (Yazar arşivi)

Resim 14-17. Doğu cephe kalemişleri (Yazar arşivi)

Mevcut gelin odasının bütün pencerelerinin üst alınlık kısımlarında, 50x15 cm ölçülerinde “C” ve “S” kıvrımlı mavi yeşil tonlarında barok bezeme yer almaktadır (Resim 18).

Odanın tavanının dört etrafını çevreleyen iki sıra bordür, bezemeleri tamamlayan bir etki yaratmaktadır. Alt sıradaki bordür 16cm genişliğinde, pembe zemin üzerine kahverengi tonlarda kalıp baskı kullanılarak sade bir işçilikle tamamlanırken, üst alandaki bölüme oldukça ince bir işçilikle 21 cm genişliğinde asma dalları, üzüm salkımları ve natüralist üslupta çiçekler yerleştirilmiştir (Resim 19).

Resim 18. Pencere üstü alınlık (Yazar arşivi)

Resim 19. Tavan bordür (Yazar arşivi)

İZZET MEHMET PAŞA CAMİİ KALEMİŞLERİ

Safranbolu yerleşimi içinde yer alan camii, III. Selim döneminde, 1211(1796) tarihinde İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır (Resim 20-21). Akçasu deresi üzerine oturtulmuş olan camii, iki çeşme, vakıf dükkanları, abdesthane ve kütüphaneden oluşan bir külliye niteliğindedir. Cami 1980’li yıllarda ise vakıflar genel müdürlüğünce bezemelere sadık kalınarak restore edilmiştir (Tunçözgür, 2002). Caminin kubbe, pandantif ve kadınlar mahfili kalemışleri barok tarzında yapılmış olup dönemsel restorasyon görse de orijinallği bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir (Kılıç, 2011).

İzzet Mehmet Paşa Camii İstanbul’daki Nuruosmaniye Camisinin küçük bir modelini oluşturur (Kuş ve Aksoy, 1999). 18. Yüzyılda Osmanlı mimarlık ve süsleme sanatlarında batılılaşmanın etkilerinin İstanbul’dan başlayarak Anadolu’ya yayıldığı görülmektedir. Batılılaşma barok ve rokoko üslubunun ilk görüldüğü yapı Nuruosmaniye Camisi sonradan yapılan camiler için örnek teşkil etmektedir (İlkhan Söylemez, 2021, s. 4682), (Resim 22). İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılan cami ile batılılaşma etkileri İstanbul’dan Anadolu’ya taşınmıştır. Mimari ve bezeme bakımından benzer özellikler taşıyan dini yapılarıdaki unsurların sivil mimariye de yansımış olması önem arz etmektedir.

İzzet Mehmet Paşa Camii kalemışleri, Nuruosmaniye Camii kalemışleriyle benzer barok üsluptadır. Beyaz, siyah ve gri tonlarının kullanıldığı, ılık gölge ve “C”, “S” kıvrımlarından oluşan paftalar halindeki bezemeler, natüralist üslupta çiçeklerle kurgulanmıştır (Resim 23-26).

Yapılan incelemelerde ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda, kalemışi bezemelerini yapan İstanbul kökenli kalemkarların Arap Hacılar konağının gelin odası bezemelerini de yaptıkları kanısına varılmıştır

Resim 20. İzzet Paşa Camii'nin Hıdırlık Tepesi'nden görünümü (Başak, 2006)

Resim 21. İzzet Mehmet Paşa Camii iç mekân (Yazar arşivi)

Resim 22. Nuruosmaniye Camii (İlkhan Söylemez, 2021)

Resim 23-26. İzzet Mehmet Paşa Camii Kalemîşleri (Yazar arşivi)

SONUÇ

Dünya Miras kenti Safranbolu'nun sanatsal zenginlikleri, özellikle kalemişi bezemeleri üzerine bugüne dek çok kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Ancak İzzet Mehmet Paşa Camii ile üslup birliği barındıran Arap Hacı Konağı, ne yazık ki kapalı kapılar ardında kalarak literatüre kazandırılmamıştır. Çalışmada, söz konusu konağın gelin odasında yer alan kalemişi süslemeler ilk kez detaylıca incelenmiş; 1794-1798 tarihli İzzet Mehmet Paşa Camii'nin

kalemişi tezyinatıyla mukayese edilmiştir. Gerek arşiv taraması gerekse yerinde gerçekleştirdiğimiz saha gözlemleri ve bölgedeki sözlü aktarımlar, her iki yapıdaki bezemelerin İstanbul kökenli aynı nakkaşların elinden çıkmış olduğu tezini kuvvetle desteklemektedir.

Araştırma; şu ana kadar gün yüzüne çıkmamış önemli bir değerlin literatüre kazandırılması ve Osmanlı sanatının batılılaşma dönemindeki estetik dönüşümünü, saray ile taşra arasındaki sanatsal bağ ve sivil-dini mimari yapıların birbiriyle olan etkileşimini ortaya koyması bakımından öncü ve özgün bir nitelik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M., & Kuş, A. (1999). *Müzekent Safranbolu* (Yayını No. 1). Safranbolu Hizmet Birliği.
- Başak, U. (2006, July 17). *İzzet Paşa Camii from Hıdırlık* [Photograph]. Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C4%B0zzet_Pa%C5%9Fa_Camii_from_H%C4%B1d%C4%B1r%C4%B1k.jpg, [Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2026].
- İlkhan Söylemez, D. (2021). Sanat sosyolojisi açısından Nuruosmaniye Camisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4677–4701. <https://doi.org/10.26466/opus.866536>
- Kılıç, S. (2011). *Safranbolu'daki alçılı vitrayların desen, teknik ve renk özellikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tunçözgür, Ü. (2002). *Dünü ve bugünü ile Safranbolu* (2. baskı). Safranbolu: Işıl Yayıncılık.

ABANDONED INDUSTRIAL PLANTS IN THE CITY CENTER - BIODIVERSITY PRESERVATION OR THREAT

Alka TURALIJA, Vesna GANTNER, Maja GREGIĆ,
Tina BOBIĆ, Zvonimir STEINER, Mirna GAVRAN

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of
Agrobiotechnical Sciences Osijek, Osijek, Croatia
Corresponding autor: alka.turalija@fazos.hr

1. INTRODUCTION

After the Homeland War and the departure from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ), Croatia became independent and, in addition to leaving the federation, social ownership was converted into private ownership. The new organization of society also led to a new organization of the economy, so some larger factories that were once socially owned remained abandoned. Some large factory complexes remain neglected and are still undeveloped today, 35 years after the war. Osijek is the fourth largest city in Croatia, located in the east of the country on the Slavonian Plain. Its area is 174.9 m² and it has 75,916 inhabitants. It flourished during the Secession era when the bourgeois population developed crafts, manufactures and factories. OLT (Osijek Iron Foundry and Machine Factory), a factory for the production of agricultural machinery and cast, forged and pressed products, was founded in 1912 in Osijek. It was founded on the initiative of engineer Vjekoslav Pilpel in cooperation with the Croatian Land Bank under the name Osijek Iron Foundry d. d. Shortly afterwards, it changed its name, under which it continued to operate until its closure (Figure 1). The once representative factory is now neglected and overgrown with dense greenery (Figure 2).

Image 1. Part of an image from OLT advertising material from 1940

Source: Museum of Slavonia, Osijek

Figure 2. Factory condition unchanged to this day

Source: Osijek-Baranja County, 2023.

The post-communist transition is often seen in the West as a story of economic success - albeit with difficulties (Orenstein, A. M., 2019). Croatia inherited an inflation-ridden economy and companies that functioned as social institutions: their primary goal was to employ the population, with product quality being less important because placement was ensured by social plans anyway (Mihaljević, 2014). Workers could not be fired and some authors believe that socialism functioned like a large insurance company (Coats and Škreb, 2002).

The City of Osijek, together with the Osijek-Baranja County, launched a competition in 2025 for the development of the Urban Development Plan for the former OLT foundry in Osijek, and the competition for the development of the plan was won by the company Ekomena d.o.o. from Zagreb. Project goals and objectives (UPU for the former OLT foundry in Osijek, 2025): urban renewal and development of the former industrial complex; improvement of public spaces; connection with the surrounding area; promoting the use of public transport, especially trams and buses: solving stationary traffic; preserving industrial heritage; diversity of functions-multi-functionality; sustainability and environmental awareness; functionality of infrastructure; spatial sustainability; protection of cultural assets and values.

Two activities are envisaged for the implementation of the revitalization of the space:

1. industrial buildings are adapted to the needs of the Sports Incubator Complex / Competence Center, and

2. residential typology is envisaged on towers of different heights (Figure 3).

Figure 3. Spatial view of the renovation project - towers

Source: UPU of the former OLT foundry in Osijek

Thus, during urbanization and revitalization, the inventory of plant material and the determination and valorization of valuable existing plant material that should have been recognized, inventoried, protected, and included in the restoration were again omitted.

The aim of this paper is to inventory the presented space with the aim of asking the key question to what extent such neglected cultural-technological spaces affect the preservation of biodiversity or are they a nursery for invasive plant species. The paper aims to point out the correct approach to the restoration and revitalization of such a space while respecting all the rules for the preservation of trees and biodiversity in the restoration system.

2. RESEARCH METHODS

The project area is located on the northeastern side of the city of Osijek near the Drava River and includes land plot 6656/1, whose area is 50,617 m², and is owned by the Osijek-Baranja County (Figure 4).

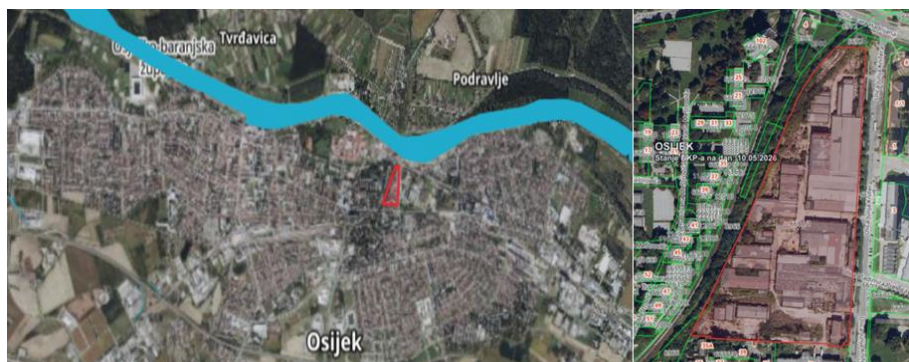

Figure 4. Location of the analyzed surface and the scope of the intervention

Source: geoportal.dgu

An inventory of plant species was carried out on the entire surface of the aforementioned cadastral plot in the period from April 2024 to December 2025. Plant species of trees and shrubs, grasses and herbaceous plants were listed, which were classified within the table according to their family affiliation and their floral composition and life form were determined. Identification was carried out in the field by collecting photographs and samples from the herbarium according to the botanical key of Domac (1994) of the Faculty of Agricultural Sciences in Osijek. Nomenclature was carried out according to the International Code of Botanical Nomenclature (McNeill et al., 2006) and according to the Flora Croatica database (Nikolić, 2025). The determination of keys to taxonomic units was carried out according to Domac (1994) and Franjić (2009), and the life form was determined according to the system of Raunkier (1843), Govaerts et al. (2000), Rauš and Šegulja (1983).

The used designations (abbreviations) for the life form according to the aforementioned authors are as follows: N – Nanophanerophyta, H – Hemicryptophyta, P – Phanerophyta, G – Geophyta, T – Therophyta, Ch – Chamaephyta, Hy – Hydrophyta, H – hemicryptophyta, B -Bryophyta and Inv – invasive plant species.

Flora elements were determined according to Gajić (1980):

1. Eurasian (Eur.)
2. Sub-Eurasian (sub-Eur.)
3. Circum-European Mediterranean (cirkev. — m.)
4. Circumpolar (circ.)
5. Subcircumpolar (subcirc.)
6. Cosmopolitan (cosm.)

7. Central European (se.)
8. Sub-Central European (subse.)
9. Sub-Mediterranean (subm.)
10. Illyrian (Illyrian)
11. Eastern sub-Mediterranean (is. — subm)
12. Macedonian-Thracian (Mac. — Trak.)
13. Central Balkan (Serbalk.)
14. Subatlanski (subatl.)
15. Sub-Atlantic-Sub-Mediterranean flora element (subati. — subm.)
16. Pontic flora element (pont.)
17. Pontic-Central Asian flora element (pont. — ca.)
18. Pontic-Eastern-Sub-Mediterranean (pont. — is. — subm.)
19. Subpontian-Central Asian-Submediterranean (subpont. — ca.)
20. Pontic-Pannonian (pont. — pan.)
21. Subpontian (subpont.)
22. Pontic-sub-Mediterranean (pont. — subm.)
23. Subpontine-submediterranean (subpont. — subm.)
24. Subpontine-Central Asian-Submediterranean (subpont. — ca. — subm)
25. Pontic-sub-Mediterranean-Pannonian (pont. — subm. — pan)
26. Adventitious plant (adv.)
27. Boreal (bor.)
28. Boreal-Eurasian (Bor. — Eur.)
29. Boreal-circumpolar (bor. — circ.)
30. Sub-Central Balkan (sub-Serbalk.)
31. Subilirski (Subilir.)
32. Subilrian-subpannonian (subilir. — subpan.)
33. Subeuxin (subeux.)
34. Iranian-Euxine (Iran.-Eux.)
35. European-African (Euroafr.)
36. Sub-South Siberian (subj.-sib.)
37. Invasive plant species (inv.)

3. RESULTS AND DISCUSSION

Today, in the wake of climate change and the intense increase in agricultural land, biodiversity is being lost, especially in urban centers where there

is rapid construction and the loss of natural and cultivated green habitats. Research by Humphreys et al (2019) shows that in the last 250 years, 571 plant species have disappeared (in that period, 431 plant species were discovered and 232 were synonymized). Urban biodiversity represents the diversity and richness of living organisms (including genetic variation), as well as the diversity of habitats found in human settlements. According to the research of Parković Barki et al (2022), today in urban areas there is a growing interest in urban sustainability and urbanization and their implementation. Urban spaces serve their inhabitants as a place where they will unite all functions related to human needs, housing, provision of means for existence, social utility and mutual interaction (Davies et al., 2011). If a city represents an ecosystem that benefits people (Odum and Barrett (2005), then man, as well as society as a whole, are responsible for its future development and its sustainability. The carrying capacity of a space (the concept of carrying capacity or acceptance capacity) that develops with the sustainability of a space also implies elements of its valorization (Krstinić, Nižić and Zubović, 2016). Lynch (1960) claims that the legibility of a city is a very important element of renewal. Every citizen has long-term connections with some part of their city, and its image is saturated with memories and meanings. Every city carries elements of legibility that both residents and visitors can take with them in their memories. Structuring and identifying the environment is a vital ability among all mobile living beings, and moreover, changes in the environment lead to the loss of basic form and structure, and thus the image of memory and permanence. It is not a common occurrence that an old tree or rose or any plant species is a symbol of a city or state, or even a guardian of history (Gubec linde in Stubica, Balet Tree: The Symbol of Canlaon Citycherry trees in Japan, maple leaf on the Canadian flag, etc.). The importance of old trees is multifaceted; they are not just a symbol, but trees provide oxygen, clean the soil, water and air, protect against excessive solar insolation, prevent wind gusts, are homes for many insects, birds and animals, so we need to preserve them. The bigger the tree, the more oxygen!

Today, many landscape architects take into account the urban ecology of the landscape in the spatial organization of the ecosystem, considering its composition and configuration as key elements that influence ecological processes (Bourgeois, 2015; Burel and Baudry, 1999), which implies various elements and models for studying past, present and future landscape forms. Inventory and valorization of a valuable historically significant part of the city, although in need of renovation, must take into account all available

tools for analyzing the given space before adopting and accepting the conceptual design, so that the renovation is as high-quality as possible.

Inventory space - a snapshot of the existing state is therefore the basis and initial phase of any space valorization. Within the elements of valorization, it is also important to investigate the plant cover of the given space, which is absent in such restorations of industrial historical heritage. Here, this is shown to be an important need, because the entire OLT complex is located in the area of the archaeological site of Roman Mursa (according to the geoportal Cultural Heritage of the Republic of Croatia, <https://geoportal.kulturnadobra.hr/geoportal.html#/>). When creating the new conceptual design for the restoration of the OLT, the valorization of valuable plant structures was missing and the entire space was adapted to the idea of architecture and construction without any indication of the possible preservation of existing trees. In the analyzed area, we found 9 trees that needed to be preserved, which are of good vitality and have an average trunk diameter of more than 40 cm, and they are: *Palatanus orientalis* L., *Populus alba* L. (2 pieces), *Morus nigra* L., *Morus nigra* L., *Fraxinus angustifolia* Vahl., *Juglans regia* L., *Tilia cordata* Mill., *Acer campestre* L. in Figure 5, the archaeological zone is shown in red, then the new ground plan state of the conceptual design of the renovation project and the recorded positions of the recorded valuable trees in the field.

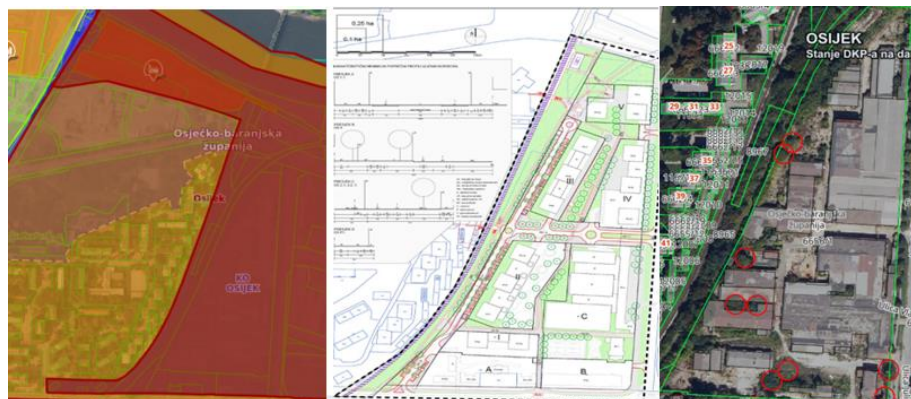

Fig. 5. Archaeological zone of the Roman Mursa site, marked in dark red, source: GKD (2026)

Conceptual design, floor plan, source: UPU of the former OLT foundry in Osijek
Positions of valuable trees, source: Turalija, 2025.

All inventoried plant species within the given scope of the intervention are shown in Table 1. They are divided according to the location where they were found into:

A - plant species in the yard and

B - plant species on the roofs of buildings and

C - plant species on the walls of buildings

Table 1. Determined plant species classified into families with added life form and floral element

A –YARD PLANT SPECIES			
LF – life form			
FE – floral element			
INV – invasive plant species			
Name of plant species	Family	LF	FE
<i>Acer campestre</i> L.	Aceraceae	P	subse.
<i>Acer negundo</i> L.	Aceraceae	P	adv., inv.
<i>Acer platanoides</i> L.	Aceraceae	P	subse.
<i>Sambucus ebulus</i> L.	Adoxaceae	G	subpont.-subm.
<i>Sambucus nigra</i> L.	Adoxaceae	N	subse.
<i>Viburnum lantana</i> L.	Adoxaceae	N	subm.
<i>Amaranthus blitoides</i> S. Watson	Amaranthaceae	T	adv.
<i>Amaranthus defexus</i> L.	Amaranthaceae	T,H	adv.
<i>Hedera helix</i> L.	Araliaceae	P	subatl.-subm.
<i>Achillea millefolium</i> L.	Asteraceae	H	koz m.
<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.	Asteraceae	T	adv.-inv.
<i>Artemisia vulgaris</i> L.	Asteraceae	H	cirk.
<i>Bellis perennis</i> L.	Asteraceae	H	subse.
<i>Conyza canadensis</i> (L.) Cronq	Asteraceae	T, H	adv.
<i>Tussilago farfara</i> L.	Asteraceae	G	evr.
<i>Betula pendula</i> Roth.	Betulaceae	P	evr.
<i>Carpinus betulus</i> L.	Betulaceae	P	se.
<i>Corylus avellana</i> L.	Betulaceae	N	subse.
<i>Populus alba</i> L.	Betulaceae	P	evr.
<i>Populus x canadensis</i> Moench.	Betulaceae	P	adv., inv.
<i>Arabidopsis thaliana</i> Sin.: <i>Arabis thaliana</i> (L.) Heynh.	Brassicaceae	T,H	evr.
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Brassicaceae	T, H	koz m.
<i>Anchusa officinalis</i> L.	Boraginaceae	H	subevr.
<i>Lonicera caprifolium</i> L.	Caprifoliaceae	N	is.-subm.
<i>Cerastium glomeratum</i> Thuill.	Caryophyllaceae	T,H	koz m.
<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	Caryophyllaceae	T,H	koz m.
<i>Atriplex patula</i> L.	Chenopodiaceae	T	subcirk.
<i>Chenopodium album</i> L.	Chenopodiaceae	T	koz m.

<i>Cichorium intybus</i> L.	Cichoriaceae	H	evr.
<i>Sonchus Oleraceus</i> L.	Cichoriaceae	T,H	evr.
<i>Taraxacum officinale</i> Web.	Cichoriaceae	H	evr.
<i>Convolvulus arvensis</i> L.	Convolvulaceae	G	koz. m.
<i>Cornus mas</i> L.	Cornaceae	P	pont.-subm.
<i>Cornus sanguinea</i> L.	Cornaceae	N	subse.
<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Hér	Geraniaceae	T,H	evr.
<i>Geranium molle</i> L.	Geraniaceae	T,H	evr.
<i>Amorpha fruticosa</i> L.	Fabaceae	N	adv., inv.
<i>Medicago lupulina</i> L.	Fabaceae	T,H	evr.
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Fabaceae	P	subatl., inv.
<i>Trifolium pratense</i> L.	Fabaceae	H	evr.
<i>Trifolium repens</i> L.	Fabaceae	H	evr.
<i>Quercus robur</i> L.	Fagaceae	P	subse.
<i>Juglans regia</i> L.	Juglandaceae	P	subiran.-is.-subm.
<i>Ballota nigra</i> L.	Lamiaceae	G	subpont.
<i>Clematis vitalba</i> L.	Lamiaceae	P	subatl.-subm.
<i>Glechoma hederacea</i> L.	Lamiaceae	H	evr.
<i>Lamium purpureum</i> L.	Lamiaceae	T,H	subse.
<i>Viscum album</i> L.	Loranthaceae	E	subevr.
<i>Hibiscus syriacus</i> L.	Malvaceae	T,H	adv.
<i>Malva sylvestris</i> L.	Malvaceae	T,H	subse.
<i>Tilia cordata</i> Mill.	Malvaceae	P	evr.
<i>Morus alba</i> L.	Moraceae	P	adv.
<i>Morus nigra</i> L.	Moraceae	P	adv.
<i>Fraxinus angustifolia</i> Vahl	Oleaceae	P	pont.-subm.
<i>Epilobium hirsutum</i> L.	Onagraceae	H	evr.
<i>Oxalis stricta</i> L.	Oxalidaceae		
<i>Chelidonium majus</i> L.	Papaveraceae	H	evr.
<i>Platanus orientalis</i> L.	Platanaceae	P	evr.
<i>Plantago lanceolata</i> L.	Plantaginaceae	H	evr.
<i>Plantago major</i> L.	Plantaginaceae	H	evr.
<i>Agropyron repens</i> (L.) PB.	Poaceae	G	evr.
<i>Alopecurus pratensis</i> L.	Poaceae	G	evr.
<i>Apera spicta-venti</i> (L.) PB.	Poaceae	T,H	evr.
<i>Arrhenatherum elatius</i> (L.) J. i K. Presl	Poaceae	H	subse.
<i>Bromus hordeaceus</i> L.	Poaceae	T	subm.
<i>Digitaria sanguinalis</i> (L.) Scop.	Poaceae	T	koz. m.
<i>Echinochloa crus-galli</i> (L.) PB.	Poaceae	T	koz. m.
<i>Eragrostis minor</i> Host	Poaceae	T	cirk.
<i>Feastuca rubra</i> L.	Poaceae	H	cirk.
<i>Holcus lanatus</i> L.	Poaceae	H	evr.
<i>Hordeum murinum</i> L.	Poaceae	T	subm.
<i>Lolium multiflorum</i> Lam.	Poaceae	H	subm.
<i>Lolium perene</i> L.	Poaceae	H	subse.
<i>Poa annua</i> L.	Poaceae	T,H	koz. m.
<i>Setaria glauca</i> (L.) BP.	Poaceae	T	koz. m.
<i>Polygonum aviculare</i> L.	Polygonaceae	T	koz. m.
<i>Portulaca oleracea</i> L.	Prtulacaceae	T	koz. m.
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Rosaceae	P	subse.
<i>Malus sylvestris</i> Mill.	Rosaceae	P	evr.
<i>Prunus avium</i> L.	Rosaceae	P	subse.
<i>Prunus mahaleb</i> L.	Rosaceae	P	evr.
<i>Prunus spinosa</i> L.	Rosaceae	P	evr.
<i>Rubus caesius</i> L.	Rosaceae	N	subj.-sib.
<i>Rosa canina</i> L.	Rosaceae	N	evr.

<i>Galium aparine</i> L.	Rubiaceae	T	evr.
<i>Populus alba</i> L.	Salicaceae	P	evr..
<i>Populus x canadensis</i> Moench	Salicaceae	P	adv.,subj.-sib
<i>Salix alba</i> L.	Salicaceae	P	subevr.
<i>Salix caprea</i> L.	Salicaceae	P	subevr.
<i>Veronica persica</i> Poir.	Scrophulariaceae	T,H	adv.
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	Simaroubaceae	P	koz m.,inv.
<i>Ulmus minor</i> Mill.	Ulmaceae	P	subm.
<i>Urtica dioica</i> L.	Urticeae	H	evr.
<i>Viola hirta</i> L.	Violaceae	H	se.
<i>Viola tricolor</i> L.	Violaceae	T,H	evr.

B) PLANT SPECIES ON ROOFS AND WALLS

LF – life form

FE – floral element

INV – invasive plant species

<i>Acer negundo</i> L.	Aceraceae	P	adv., inv.
<i>Sambucus nigra</i> L.	Adoxaceae	N	subse.
<i>Asplenium ceterach</i> L.	Aspleniaceae	H	subm.
<i>Asplenium ruta-muraria</i> L.	Aspleniaceae	H	koz m.
<i>Tussilago farfara</i> L.	Asteraceae	G	evr.
<i>Betula pendula</i> Roth.	Betulaceae	P	evr.
<i>Lonicera fragrantissima</i> Lindl & Paxton	Caprifoliaceae	N	evr.
<i>Stellaria media</i> (L.) Vill	Caryophyllaceae	T,H	koz m.
<i>Leontodon hispidus</i> L.	Cichoriaceae		subse.
<i>Geranium molle</i> L.	Geraniaceae	T,H	evr.
<i>Campylopus introflexus</i> (Hedw.) Brid.	Leucobryaceae	B	koz m.
<i>Morus nigra</i> L.	Moraceae	P	adv
<i>Chelidonium majus</i> L.	Papaveraceae	H	evr.
<i>Prunus mahaleb</i> L.	Rosaceae	P	evr.
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	Simaroubaceae	P	koz m.,inv.
<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch	Vitaceae	P	adv.

Source: Turalija, 2025/26

CONCLUSION

Abandoned factory complexes within the city can often be a space where many plant species develop that have been lost within the public green spaces of urban agglomerations due to intensive mowing and maintenance.

However, such abandoned spaces can also be a habitat and nursery for invasive plant species. This work has proven both facts. A total of 102 plant species were found in the research area, of which 45 are tree and shrub species and 7 are invasive plant species. Invasive plant species were also found on the old and abandoned buildings of the former OLT factory (walls, terraces and roofs), of which *Allianthus altissima* was the most widespread. In the renovation of such neglected industrial plants located in the very center of the city, the renovation should also include a part of “past times” with a remembrance of the era in which the factory left a great significance for the economy of the city of Osijek, but also with a strictly considered intervention in terms of new construction, valorization of the existing condition and preservation of valuable plant groups and species that are disappearing from our immediate environment day by day with a model of preventing the further spread of invasive species.

LITERATURE

- Bourgeois, M. (2015). Impacts écologiques des formes d'urbanisation : modélisations urbaines et paysagères. Géographie, Université de Franche-Comté, (NNT : 2015BESA1029)
- Burel, F., & Baudry, J. (1999). Écologie du paysage concepts, méthodes et applications. Eudes rurales, 167-168;| 2003, 329-333.
- Coats, W. i Škreb, M. (2002). Deset godina tranzicije, Hrvatska narodna banka (HNB) Eurostav Analize i Publikacije, P200, E580, E520, pp-12
- Cultural Heritage of the Republic of Croatia, <https://geoportal.kulturnadobra.hr/geoportal.html#>
- Davies, Z. G. (2011). „Mapping an urban ecosystem service: quantifying above-ground carbon storage at a city-wide scale“, Journal of Applied Ecology, 48, pp.1125-1134
- Domac, R. (1994): Flora Hrvatske, Školska knjiga, Zagreb.
- Državna geodetska uprava (2026), [geoportal.dgu](https://geoportal.dgu.hr/)
- Franjić, J. (2009). Šumarska botanika i fiziologija šumskoga drveća Forest Botany and Physiology of Forest Trees, Šumarski list 7-8
- Govaerts, R., Lughadha, E.N., Black, N., Turner, R., Paton, A. (2021). The World Checklist of Vascular Plants, a continuously updated resource for exploring global plant diversity. Springer Natur, London
- Humphreys, A.M., Govaerts, R., Ficinski, S.Z., Lughadha E.N., Vorontsova, M.S. (2019). Global dataset shows geography and life form predict modern plant extinction and rediscovery. Nat Ecol Evol 3, 1043–1047, pp 1043 <https://doi.org/10.1038/s41559-019-0906-2>
- Krstinić Nižić, M. i Zubović, N. (2016). Urbana ekologija kao temelj suvremenog življenja, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, 4 (1), pp 45-58.
- Lynch, K. (1960). The Image of the City, The MIT Press, Boston, pp 3-6
- McNeill, J., Barrie F.R., Burdet, H.m. (2006). International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code), Paul van Rijkersvorsch
- Mihaljević, J. (2014). Tranzicija i društveno-ekonomsko naslijeđe samoupravnog socijalizma u postsocijalističkoj Hrvatskoj, Hrvatski institut za povijest, Znanstveno istraživački projekt MBZ: 317355

- Nikolić, T. (ed.) (2025). Flora Croatica Database Vascular Plants Taxonomy & Bibliography of Croatian Flora. Botanički zavod, Faculty of Science and Mathematics, University of Zagreb. (accessed February 2025).
- Odum, P. E., Barrett G. W. (2005). Fundamentals of ecology, Thomson Brooks/Cole, SAD
- Orenstein, A. M., (2019). Social Impacts of Transition, Progressive Post, Fondation for European progressive studies, <https://feps-europe.eu/>
- Osijek-Baranja County (2023). Photo collection
- Pavković Barki, J., Barić, A., Pejić Bach, M. (2022). Urbana održivost i urbanizacija: Pregled tema za istraživanje, Croatian Regional Development Journal | Vol. 3 No. 2, pp 1-17
- Rauš and Šegulja (1983). Flora Slavonije i Baranje, Glasnik za šumske pokuse: Annales pro experimentis foresticis, 1983, Vol. 21, 179 – 211
- Raunkiaer, C. (1934) The Life Forms of Plants and Statistical Plant Geography. Oxford University Press, London.
- UPU prostora bivše ljevaonice OLT u Osijeku, 2025
- Zbirka Reklamni materijali tvornice OLT, 1940 godina, Muzej Slavonije, Osijek
- Zbirka forografija Osječko-baranjske županije

TEKSTİL SEKTÖRÜNDEKİ SON GELİŞMELER

Öğr. Gör. Sevil Yılmaz AYKUL
BUCAK EMİN GÜLMEZ TEKNİK BİLİMLER MYO
ORCID ID:0000-0002-1827-1971
syilmazaykul@mehmetakif.edu.tr

1.GİRİŞ

Ekonomik yapı içerisinde tekstil sektörü hem istihdam hem de ihracat açısından birçok ülke için kritik bir rol oynamaktadır. Dünyada rekabetin en yoğun yaşandığı bu sektörde, kotaların kalkmasıyla hem arz hem de talep yönünde rekabet daha da belirgin hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda teknolojik gelişmeler ve çevresel endişeler, sektörde yapısal dönüşümü zorunlu kılmıştır. Sürdürülebilirlik, dijital ve küresel rekabet ile değişen tüketici beklentileri sektörün dönüşümünü hızlandıran temel faktörler olarak öne plana çıkmaktadır. Bu çerçevede tekstil ve hazır giyim sektöründe markalaşma büyük önem arz etmektedir(Url 1).

Görsel 1

Tekstil ve hazır giyim sektörü son yıllarda artan çevresel kaygılar, tüketici beklentilerindeki değişim ve teknolojik ilerlemeler, sektörün üretim ve yönetim süreçlerinde köklü dönüşümlerin önünü açmıştır. Bu bağlamda, sürdürülebilir üretim modelleri, dijital teknolojilerin entegrasyonu ve yenilikçi malzeme kullanımı, tekstil endüstrisinin geleceğini belirleyen temel faktörler haline gelmiştir.

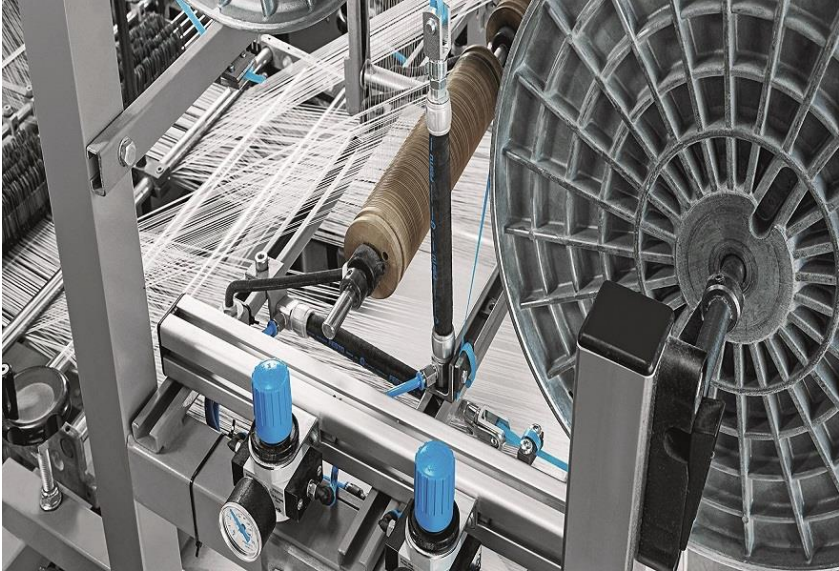
1.1.Ülkemizde ve Dünyada Tekstil Sektörünün Durumu

Günümüzde ülkemiz, dünyanın önde gelen tekstil üreticilerinden biri olarak hem ham madde hem de son ürün ihracatında önemli bir paya sahiptir. İplik, kumaş ve hazır giyim üretiminde gelişmiş üretim teknolojileri kullanılarak katma değeri yüksek ürünler üretilmekte ve bu sayede dünya çapında rekabetçi bir konuma sahip olunmaktadır. Özellikle Avrupa pazarına yapılan ihracatın büyük bir kısmı tekstil ürünlerinden oluşmaktadır (TÜİK, 2023).

Tekstil sektörü son dönemde yaşanan önemli değişimler sonucunda dünya genelinde daralma yaşamıştır. Bu daralmaya neden olan faktörler, Covid 19'un tedarik süreçlerine olumsuz etkilerinin devam etmesi, dünya genelinde yaşanan ekonomik sorunlar, enflasyonist ortam, Rusya-Ukrayna arası savaş olarak söylenebilir. Bazı ülkelerde devam eden kalıcı enflasyonist baskılar ve artan faiz oranları, tekstile olan talebi önemli ölçüde etkilemiştir (Euromonitor International, 2023).

1.2.Tekstil Sektöründeki Teknolojik Gelişmeler

Son yıllarda gelişen Endüstri 4.0 uygulamaları, tekstil ve hazır giyim sektörünü yeni bir dönüşüm sürecine sokmuştur. Akıllı fabrikalarla birlikte üretim süreçlerinde nesnelerin interneti ve robotik sistemlerin kullanımını yaygınlaştırılarak sektörde yapısal değişikliklerin önü açılmıştır.

Görsel 2

Küresel ölçekte tekstil sektöründeki teknolojik dönüşüm; yapay zeka tabanlı kalite kontrol, akıllı üretim sistemleri, nesnelerin interneti (IoT), dijital baskı teknolojileri ve e-ticaret altyapıları ile dönüşüm gerçekleşmektedir.

Görsel 3

Yenilikçi uygulamalar hem ürün yeniliğini hem de süreç yeniliğini içinde barındırmaktadır. Uygulamalar içerisinde 3D baskı teknolojisi, tekstil sektöründe devrim niteliğinde bir yenilik olarak öne çıkmaktadır. Bu teknoloji sayesinde karmaşık desenler ve özel tasarımlar, geleneksel yöntemlere göre çok daha hızlı ve ekonomik bir şekilde üretilebilmektedir. Ayrıca, 3D baskı, kişiselleştirilmiş ürünlerin üretiminde de büyük bir avantaj sağlamaktadır (Url 1).

1.3. Tekstil Sektöründe Sürdürülebilirlik

Günümüzde sürdürülebilir üretim teknikleri, sektörde hem bir gereklilik hem de bir trend haline gelmiştir. Geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı, su tüketimini azaltan boyama teknolojileri ve enerji tasarruflu üretim sistemleri, tekstil sektöründe yaygınlaşmaktadır. Bu inovasyonlar, sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmıyor, aynı zamanda tüketiciler nezdinde markanın itibarını da artırıyor (Url 1).

Birbirinden ayırlamayacak kadar güçlü bağlantıları olan tekstil ve moda sektörü, hammaddenin temin edilmesinden üretim sürecine, dağıtım ve satıştan giysi kullanım ömrüne kadar tüm süreçte sürdürülebilir faaliyetlerin yer almasını gerekli kılmaktadır. Giysinin iplikten bitim işlemlerine kadar tüm tekstil zinciri göz önüne alındığında, kimyasal maddelerin kullanımının alerjiden doğurganlığa kadar olumsuz etkilerinin olabileceği gibi kanserojen ve nörolojik etkileri de göz ardı edilemez. Bu sürecin başından sonuna kadar büyük miktarda enerji ve su kullanılmakta ve organik olmayan atıklar meydana gelmektedir.

Görsel 4

1.4. Tekstil Sektöründe Tedarik Zinciri

Tedarik zinciri bağlamında son yıllarda firmalar kendi bünyelerinde teknolojik dönüşümlerle süreci takip etmektedirler. Bu bağlamda Mango firması, geliştirmiş olduğu platform aracılığıyla yaklaşık 6.000 ton sürdürülebilir lif ve 40 milyondan fazla nihai ürünün tedarik zinciri boyunca takibinin yapılması planlanmaktadır. Sistem, 23 ülkede faaliyet gösteren 1.000'in üzerinde tedarikçiyi kapsamaktadır. Tüketici talepleri ve düzenleyici gereklilikler, moda sektöründe ürünlerin izlenebilirliğini giderek daha önemli hâle getirmektedir. Mango firmasının bu adımı, üretim süreçlerinin şeffaflığını artırmayı hedefliyor ve tedarik zinciri boyunca verilerin takip edilmesine olanak sağlayacaktır. (Url 2).

Son gelişmeler tekstil tedarik zincirlerinin işleyiş biçimini temelden değiştirdi. Düşük üretim ağının kurulduğu bölgeler merkezleştirilmiş geleneksel model ile üretimden sıyrılarak yeni gelişmeler hızla uyum sağlayabilen tedarik zincirlerine yerini bırakmaktadır. Üretim ağının kurulduğu coğrafi bölgelerin değişimiyle birlikte kapasiteler artmış rekabette avantajlı konuma geçilmiştir (Url 3).

1.5. Tekstil Sektöründe Tüketici Tercihleri

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte insanların tüketim ihtiyaçları sürekli değişmekte, bu durum işletmeler arası rekabet hız kazanmakta ve tüketim tercihleri farklılaşmaktadır. Bu nedenle tüketici tercihlerine etki eden unsurların belirlenmesi işletmeler için kritik önemdedir. İşletmeler rekabet üstünlüğü sağlamak için tüketicilerin ihtiyaçlarını doğru belirlemeli, mal ve hizmet kalitesini iyileştirmelidir. Tüketici tercihlerinin sürekli olarak değişim gösterdiği bugünün pazarlama ortamında, bu değişimin altında yatan nedenlerin açıklanması oldukça önemlidir. Bu kapsamda tüketici tercihleri ve bunların değişim nedenleri üzerine çok sayıda araştırma yapılmış olup çalışmalar devam etmektedir (Can, Akgün ve Hüseyinli, 2025).

Görsel 5

Tekstil sektöründe tüketici tercihlerinde aşağıdaki maddeler ön plana çıktığı görülmektedir.

- **Sürdürülebilirlik ve Etik Üretim:** Çevre dostu, geri dönüştürülebilir ve karbon ayak izi düşük ürünler, özellikle gençler arasında temel tercih sebebi haline gelmiştir.
- **Doğal ve Rahat Dokular:** Organik pamuk, Tencel ve bambu lifleri gibi nefes alabilen, cilde dost ve yumuşak dokulu kumaşlar ön özellikle ebeveynler arasında tercih nedenleri arasında yer almaktadır.
- **Değer Odaklı Satın Alma:** Tüketiciler, sadece giyinmek için değil, ürünün arkasındaki hikâyeyi, şeffaf tedarik zincirini ve dayanıklılığını önemsemektedir.
- **Renk Trendleri:** Doğallık ve denge temasıyla soft bejler, yosun yeşili, lavanta moru ve pas turuncusu gibi sakin tonlar hakimdir.
- **Dijital/Fiziksel Karma (Phygital) Alışveriş:** Gençler ve eğitimli kitle online kanalları tercih ederken, fiziksel mağazalarda ise "duyusal pazarlama" (dokunma hissi, koku) önemini korumaktadır.
- **Fiyat ve Kalite Dengesi:** Yüksek enflasyonist ortamda, kaliteli ve uzun ömürlü ürünlerin yanı sıra, indirim kampanyaları ve yerli üretim markalar tercih edilmektedir (Can, Akgün ve Hüseyinli, 2025).

2.SONUÇ

Tekstil sektörünün yalnızca üretim odaklı değil, aynı zamanda teknoloji ve sürdürülebilirlik odaklı bir dönüşüm sürecinde olduğunu görülmektedir. Sektördeki firmaların rekabet avantajı elde edebilmesi için dijitalleşmeye yatırım yapmaları ve çevre dostu üretim stratejilerini benimsemeleri gerekmektedir. Ayrıca tekstil sektöründeki güncel gelişmeler, sektörün geleceğinin sürdürülebilirlik ve teknoloji ekseninde şekilleneceğini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda firmalar; Ar-Ge yatırımlarına önem vermeleri, döngüsel ekonomi modellerinin benimsenmeleri, dijital dönüşüm süreçlerinin hızlandırılmaları sektör içerisindeki varlıklarını sağlamlaştırmada önemli bir etkiye sahip olacaktır. Sonuç olarak, tekstil sektörü dinamik bir dönüşüm süreci içerisinde ve bu sürece uyum sağlayan işletmelerin uzun vadede rekabet avantajı elde edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Can, M., Akgün, V. Ö. & Hüseyinli, T. (2025). Hazır Giyim Sektöründe Tüketici Tercihlerinin Ahp-macont Tabanlı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Belirlenmesi: Türkiye-Rusya Karşılaştırması. *Endüstri Mühendisliği*, 36(3), 401-445.
- Euromonitor International (2023). Global Overview of the Textile and Leather Products Industry, December.
- Gökalp, E., Gökalp, M. O., & Eren, P. E. (2019). Hazır giyim ve konfeksiyon sektöründe Endüstri 4.0 devrimi: Akıllı konfeksiyon fabrikası önerisi. *Academic Journal of Information Technology*, 10(37), 73–96.
- Koca, E., Öz, C. & Artaç, B. Y. (2016). “Hazır Giyim Sektöründe Sürdürülebilirliğin Yöneticiler Açısından Değerlendirilmesi”. *Journal of Textiles & Engineers/Tekstil ve Mühendis*, 23(103): 220-230.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023).
- Yalnız, Z. & Büyükakın, F. (2026). Tekstil ve hazır giyim sektöründe önde gelen ihracatçı ülkelerin teknolojik performanslarının değerlendirilmesi: TCI uygulaması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 27(1), 593-622.

İnternet Kaynakları

- Url 1:** <https://imamoglutekstil.com.tr/blog-detay?id=2> Erişim Tarihi: 29.04.2026
- Url 2:** <https://www.bimodahayat.com/post/mango-liften-urune-tedarik-zincirini-textilegenesis-uzerinden-izleyecek>
- Url 3:** <https://tr.linkedin.com/pulse/k%C3%BCresel-tekstil-sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BC-%C5%9Fekillendiren-moda-trendleri-zubeyde-sahin-ynr4f> Erişim Tarihi: 25.04.2026
- Görsel 1-2-3:** <https://www.tekstilteknik.com.tr/tekstilde-yeni-nesil-uretim/> Erişim Tarihi: 26.04.2026
- Görsel 4:** https://www.magnific.com/premium-ai-image/artistic-dress-made-from-recycled-clothes-depicting-fast-fashion-pollution_353871077.htm Erişim Tarihi: 26.04.2026
- Görsel 5:** <https://tr.linkedin.com/pulse/k%C3%BCresel-tekstil-sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BC-%C5%9Fekillendiren-moda-trendleri-zubeyde-sahin-ynr4f> Erişim Tarihi: 25.04.2026

HAZIR GIYIM SEKTÖRÜNDE YARDIMCI AKSESUAR OLARAK DÜĞMELERİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Sevil Yılmaz AYKUL
BUCAK EMİN GÜLMEZ TEKNİK BİLİMLER MYO
ORCID ID:0000-0002-1827-1971
syilmazaykul@mehmetakif.edu.tr

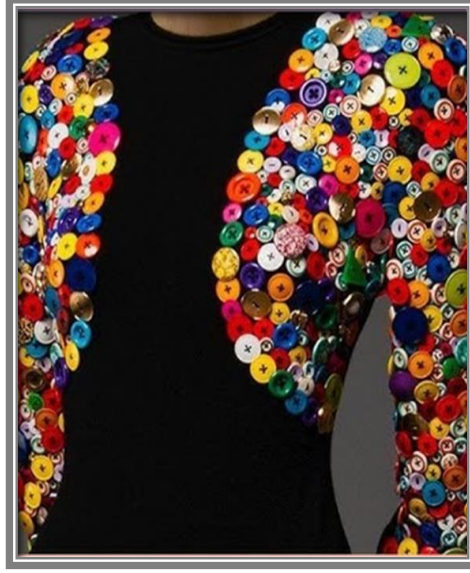
1.GİRİŞ

Tüketicilerin beklentileri doğrultusunda hazır giyim sektöründe estetik ve işlevsellik ön planda tutulmaktadır. Giysi tasarımında kullanılan yardımcı aksesuarlar, ürünün kullanım özelliklerini desteklemenin yanı sıra görsel bütünlüğün sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Bu aksesuarlar içerisinde düğmeler; kullanım kolaylığı sağlaması, dekoratif özellik taşıması ve ürün kimliğini güçlendirmesi bakımından hazır giyim sektörünün temel tamamlayıcı unsurlarından birisidir. Günümüzde düğmeler yalnızca bir kapatma aksesuarı olarak değil, aynı zamanda moda anlayışını yansıtan estetik bir tasarım öğesi olarak değerlendirilmektedir

Görsel 1

Düğmeler, plastik, metal, polyester, ahşap, sedef ve geri dönüştürülebilir hammaddelerden üretildiği ve kullanım alanlarının ürün türüne göre farklılık göstermektedir. Özellikle moda sektöründe düğmelerin estetik görünümü öne çıkardığı, marka kimliğinin oluşumuna katkı sağladığı ve ürünün algılanan kalitesini artırdığı görülmektedir. Bununla birlikte sürdürülebilir moda anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte çevre dostu ve geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilen düğmelere olan ilginin artmaktadır.

Görsel 2

Düğme kelimesi, Eski Türkçedeki tug-mek “düğmek, bağlamak” fiilinden gelmektedir. Bu kelime Selçuklu döneminin başlangıcında tüğme olarak, Kıpçak bölgesinde, tüyme Kuman dilinde ise tüğme şeklinde geçiyordu (Url 1).

Görsel 3

Görsel 4

Hazır giyim ürünlerinde kullanılan bir kavuşturma ve süsleme aracıdır (Can, 2020). Giysinin çeşitli yerlerine tespit edilmiş, özel delik, brit veya iliklerden kolayca geçebilen ayrıca çanta veya yorgan gibi tekstil ürünlerinin parçalarını bir arada tutmak, kapatmak veya süslemek amacıyla iliklere geçirilen; kemik, metal, plastik veya ahşap gibi sert maddelerden üretilen küçük, genellikle yuvarlak tutturma aracıdır (Url 1).

1.1. Düğmenin Tarihçesi

Görsel 5

Görsel 6

Bilinen en eski düğmeler(M.Ö. 3000-3500), İndus Vadisi medeniyetlerinde (bugünkü Pakistan/Hindistan) bulunmuştur. Bu dönemdeki düğmeler genellikle deniz kabuklarından, kemikten veya taştan yapılmış ve çoğunlukla süs eşyası olarak kullanılmıştır.

Antik Dönemde (Yunan ve Roma) düğmeler, kıyafetleri tutturmak için kullanılan iğneler (fibulalar) ile birlikte, giysiyi bir arada tutma işleviyle de kullanılmıştır. Fonksiyonel Düğme (13. Yüzyıl): Düğmelerin gerçek bir tutturucu (ilikleme sistemi) olarak kullanımı, 13. yüzyılda Almanya'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı Döneminde ise düğme hem süsleyici hem de işlevsel bir aksesuar olarak kullanılmış, özellikle örme düğmeler yaygınlık kazanmıştır (Can, 2020).

Görsel 7

1.2. Düğmelerin Sınıflandırılması

Düğmeler hazır giyim sektöründe süsleme ve kavuşturma aracı olarak kullanılmaktadır. Düğmeler yapıldıkları hammaddelere ve yapılış tekniklerine göre sınıflandırılmaktadır (Gürcüm, 2013).

1.2.1 Hammadelerine Göre Düğmeler

- **Bitkisel Hammaddeli Düğmeler:** Sert, parçalanmadan yontulabilen, şekil vermeye uygun, sağlam ve güzel boya tutan ağaçlardan yapılmaktadır. Hurma, Güney Afrika koroza cevizi, şimşir, gürgen, ahşap olarak türleri bulunmaktadır.

Görsel 8

Görsel 9

Görsel 10

- **Hayvansal Hammaddeli Düğmeler:** Bu düğmelerin yapımı bitkisel hammaddeli düğmeler gibi eskiye dayanmaktadır. Yontulmaya uygun, parlak, iyi oya ve cila tutan, hayvan boynu ve kemikleriyle birlikte bazı hayvanların kabuklarından yapılan düğmelerdir. İnci ve fildişinden yapılan düğmeler değerli olarak kabul edilmektedir.

Görsel 11

Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

- **Madensel Hammadelerine Göre Düğmeler:** Saf madenlerden, maden alaşımlılardan veya bileşiklerden yapılmaktadır. Saf altın veya gümüşle özel tekniklerle hazırlanan, üzeri deri ve değerli taşlarla süslenen düğmeler eskiden saray elbiselerinin süsü olarak tasarlanmıştır. Metal, kaplama ve cam düğmeler olarak türleri bulunmaktadır.

Görsel 16

Görsel 17

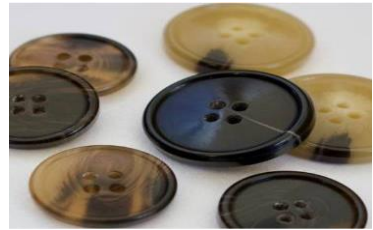

Görsel 18

- **Sentetik Hammaddeli Düğmeler:** Sentetik hammaddeleri ısıtılarak, çeşitli kalıplara dökülmesi yoluyla elde edilen düğmelerdir. Hazır giyim sektöründe çok fazla kullanılan düğmelerdendir. Çubuk, egay, poligay, sedef görünümlü ve plastik düğmeler olarak türleri bulunmaktadır.

Görsel 19

Görsel 20

Görsel 21

Görsel 22

Görsel 23

1.2.2 Yapılış Tekniklerine Göre Düğmeler

Dökülerek, dikilerek ve tırnaklı düğmeler olarak sınıflandırılmaktadır.

- **Dökülerek Hazırlanan Düğmeler:** Döküm yoluyla hazırlanan düğmelere metal ve plastik düğmeler örnek verilebilir.
- **Dikilerek Hazırlanan Düğmeler:** Metal bir kalıp üzerine kumaşlar yoluyla şekil verilerek hazırlanan düğmelerdir.
- **Tırnaklı Düğmeler:** Kumaşa iplik ve iğne kullanılmadan tırnak şeklinde hazırlanmış düğmelerdir. Zamanla elbiseye zarar verdiği için günümüzde çok fazla tercih edilmezler.

Görsel 24

1.2. Düğmelerde Sürdürülebilirlik

Hazır giyim sektöründe düğmeler çevreye duyarlı bir şekilde giysiler üretmenin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bu düğmelere koroza, pamuk, kokonat, geri dönüştürülmüş poliestere, ahşap, pirinç ve vidalanabilir düğmeler örnek olarak verilebilir (Url 2).

- **Bitkilerden Elde Edilen Biyoreçine Düğmeler:** Şeker kamışı pekmezi gibi bitki kütlesinden elde edilen biyolojik olarak parçalanabilir reçinelerden üretilmektedir.
- **Doğal Hammaddelerden Üretilen Düğmeler:** Doğal ve biyolojik olarak parçalanabilen alternatifler oluşturmak için ahşap, Hindistan cevizi ve sedef gibi maddelerden elde edilmektedir.
- **Çevre Dostu Metaller:** Geri dönüştürülen ve toksik bileşenler içermeyen özel işlemlerle metallere ve yüzeylere işlem uygulanarak elde edilen düğmelerdir.

Görsel 25

Görsel 26

Görsel 27

Görsel 28

Görsel 29

Görsel 30

Görsel 31

2.SONUÇ

Giysiyi tamamlayan aksesuarlardan biri olan düğmenin eski çağlardan beri kullanıldığı bilinmektedir. Geçmişte düğme çok özen gösterilerek tasarım ve imalatı yapılan, giyilen giysileri tamamlayan, özel taşlar ya da altın, gümüş gibi değerli metallerden hazırlanan, kullanan kişinin statüsünü belirleyen ve sadece görünümünü değil kişiliğini de sembolik olarak gösteren çok önemli bir unsurdur. İnsanların giydikleri giysilerin üzerindeki düğmeler basit bir ilikleme aracı değil, gerçekten giyen kişinin zenginlik ve makam göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak düğmeler, hazır giyim sektöründe yalnızca işlevsel bir yardımcı aksesuar değil; aynı zamanda ürün tasarımını güçlendiren, tüketici

tercihlerini etkileyen ve marka değerine katkı sağlayan önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle tasarım ve üretim süreçlerinde düğme seçimlerinin estetik, maliyet, dayanıklılık ve sürdürülebilirlik kriterleri doğrultusunda yapılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Can, M. (2020). Süsleyici Bir Gereç Olarak Düğme ve Osmanlı Döneminde Kullanılan Örmeye Düğmeler Üzerine Bir İnceleme, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 32, 1526-1538.

Enes, E. (2024). Sürdürülebilir Moda Tasarımı Stratejisi Olarak “Döngüsel Moda Tasarımı” H&m İş Modeli Örneği, Sanat ve Tasarım Dergisi, (33): 93-118.

İnternet Kaynakları

Url 1: https://actaturcica.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/12/144_150.pdf

Erişim Tarihi: 13.05.2026

Url 2: <https://www.cabosagroup.com/en/blog/eco-friendly-buttons-all-about-our-sustainable-buttons/>

Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 1: <https://es.pinterest.com/pin/238339005271498903> Erişim Tarihi: 10.05.2026

Görsel 2: <https://es.pinterest.com/pin/555842779031048074> Erişim Tarihi: 10.05.2026

Görsel 3: <https://es.pinterest.com/pin/242561129999405798> Erişim Tarihi: 10.05.2026

Görsel 4: <https://es.pinterest.com/pin/896920082025151343/> Erişim Tarihi: 10.05.2026

Görsel 5: <https://es.pinterest.com/pin/441704675975572297/> Erişim Tarihi: 11.05.2026

Görsel 6: <https://es.pinterest.com/pin/24629129208882455/> Erişim Tarihi: 11.05.2026

Görsel 7: <https://www.egemuzayede.com/urun/6342802/uzeri-osmanlica-yazili-cok-nadir-osmanli-donemi-dugme-uzerinde-osmanlica-ce-miye> Erişim Tarihi: 11.05.2026

<https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-4-adet-subay-dug-mesi.html>

Erişim Tarihi: 11.05.2026

Görsel 8: <https://mirhobi.com/15-mm-dogal-ham-ahsap-dugme-4-delikli-20-adet->

Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 9-10: <https://dugme.net/urunler/korozo-dugme/> Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 11: <https://www.yeniegekonfeksiyon.com/portfolio-item/sedef-dugme/>

Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 12: <https://www.sedefduhafiye.com/urun/incili-tasli-dugme-5>

Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 13: <https://www.yeniegekonfeksiyon.com/portfolio-item/kemik-dugme/>

Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 14: <https://ozcelikaksesuar.com/boynuz-dugme> Erişim Tarihi: 13.05.2026

Görsel 15: <https://www.yeniegekonfeksiyon.com/portfolio-item/deri-dugme/>

Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 16: <https://www.yeniegekonfeksiyon.com/portfolio-item/metal-blazer/>

Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 17: <https://ozcelikaksesuar.com/kumas-kapli-dugmeler-> Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 18: https://tr.made-in-china.com/co_elite-accessories/product_High-Strength-Citrine-Translucent-Glass-Buttons_ysenegneg.html Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 19: <https://finaldugme.com/services/cubuk-dugme/> Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 20: <https://www.instagram.com/p/COXzlXWgpEJ/> Erişim Tarihi: 14.05.2026

Görsel 21: <https://www.merihdugme.com.tr/urun/plastik-dugmeler/> Erişim Tarihi: 15.05.2026

Görsel 22: https://www.dugme.com.tr/index.php?route=product/product&product_id=3531

Erişim Tarihi: 15.05.2026

Görsel 23: <https://ninfatextile.com/sedef-dugme/> Erişim Tarihi: 15.05.2026

Görsel 24: <https://www.temu.com/at-tr/1-set-5-t%C4%B1rnakl%> Erişim Tarihi: 16.05.2026

- Görsel 25: <https://www.formdis.com/pamuk-dugme> Erişim Tarihi: 16.05.2026
- Görsel 26: <https://www.formdis.com/recycled-dugme> Erişim Tarihi: 16.05.2026
- Görsel 27: https://tr.made-in-china.com/co_nbnewcentury/product_Brass-Button-for-Uniform-Cloth_rogsereng.html Erişim Tarihi: 18.05.2026
- Görsel 28-29-30: <https://www.formdis.com/kokonat-dugme> Erişim Tarihi: 18.05.2026
- Görsel 31: <https://www.amazon.com.tr/Pantolon-d%C3%BC%C4%9Fmeleri-geni%C5%9Fli%C4%9Fini-ayarlay%C4%B1n-pantolon-lar%C4%B1/dp/B0BNZ9D386> Erişim Tarihi: 18.05.2026

